3 1761 07830593 5

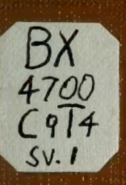
BX
4700
C9T4
SV. 1

УНИВЕРСИТЕТСКА БИБЛИОТЕКА

РЕДИЦА „ПОМАГАЛА“ БРОЙ I.

А. ТЕОДОРОВЪ-БАЛАНЪ

КИРИЛЪ и МЕТОДИ

I

СОФИЯ

ДЪРЖАВНА ПЕЧАТНИЦА

1920

НАША КНИЖНИНА И ЕЗИКЪ

СБИРКА ОТЪ ПРОИЗВОДИ НА СТАРОТО И НА НОВОТО ВРѢМЕ

1.

КИРИЛЪ и МЕТОДИ

СВЕЗКА ПЪРВА

ЖИТИЯ НА КИРИЛА И НА МЕТОДИЯ И ПОХВАЛНИ ТѢМЪ СЛОВА

ИЗТЪКМИ

А. ТЕОДОРОВЪ-БАЛАНЪ

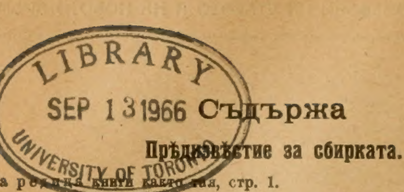

Съдържа

Прѣдизвѣстие за сбирката.

Кирилъ и Методи.

А. Пространни жития.

(Моравско-панонски легенди)

Б. Похвални слова.

В. Словарче, 133.

Прѣдизвѣстие

I. За редица книги както тая.

Редицата издания на производи отъ старата и новата българска книжнина — редица, що се започва съ тая бройка, — е намѣрена прѣди всичко за услуга на българското студентство: то е и досега комай съвсѣмъ лишено отъ възможность, прѣко да се запознава съ тия производи и да се занимава съ тѣхъ научно. Тия издания ще услужватъ изгодно и на българското срѣдно училище, па изобщо и на всѣки любитель на нашата книжнина. Въ тѣхъ ще се намиратъ бѣлѣжити и характерни производи отъ старо врѣме и рѣдки списове отъ ново врѣме. Тѣ ще образуватъ изцѣло една отбрана книжница, прѣзъ която биха се наблюдавали занимливи кѫтове и пѫтеки отъ историята на българската книжнина. Сборътъ на изданията ще бѫде добъръ приносъ и въ съкровището на българския книгописъ.

Всѣка бройка отъ редицата ще се издава спроти своя характеръ и значение. Основната цѣль е, да се даде найдостовѣренъ, правилно и ясно изтъкменъ текстъ на производа. За него ще се обаждатъ необходнитѣ вѣсти относно до потеклото му, врѣмето и книжевно-историчната стойность. Особито ще се изтъква личностьта на работника. А заради научни занятия ще се упѫтва въ разбиране на текста и въ книжнина на прѣдмета. За всичко това ще се избира възможно найкѫсиятъ начинъ, като се варди, да не се прѣдвзима съ нищо, но наопаки да се тласка напрѣдъ личното занятие на любителя.

II. За старитѣ текстове.

Първописи и прѣписи. — Понеже производитѣ отъ старата българска книжнина са ни извѣстни комай все въ рѫкописни прѣписи — кои пòранни, кои пòкъсни, — а не въ първописи, тѣ ни даватъ текстове съ възможни промѣни отъ всѣкакъвъ видъ: замѣна на старитѣ думи, изрази, форми, писане съ нови; скѫсяване, дотъкмяване, обръщане на изказа; инакво граматично, слогово и вещно схващане; па и грѣшки отъ недоглеждане и недосѣщане. Промѣнитѣ въ прѣписитѣ отговарятъ изобщо на врѣмето, отъ което са, и на образованието и цѣльта на работника,

отъ когото са. Езикътъ и правописътъ на всѣкой ржкописъ отразяватъ навицитѣ въ книжевна и въ лична рѣчь и писмо на писача за негово врѣме. Колкото е пóдалечно врѣмето на прѣписа отъ врѣмето на първописа и не съвсѣмъ еднаква цѣльта имъ, толкова повече езикътъ, правописътъ и изложението могатъ да се различатъ во двата текста.

Да се прѣдаде единъ старобългарски текстъ по книжевенъ езикъ и правописъ на сегашното врѣме новобългарско, ще рече, той да се прѣведе, или пóправо да се „прѣложи,“ както се казва по старобългарски. Така стои горѣ-долу като прѣводъ или „прѣлогъ“ отъ старобългарски първописъ и единъ прѣписъ срѣднобългарски: той е по езика си (па негли и по други чърти) книжевенъ трудъ на своето срѣднобългарско врѣме.

Има своя потрѣба нѣкога, да се прѣкара, да се „прѣложи“ текстъ отъ пóново врѣме въ текстъ отъ пóстаро врѣме: да се покаже да речемъ, какъ ще да е гласѣлъ изгубениятъ старобългарски първописъ на извѣстенъ срѣднобългарски прѣписъ. И то ще бжде пакъ единъ видъ прѣлогъ на ново въ старо. А да се прѣложи така срѣднобългарски прѣписъ во старобългарски първописъ ще рече въ сжщность, да му се направи прѣводъ назадъ, обратно. Обаче съмнително е, да налучи подобенъ обратни прѣводъ всичко тъй, както ще да е било негли въ изгубения първописъ: и во врѣмето на първописа всѣкой книжевенъ работникъ проявява свои особитости за изказъ, както и во врѣмето на прѣписа; та прѣводътъ на тоя подирния назадъ ще се нагоди изобщо по особитости отъ врѣмето на първия, ала безъ да бждатъ тия тъкмо особитоститѣ отъ производа на първичния книжевенъ работникъ.

Липсата на важни производи отъ старобългарско врѣме въ първични текстове не може да се дотъкми отъ всѣка страна съ обратни прѣводи отъ тѣхни срѣднобългарски или други пóнови прѣписи. Текстове отъ такива прѣписи, „прѣведени,“ „прѣложени,“ или „докарани“ по старобългарски езикъ отъ врѣмето на тѣхнитѣ първописи, обикновено се връщатъ къмъ граматичнитѣ форми отъ това врѣме, спроти образцитѣ, „нормитѣ,“ дадени въ старобългарската граматика; — тѣ ставатъ текстове „нормирани“ или „нормализувани“. Въ такъвъ „прѣводъ“ или „прѣлогъ“ тѣ добиватъ своя учебно-педагожка стойность. Обаче оставени безъ нормализуване, тия текстове си запазватъ прѣднината, да отразяватъ езикъ и правописъ на опрѣдѣленъ книжевенъ работникъ отъ своето врѣме; — тѣ прѣбждватъ текстове автентични. Единъ „нормализуванъ“ прѣписъ е все пакъ първописъ на научния-

домисълъ, на научната догадка; а единъ прѣписъ неизмѣстенъ отъ врѣмето си е за себе първописъ на книжевната дѣйствителность. Той има стойность езиково-исторична, каквато не може да има нормализуваниятъ прѣписъ.

Издаване на текстове по прѣписи. — Ако са запазени отъ единъ производъ повече прѣписи, и отъ различни врѣмена, за издаване на текста му се избира оня прѣписъ, който всѣкакъ изглежда най-близъкъ до първописа или инакъ заслужва прѣдпочитане. Отликитѣ спрѣмо него во всички други прѣписи се оцѣняватъ, доколко прилѣгатъ или неприлѣгатъ на врѣмето, въ което спада издаваниятъ текстъ, и доколко са нуждни или ненуждни за пълнотата и точностьта на съдържанието му. Спроти тия оцѣнения на отликитѣ по различни прѣписи, въ избрания за издаване текстъ могатъ да се внасятъ оправки на думи, на граматични форми, на слогови обрати, на смисълъ. Ала оправкитѣ могатъ да се налагатъ и отъ други съображения книжевно-исторични. За еднитѣ и за другитѣ се даватъ въ края на текста нуждnитѣ оправдания. Така се явява единъ текстъ отъ опрѣдѣлено врѣме, изтъкменъ по изкаранъ прѣписъ пълно, точно и ясно, съ цѣль да се види въ книжевно прѣдание отъ това врѣме отразенъ загиналиятъ или оставалъ ненамѣренъ първописъ. Разбира се, че въ издадения по тозъ начинъ текстъ ще личатъ възгледъ, домисълъ и похватъ и на издателя.

Какъ се издаватъ тука текстоветѣ. — Старитѣ ржкописи показватъ въ писането на текстоветѣ редица условности, които нѣматъ значение за тѣхния гласежъ: едни отъ условноститѣ скжсяватъ писането на опрѣдѣлени думи съ надбуквени знаци: бгъ, єпкопъ, кнѧѕ, ниѧ, ѿ и др.; други поставятъ чъртици, кукици, скоби и точки надъ самогласки отъ думитѣ по подражание на грьцкото писане или по свой домисълъ, а не споредъ искане на своя езикъ: ȃзъ, ӥже, рȁзоўмъ, ȃвіє, ȏўнѥ; трети употрѣбятъ въ опрѣдѣлени мѣста на думитѣ букви отъ различенъ типъ за единъ и сжщи звукъ: ѿ, ѿрокъ, доухоѡвъ, дȣхомъ, ȃггелъ, Пав̈елъ, тѷпикъ и др. Всичко това може да има значение палеографско, както има и правописно; ала щомъ е нѣщо безъ всѣко значение за гласежа, то спъва само четенето и печатането. Издаванитѣ тукъ текстове се освобождаватъ отъ такива прѣчкави условности. Начинътъ, по който става това, гледа да прѣдаде вѣрно и пълно онова, каквото е нуждно, за да се обяви всѣкой текстъ такъвъ, какъвто трѣба да гласи споредъ найпригоднитѣ ржкописи, изъ които се взима. Правописътъ се запазва неизмѣнно споредъ употрѣбата на буквитѣ въ ржкописа, ала безъ скжсения и безъ излишни надбуквени знаци. Ако знацитѣ сочатъ поистина къмъ назвукъ на думитѣ, изданието ги варди. Прѣпинателнитѣ знаци се разпоставятъ по днешната система съгласно съ

явния или съ догаждания смисълъ на текста. По една точна извадка изъ текста се дава, за да се види какъ е писанъ.

За палеографскитѣ обичаи на отдѣлнитѣ вѣкове и школи, и за похвати или изкуство въ отдѣлни ржкописи ще се придаватъ, кагато трѣба, особни снимки (факсимилета) къмъ самия издаванъ текстъ, а негли ще се дадатъ и нагодени сбирки отъ писмени образци въ особни бройки отъ тая редица.

София, 8. януари 1919.

А. Теодоровъ-Баланъ,
dr. ph., професоръ.

КИРИЛЪ и МЕТОДИ

I. Книжевното имъ дѣло.
II. Книжнина за тѣхъ.
III. Издания за тѣхъ.

Кирилъ и Методи.

I. Книжевно дѣло.

Основатели на словѣнска-българска книжнина. — *Кирилъ*, свѣтски *Константинъ* философъ, и братъ му *Методи*, родени въ Солунъ прѣзъ първата половина отъ IX. вѣкъ сл. Хр., се величаятъ во свидѣтелствата на устното и на книжевното прѣданпе, че са първи „прѣложили“ по *словѣнска рѣчь* свещенитѣ книги. Свърхъ това Кирилъ се величае още и по прѣднина, че „сътворилъ“ *словѣнското писмо* (азбуке). Така тия два „самобрата“ отъ бройната челядь на единъ византийски военачалникъ Лъвъ са основатели на *словѣнска книжнина*. И понеже словѣнитѣ, по чиято рѣчь и зарадъ които е била първично основана тая книжнина, са отъ племето на българския клонъ отъ голѣмата челядь словѣнска, Кирилъ и Методи са *родоначалници на българската книжнина.*

Походъ за вѣрско-словѣнска просвѣта въ Моравия. — Съ готови българско-словѣнски писани текстове, начално стъкмени за християнска поука и молитва, Кирилъ и Методи заминаха въ 863. г. за Моравия, изпратени отъ цариградския дворъ по искане на моравския князъ Растиславъ. Князътъ искаше наставници, „учители“, които да просвѣтятъ народа му (подданицитѣ словѣни) въ истината на Христовата вѣра и по разбранъ езикъ. А словѣнитѣ отъ моравската държава (чеси, моравци, словаци, словенци), като други клонове отъ словѣнската челядь, можеха лесно да разбиратъ българско-словѣнския езикъ на кирилометодиевската проповѣдь и книги. Между тѣхъ се дотъкмиха още българско-словѣнски текстове за частна и за обща църковна служба по източно-православенъ обредъ.

За успѣха на дѣлото си, като учители, Кирилъ и Методи поведоха со себе вече отъ понапрѣжъ подготвени ученици.

Поради това дѣло тѣ ходиха дори въ Римъ, призовани за обяснение отъ папа Адриянъ II, който похвали дѣлото и го одобри. Въ Римъ се помина Кирилъ 42-годишенъ, на 14. февруари 869. г., като се бѣ тамъ покалугерилъ подъ това име. Пѫтьтъ отъ Моравия за Римъ водѣше прѣзъ Панония, дѣто князуваше другъ словѣнски князъ (на словенци) Коцелъ.

Въ Панония и Моравия се завъдиха около Кирила и Методия още ученици. Слѣдъ Кириловата смърть остана Методи, като епископъ и послѣ архиепископъ Моравски, да рѫководи бѣлѣжитото дѣло на словѣнско-християнско слово въ църковна служба и въ книга между моравскитѣ и панонскитѣ словѣни. Дѣлото цъвтѣ до смъртьта на Методия, 6. априлъ 885. г. Отъ тогава се вдигна противъ него яростно гонение отъ страна на мѣстно духовенство латинско-нѣмско и на политика западно-римска. На тая политика се бѣ подалъ и прѣемникътъ на Ростислава моравски, князъ Светопълкъ, при когото се случи Методиевата смърть.

Моравско-панонски дѣлъ отъ Кирилометодиевска книжнина. — Осиротѣлитѣ сътрудници и ученици Методиеви бидоха разпелѣни. Едни се пръснаха поблизки краеве, чешки, словашки, словенски, хърватски, сръбски; други забѣгнаха въ България. Моравско-панонската книжевна дѣйность кирилометодиевска се разстрои свършено. Обаче тя остави тамъ навици и дири, които траяха още доста врѣме подиръ 885. г., докלѣ заглъхнатъ съвсѣмъ подъ църковно и книжевно въздѣйствие латинско. Тия навици и дири са засвѣдочени въ мѣстни писмени наметници, чиято рѣчь е въ основата си кирилометодиевска, ала подмѣнена спроти чешкия, словашкия, словенския или хърватския родни говоръ на всѣкой мѣстни работникъ.

Оная кирилометодиевска книжнина, която се разви въ българскитѣ земи подиръ *византийско-словѣнската* и подиръ *моравско-словѣнската,* е сѫщинска книжнина *българско-словѣнска.* Разликата между тия тритѣ дѣла книжнина е повече културно-географска, а не народностна.

Кирилометодиевско книжевно въздѣйствие въ словенски земи на западна църква. — Нѣколко листа, наречени „Пражки листи“ (или Пражки уломки, окрѫшки), отъ X. вѣкъ, со староцърковни пѣсни по източенъ обредъ, писани съ глаголица, сочатъ къмъ първописъ може би вече отъ IX. вѣкъ, а въ езика си показватъ особитости на чешко нарѣчие, и то отъ словашки говоръ. Тѣ ще да са възникнали во словашко землище. Въ моравско землище се поставя появата и на други, наречени „Киевски листи“ отъ X. вѣкъ, съ текстове отъ служебникъ по западенъ обредъ, писани съ глаголица, чийто първописъ може сѫщо да се отнесе къмъ IX. вѣкъ. И въ тѣхния езикъ личатъ бѣлѣзи отъ езика на смѣжни жителства югословѣнски и западнословѣнски, каквито са влизали въ старата държава Моравия. Сродни съ Киевскитѣ листи са нареченитѣ „Виенски листи“, произлѣзли нѣйдѣ къмъ югъ въ Хърватско около XII. вѣкъ. Писани са съ глаголица, а езикътъ имъ издава особитости на хърватски говоръ. Въ Хърватско е прѣписалъ чехъ глаголикъ около XI. вѣкъ отъ кирилометодиевски първописъ сбирка отъ житийни поучения, извѣстна подъ името „Клоцовъ глаголикъ“. Съ латиница са писани „Фризинскитѣ кѫсове“ отъ IX. вѣкъ, вмѣстени въ латински рѫкописъ. Тѣ се отнасятъ къмъ църковенъ чинъ за изповѣдь, що отговаря на западенъ обредъ. Езикътъ имъ е на несловѣнинъ духовникъ, който въ кирилометодиевската му основа пропусналъ особитости на чехословашки говоръ и нѣщо свойствено на рѣчника на словенцитѣ. Тия книжевни паметници стоятъ като *зачеnки на словѣнска писменость* у чехословаци, словенци и хървати, подъ въздѣйствие на дѣлото отъ Кирила и Методия и възъ основа на книжевния езикъ, занесенъ отъ тѣхъ въ Моравия и Панония.

У словенцитѣ това кирилометодиевско книжевно въздѣйствие изчезва найрано.

У чеситѣ то трае съ по̀кѫси или по̀дълги прѣсеклици чакъ до края на XIV. вѣкъ. Около това врѣме е съставено по латински житие на Кирила и Методия, извѣстно подъ името „Моравска легенда“. Тамъ се казва, че Методи кръстилъ

чешкия князъ Боривой (между 873—874 г.) заедно съ 30 души негови люди. А Боривой, като се върналъ въ Чешко, кръстилъ жена си Людмила. Тая пъкъ турила нѣвой попъ отъ разпелѣното Методиево стадо да учи по словѣнски езикъ внука й Вацлавъ, послѣшенъ князъ чешки, убитъ въ 935 г. По тоя езикъ, со силни бѣлѣзи чешки и съ глаголица, има списано Житие на св. Вацлавъ, вѣроятно наскоро слѣдъ смъртьта му, и то въ хърватско землище, отъ дѣто минало у българитѣ, па отъ тѣхъ уруситѣ. По житието личи, че въ чешкия княжески дворъ словѣнската литургия била приета наслѣдство. Подъ влияние на църковния напѣвъ, занесенъ отъ Кирила и Методия, се зараждатъ въ Чешко църковни химни по домашенъ езикъ. Останка отъ тѣхъ е упазена въ пѣсеньта „Hospodine pomiluj ny“, извѣстна още отъ IX. вѣкъ. Основанпятъ въ началото на XI. вѣкъ чешки манастиръ Сазавски поддържа при игумена си Прокопъ († 1056), изпослѣ чешки народенъ светецъ, словѣнско богослужение. То трае съ малки прѣсеклици отъ 1032. до 1097. г. Изгонени отъ тукъ монаси въ 1056. година забѣгватъ въ Маджарско, дѣто и прѣзъ XIII. вѣкъ още се намиратъ манастири со служба по источенъ обредъ. По неизвѣстенъ пѫть се явява въ Сазавския манастиръ часть отъ единъ рѫкописъ, писанъ съ кирилица, съ евангелски текстъ по словѣнски езикъ, ала съ особитости на руски говоръ. Тоя рѫкописъ подари чешкиятъ краль Карлъ IV. на основания отъ него прѣзъ XIV. в. манастиръ Емаузски (1347), за да се поддържа отъ тукъ словѣнската рѣчь въ църковно-обществения животъ на чеситѣ. Затуй се означава манастирътъ съ думитѣ Na Slovanech. Карлъ позова за работа калугери глаголици отъ Хърватско. Отъ тѣхъ се придаде къмъ реченния, даренъ отъ краля, кирилски евангелски текстъ часть глаголска въ 1395. г. Прѣзъ хуситскитѣ войни тоя сглобенъ рѫкописъ се озова въ 1451. година въ Цариградъ, а отъ тукъ во Франция, като се спира въ 1574. г. въ Реймсъ. Това е именно извѣстното Сазавско или Реймско евангелие възъ което, като възъ таинствена по писмото си книга, са давали клетвата си френскитѣ крале чакъ до великата революция. Поради това го наричаха френцитѣ Texte

du sacre. Отъ Емаузския манастиръ, дѣто прѣстана словѣнското слово, се отнесоха монаситѣ въ 1390. г. въ новия словѣнски манастиръ въ Клепари при Краковъ, за да се доживѣе най-сетнѣ свършената побѣда на латинското църковно слово.

У хърватитѣ прѣминаха и се задържаха найтрайни въздѣйствия отъ моравско-панонското дѣло на Кирила и Методия. Прѣзъ сърбитѣ, които се простираха между българскитѣ словѣни и хърватитѣ, у тия подирнитѣ проникваха словѣнско слово и книга и откъмъ югъ. А сърбитѣ можеха сѫщо да изпитатъ нѣкой тласъкъ за словѣнска писменость отъ сѣверъ, отъ разлѣти кирилометодиевски вълни. Хърватитѣ си присвоиха глаголицата, дадоха ѝ особитъ ѫглестъ или „хърватски“ обликъ, срѣщу „българския“ обликъ обълъ, и работиха съ нея нагодени за себе текстове за словенско богослужение дълги вѣкове наредъ, чакъ до XV. вѣкъ. Тѣ пишеха съ глаголица и хърватски държавни листини (грамоти). А прѣзъ XVI. вѣкъ реформаторътъ словенецъ Трубаръ и другари печатаха за хървати съ глаголско писмо протестантски текстове. Та и днесъ дори единъ дѣлъ отъ хърватитѣ, наричанъ „глаголаши“, още варди нѣкогашно словѣнско богослужение въ сѣверна Далмация и по островитѣ на Кварнеро (епархия Велья).

Кирилеметодиевска книжнина у словѣни отъ източната църква. — Заглъхнала съвсѣмъ въ западни словѣнски краеве, кирилометодиевската книжевна дѣйность се прѣсади и разрасте въ земитѣ на южни словѣни, българи и сърби, таче и въ земитѣ на руски словѣни. Между българитѣ боравѣше такава дѣйность и прѣзъ врѣмето, колкото трая кирилометодиевското дѣло въ Моравия и Панония, по тласъкъ, даденъ още до моравския походъ на словѣнскитѣ първоучители. Ала особито се засили словѣнската книжевна дѣйность у насъ подиръ това врѣме, при участие и сѫдѣйствие на прѣки ученици на Кирила и Методия и при покровителство на българскитѣ господари. Отъ ученицитѣ са извѣстни Климентъ и Наумъ; а господаритѣ бѣха князъ Борисъ и царь Симеонъ.

Скоро се разшири тая книжевна дѣйность у сърбитѣ, па прѣмина и у руситѣ. Едно глаголско евангелие, извѣстно

подъ име Марииниско, писано около XI. вѣкъ съ кирилометодиевски езикъ, а въ него съ чърти отъ сръбско-хърватски говоръ, показва да е произлѣзло въ нѣкой край прѣзъ Македония къмъ сръбско-хърватски землища. Отъ българско-словѣнски югъ са проникнали между сърби къмъ сѣверъ и книги, отъ църквата жигосани като еретически: такива книги заповѣдалъ сръбскиятъ велики жупанъ Стефанъ Неманя къмъ края на XII. в. да бѫдатъ явно изгорени. Съ кирилица е писано нареченото Мирославово евангелие отъ 1179. г., като първо отъ датуванитѣ паметници на сръбска писменость, основана върху българско-словѣнска. Въ Босна, дѣто се срѣщаха на пѫтя си отъ югъ, отъ истокъ и отъ западъ книги съ кирилица и съ глаголица, произлѣзе отъ XII. вѣкъ особито смѣсено писмо *буквица*. Езикътъ на кирилометодиевската книжнина, като застана у българитѣ со значение на книжевенъ езикъ, той биде отъ тѣхъ и съ книгитѣ имъ приетъ за такъвъ и у сърбитѣ. Обаче както у еднитѣ, така и у другитѣ живата рѣчь на книжевнитѣ работници все пропущаше особитости на мѣстни говори, на заради тѣхъ се нагаждаше по особитъ начинъ и правописътъ. Така се явиха производи на книжнина отъ една страна *българско словѣнска*, а отъ друга страна *сръбско-словѣнска*.

Българско-словѣнската книга, първа приготвена за християнска поука и за богослужение по словѣнска рѣчь, биде възприета и отъ руситѣ, за да имъ служи подиръ покръщането. Дълго врѣме подиръ това събитие (982 г.) у руситѣ още се помнятъ нѣкакви непризнати отъ църквата „български басни", дошли съ книги отъ България: прѣдпазва отъ тѣхъ правовѣрнитѣ четци единъ попъ Упиръ Лихи въ 1047. г. Чутното нѣкога Остромирово евангелие отъ 1076. г. е кирилски прѣписъ отъ подложка кирилометодиевска, въ който се изобразили чърти отъ руския говоръ на прѣписувача. Книжевниятъ езикъ на българско-словнинската писменость стана книжевенъ и у руситѣ, ала съ постоянното умножение на рускитѣ особитости доби видъ *руско-словѣнски*.

Изпослѣ, когато българската и сръбската държава пропаднаха подъ турци, а българско-словѣнската и сръбско-сло-

вѣнската писменость ослабнаха значително, между българи и сърби зачестиха да дохаждатъ руско-словѣнски книги. Тѣхниятъ езикъ и правописъ повлияха силно, да се възприматъ тѣ въ българското и во сръбското писмено дѣло. Въ руския животъ рускословѣнската писменость оставаше все при прѣдмети набожни и църковни, когато за други прѣдмети се работѣше вече книжнина по езика си сжщинска руска. Тая именно набожно-църковна писменость, прѣдставяна най-вече отъ църковни книги, завладѣ отъ XVIII. вѣкъ като обща *църковно-словѣнска книжнина* въ православното духовенство и въ православнитѣ църкви на българитѣ и на сърбитѣ.

Така основаната отъ Кирила и Методия въ IX. вѣкъ българско-словѣнска книжнина зароди въ X.—XII. вѣкъ книжнина сръбско-словѣнска и руско-словѣнска; а руско-словѣнската, назначена за църковна потрѣба, стигна въ XVIII. вѣкъ до значението на обща църковна книжнина на православнитѣ словѣни, или *църковно-словѣнска,* каквато я познаваме и казваме днесъ.

Кириллометодиевски послѣдици у ромънитѣ. — Понеже прѣздунавскитѣ земи Влашко и Молдова, прѣзъ които минаха въ VI.—VII. вѣкъ нашитѣ словѣнски прѣдци на пжть за Балканския полуостровъ, задържаха въ себе доста отъ тия заселници; и понеже до края на XII. вѣкъ въ найблизки до България части отъ тия земи още се упражняваше господство на мѣстни българско-словѣнски властници, а тия бѣха възприели за своето християнско жителство църковна уредба и писменость отъ България, въ реченитѣ земи се настани рано българско-словѣнска култура отъ кириллометодиевска подкваса. Ромънски господари управятъ Влашко отъ 1215. г., а Молдова отъ 1294. г. И въ двѣтѣ земи обаче се пишатъ съ кирилица и по български словѣнски езикъ всѣкакви званични актове, пишатъ се вѣрско-поучни и лѣтописни книги, върши се богослужението. Върху тоя езикъ и писменость влиятъ между туй сърби, руси и поляци. Къмъ срѣдата на XVII. вѣкъ бива званично измѣстенъ словѣнскиятъ езикъ въ църквата и въ държавата отъ ромънски; ала кирилското писмо, нагодено за ромънската рѣчь, още остая въ употрѣба

чакъ до срѣдата на XIX. вѣкъ. Отъ тогава всичко за ромънитѣ се пише съ латиница по започнатъ отъ XVI. вѣкъ ромънски книжевенъ езикъ.

Културно значение на българскитѣ словѣни. — Прѣзъ всички тия послѣдици и въздѣйствия отъ дѣлото на Кирила и Методия българскиятъ народъ притежава въ историята опрѣдѣлено културно значение за сърбохърватитѣ, за чеситѣ и словенцитѣ, заруситѣ и за ромънитѣ; защото на негови прѣдци езикътъ се яви пръвъ во словѣнска писменость, и защото съ тая българско-словѣнска писменость бѣ даденъ у реченитѣ народи тласъкъ за тѣхна писменость домашна.

Кирилъ и Методи въ устното и въ книжевното прѣдание. — Още отъ рано дѣлото на Кирила и Методия дава прѣдметъ както на устно, така и на книжевно прѣдание. Списове, произведени отъ това двояко прѣдание, са извѣстни въ словѣнска рѣчь, въ латинска и въ грьцка. Найстаритѣ списове са словѣнски. А между словѣнскитѣ личатъ за Кирила и Методия съ особита пълнота и исторична достовѣрность на податкитѣ тъйнареченитѣ *„Панонски легенди“*: то са отдѣлни пространни жития на Кирила и на Методия. Смѣта се, че Константиновото-Кирилово житие е списано отъ ученика на словѣнскитѣ апостоли и по словѣнски още при живота на Методия, а Методиевото житие — наскоро подиръ Методиевата смърть, пакъ отъ близъкъ нему ученикъ, негли сѫщиятъ, който е списалъ и първото житие. Сочи се твърдѣ основателно, че такъвъ ученикъ и авторъ не може да бѫде другъ, освѣнъ *Климентъ*, послѣшенъ „епископъ словѣнски“ въ Македония и светецъ Охридски, починалъ въ Охридъ на 27. юли (9. августъ) 916. година.

II. Книжнина за Кирила и Методия.

Голѣма и пръсната. — Откакъ започна да се занимава науката съ Кирила и Методия и съ тѣхното дѣло, та до сега, се натрупа голѣма книжнина по тоя прѣдметъ. Тя е работена по езици на отдѣлнитѣ словѣнски народи, па по латински, нѣмски, френски, италиянски. По други езици може да се срѣщне за тѣхъ нѣщо много порѣдко. Едни отъ списоветѣ и разправкитѣ се зани-

мавать со живота и дѣйностьта на „словѣнскитѣ апостоли:" **други съ произведеното отъ дѣйностьта имъ обособение** на източно-православнитѣ словѣни отъ западно-католишкитѣ; трети съ езика и съ азбукето на тѣхнитѣ словѣнски производи; четвърти со самитѣ извори за живота имъ и дѣйностьта; пети со всичко това скупомъ или пъкъ съ отдѣлни въпроси изъ нѣкоя отъ тия области, и под.

Пъленъ **прѣгледъ на тая книжнина** за Кирила и Методия е голѣма работа, защото писаното е много и пръснато. По случаи на хилядогодишницата отъ смъртьта на Методия излѣзоха: „Библіографическій указатель книгъ и статей о славянскхъ первоучителяхъ св. Кириллѣ и Меѳодіи" отъ Л. Н., издание на списанието „Библіографъ" оть Н. М. Лисовски, СПб. 1885. г. 8⁰. 22 (показва само 300 имена; липсуватъ повечето списове на западни учени). „Библіографическій указатель литературы о свв. Кириллѣ и Меѳодіи, просвѣтителяхъ славянскихъ, съ приложеніемъ перечня историческихъ матеріаловъ, хранящихся въ правительственныхъ и общественныхъ архивахъ и библіотекахъ", отъ *И. Токмаковъ*, Москва 1885. 8⁰. 28. Въ „Журналъ Министерства Народнаго Просвѣщенія" за май 1902. г. *М. Попруженко* обнародува „Матеріалы для библіографіи по Кирилло-Меѳодіевскому вопросу". Чешкиятъ културоисторикъ *C. Zíbrt* прѣдстаиви твърдѣ цѣненъ и разчлененъ списъкъ отъ работи относно до Кирила и Методия въ Bibliografie české historie, II. т. 1902. стр. 885—928.

Единъ „Кирилло-Меѳодіевскій сборникъ" биде изданенъ съ разправки и съ текстове, въ послѣдица отъ хилядогодишницата на словѣнската книга (863), въ Москва 1865., подъ редакцията на *М. Погодинъ;* а другъ „Меѳодіевскій юбилейный сборникъ" съ различни разправки, излѣзе въ Киевъ 1885., подъ редакция на *А. Будиловичъ.*

Редица книги „Sborník Velehradský," издаванъ у чеситѣ, се занимаватъ поврѣменно особито съ въпроси, които свързватъ Кирила и Мтодия со словѣнитѣ на западъ.

Отъ многото работи по отдѣла **за живота и дѣйностьта на Кирила и Методия** и по въпроса за Кирила и Методия **изобщо** нека отбѣлѣжимъ само:

Racki, dr. Fr. Viek i djelovanje sv. Cyrila i Methoda. Загребъ, 1859.

Leger, L. Cyrille et Methode. Парижъ, 1868.

Ягичъ, И. В. Вопросъ о Кириллѣ и Меѳодіи въ славянской филологіи. Спб. 1885; юбилейна рѣчь, съ богати книгописни забѣлѣжки.

Голубинскій, Е. Святые Константинъ и Меѳодій, первоучители славянскіе. Москва, 1885.

Малышевскій, И. Святые Кириллъ и Меѳодій, первоучители славянскіе. Киевъ, 1886.

Lapôtre, A. L'Europe et le Saint Siège à l'époque Carolingienne. Première partie. Le pape Jean VIII. (872—882). Парижъ, 1895.

Goetz, L. K. Geschichte der Slavenapostel Konstantinus (Kyrillus) und Methodius. Quellenmässig untersucht und dargestellt. Гота, 1897.

Pastrnek, dr. F. Dějiny slovanských apoštolů Cyrilla a Methoda, s rozborem a otiskem hlavních pramenů. Прага, 1902.

Potkański, K. Konstantyn i Metodyusz. Краковъ, 1905.

Brückner, A. Die Wahrheit über die Slavenapostel. Тюбингенъ, 1913.

Книжнина за Кирилометодиевското книжевно въздѣйствие. — Пóнови и пóвидни издиряния относно до заченки на книжнина възъ основа на кирилометодиевски езикъ у словѣни къмъ западъ, къмъ сѣверъ и относно до словѣнска книжнина у ромънитѣ:

Kopitar, B. Glagolita Clozianus. Виена, 1836. — *Vondrák*, V. Glagolita Clozův. Прага, 1893.

Ginzel, J. A. Geschichte der Slawenapostel Cyrill und Method und der slawischen Liturgie. Литомѣрици, 1857; 2. издание, Виена, 1862.

Vondrák, V. Frisinské Památky, jich vznik a význam v slovanském písemnictví. Прага, 1896.

Vondrák, V. O původu Kijevských listů a Pražských zlomků a o bohemismech v starších církevněslovanských památkách vůbec. Прага. 1904. — *Грунскій*, Н. К. Пражскіе глаголическіе отрывки. Спб. 1905. (въ „Памятники старославянскаго языка“, т. I, вып. 4).

Jagić, V. Glagolitica. Виена, 1890. (въ Denkschriften d. k. Akad. d. Wiss. philos.-his. Cl. B. XXXVIII).

Соболевскій, А. Церковнославянскіе тексты моравскаго происхожденія. Варшава, 1900 (въ Русскій Филологическій вѣстникъ, № 1—2).

Михаиловъ, А. Къ вопросу о литературномъ наслѣдствѣ Кирилла и Меѳодія въ глаголическихъ хорватскихъ миссалахъ и бревіарахъ. Варшава, 1904 (въ Русскій Филологическій вѣстникъ).

Vondrák, W. Zur Würdigung der altslovenischen Wenzelslegende und der Legende vom h. Prokop. Виена, 1892 (въ Sitzungsberichte d. k. Akad. d. Wiss. philos.-hist. Cl. B. CXXVII). — *Pas-*

trnek, F. Slovanská legenda o sv. Václavu. Прага. 1903 (во Věstník kr. Čes. spol. nauk. tř. fil.-hist.-jzykozp.).

Leger, L. L'évangéliaire slavon de Reims dit Texte du sacre. Парижъ, 1899.

Wattenbach, W. Die slavische Liturgie in Böhmen und die altrussische Legende vom h. Wenzel. Бреславъ, 1857.

Ritig, Sv. Povjest i pravo slovenštine u crkvenom bogoslužju, sa osobitim obzirom na Hrvatsku. I св. отъ 863. до 1248. Загребъ, 1910

Tkalčić, J. Slavensko bogoslužje u Hrvatskoj. Загребъ, 1904.

Hýbl, Fr. Slovanská liturgie na Moravě v IX. věku. Прага, 190- (въ Český Časopis Historiský, год. XIV).

Сазавскій, М. Славянская письменность и литургія въ IX—XI вѣкѣ на западѣ. Нижни Новгородъ, 1914.

Murko, M. Die slavische Liturgie an der Adria (въ Österr. Rundschau II, 17).

Милетичъ, Л. Дако-ромънитѣ и тѣхната славянска писменость. София. 1893 (въ Сборникъ за народни умотворения и пр. кн. IX).

Романски, С. Българската книжнина въ Ромъния и едно нейно произведение. София, 1905. (въ Изв. на семинара по слав. фил. при универс. въ София за 1904 и 1905, стр. 1—100). — *Romansky,* Stojan. Mahnreden des Wojwoden Něgoe Basarab an seinen Sohn Theodosios. Лаипцигъ, 1908.

Bogdan, I. Cultura veche romăna. Букурещъ, 1898.

Iorga, N. Istoria literaturiĭ religióse a rominilor. Букурещъ, 1904.

Яцимирскій, А. Изъ исторіи славянской письменности въ Молдавіи и Валахіи XV—XVII. в. Введеніе къ изученію славянской литературы у румынъ. Петроградъ, 1906. г. (въ Памятники древней письменности и искусства, т. CLXII.)

Jagić, V. Entstehungsgeschichte der kirchenslavischen Sprache, Берлинъ 1913.

Schubert, H. Die sogenannten Slavenapostel Constantin und Methodius. Ein grundlegendes Kapitel aus den Beziehungen Deutschlands zum Südosten. Хайделбергъ, 1916.

III. Издания за Кирила и Методия.

Производи отъ тѣхъ и за тѣхъ. — Нѣма подостойно начало за редицата издания на производи отъ старата и новата българска книжнина отъ производитѣ на родоначалницитѣ на нашето писмо и книга — Кирилъ и Методи.

Обществото. зарадъ което отъ Кирила и Методия е започнатъ по неговъ езикъ и съ писмо за негова рѣчь новъ книжевенъ трудъ, е общество. както вече рекохме, отъ „словѣни“, що са образували вече въ найстаро врѣме на Балканския полуостровъ особитъ клонъ отъ южнитѣ словѣни и отъ голѣмата челядь словѣнска, — клонъ именно *„слоъвнски“*, нареченъ пóкъсно *български*. Старитѣ паметници наричатъ нашитѣ прѣдци все „словѣни“, никога „славяни“. Тая форма на името е произлѣзла въ Русия, дѣто се удомаши прѣзъ втората половина отъ XIX. вѣкъ. Тя е за насъ противна не само на историята, но и на простобългарската рѣчь.

За християнска просвѣта на български словѣни, подвластни на Византийската държава, поиматъ книжевенъ подвигъ Кирилъ и Методи. Само поради непрѣдвиждани исторични прѣмеждия тоя книжевенъ подвигъ скоро се прѣнася вънъ отъ землището на българскитѣ словѣни, далечъ и отъ землището на българската държава. прѣнася се на западъ въ Моравия и Панония. Отъ тамъ, слѣдъ смъртьта на двамата *„словѣнски апостоли“*, тѣхното дѣло се пръска между чеси, словенци, хървати, сърби, за да заглъхне подиръ недълго врѣме съвсѣмъ у чеси и словаци, или да се закрѣпи нѣкакъ у хървати и у сърби; ала отъ него се върна нѣщо и между българскитѣ словѣни, за да се сдружи тамъ, на първичната си почва, и съ развивана прѣзъ това врѣме мѣстна дѣйность, да се вкорени пóдълбоко, да се засили и умножи въ *стара българска книжнина*, па да потикне още пóвече труда възъ словѣнска книга у сърбитѣ, въ *„сръбскословѣнска“ книжнина*, както и да прѣдизвика такъвъ трудъ у руситѣ, въ *„рускословѣнска“ книжнина*. Прѣминало отъ България во Влашко (Дакия), това дѣло произведе и тамъ особита *книжнина „дакословѣнска“*.

Родоначалницитѣ на българската книжнина Кирилъ и Методи не са именувани възъ опрѣдѣлени свои производи: ние заключаваме, кой отъ тѣхъ що е работилъ, по свидѣтелства на тѣхни близки и пóдалечни прѣемници въ книжевния трудъ. А като са работили и съ помощь на свои ученици, мѫчно можемъ откри, до дѣ се простира личниятъ трудъ на всѣкого отъ учителитѣ, и отъ дѣ захваща ученишкиятъ, па и на кой именно ученикъ. Само устройството на словѣнското азбуке, и то въ глаголския му видъ, се отдава лично Кирилу. Въ други бройки отъ тая редица ще бѫдатъ издадени производи, които трѣба да се

отдадатъ изключиво или главно на Кирила и на Методия: а тукъ нека сторимe начало съ писанитѣ за тѣхъ животописи.

Животописи на Кирила и Методия. — Найстаритѣ животописи (или „легенди“) на Кирила и на Методия са работа отъ тѣхно околство (entourage), отъ тѣхни прѣки ученици: едни са „пространни“ или напросто *„жития“*, а други са *„похвали“* или похвални слова, инакъ още „кратки жития“. Първитѣ са производи повече отъ повѣствувателенъ родъ, вторитѣ повече отъ ораторски. За жалъ, ние не притежаваме ниединъ текстъ отъ тия животописи въ първописъ, но все въ прѣписи, и то наймалко съ два-три вѣка покъсни. Въ тѣхъ личи измѣненъ езикътъ, правописътъ, па се срѣща нѣщо измѣнено и въ съдържанието. Обаче голѣмата еднаквость откъмъ тая подирната страна между текстоветѣ въ много ръкописи, найраздалечни по вѣкове и по земи, увѣрява, че онова, щото се чете въ найстаритѣ запазени ръкописи, ще да прѣдава въ найвисока стъпень вѣрно първичния текстъ на производитѣ.

Пространнитѣ жития на Кирила и на Методия са извѣстни въ науката подъ име *„Панонски легенди“*. Даде имъ се това означение, като се мислѣше, че са възникнали въ Панония, область на плодовита дѣйность на словѣнскитѣ апостоли. Обаче прѣди да работятъ въ Панония солунскитѣ братя бѣха позвани на важна работа въ Моравия: затуй нѣкои наричатъ пространнитѣ имъ жития *„Моравско-панонски легенди“*. А като бива да се приеме, че Кириловото житие ще да е списано слѣдъ смъртьта на Кирила въ Моравско-Панонско още при живота на Методия, възможно е, да се е явило Методиевото житие слѣдъ неговата смърть вече извънъ тия области, изъ които бърже трѣбаше да бѣга и найблизкиятъ ученикъ неговъ Климентъ.

Похвалнитѣ слова Кирилу и Кирилу и Методию потичатъ отъ пространнитѣ, та ще да са се явили покъсно, когато ще се е увелъ въ църковната служба поменъ на осветенитѣ Кирилъ и Методи: на такъвъ поменъ на светецъ се чете обикновено кратко нему житие, съставено во видъ на похвала, съ риторско движение на съдържанието и на слога. А поменътъ на Кирила и Методия ще се е слушалъ въ църковна служба вече отъ ученицитѣ имъ, забѣгнали отъ Моравия, главно въ България.

Проложни жития и служби. — Други кратки жития на Кирила и на Методия, основани възъ пространнитѣ и възъ похвалитѣ, биватъ още покъсно съставени пакъ за четене на служебенъ поменъ на посветенитѣ братя, както са се чели такива помени и на други светии. Такива житийни помени образуватъ голѣми сбирки отъ служебни четива за свети лица по реда на църковния календарь. Сбиркитѣ добиха въ Русия име *„Прологъ“*, та отъ тамъ

и текстоветѣ за отдѣлни светии се казвать „проложни жития“ Врѣмето, прѣзъ което се явяватъ въ различни редакции проложнитѣ жития на Кирила и на Методия, или на двоицата заедно, внася въ тия редакции едни или други елементи отъ настанало прѣдание или отъ лични домисълъ.

Църковнослужебниятъ поменъ на Кирила и Методия изкара и нарочито съставени тѣмъ църковни *служби*. То са вече производи отъ вида на църковната поезия, — църковни химни. Тѣхното съдържание почива сжщо възъ житията, ала бива изкарано съ рѣчь на църковното славословие, дѣто тя още повече се шари отъ елементи на личното въображение и на благочестивото чувство. Съвсѣмъ е невъзможно да се узнаятъ авторитѣ на старинскитѣ служби на Кирила и на Методия.

Авторъ на животописитѣ. — „Похвалното слово“ Кирилу бива означено въ ржкописитѣ като производъ на *„Климента епископъ“*, а то завѣрно на оногова Климента, който е единъ отъ ученицитѣ на словѣнскитѣ апостоли, отмалка близкенъ Методию. Понеже се знае книжевната практика на старото врѣме, че който списва нѣкому кратко житие во видъ на похвално слово, той е обикновено авторъ и на наличпо пространно житие, отъ което скжсява, смѣта се, че и пространното житие Кирилу ще да е отъ сжщия Климентъ епископъ: краткото явно почива върху пространното. А подобно вжтрѣшно родство и други още връзки между „Похвално слово Кирилу“ отдѣлно и друго „Похвално слово Кирилу и Методию“ заедно, па между двѣтѣ пространни жития — едното Кирилу, а другото Методию, — и между кратките и пространнитѣ жития взаимно, каратъ да се вѣрва, че на всички тѣхъ ще да е билъ авторъ ученикътъ на Кирила и на Методия, найизвѣстенъ отъ другаритѣ си съ книжевна работа, поставенъ отъ българския князъ Борисъ за учитель въ Македония, а при князя Симеонъ възведенъ въ епископъ словѣнски, слѣдъ смъртьта си прогласенъ като светецъ Охридски.

Друго мнѣние обаче държи сжщо така съ важни доводи, че пространнитѣ жития на Кирила и на Методия са дѣло на двама отдѣлни автори словѣни, изъ ученицитѣ непосрѣдни или посрѣдни на словѣнскитѣ първоучители. А има и мнѣние, да са били пространнитѣ жития първично писани отъ словѣнинъ.

по гръцки, — нѣщо твърдѣ малко вѣроятно по политико-психоложки съображения.

Купчина производи на Климента Охридски. — Въ словѣнската наука не е свършено разрѣшенъ въпросътъ за авторството на двата вида жития на Кирила и на Методия въ полза само на Климента. Ако ли може съ найголѣма вѣроятность да се поддържа, че Климентъ Охридски е авторъ и на останалитѣ жития на първоучителитѣ — двѣтѣ пространни и една похвала, — както е показанъ авторъ на похвалата Кирилу, ние въ изданието на текстоветѣ на всички тия жития и похвални слова добиваме една купчина производи на едного отъ найбѣлѣжититѣ стари български книжевници веднага слѣдъ родоначалницитѣ Кирилъ и Методия.

Проложни жития, като съставени отъ други ревнители на Кирила и Методия възъ основа на животописитѣ имъ и на похвалнитѣ слова, и текстове на служби тѣмъ като стара църковна поезия ще се издадатъ съвмѣстно съ други списове, които се отнасятъ до дѣйностьта и заслугата на Кирила и Методия.

А

ПРОСТРАННИ ЖИТИЯ

(Моравско-панонски легенди)

1. Легенда и история. Стойность и значение на легендитѣ и книжнина за тѣхъ.
2. Текстове и забѣлѣжки:
   а) Житие Кирилово;
   б) Житие Методиево.

А. Пространни жития

(Моравско-панонски легенди)

Легенда и история. — „Легендата е житие, сирѣчъ животописъ на светецъ по народски (популярни) разкази. Легендитѣ са били съставяни за 'напжтване на ума въ истината', за 'назидание на сърцето во спасение'. Благочестието е служило за причина, да бждатъ съставяни легендитѣ, а цѣльта имъ се е заключавала въ поуката. Съставителитѣ на житията пишатъ по общо впечатление, а не възъ основа на исторично-вѣрни ходъ на фактоветѣ. Тѣ обрѫщатъ внимание върху събитието, а не върху вървежа на развоя му, който се изплъзва изъ тѣхното благочестиво внимание. Ето защо, като желаятъ да опишатъ едно събитие, тѣ нерѣдко сами му притъкмятъ причини, съчиняватъ съ въображение потеклото му и по силата на своето благочестиво настроение отнасятъ и едното и другото найчесто къмъ воля божествена . . . Народътъ, запазвайки съ благодарность помена за миналото величие, слага възъ събитието неизличливъ печатъ на цѣлия характеръ на своята народска личность. Образность на прѣдставата и смѣша отъ фантазия съставятъ двѣ характерни чърти на всички народски приказки: народътъ не знае отвлѣчености, не разбира абстракцинтѣ; — той обича реалния образъ, схваща нагледната форма. Легендитѣ, съставени по народски разкази, необходно заключаватъ въ себе извѣстна смѣша отъ фантазия. Колкото повече се губятъ историчнитѣ чърти, толкова повече тѣ се замѣнятъ со създания на фантазията. Ала тия създания, отбѣлѣзани въ легендитѣ, са извънредно важни: въ тѣхъ е заключена не истината на факта, но истината на усѣта; не исторично-вѣрното прѣдставяне на живота на светеца, но културно-правдивото изобразение на възгледа на извѣстна епоха върху неговата личность, върху негова животъ и дѣйность. Къмъ броя на особитоститѣ на легендата трѣба да се отнесе сжщо и любовьта й къмъ чудесното: нѣма легенда, която да не изобилува съ разкази за чудеса, извършени отъ светеца. Ние не вѣрваме въ тия чудеса, — то е нашъ недостатъкъ; съставителитѣ на легендитѣ вѣрватъ въ чудесата, — то е тѣхна слабость. Ето цѣлата разлика, колкото и да са велики нейнитѣ послѣдици. Като четеме легенда, трѣба да помниме, че легендата не е история; ала не бива да забравяме

че нерѣдко легендата пази забравени дири на историята" (В. Бильбасовъ, Кириллъ и Меѳодій, ч. II. 1871. стр. I—II).

Легенда, отъ лат. *legenda*, мн. ч. нѣща за четене, по руски четьи: сбирка отъ разкази изъ живота и страданията на светии, назначена за четене при църковна служба въ деня за поменъ на светиитѣ; житийни четива

Стойность и значение на Моравско-панонскитѣ легенди. — Панонскитѣ легенди са изпитвали силни възражения противъ своята достовѣрность, и дори отричане на своята истинность, особито отъ страна на западни учени, несловѣнски и нѣкои словѣнски. Между туй и днесъ още тѣ стоятъ като основни извори за живота и дѣйностьта на Кирила и на Методия, — извори, съгласни съ други достовѣрни и истински писмени свидѣтелства за словѣнскитѣ първоучители и за тѣхното дѣло; — стоятъ като разкази, които допълнятъ или поясняватъ нѣкои вѣсти на документи, що досѣгатъ врѣмето и дѣйностьта на солунскитѣ апостоли

За старата българска книжнина Моравско-панонскитѣ легенди иматъ висока стойность: тѣ са найранни производи на наша културно-исторична мисъль; тѣ стоятъ ненадминати отъ никой другъ сетнѣшенъ производъ откъмъ обилието на историчното и на културното вещество, откъмъ съзнанието на автора за словѣнската просвѣта, откъмъ разпоредата и изложението на своя прѣдметъ.

Изучването на тия производи по найстаритѣ имъ извѣстни текстове (а не по прѣводи на нѣкой новъ езикъ) се прѣпоръчва еднакво на историка на българската книжнина, на историка на българската просвѣта и на историка на българския езикъ.

Книжнина за Моравско-панонскитѣ легенди и изобщо за изворитѣ за живота на Кирила и Методия. — Моравско-панонскитѣ легенди бидоха открити отъ А. Горски въ ръкописи на Московската Синодска библиотека и значението имъ прѣдстaвено отъ сѫщия въ списанието „Москвитянинъ" отъ 1843. г. ч. III. № 6.

До тогава отъ книжнината за прѣдмета са за отбѣлѣзване:

Dobrowsky, J. Cyrill und Method der Slawen Apostel. Прага, 1823. (въ Abhandlungen der k. böhmischen Gesellschaft der Wissenschaften). — Прѣведе и съ добавки натъкми М. Погодинъ: Кириллъ и Меѳодій, словенскіе первоучители. Москва, 1825.

Dobrowsky, J. Mährische Legende von Cyrill und Method. Прага, 1826.

Boczek, A. Codex diplomaticus et epistolarius Moraviae. Оломуцъ, 1836.

Слѣдъ откриването на Моравско-панонскитѣ легенди разправятъ за изворитѣ отдѣлно или во връзка съ историята на първоучителитѣ главно:

Бильбасовъ, В. А. Кириллъ и Меѳодій. 2 части. Петроградъ 1868—1871. - Историческія монографіи, томъ I Спб. 1901. Кириллъ и Меѳодій.

Вороновъ, А. Главнѣйшіе источники для исторіи и дѣятельности св. Кирилла и Меѳодія. Киевъ, 1877. (въ Труды Кіевской Духовной Академіи, 1876—1877). — Важна критика отъ V. Jagić. Die neuesten Forschungen über die slavischen Apostel Cyrillus und Methodius въ Archiv für slavische Philologie IV. 1879.

Ewald, P. Die Papstbriefe der Britischen Sammlung. Хановеръ 1880. (въ Neues Archiv der Gesellschaft für ältere deutsche Geschichtskunde, V. 1879).

Вороновъ, А. Научное движеніе по вопросу о Кириллѣ и Меѳодіи. Киевъ, 1881 (въ Труды Кіевской Духовной Академіи, августъ)

Петровъ, Андрей. Пятидесятилѣтіе научной разработки славянскихъ источниковъ для біографіи Кирилла и Меѳодія (1843 — 1894). Москва, 1894. (въ Чтенія въ Обществѣ любителей духовнаго просвѣщенія, XXXI. г. май — юни).

Friedrich, J. Ein Brief des Anastasius Bibliothecarius an den Bischof Gaudericus von Velletri über die Abfassung der Vita cum translatione s. Clementis Papae. Eine neue Quelle zur Cyrillus- und Methodius Frage. Мюнхенъ, 1892 (въ Sitzungsberichte der philos.-philol. u. histor. Classe der k. Bayer. Akad. d. Wissenschaften, св. III).

Ягичъ, И. В. Вновь найденное свидѣтельство о дѣятельности Константина Философа, первоучителя славянъ, св. Кирилла. Спетербургъ, 1893 (въ Сборникъ отдѣленія рус. яз. и словесн. Имп. Акад. Наукъ, томъ LIV).

Ламанскій, В. И. Славянское житіе Кирилла какъ религіозно-эпическое произведеніе и какъ историческій источникъ. Петроградъ (въ Журналъ Министерства Народнаго Просвѣщенія, априлъ — декември, 1903—1904). — Сведено отъ V. Jagić, — Vita Cyrilli. въ Archiv für slavische Philologie XXV. 1903. и XXVIII. 1906.

Brückner, A. Thesen zur Cyrillo-Methodianischen Frage. въ Archiv für slavische Philologie XXVIII. 1906.

Franko, I. Beiträge zur Quellenkritik der cyrillo-methodianischen Legenden, въ Archiv für slavische Philologie, XXVIII. 1906. — Сьвятий Климент у Корсуні. Причинки до історії староруської легенди. Львовъ. 1906 (въ Записки Наукового товариства імени Шевченка).

Snopek, F. Studie Cyrillomethodějské. Бърно, 1906. — Konstantin-Cyrill a Methoděj, slovanští apoštolé. Оломуцъ, 1908. Konstantinus-Cyrillus und Methodius die Slavenapostel. Кремзиръ, 1911.

Ястребовъ, Н. В. Сборникъ источниковъ для исторіи жизни и дѣятельности Кирилла и Меѳодія, апостоловъ славянскихъ. Петроградъ, 1911.

2. Текстове и забѣлѣжки

а) Житие Кирилово.

Мѣсеца феврара въ .дı. дьнь.

Памеać и житию блаженаго оучителıа нашего Костаньтина философа, прьваго наставьника словѣньскоу ıезыкоу

Благослови отьче!

1. Богь милостивь и щедрь. ожидаıе покаıаниıе чловѣчьско, да быше вьси сьпасени были и вь разоумь истиньныи пришьли [Тим. 2, 4], — не хоıщеть бо сьмрьти грѣшьникоу. нь покаıанию и животоу, аще и наипаче прилежить на злобоу, — не оставлıаıеть[1] чловѣча рода отьпасти ослаблıеннıемь и вь сьблазнь неприıазниноу принити и погыбноути. нь на каıажде лѣта и врѣмена не прѣстаıеть благодѣти творе намь много. ıако испрьва даже и до нынıа, патриıарьхы же прьвѣıе и отьци, и по тѣхь пророкы, а по сихь апостолы и моученикы. праведьными моужи и оучители, избираıе ихь оть многомльвьнаго[2] житиıа сего. Знаıеть бо господь своıе. иже ıего соуть.

Граматика и правописъ.

Въ тоя текстъ имаме езикъ и правописъ на старата си книжнина от XV. вѣкъ. Думитѣ му и формитѣ имъ са замѣнили старобългарскитѣ юсове ж, ıж сь оу, ю, а ѧ, ıа съ є, ıє; старобългарскиятъ ъ е замѣненъ съ ь; за ıє въ пасловието и подиръ самогласка нерѣдко стои просто є. Граматиката и правописътъ са срѣднобългарски отъ западни изводъ. Въ словарчето тукъ въ края се привеждатъ думитѣ по старобългарски.

1. феврара показва звуково прѣмѣтане (метатеза) отъ жива рѣчь; р въ окончанието -ар- се е втвърдило, както и въ подобни случаи подолу: мора и др.‖ 2. пише се Кωстаньтинь съ ω по гръцки правописъ, безъ н въ първата сричка по живъ изговоръ.

8. нь за стб. нж, днесъ *но* книжевно (а говорски *нъй, най*), се употрѣбя правилно въ споредни изречения за твърдене подиръ отричане. Руската употрѣба на *но* не държи това правило. Дѣто твърдението не се прѣдхожда отъ отричане съ *не*, тамъ е въ днешната книжевна рѣчь мѣсто на *ала*.‖ 12. патриıарьхы, отьци и и. т. са тв. пад. мн. ч.‖ 14. оть се пише все съ ω, и по правило

ꙗкоже рече: овьце моѥ гласа моѥго слышеть. и азь знаю ѥ, и именемь вьзываю ѥ, и по мьнѣ ходеть, и азь даю имь животь вѣчьныи [Иоа. 10, 27 –28]. Ѥже сьтвори и вь нашь родь. вьздвигь намь оучителꙗ сего. иже просвѣти ѥзыкь нашь, сласостию омрачьше оумь свои, паче же льстию диꙗволею. не хот'ѣвьше³ вь свѣть⁴ божиихь заповѣдии ходити. Житиѥ же ѥго ꙗвлꙗѥть, и по малоу ськазаѥмо. ꙗковьже вѣ: да иже хощеть, то се слыше подобить се ѥмоу. бьдрость приѥмлѥ а лѣность отьмѣтаѥ, ꙗкоже рече апостоль: подобьни мьнѣ бываите. ꙗкоже и азь Христоу [I Кор. 4. 16].

II. Вь Солоуньсцѣ градѣ бѣ моужь ѥтерь, доброродьнь и богать, именемь Львь, прѣдрьже сань дроугарьскыи подь стратигомь*. Бѣ же благовѣрьнь. сьхранꙗѥ вьсе заповѣди божиѥ испльнь,[1] ꙗкоже иногда Иовь. Живы же сь подроужиѥмь своимь,[2] роди з҃ отрочеть,** оть нихьже бѣше младѣиши седмыи Коньстантинь философь. наставьникь и оучитель нашь. Ѥгда же и роди мати, вьдаше ѥго доилици, да и бы доила: отроче же не рачи се ѥти[3] по тоуждь сьсьць никакоже, развѣ по матерьнь, доньдеже отьдоѥнь бысть. Се же бысть по божию сьмотрению, да бы добра корене добраꙗ лѣторасль[4] нескврьньномь млѣкомь вьздоѥна была. По семь же добраꙗ та родителꙗ сьвѣщавьша се не сьходиста се, говѣща себѣ,[5] нь тако жиста о господи ꙗко брать и сестра лѣть .ді҃, доньдеже ꙗ сьмрьть разлоучи, никакоже прѣстоупльша того сьвѣта. На соудь же ѥмоу хотещу ити, плака се мати отрочете сего глаголющи: не брѣгоу о вьсемь, развѣ о младеньци семь ѥдиномь, како имать быти оустроѥнь. Онь же рече: вѣроу ми ими[6] жено, надѣю се бозѣ, ꙗко дати имать ѥмоу

все свжсено ѿ. Така и въ производни думи: отъпасти, отроче, или ѿпасти, ѿроче. – 5. нашь се отнася къмъ словѣнския (общи, или частно български) „єзикъ", спр. народъ, както и погорѣ въ р. 4. къмъ „родъ", и омрачьше стои во мн. ч. по психоложко съгласуване съ „єзикъ" (народъ), който прѣдстава множество. 8. то въ тая употрѣба се посрѣща сега съ народната форма *а той* (*а тя, а ти* и т. н.), като има и сег. вр. изяв. подобить се желателенъ смисълъ на *нека се уподоби*. — бьдрость (бъд-ръ, бъд-ѣти бдя, бъд-никъ, бдѣние) днесъ книжевно бодрость': ъ замѣнено съ о.

12. прѣдрьже прич. сег. дѣи. стб. прѣдръжащ.|| 22. писано родитѣлꙗ, като се поставя ѣ въ окончанието -тель по подобие на дѣтѣль || 28. надѣю се бозѣ ъ мѣст. пад., затуй нѣкога о бозѣ, нвб. надамъ се *богу*. — дати имать бжд. вр., срв. нвб. *има да даде*, различно отъ *ще даде*, хощетъ дати.

отьца и строителıа такого, иже и строить вьсе христиıаны. Юже се и сьбысть.

III. Седми же лѣть[1] сы отрокь видѣ сънь, и повѣдаıе отьцоу и матери рече, ıако стратигь сьбравь вьсе дѣвице нашего града рече кь мьнѣ: избери себѣ оть нихь, юже хощеши, подроужиıе и на помощь, сьврьсть себѣ. Азь же сьгледавь и сьмотрикь вьсѣхь, видѣхь ıединоу красьнѣишоу вьсѣхь лицемь, свьтещоу се и оукрашеноу вельми монисты златы и бисромь и вьсеıю красотоıю.[2] ıеиже бѣ име Софиıа, сирѣчь прѣмоудрость.[3] Тоу избрахь. Слышавьша же словеса си родителıа ıего рекоста кь ниıемоу: сыноу, храни законь отьца твоıего, и не отврьзи наказаниıа матере твоıеıе [Прит. 6, 20]. Свѣтильникь бо заповѣдь законоу и свѣть [Прит. 6, 23]. Рьци же прѣмоудрости: сестра ми боуди, а моудрость знаıемоу себѣ сьтвори [Прит. 7, 4]; сиıаıеть бо прѣмоудрость паче сльньца [Прѣм. 7, 20]. И аще приведеши ю себѣ имѣти подроужиıе,[4] то оть многа зла избавиши се ıеıю. Ꙗгда же и вьдаста вь наоученииıе, сиıаıаше паче всѣхь оученикь вь книгахь паметию скороıю вельми, ıако и дивоу быти вьсѣмь.[5] Ꙗдиного же оть дьнии, ıакоже обычаи ıесть богатичищемь глоумлıениıе творити ловитвоıю, изиде сь ними на полıе крагоуи свои вьзьмь; и ıако поусти и, вѣтрь се обрѣть по сьмотрению божию, вьзеть и занесе ıего. Отрокь же оть того вь оуныниıе и печаль вьпадь два дьни не ıасть.[6] Чловѣколюбиıемь бо своимь милостивыи богь не веле[7] ıемоу привыкноути житиискыихь вещехь, оудобь и оулови:

7. лицемь е отнесено со запетаята подиръ него къмъ красьнѣишоу, а съ тая същата запетая подиръ вьсѣхь би могло да се отнесе къмъ свьтещоу се; то е работа на тълкуване. — красьнѣишоу вьсѣхь найкрасна, не по руски „найкрасива“. ‖ 8. свьтещоу се стб. свьтащѧ сѧ, що свѣтѣше; нвб. свѣтя отъ „свътя“ промѣнило ѣ въ ѫ подъ въздѣйствие на свѫт-ълъ, свѣт-лина, единокр. свъ(т)-на = „съмна“, съ прѣмѣтане „съна“ (се), съ уподобение на в прѣдъ н „съмна (се)“. — монисты, ед. ч. монисто, нвб. маниста взето въ ед. ч. (и като единично зърно) м. р., та образувано къмъ него ново мн. ч. манисти. ‖ 9. вьсеıю, стб. вьсеѭ тв. пад. (со) вся; срв. нвб. говорски „со сé челяд“, „со сé хубос.“ ‖ 11. не отврьзи повел. накл.; отврьгѫ отвьргна по книжевенъ езикъ и съ едно значение, отфърля по говорски и съ друго значение; ф е отъ в, та нѣма никакъ основа да се пише „отфърля“. ‖ 19. дивоу быти да е за дивене, за чудо, дивно. — писано ıединоıю, стб. ıединоѭ еднъжъ; ıединого оть дьнии единъ день; у писача може психоложки ıединоѭ да е застапало на мѣстото на ıединого, сир. да е станало сплавяне, контаминация. ‖ 22. обрѣть, вьзеть, стб. обрѣтъ вьзѧтъ вм. мин. свър. обрѣте, вьзѧ, по дасть, ıесть. ‖ 24.—25. не веле стб. не велѧ, не дозволявайки. — житиискыихь вещехь вм. вещни; нвб. житийски, (не житейски!), или животни, сир. отъ живота

ıакоже древлıе оулови Плакидоу" вь ловѣ ıеленемь, тако и сего крагоуıемь. Вь себѣ же помысливь житиıа сего соуıетоу окаıаше ıе глаголıе: таково ли ıесть житиıе се, да вь радости мѣсто печаль прибываıеть? Оть сего дьне по инь се поуть имоу иже ıесть сего лоучии, а вь мльвѣ житиıа сего своихь дьнии не иждивоу! И пооучае се имь[8] сѣдѣаше вь домоу своıемь. оуче се изь оусть книгамь светаго Григориıа Богослова. И знамениıе крьстноıе сьтвори на стѣнѣ, и похвалоу светомоу Григорию написа сицевоу: „о Григориıе, тѣломь чловѣче, а доушеıю аггеле! Ты тѣломь чловѣкь сы, аггель ıави се, оуста бо твоıа ıако ıединь оть серафимь бога прославлıаıють и вьселıеноую просвѣщаıють правыıе вѣры казаниıемь.[9] Тѣмь же и мене припадаıюща кь тебѣ любовию и вѣроıю приими, и боуди ми оучитель и просвѣтитель".[**] Таковаıа завѣщаваааше Вьньдь же вь многы бесѣды и оумь велии, немогы разоумѣти глѫбинь вь оуныниıе велико вьпаде. Страньнь же нѣкои бѣ тоу оумѣıе граматикию, и кь ниıемоу шьдь молıаше и, на ногоу ıего падаıе и вьдаıе се ıемоу: добре дѣıе,[10] наоучи ме рече хоудожьствоу граматичьскомоу! Онь же таланьть свои погребь рече кь ниıемоу: юноше, не троуждаи се; отрекль бо се ıесмь оть ноудь никогоже[11] не оучити семоу кь моıе дьни.[12] Пакы же отрокь кланıаıе се ıемоу сь сльзами глаголаше:[13] вьзьми вьсоу моıю честь оть домоу отьца моıего, ıеже ми достоить. а наоучи ме! Не хотѣвьшоу же ономоу[14] послоушати ıего, шьдь вь домь свои вь молитвахь прѣбываше, да бы обрѣль желаниıе срьдьца своıего. Вь скорѣ же богь сьтвори волю боıещихь се ıего. О красотѣ[15] бо ıего и моудрости и прилежьнѣмь оучении, ıеже бѣ растворено вь ниıемь, слышавь царевь строитель, иже нарицаıеть се логофеть. посла по нь, да се бы сь царемь

(земни). 3. вь радости мѣсто, съ промѣненъ словоредъ въ мѣсто радости, отъ тамъ нвб. *вмѣ-то*, *намѣ-то* ‖ 4. стб. по инь сѧ пѫть имѫ другъ пѫтъ, ще поема. ‖ 6. стб. иждивѫ вм. из-живѫ „изживѣя", похарча; срв нвб. книж. *иждивѣние*. ‖ 7. изь оусть изъ уста (готово), нвб. книж. *изустъ* нар., на -на изустъ, наусть, наустница". ‖ 9. писано сицѣвоу поради нар. сицѣ така. ‖ 10. пише се все аггель вм. ангель, по грц ἄγγελος. ‖ 14. таковаıа ср. р. мн. ч. таквиа нѣща, 'така' ‖ 15. стб. въ мъногы бесѣды и оумъ велии се отнася къмъ „бесѣдитѣ", рѣчьта, и „великия умъ" отъ списоветѣ на Григория Богословъ ‖ 8. писано добрѣ дѣıе по неясно схващане на зв. п. отъ съставното име „добрѣ дѣи"; то не е стб. добрѣ дѣıа! По нвб. би било „*добри дѣецу*" отъ „добрь дѣець", по срб. dobrodziej. ‖ 23. честь стб. чѧсть, по руски *часть*, дѣлъ, пай; да се отличава отъ

оучиль. Отрокь же оуслышавь се сь радостию поути се ють. и на поути поклонь се молитвоу сьтвори глаголе: боже отьць нашихь и господи милости, иже юси сотвориль вьсакага[16] словомь и прѣмоудростию своюю, сьздавь чловѣка да владеть[17] тобою сьтвореными твармн [Прѣм. 9, 1—2], даждь ми соущоую вьскраи твоихь прѣстоль прѣмоудрость [Прѣм. 9, 4], да разоумѣю, чьто юсть оугодьно тебѣ,[18] и сьпасоу се; азь бо юсмь рабь твои и сынь рабы твоюе [Прѣм. 9, 5; Псал. 115, 6]. И кь семоу прочее Соломоню молитвоу изглаголавь и вьставь рече: аминь.**

IV. Югда же прииде кь Царю Градоу, вьдаше юго оучителюмь да се оучить, и вь три мѣсеце навыкь граматикию по прочага се ють оученига. И наоучи се Омироу и геомитрии. и оу Льва и у Фотига диалеѯицѣ и вьсѣмь философиискыимь оучениюмь, кь симь же и риторикии и аридьмитикии, астрономии и моусикии, и вьсѣмь прочиимь юлиньскымь хоудожьствомь.* Тако же га навыче вьса, гакоже бы юдино оть нихь навыкноути: скорость бо се сь прилежаниюмь сьлоучи, дроуга дроугоу прѣспѣвающи. имьже се оученига и хоудожьства сьврьшають. Болю[1] же оученига тихь образь на себѣ гавлгаю, сь тѣми бесѣдоваше,[2] сь нимиже бѣаше польsнѣю. оукланнаю се оть оукланнающихь се вь стрьпьты[3], она тьчию юдина сьматраю и дѣю[4], како бы вь мѣсто землыныхь небесьнага прѣмѣньшю излетѣти ис тѣлесе[5] сего и сь богомь жити. Оузрѣвь[6] же юго такова соуща логофеть дасть юмоу бласть надь своимь[7] домомь

чьсть, рус. честь и нвб. — а ала. — 3. писано юсн. Въ нвб. ез. говорски се чуе въ насловието и *йе*, и *е*, ала всѣкога се пише *е*: така и въ срѣдословие подирѣ самогласка. — вьсакага по гръц. строежъ, всѣко нѣщо, сир. всичко, вьсга || 4. владеть е форма къмъ неопр. накл. владати, нвб владамъ, срѣщу стб. владѣ-ѭ, -ѣти нвб. владѣя. || 6. мн. ч. твоихь прѣстоль зарадъ прѣдставата, че Богъ е надъ всички мѣста и надъ тѣхъ си има прѣстоли.

10. царю градоу са два склонени члена отъ едно съставно име стб. царь градъ, „царски градъ“, нвб. Цариградъ: срв. погорѣ добръ дѣн, гл. III || 11. навыкь прич. мин. дѣй. 1. къмъ стб. навыкнѫти, еднакво по значение съ наоучити. Тукъ спада съ производството си и нвб. *навикъ*. || 13.—16. изредени са всички науки отъ школското образование на Константиновото врѣме; „диялектика“ е изкуство за прѣпирня по вѣрскофилософски въпроси, а „мусикия“ е словесность. || 18. имьже, съ което (нѣщо), сир. съ надварянето въ бързина и прилежание || 19.—20. сь тѣми, съ ония, различно отъ „тия“ (по руски „съ тия“). 21. оукланнающихь се вь стрьпьты, които клонятъ на буйность, сирихлвц са (противно на „тихия образъ“ Константиновъ). 23. ис тѣлесе: прѣдлогътъ се пише безъ ь (стб. ъ) прѣдъ думи, що захващатъ съ тьмна съгласка, понеже се чувствува съ тѣхъ въ една цѣлость; показва го и звукътъ с вм. з (отъ изъ). || 24. дасть сег.

и вь царевоу полатоу сь дрьзновениѥмь вьходити. И вьпроси ѥго ѥдиноѭ глаголѥ: философе, хотѣль быхь[5] оувѣдѣти. что ѥсть философиꙗ. Онь же скоромь оумомь рече абиѥ: божиꙗмь и чловѣчамь вещемь разоумь, ѥлико можеть чловѣкь приближити се богѣ, и ꙗко дѣтелию оучить чловѣка по образоу и по подобию быти сьтворьшомоу и. Оть сего[9] же паче вьзлюби и присьно[10] вьпрашаше и о вьсемь[11] толикь моужь. великь и чьстьнь. Онь же сьтвори ѥмоу оучениѥ философьске. вь малѣхь словесехь великь оумь[12] ськазавь. Вь чистотѣ же прѣбываѥ ѥльми[13] оугаждаше богоу, тольми паче любьзьнѣи вьсѣмь бываше. И логофеть вьсакоу чьсть творе ѥмоуговѣиноу злато много даяше ѥмоу, онь же не принимаше. Ѥдиноѭ же рече ѥмоу: твоꙗ красота[14] и моудрость отьноудь из лиха ноудить ме любити те. то[15] дьщерь имамь доуховьноу. юже оть крьстила вьзехь,[16] красьноу и богатоу и рода добра и велиꙗ; аще хощеши, подроужию сию ти дамь. Оть цара же ныныꙗ велию чьсть и кнежиѥ приимь[17] больше чаи, вь скорѣ бо и[18] стратигь боудеши. Отвѣща же ѥмоу философь:[19] дарь оубо великь трѣбоующимь ѥго, а мьнѣ болѥ оучениꙗ нѣсть ино.[20] имьже разоумь сьбравь прѣдѣдьниѥ чьсти и богатьства хощоу искати. Слышавь же логофеть отвѣть ѥго шьдь кь царици[21] рече: сь философь юный не любить житиꙗ сего, то не отьпоустимь ѥго обьщины. нь постригьше и на поповьство отьдадимь ѥмоу слоужьбоу.[22] да боудеть вивлотикарь оу патриꙗрха вь светѣи Софии. негли[23] понѣ тако ѥго оудрьжимь.** Ѥже и сьтворише ѥмоу. Мало же сь ними вьсьма пробывь[24] на Оузькоѥ Море*** вьшьдь[25] ськры се таи вь монастыри. Искаше же его .ѕ҃. мѣсець. и ѥдва и обрѣтоше. Не могьше же ѥго приноудити вь тоу слоужьбоу оумолише и оучительныи столь прѣѥти и оучити философии туземьце и страньныѥ, сь вьсакоѭ слоужьбоѭ и помощию. И по то се приеть.[26] †

зр. изяв.. въ мин. свър. I. 'даде'. ‖ 2. оувѣдѣти, да узная. ‖ 4.—5. приближити се богѣ мѣст. пад. 'да се приближи *богу*', къмь бога. — ꙗко привежда нататъкъ отговора Константиновъ; може да остане безъ прѣводъ. ‖ 7. чьстьнь, за почесть, почитанъ, важенъ.‖ 15.—16. подроужию дат. пад. за цѣль, 'за съпруга'. 20. чьсти род. пад., трѣба да се разбира за чьсть, а не за чѧсть. ‖ 22. не отьпоустимь ѥго обьщины, да не го изпуснеме за обществена работа. ‖ 26. на Оу. М. вьшьдь: понеже не стои прѣдлогъ вь, но на, смисълътъ е „възлѣзе", а не „влѣзе"; и тогава трѣба да се мисли за пѫть възъ течението, а то отговаря на Босфоръ, а не на Мраморно море; на не би прилѣгало и за Златни Рогъ.

V. Бѣ же Ӕннисъ* патригархь ѥресь въздвигль, глаголѥ не творити[1] чьсти светымь иконамь. И сьбравьше сьнимь[2] обличише и, ꙗко неправо глаголѥть, и сьгнаше ѥго сь стола[3]. Онь же рече: насилиѥмь ме сьгнаше[4], а не прѣпрѣвьше мене, не можеть бо се никьтоже противити словесемь моимь. Царь же сь патрикии оустроивь, философа посла на нь рекь тако: аще можеши юноше сего прѣпрѣти, то пакы столь свои примешши. Онь же оузрѣвь философа юна тѣломь, а не вѣды стара оума вь ніемь[5] и иже бѣхоу послани сь нимь, рече кь нимь: вы[6] подьножиꙗ моѥго нѣсте достоини, то[7] како азъ сь вами се хощоу прѣти? Философь же кь ніемоу рече: не людьскаго обычаꙗ дрьжи се, нь божии заповѣдии зьри; ꙗкоже бо ѥси и[8] ты оть землѥ и доуше богомь сьставлѥнь, тако и мы вьси. То[9] на землю зре чловѣче, не грьди се.[10] Пакы же Ӕннись отвѣща: не подобьно ѥсть вь ѥсень цвѣтьць[11] искати, ни старьца на воискоу гнати, ꙗко юношоу нѣкоѥго Нестора**. Философь же отвѣща ѥмоу: самь на се вины обрѣтаѥши. Рьци, вь коую врьстоу доуша сильнѣиши тѣлесе ѥсть? Онь же рече:[12] на старость. Философь же рече: то[13] на коую те брань гонимь,[14] на тѣлесьноу ли или на доуховьноу? Онь же рече: на доуховьноу. Философь же отвѣща: то[15] ты ныниꙗ сильнѣи хощеши быти. Да не глаголи намь тацѣхь притьчь; не безь врѣмене бо ни цвѣтьць ищемь, ни[16] на воискоу тебе гонимь. Посрамль же се тако старьць инамо обрати бесѣдоу и рече: рьци ми юноше, како крьстоу разореноу соущоу не кланꙗѥмь се ѥмоу, ни лобызаѥмь ѥго, а вы, аще икона до прьсии тькмо боудеть[17] писана, чьсть ѥи твореще не стыдите се? Философь же отвѣща: четыри бо чести крьсть имать, и аще ѥдина

6. рекь тако сир. на Аниса. || 9. и иже бѣхоу послани е пояснение или къмъ оузрѣвь, както и философа, и тогава трѣбаше да стои вин. пад. мн. ч. ѩже, стб. ꙗже, или пъкъ къмъ вѣды, както и вь нюмь, и тогава трѣбаше да стои мѣст. пад. мн. ч. вь нихьже. Ако се допусне, че съ Константина са били пратени връстни люди, ще се разбира, че „и въ ония, които бѣха пратени“ съ Константина, не е знаелъ Анисъ „старъ умъ“. || 10.—11. се хощоу прѣти, ще се прѣпирамъ, ‛ще се пря’. || 12. божии заповѣдии род. мн.: ако нѣма упадъкъ въ строежа, божии вм. божиихь е стара форма отъ прилагат. божь. || 15. цвѣтьць род. мн., цвѣтовце, ‛цвѣтя’. — вь ѥсень, есени, есень нар. || 22. тацѣхь притьчь трѣбаше да бѫде подиръ отрицанието не въ род. мн. такыхь. Тука е смѣсена формата за мѣст. пад. съ оная за род.; тия двѣ форми са еднакви въ други мѣстоимѣния. 25. крьстоу р. соущоу дат. самост. като е разваленъ, ‛разваленъ бидейки’.

чьсть юго оубоудеть,[18] то оуже своюго не ꙗвлꙗють образа: а икона тькмо оть лица ꙗвлꙗють образь и подобию[19] того, югоже ради боудеть писана:[20] не львова бо лица, ни рысиꙗ зрить, иже ю видить, нь прьваго образь. Пакы старьць рече: како[21] оубо се кланꙗюте крьстоу без написаниꙗ, а бывшемь и инѣмь крьстомь; икона же аще не имать написана имене,[22] югоже боудеть образь, то[23] не творите юи чьсти? Философь же отвѣща: вьсакь бо крьсть подобьнь образь имать Христовоу крьстоу, а иконы не имають вьсе юдинаго образа. Старьць же рече: богоу рекьшомоу кь Моусеоу, не сьтворищи вьсакого подобиꙗ [Исх. 20, 4], како вы твореще[24] кланꙗюте се? Философь же противоу семоу отвѣща: аще бы рекль, не сьтворищи никакого же подобиꙗ, то[25] право приши; нь юсть рекль: не вьсакого, сирѣчь недостоиное. Противоу же симь не могы прѣти се[26] старьць оумльча, посрамль се[27].

VI. По сихь же агарѣни, нарицаеми срацинни, вьздвигоше хоулоу на юдино божьство светые троице глаголюще: како вы христиꙗни юдинь богь мѣнеще размѣшаюте и пакы на три глаголюще, ꙗко отьць и сынь и доухь юсть? Аще можете ськазати ꙗвѣ, то посьлѣте[1] моуже, иже могоуть глаголати о семь и прѣпрѣти ны. Бѣ же тогда философь .к. и .д. лѣтомь. Сьборь же сьтвори[2] царь, и призвавь и рече юмоу: слышиши ли философе, чьто глаголють скврьньнии агарѣни на нашоу вѣроу? То[3] ꙗко светые троице сы слоуга и оученикь, шьдь противи се имь, и богь, сьврьшитель сы вьсакои вещи, славимыи вь троици — отьць и сынь и светыи доухь, — ть да ти подасть благодѣть и силоу вь словесехь, и ꙗко дроугаго Давида нова ꙗвить те на Голиꙗда, сь трьми каменьми и побѣждьша, и вьзвратить те кь намь сподобль небесьномоу царствию. Слышавь же[5] отвѣща: сь радостию идоу за христиꙗньскоую вѣроу Чьто бо ми юсть слаждьше на семь свѣтѣ.

5.—6. а бывшемь и и крьстомь: като има и други (нѣща, подобни на) кръстове. || 11. къмъ творяще трѣба да се разбира „вьсакою подобию". || 14. къмъ недостоиное трѣба да се разбира, да не си сътворишъ недостойно за почитъ подобие.

18. мѣнеще 'поменувайки' е произлѣзло отъ сѫщия коренъ съ мьнещи, ст. мьнꙗще 'мислейки' (мьнѭ имамъ „мнѣние". говор. 'мня', 'мни ми се'), мнейки съ мѣнѭ е свързано *помьнѫ*, съ мьнѭ *помня*. || 22. лѣтомь, на години, (24-годишенъ. || 23. глаголють на нашоу вѣроу, думатъ *въ* нашата вѣра, сир. противно, хулно; „*гл*-чать". || 28. писано Голиꙗда, било по говорска, или по ржкописна причина. || 28.—29. и побѣждьша що го (Голиата) побѣди (Давидъ)

нь за свѣтоую троицоу живоу быти и оумрѣти? Приставише же кь немоу[6] асикрита Георгиꙗ и послаше ꙗ[7]**. Дошьдьшемь же имь тамо оузрѣше страньные и гноусьные вещи сьдѣꙗвьшеѥ се оть нихь тамо, ѥже сьтворили бѣхоу на пороуганиѥ и посмиꙗниѥ соущиимь християномь вьсѣмь, иже вь мѣстѣ ономь живоущиимь, оскрьблꙗюще ихь не мало:[8] бѣхоу бо образы демоньскые написали вьнѣюдоу на дврехь вьсѣхь християнь, дивы[9] творяще и роугающе се.*** Вьпросише же философа глаголюще: можеши ли философе разоумѣти, чьто ѥсть знамениѥ се? Онь же рече: демоньскы образы виждоу, и мьню, ꙗко християни тоу вьноутрь живоуть; они же не могоуще жити сь ними, бѣжеть вьнь оть нихь, а идеже сего знамениꙗ нѣсть вьнѣюдоу, то[10] сь тѣми соуть вьноутрь. На обѣдѣ же сѣдеще агарѣни, моудра чедь и книжьна,[11] наоучена геомитрии и астрономии и прочиимь оучениѥмь, искоушающе и вьпрашахоу глаголюще: видиши ли философе дивьноѥ чоудо, какоже божии[12] пророкь Махмѣть, принесь намь благоую вѣсть оть бога, обрати[13] многы люди; и вьси дрьжимь се по законь ѥго,[14] ничесоже прѣстоупающе: а вы християни,[15] Христовь законь дрьжеще, вашего пророка,[16] овь сице, овь инако, ꙗкоже ѥсть годѣ комоуждо вась, тако дрьжите и творите. Кь симь же философь отвѣща: богь нашь ꙗко и поучина ѥсть морьскаꙗ; пророкь же глаголеть о немь: родь ѥго кьто исповѣсть? Вьземлеть бо се оть земле животь ѥго [Иса. 52, 8]. Сего же[17] ради исканиꙗ мнози вь поучиноу тоу вьходеть, и сильнии оумомь помощию ѥго богатьство разоумьноѥ приѥмлюще прѣплавають и вьзвращають се, а слабии,[18] ꙗко и вь сьгнилѣхь кораблихь покоушающе се[19] прѣити, ови истапають се, а ови[20] сь троудомь ѥдва отьдыхають, немощьною лѣностию влающе

1. нь подиръ сравнителенъ сказецъ во споредно изречение значи нежели, говор. 'не ли', отколкото; знае го въ тая употрѣба и срѣб. езикъ. — свѣтоую погрѣшно съ ѣ вм. ѥ, както и другадѣ ѥ вмѣсто ѣ, понеже въ говора на писача не се отличавали вече помежду си. || 4. оть нихь се отнася къмъ жители на мѣстото, дѣто отишли двамата пратеници; писачътъ ги е мислилъ, ала въ рѣчьта си не споменалъ, като продължава все за тѣхъ и съ думитѣ сьтворили бѣхоу. || 5. соущиимь х. вьсѣмь, на всички, що бѣха християни. || 11. они же означава демонитѣ, чиито образи били надраскани по християнскитѣ врата. || 13. то, а тѣ. || 17. принесь прич. мин. дѣй. I., като донесе. || 20. вашего пророка стои, както да е било казано попрѣди Христа; строежътъ е психологични, а не граматиченъ. || 26. помощию ѥго, на бога, съ негова п.

се. Каше же ѥсть оузько[21] и оудобьно, ѥже можеть и прѣскочити высакь, маль и великь; — нѣсть бо кромѣ людьскаго обычаѩ нь ѥже высакь[22] можеть дѣıати. Я ничесоже ѥсть вамь заповѣдаль: ѥгда бо нѣсть вамь выстегноуль гнѣва и похоти нь попоустиль[23], то вь коую[24] вы имать вьринноути пропасть. — Съмысльныи да разоумѣеть! Христось же не тако, нь оть низоу тежькоѥ горѣ възводить, вѣрою же и дѣтелию божиѥю оучить чловѣка;[25] творьць бо сы высакымь. междоу аггелы и скоты ѥсть чловѣка сътвориль, словесемь и съмысломь отлоучивь и оть скота, а гнѣвомь и похотию оть аггель: а[26] ѥиже се чести къто приближаѥть, паче[27] тою се причещаѥть, вышниихь ли или нижниихь. Въпросише же и пакы: како вы единомоу богоу соущоу вь три славите и? Скажи, аще вѣси. Отьца бо нарицаѥте и, сына, и доуха. То аще тако глаголѥте,[28] да и женоу емоу дадите, да се оть того мнози бози расплодеть. Кь симь же философь отвѣща: не глаголите тако хоулы бечьстьны. Мы оубо добрѣ ѥсмы навыкли оть пророкь и оть отьць и оть оучитель троицоу славити: отьць, и слово, и доухь — три упостаси вь ѥдиномь соущьствѣ. Слово же то выплъти се вь дѣвѣ,[29] и роди се нашего ради съпасениıа, ıакоже и Махметь вашь пророкь свѣдѣтельствоуѥть написавь сице: послахомь доухь нашь кь дѣвѣ,[29] изволише да родить [Алкоранъ, сура 19, 17]. Оть сего азь вамь извѣщениѥ творю[30] о троици. Сими же словесы поражени, на дроуга обратише се[31] глаголюще ıако тако ѥсть, ıакоже глаголѥши, гости.[32] Да аще Христось богь вашь ѥсть, по чьто не творите, ıакоже велить?[33] Писано бо ѥсть вь еваггельскыихь книгахь: молите за врагы. и добро дѣите[34] ненавидещимь и гонещимь,[35] и ланитоу обратите биющимь [Лук. 6, 27—29; Мат. 5, 44]. Вы же не тако. нь противьна оружиıа остриге на творещеѥ вамь такова. Философь же противоу симь отвѣща: двѣма заповѣдьма соущема кь

1. ваше же се отнася логично къмъ поучиноу, ала граматично се счета с съ мисленото подъ 'пучина' море. || 2. нѣсть бо к. л. о. не е нѣщо извънъ 'обичайното', обикновеното между човѣцитѣ, въ свѣта: не е таково нѣщо 'пучината', 'морето', спр. учението за вашия богъ. || 11. чести отъ часть: къмъ която часть който се приближи . . ., отъ вишнитѣ (спр. ангелитѣ), или отъ нижнитѣ (спр. скотоветѣ). || 13.—14. отьца бо н. и. . . . наричате го отецъ, и синъ, и духъ 24. на дроуга, на други нѣща, на друго. || 25. ıако не е за прѣвеждане. 27. еваггельскыихь, пише се еваггелиѥ по гръцки правописъ εὐαγγέλιον, както и аггель. || 28.—29. ненавидещимь и г., биющимь, спр. вась.

законѣ, къто законь сьвръшаѥ ꙗвлаѥть се: иже ли ѥдиноу сьхранить, или иже обѣ? Отвѣщаше же они: ꙗко[37] иже обѣ. Философь же рече: богь ѥсть рекль, молите за обидещеѥ [Лук. 6, 28]; ть ѥсть рекль пакы: больше сеѥ любве не можеть никьтоже ꙗвити на семь житии, нь да свою доушоу положить[38] за дроугы [Иоа. 15, 13]. Дроугь же ради се мы дѣѥмь. да не сь тѣлесьнымь плѣнѥниѥмь и доуша[39] ихь плѣнѥна боудеть. Пакы глаголаше:[40] Христось ѥсть даль дань за се и за ины; вы же како не творите того дѣль? И юже аще бранеще себе. како понѣ дани не даѥте сицемоу[41] великоу и крѣпькоу ѥзыкоу измаильтьскоу за братию вашоу и дроугы? Мало же просимь: тькмо ѥдиного златика: и доньдеже стоить вьса землꙗ, хранимь мирь междоу собою, ꙗкоже инь никьтоже. Философь же отвѣща: аще къто вь слѣдь оучителꙗ ходе хощеть вь тьжде[42] слѣдь ходити, вь ньже и онь, дроугыи же сърѣть сьвращаѥть и, дроугь ли ѥмоу ѥсть или врагь? Отвѣщаше же они: врагь. Философь же рече:[43] ѥгда Христось дань дасть, коѥ царьство бѣ: измаильтьско ли или римьско? Отвѣщаше же они: римьско ꙗвѣ.[44] Онь же рече: тѣмьже не подобаѥть намь зазирати. понеже римлꙗномь вьси даѥмь дань. По сихь же и ина многа вьпрашаниꙗ вьпросише и. искоушающе оть[45] вьсѣхь хоудожьствии, ꙗже и сами оумѣꙗхоу. Ськаза же имь вьса. Ꙗкоже ѥ прѣпрѣ и о сихь. рекоше[46] кь нѥмоу: како ты вьса си оумѣѥши? Философь же рече кь нимь:[47] чловѣкь нѣкои. почрьпь вь мори водоу вь мѣшьци ношаше ю. и грьдѣше се глаголѥ кь[48] страньникомь: видите ли водоу ѥеже никьтоже не имать развѣ мене?[49] Пришьдь же ѥдинь моужь поморьникь рече кь нѥмоу: неистовь ли се дѣѥши[50] хвале се тькмо о смрьдещиимь мѣшьци,[51] а мы[52] сего поучиноу имамы? Тако и вы дѣѥте.[53] Ꙗ оть нась соуть вьса хоудожьствиꙗ

5. нь стои подиръ споредно изречение и съ отрицание не. и со сравнит. пояснение больше, ала ще се прѣведе не съ 'но', но съ 'нежели', 'отколкото', защото сравнението отъ първото изречение иска своето пояснение во второто. ‖ 9. дѣль род. мн. ‖ 13. междоу собою: не измаилтянитѣ помежду си, но между тѣхъ и ония, които имъ се задължатъ съ дань. ‖ 17. дасть мин. свър. I. ‖ 30. оть нась: говори Константинъ, а не писачътъ, авторътъ на житието; и като значи оть нась отъ гърцитѣ, излиза, че къмъ тѣхъ се държи Константинъ по възпитанието и образованието, държи се и политически по пратенството, което изпълнява, — държи се като гръкъ. Ала между културна и политическа принадлежность къмъ единъ народъ и принадлежность племенна все пакъ има разлика. Нѣкога дѣтѣ

ишьла. Но[54] сихъ же показаше ıемоу дивы[55] твореще, врьтоградь несаждень, иногда отъ землıе изникноущь. И ıако[56] съказа имь, како се бываıеть, пакы показаше ıемоу вьсе богатьство, храмины оутворены[57] златомь и сребромь и камениıемь драгомь и бисромь, глаголıюще: виждь философе дивьноıе чюдо, сила велика, и богатьство много Амермниино,*** владыкы срациньска! Рече же кь нимь: не дивьно се ıесть, богоу же слава и хвала сътворьшомоу си вьса и вьдавьшоу на оутѣхоу[58] чловѣкомь; того бо соуть, а не иного. Сетьнѣе[59] же на своıю се злобоу обращьше[60] дашe ıемоу ıадь пити. Нь богь милостивыи рекыи: аще и съмрьтьно чьто испиıете, не имать вась врѣдити [Марк. 16, 18], избави и того,[61] и на своıю землıю здрава възврати и пакы.

VII. Не[1] по мьнозѣ врѣмени отрекь се вьсего житиıа сего сѣде на единомь мѣстѣ безь мльвы* и себѣ самомоу тькмо вьнıемлıе, и на оутрѣшнии дьнь ничесоже не оставлıаıе, нь нищимь раздаваıе вьсе и на бога печаль вьмѣтаıе,[2] иже се на вьсакь дьнь о вьсѣхь печеть. Единоıю же на светыи дьнь[3] слоузѣ ıемоу тоужещоу: ıако ничесоже не имамы[4] на сиць[5] дьнь чьстьнь, онь же рече ıемоу: прѣпитѣвыи иногда израильтѣны вь поустыни,[6] ть имать и намь здѣ дати пищоу. Нь шьдь призови понѣ .е҃. нищь моужь, чаıе божиıе помощи. И ıако бысть обѣдьнии чась, абиıе принесе моужь[7] врѣме вьсакоıе ıади и .і҃.[8] златикь. И богоу хвалоу въздасть о вьсѣхь сихь.

принадлежности се съвпадатъ, ала нѣвога не. || — 1. ишьла отъ изшьло (глаголъ изидѫ), по сливане на уподобенитѣ съгласки з и ш. — дивы творещe значи не това „правейки чудеса“, но правейки да се чудятъ други, сир. прѣвъзнасяйки, вършейки изкусно нѣщата, за почуда. || 2. писано насаждень: обаче за да бѫде 'вьртоградътъ' нѣщо дивно, за почуда, и да е изникноущь иногда самъ такъвъ отъ земята, той не ще да е билъ, и не може да е билъ (споредъ хвалбитѣ на срацинитѣ) саденъ, насаденъ: — той трѣба да бѫде обчудванъ като саморасълъ, несаждень. А изникноущь (като не е изникноувшь) иногда показва, че той *никне понѣкоги* (самъ), сир. 'изникващи', 'никнещи' отъ врѣме до врѣме. || 10. нь не стои подиръ отрицание въ споредно изречение, но въ ново, самостойно, изречение привежда смисълъ, който прѣсрѣща смисъла на реченото понапрѣдъ.

15. безь мльвы, безъ да говори, срв. чешки 'mluva', полски 'mowa' говорене, рѣчь. Таково 'безмълвие' стои въ практиката на отлѫчници отъ шумния свѣтъ, които по врѣмето на Константина и дълго послѣ съ таково срѣдство се мѫчеха да постигнатъ приобщение къмъ божественото за спасение на душата си. Извѣстно е учение и секта на „безмлъвници“, *въ покой* молебници, пзихасти. || 17. иже се отнася къмъ бога. || 20. прѣпитѣвыи ... ть имать, който е прѣхранилъ ... той ще. Случаятъ отваря изгледъ за разбиране, какъ отъ подобни строежи може да се

Кь Оливь** же шьдь кь Меѳодию, братоу своюмоу, начеть жити и молитвоу творити[9] безь прѣстанию кь богоу, тькмо книгами бесѣдоуе.***

VIII. Придоше же сьли[1] кь цароу оть козарь* глаголюще: юко испрьва юдиного бога знаюмь, иже юсть надь вьсѣми, и томоу се кланяюмь на вьстокь, и обычаю своѥ ины стоудьны[2] дрьжеще. Юврен же оустеть[3] ны вѣроу ихь и дѣтѣль приюти, а срацини на дроугоую страноу,[4] мирь дающе и дары многы, тежоуть ны на свою вѣроу глаголюще:[5] юко наша вѣра юсть добрѣиши вьсѣхь юзыкь. То сего ради сьлюмь кь вамь староую дроужьбоу[6] и любовь дрьжеще, юзыкь бо велии соуще царьство[7] оть бога дрьжите: и вашего сьвѣта вьпрашающе просимь моужа книжьна оть вась, да аще прѣприть ювреѥ и срацины, то по вашоу се вѣроу имемь.[8] Тогда вьзискавь царь философа и изобрѣть[9] сказа юмоу козарьскоу рѣчь глаголе: иди философе кь людемь симь,[10] и сьтвори имь[11] слово и отвѣть о светѣи троици сь помощию юѥ, инь бо никьтоже не можеть достоино сего сьтворити.[12] Онь же рече: аще велиши владыко, на сиковоую[13] рѣчь сь радостию идоу пѣшь и бось и[14] безь вьсего, югоже не велѣаше господь[15] оученикомь си носити. Отвѣща же царь:[16] аще се ты бы хотѣль о себѣ сьтворити, то добрѣ ми[17] глаголюши; нь царьскоую дрьжавоу вѣды и чьсть, чьстьно иди сь царьскою помощию. Явиѥ же поути се ють, и Херсона дошьдь наоучи се тоу жидовьсцѣи бесѣдѣ и книгамь, осмь чести прѣложь граматикиѥ и оть того разоумь болии[18] вьсприюмь. Самарѣнинь же нѣкои тоу живѣше, и приходе кь нюмоу сьтезаше се сь нимь; и принесь[19] книгы самарѣньскы показа[20] юмоу. И испрошь ю оу нюго философь затвори се

дойде до нвб. членувани форми: 'прѣхранилиятъ . . . ще'; мѣстоимението изразено и въ членъ, и особно: 'прѣхранилиятъ . . . той ще'. ‖ 1. Оливь е говорски произлѣзло негли така: споредъ грьцки изговоръ Ὄλυμπος се чуе като „Олимбос", та е много близу да се уподобятъ и слѣятъ м и б въ словѣнската форма Оливь; или пъкъ писачътъ на ръкописа е знаелъ отъ гръцко писмо, какъ μ π прѣдаватъ несвойствения на гръцката рѣчь чужди звукъ б, та е челъ гръцката дума като 'Олибос' и я прѣдалъ писана и докарана по словѣнски 'Оливь'.

6. ины, 'инакви' спроти обичаитѣ на други вѣри. ‖ 14.—15. вьзискавь . . . и изобрѣть, 'подири го . . . и изнамѣри', понеже се бѣ оттеглилъ въ скритно мѣсто за безмълвие. ‖ 19. безь вьсего, 'безъ всѣко нѣщо', безъ щото и да е, безъ нищо. ‖ 20. оученикомь си, нвб. на учениците си. ‖ 21. се това. ‖ 25. прѣложь ако се смѣтне за приложь дава съвсѣмъ друго тълкуване на цѣлото мѣсто: 'като

вь храминѣ, и на молитвоу се наложи;[21] и оть бога разоумь приюмь чисти наче[22] кнїгы бес порока.** Оузрѣвь[23] же самарѣнинь вьзоупи великюмь гласомь и рече: вь истиноу, иже вь Христа вѣроують, вь скорѣ доухь светыи приюмлють и благодѣть Сыноу же се юго абию крьщьшоу и самь се крьсти по нюмь. Обрѣть[24] же тоу юуаггелию и фалтырь росьскы[25]*** писмены писано. и чловѣка обрѣть глаголюща тою бесѣдою: и бесѣдовавь сь нимь и силоу рѣчи приюмь, своюи бесѣдѣ прикладаю разлоучи писмена[26] гласьнаꙗ и сьгласьнаꙗ, и кь богоу молитвоу дрьже вь скорѣ[27] начеть чисти и ськазати. И мнози се юмоу дивлꙗхоу[28] бога хвалеще. Слышавь же ꙗко светыи Клименьть юще вь мори лежить, помоливь се рече: вѣроую вь бога. и светѣмь[29] Клименьтѣ надѣю се, ꙗко обрѣсти юго имамь и изнести изь мора. Оубѣждь же архиюпископа, и сь клиромь вьсѣмь и говѣины моужи вьсѣдьше вь корабль[31] идоше на мѣсто. и[32] оутишьшоу се морю вельми и[32] дошьдыше начеше копати поюще. Абию же[33] бысть хризма[34] многа ꙗко и кадиль многь.[35] И по семь ꙗвише се светыю мощи, юже вьзьмьше сь великою чьстию и сь славою вьсѣхь граждань вьнесоше вь градь ꙗкоже пишеть вь обрѣтении юго.† Козарьскыи же воювода сь вои шьдь обьстоупи христиꙗньскыи градь.[36] и оплете се о нюмь. Оувѣдѣвь же философь не лѣнь се иде кь нюмоу. Бесѣдовавь же сь нимь и оучительна словеса прѣложь[37] оукроти юго. И обѣщавь[38] се юмоу на крьщениюю отиде, никоюже пакости сьтворь людемь тѣмь.[39] Бьзврати[40] же се философь вь свои поуть. И вь

приложи (спр. сравни) осемтѣ частя на граматиката (гръцка спрѣмо езика еврейски). || 2. бес вм. безь както ис вм. изь, вж. погорѣ. || 3. вьзоупи вм. вьзьпи стб. възъпи, дължи своето оу за ъ на спомена отъ думата оупювати, произведена отъ друга основа. || 6. писано се съгласува граматично съ юуаггелию, обаче се отнася и къмъ фалтирь, та споредъ формата си отъ ед. ч. трѣбва да се прѣведе '(всичко това) съ роско писмо писано'. || 15. вьсѣдьше: нвб. нѣма вече глаголъ 'веседна': както изчезнало *в* въ говорскитѣ *се* вм. 'все', *сичко* вм. 'всичко', тъй изчезнало и *в* прѣдъ *с* во 'веседна'. || 17. хризма многа е им. ед. и означава 'обилна', а кадиль многь е род. мн. и означава 'много'; въ първия случай множеството не изкарва род. п., както во втория, понеже мисъльта е тамъ за единъ прѣдметъ съ признакъ на обилие, а тукъ за много отдѣлни прѣдмети. || 19. вьсѣхь граждань, направена отъ всички граждани, образувана отъ тѣхна страна, съ тѣхното участие. || 22. писано оувѣдѣвь. — не лѣнь се прич. мин. дѣи. I. 23. прѣложь значи, да е прѣвеждалъ Константинъ на оня воевода оучительна словеса отъ книга (завѣрно гръцка, отъ евангелието), изъ която ги четѣлъ. 23.—24. обѣщавь се, обѣщалъ се хазарскиятъ воевода Константину, да се кръсти. 25. людемь тѣмь се отнася къмъ жителитѣ въ града, обсаждавъ отъ воеводата

прьвыи часъ молитвоу творещоу юмоу, нападоше на нь оугри, ιако и[41] вльчьскы выюще, хотеще оубити юго. Онъ же не оужасе се, ни остави своюѥ молитвы, куриѥ елеисонъ[42] тькмо зовы; бѣ бо оконьчалъ оуже слоужьбоу. Они же оузрѣвъше и по божию повелѣнию оукротѣше и начеше кланιати се юмоу. И слышавше оучительна словеса отъ оусть юго отъпоустише и съ[43] вьсею дроужиною.††

IX. Бесѣдъ же въ корабль поути се ѥть козарьскаго на Меотьскою юзеро и Каспискаιа врата Кавькажьскыхъ горъ.[1] Послаше же козари противоу юмоу моужь лоукавь и засколнивъ,[2] иже весѣдою сънидe се съ нимъ,[3] и рече ѥмоу: како вы зълъ обычаи имате и ставите царь инъ въ иного мѣсто отъ иного рода, мы же по родоу се дѣюмъ? Философъ же къ нюмоу рече: и богъ во[4] въ Саоула мѣсто, ничесоже оугодьна дѣюща, избра Давида, оугаждающа юмоу, и родъ юго. Онъ же рече пакы: како оубо вы книгы дръжеще въ роукоу отъ нихъ вьсе притъче глаголюте, мы же не тако, нъ отъ прьсии вьсоу моудрость ιако поглъщьше износимъ ю, не грьдеще се о писании ιакоже и вы. Рече же философъ къ нюмоу: отвѣщаю ти къ семоу. аще сърещеши моужа нага и глаголють ти „ιако многы ризы и злато имамъ“, имѣши ли юмоу вѣроу виде и нага? И рече: ни. Рече же юмоу: тако и азъ тебѣ глаголю. Аще ли юси поглътилъ вьсакоу моудрость, то съкажи ны,[5] колико родъ юсть до Моусеιа,[6] и колико лѣть юсть которыиждо родъ дръжалъ? Не могы же къ семоу отвѣщати оумлъча. Дошьдъшоу же юмоу тамо, югда хотѣхоу на обѣдѣ сѣсти оу кагана, въпросише юго глаголюще: каιа юсть твоιа чьсть, да те по-

2. писано вльчьскы, 'като вълци', 'вълчешки'; по юнакъ — 'юначки', 'юнашки' трѣбаше да бъде 'вълчки', 'вълшки', а произлѣзло нѣщо по смѣша отъ двѣтѣ подирни форми. || 3. куриѥ елеисонъ грѫцки възгласъ κύριε ἐλέησον 'господи помилуй'. Не е прѣдаденъ по словѣнски, понеже Константинъ се молилъ на служба въ него случай (прѣди похода за Моравия) по грѫцки; по словѣнски се е прѣвелъ и пѣлъ той богослужебенъ възгласъ доста късно, защото и въ словѣнската служба у чеситѣ той се е слушалъ по грѫцки, та оставилъ въ езика имъ диря подъ формата 'krleš'. || 5. оукротѣше срѣд. залогъ, ставаха кротки, 'укротѣха'.

11. сънидe отъ съ-иде, както въ нвб. 'снема' отъ 'с(ъ)-йема'. || 12. инъ въ иного мѣсто другъ царь на мѣстото на оня, що упразнилъ прѣстола. || 13. се е показ. мѣст. 'това'. || 18. ιако поглъщьше, както да сме я погълнали. || 19. ιакоже и вы, излишно, неумѣстно и за нашъ прѣводъ; ала то е обичайно въ стб. строежъ при ιако, ιакоже. || 21. виде е видѧ. || 24. родъ род. пад. за множество. || 26. трѣбаше да бъде на обѣдъ сѣсти.

садимъ на своѥмь чиноу? Онъ же рече: дѣда имѣхъ велика и славьна зѣло, иже близь цара стоꙗше, и даноую ѥмоу славоу волѥю отврьгъ[7] изгнанъ бысть, и на страньноу землю дошьдъ[8] обнища, и тоу[9] ме роди. Азъ же дѣдьнѥ чьсти древьнѥѥ[10] ище не достигохъ[11] оноѥ[12] приѥти, Адамовъ бо ѥсмь вьноукъ. Отвѣщаше же они: достоино и право глаголѥши гости. Отъ сего же паче[13] начеше на нѥмь чьсть творити. Каганъ же вьзьмъ чашоу рече: пиꙗмъ въ име бога ѥдиного сьтворьшаго вьсоу тварь. Философъ же вьзьмъ чашоу рече: пию въ име бога ѥдинаго, и словесе ѥго, сьтворьшаго словомь вьсоу тварь, имьже небеса оутврьдише се [Пс. 33, 16], и животворещаго доуха, имьже вьса сила ихъ сьстоить.[14] Отвѣща же[15] къ нѥмоу каганъ: вьса равьно глаголюще[16] о семь тькмо различь дрьжимъ: вы бо троицоу славите, а мы бога ѥдиного, оучоучьше книгы. Философъ же рече: слово и доухъ книгы проповѣдають. Аще кьто тебѣ чьсть творить, твоѥго же словесе и доуха не въ чьсти имать, дроугыи же пакы[17] вьсе троѥ[18] въ чьсти имать, которыи оубо отъ обою ѥсть чьстивѣѥ?[19] Онъ же рече: иже вьсе троѥ въ чьсти имать. Философъ же отвѣща: тѣмьже и мы большеѥ творимъ вещьми ськазающе и пророкъ слоушающе.[20] Рече бо Исаиꙗ: слоушаи мене Иꙗкове и Израилю, ѥгоже азъ зовоу; азъ ѥсмь прьвыи, и[21] азъ ѥсмь въ вѣкы: нынꙗ господь посла ме и доухъ ѥго [Иса. 48, 12—16]. Июдеи же стоѥще окрьсть ѥго рекоше ѥмоу: рьци оубо, како можеть женскъ полъ бога вмѣстити въ чрѣво, на ньже не можеть ни вьзрѣти, а не ли[22] родити и? Философъ же показавъ прьстомь на кагана и на прьваго сьвѣтьника ѥго рече: аще кьто речеть, ꙗко прьвыи сьвѣтьникъ не можеть чрѣдити кагана, пакы же речеть: послѣдьнии рабъ ѥго можеть кагана и чрѣдити и чьсть ѥмоу сьтворити, чьто имамъ нарещи и, сьважите ми,

1. на своѥмь чиноу: мисли се, да седне Константинъ спроти *своя* чинъ, а граматично трѣбаше '(да те поставиме спроти) *твоя* чинъ'. || 3. волѥю отврьгъ 'като отфърли по своя воля', произволно. || 5. Адамовъ с. ѥ. в., сир. роденъ съмъ въ грѣхъ; като внукъ Адамовъ не мога да имамъ честьта, която е ималъ дѣдъ ми. 8. пиꙗмь повел. накл. 1. л. мн. ч. || 10. словесе е опредѣл. къмъ име; също така — 11. животворещаго. || 15. слово и доухъ т. е. словото божие и божествения духъ. || 20. вещьми сказающе, 'като сказваме, разправяме съ помощьта на нѣщата', сир. съ примѣри. — пророкъ вм. пророкы, форма на род. служи бо вин. п. за одушев. прѣдмети. || 25. на ньже, възъ когото (сир. бога) той (сир. женскиятъ полъ, жената) не може нито да погледне. 26. не ли, нвб. книж. 'камо ли', говор. 'не ли'.

неистова ли или сьмысльна? Они же рекоше: и зѣло неистова. Философь же кь нимь рече: чьто юсть оть видимыю твари чьстьнѣю вьсѣхь? Отвѣщаше же юмоу:[23] чловѣкь, по образоу бо[24] божию сьтворень юсть. Пакы же кь нимь рече философь: то како[25] не соуть трѣсновени, иже глаголють, ꙗко[26] не можеть се вьмѣстити вь чловѣка богь, а онь и вь коупиноу се вьмѣсти, и вь облакь, и вь боурю и дымь,[27] ꙗвль се Моусеови и Іовоу. Како бо[28] можаше иномоу болещоу а иного цѣлити?[29] Чловѣчьскоу оубо родоу на истьлѣние пришьдьшоу оть кого бы иного пакы[30] обновлениие приель, аще не оть самого творьца? Отвѣщаите[31] ми. Аще врачь хоте приложити пластырь болещиимь, приложить ли и[32] дрѣвѣ или камени?[33] И ꙗвить ли оть сего чловѣка исцѣлевьши? И како Моусеи доухомь светымь вь своюи молитвѣ рече роуцѣ простьрь: вь громѣ каменьнѣ и гласѣ троубьнѣмь не ꙗвлꙗи ны се кь[34] томоу господи щедрыи, нь вьсели се вь нашоу оутробоу, отьюмь наше грѣхы. Акила** бо тако глаголюеть. И тако разыдоше се сь обѣда нарекьше дьнь, вь ньже[35] бесѣдоу о вьсѣхъ сихь сьтворетъ.[36]

X. Сѣдь же пакы сь каганомь рече философь: азь оубо юсмь чловѣкь юдинь вь вась, безь рода и дроугь; о бозѣ же се сьтезаюемь,[1] юмоуже соуть вь роукоу вьсака, и срьдьца наша. Оть вась же иже соуть сильни вь словесехь, бесѣдоующемь намь, ꙗже разоумѣють, да глаголють, ꙗко тако юсть; а ихьже не разоумѣють, да вьпросеть, и ськажемь имь.[2] Отвѣщаше же июдеи и рекоше: и[3] мы дрьжимь вь книгахь[5] слово и доухь. Ськажи[4] намь, которыи законь дасть богь чловѣкомь прьвѣю: моусеовь ли или иже вы дрьжите? Философь же рече: сего ли ради вьпрошаюете, да прьвыи законь дрьжитѣ? Отвѣщаше[5] они: юи, прьвыи бо подобаюеть. Философь же рече: аще хощете прьвыи законь дрьжати, то оть обрѣзаниꙗ оуклоните се сетьно. Рекоше же[6] они: чесо ради сице глаголюеши? Философь же рече: ськажите ми не потающе.[7] вь обрѣзании ли юсть прьвыи законь дань или вь необрѣзании? Отвѣщаше[8] они: мьнимь вь обрѣзании. Философь же

8. иномоу болещоу дат. самост. — цѣлити нвб. говор. *цѣря: р* замѣстило л така и въ 'цѣръ'. ‖ 15. кь томоу, 'за това', сир. за каквото те молиме.

20. дроугь род. п., зависи отъ безь.

рече: не Новъи ли богъ законъ дасть прьвѣие по заповѣдании и отъпадении Адамовѣ, завѣтомь нарицаѥ законъ? Рече бо къ нѥмоу: се азъ въздвижоу завѣть[9] мои съ тобою и съ сѣменемь твоимь и съ вьсею землею [Бит. 9, 9].[10] трьми заповѣдьми дръжимъ; и: вьса ꙗдите. ꙗко и зелиѥ трѣвьноѥ. ѥлико подъ[11] небесы и ѥлико на земли и ѥлико въ водахъ. развѣ меса (въ кръви доуша ѥго) не ꙗдите; и: иже пролѣѥть кръвь чловѣка. да пролѣѥть се своꙗ ѥго въ нѥѥ мѣсто [Бит. 9, 3—6]. Чьто глаголете оубо[12] противоу семоу прьвыи законъ дръжати? Июдеи же[13] къ нѥмоу отвѣщаше: прьвыи законъ Моусеовъ дръжимъ; сего же нѣсть богъ нареклъ закона. нъ завѣть, ꙗко[14] и прьвѣѥ заповѣдь къ чловѣкоу въ раи; и къ Авраамоу инако: обрѣзаниѥ. а не законъ; ино бо ѥсть законъ, ино же завѣть, различьно бо ѥсть творьць нареклъ обоѥ. Философъ же отвѣща къ нимь: азъ[15] о семь съкажоу вамъ[16] сице. ꙗко законъ се наричеть завѣть. Богъ бо глагола къ Авраамоу: даю законъ мои въ пльти вашеи, ѥже и знамениѥ нарече ꙗко боудеть междоу мьною и тобою [Бит. 17, 7—13]. Тьи же пакы къ Иѥремии вьпиѥть: послоушаи же[17] завѣта сего. и възглаголѥши бо рече къ моужемь Июдокомь и живоущимь въ Иѥроусалимѣ, и речеши къ нимь: тако глаголѥть господь богъ Израилевъ: проклеть чловѣкъ, иже не послоушаѥть словесъ завѣта сего, иже заповѣдахъ отьцемь вашимь въ дьнь, въ ньже изведохъ ѥ изъ[18] землѥ ѥгупетьскыѥ [Иер. 11, 2—3]. Отвѣщаше июдеи къ семоу:[19] тако и мы дръжимъ. ꙗко законъ нарицаѥть се и завѣть,[20] и ѥлико се ихъ дрьжа по законъ Моусеовъ, вьси богоу оугодише; и мы дръжеще се по нь непьщоуѥмъ такожде[21] быти. а вы въздвигъше инъ законъ попираѥте божии законъ. Философъ же рече къ нимь: добрѣ дѣѥмь.[22] Аще бо би Авраамъ не ѥлъ се

3. въздвижоу вм. въздвигоу, но подобие съ въздви-же-ши и н. т. || 4. трьми ... дрьжимъ се отнася къмъ Адама: държанъ (отъ бога) съ трояка заповѣдь || 7. къ кръви д. ѥго понеже въ кръвьта се намира душа божия. не бива да се яде кръвно нѣщо, каквото е месото. || 8. своꙗ ѥго, гръцки строежъ 'неговата своя', сир. собствената негова. || 9.—10. прьвыи з. дрьжати: че държите п. з. || 12. заповѣдь, сир. както и първомъ бѣше нарекълъ 'заповѣдь' къмъ човѣка въ рая. || 13. инако: 'инакъ', отъ друга страна. || 18. нарече ꙗко боудеть, рѣчьта се обръща отъ разказна въ прѣка: 'нарече да бѫде' се прѣвръща въ 'нарече: ще бѫде': затуй стои ꙗко прѣдъ боудеть. || 20. рече се отнася къмъ тьи же, сир. богъ. || 23. иже се отнася къмъ завѣта. || 30. не ѥлъ се но: не би се водилъ по, не би

ѥ обрѣзанию. нъ дрьжалъ Нѡѥвъ завѣтъ, не бы се божии дроугъ нареклъ; ни[23] Моусии же, послѣди пакы написавъ законъ. прьваго не дрьжа. Такожде и мы по сихъ образоу ходимъ; и отъ бога законъ приѥмьше дрьжимъ, да божиꙗ заповѣдь тврьда прѣбываѥтъ. Давъ бо Нѡѥви законъ не съказа ѥмоу, ꙗко и дроугыи иматъ[24] дати, нъ въ вѣкы прѣбывающь въ доушоу живоу. Ни[25] пакы Аврамоу обѣтованиꙗ давъ не възвѣсти ѥмоу, ꙗко и дроугыи[26] имамъ дати Моусеови. То како[27] вы дрьжите законъ? А богъ Иѥзекииліѥмъ въпиѥтъ: ꙗко прѣставлю и, и инъ вамъ дамъ законъ.[28] И Иѥремиꙗ [Иер. 31, 31—33][29] рече ꙗвѣ: се дьниѥ грędоутъ, глаголѥтъ господь, и завѣщаю домоу Июдовоу и домоу Израилѥвоу завѣтъ новъ, — не по завѣтоу, иже завѣщахъ отьцемъ[30] вашимъ въ дьни, приѥмьшоу ми роукоу ихъ извести ѥ изъ[16] землѥ Єгупьтскыѥ, ꙗко и[31] ти не прѣбыше въ завѣтѣ моѥмь, и азъ възненавидѣхъ ѥ; — ꙗко се завѣтъ мои, иже завѣщаю домоу Израилѥвоу. По дьнехъ онѣхъ, рече господь, даю законы моѥ[32] въ помышлениꙗ ихъ, и на срьдцихъ ихъ напишоу ѥ, и боудоу имъ въ богъ, и ти боудоутъ мьнѣ въ люди. И пакы тъжде Иѥремиꙗ [6, 16—19] рече:[33] тако глаголѥтъ господь: станѣте[34] на поутехъ,[35] и въпросите на стьзе господьниѥ вѣчьныѥ,[36] и видите, кыи ѥсть поуть истовыи,[37] и ходите по нѥмоу, и обрещете очищениѥ доушамъ вашимъ. И рѣше: не идемъ. Поставихъ въ васъ блюстелѥ, послоушаите гласа троубы. И рѣше: не послоушаѥмъ. Сего ради оуслышеть ѩзыци и пасоущии стада въ нихъ. И абиѥ [Иер. 6, 19]: слыши землѥ: се азъ навождоу на люди сиѥ зло, плодъ[38] отвращениꙗ ихъ, заниѥ словесь моихъ не вънѥше, и законъ мои, иже пророци проповѣдаше, отриноуше. Не тъкмо же симъ ѥдиномъ съкажоу, ꙗко законъ прѣстаѥтъ, нъ и инѣми

слѣдвалъ. || 6.—7. нъ в. в. прѣбывающь, сир. нъ даѥть в. в. п. || 7. въ доушоу живоу е поставено во вин. п., както да зависи отъ 'даѥть', а трѣбаше да стои въ мѣст. п., зависно отъ прѣбывающь. || 8. дроугыи, мисли се все законъ. || 14. въ дьни, п. ми роукоу ихъ: 'во днитѣ, когато поехъ ржката имъ да ги изведа'. — писано извѣсти по нѣкакво правописно подобие. || 16. ꙗко се, както да продължава да говори господь: 'ето' завѣтъ мои. || 19. въ богъ, въ качество на богъ, за богъ, богъ. || 22. видите повел. накл. || 24. въ васъ: у васъ, между васъ, во васъ; така и — 26. въ нихъ: у тѣхъ, между тѣхъ, въ тѣхъ. Отъ тая употрѣба на въ може да се освѣтли въ нвб. говори онова *въ*, което замѣстя книж. *у*: 'въ мене' вм. 'у мене'.

многыми[39] винами оть пророкь[40] гавѣ. Отвѣщаше кь нюмоу июдеи: вьсакь жидовинь се вѣсть вь истиноу, гако быти имать тако, нь не оу юсть врѣме пришьло о помазанѣмь. Философь же рече кь нимь: чьто си прѣдлагаюте видеще, гако Иероусалимь ськроушень юсть и жрьтвы прѣстали соуть, и вьсе се юсть сьбыло,[41] юже соуть пророци прорекли о вась? Малахига [1, 10—11] бо о вась[42] гавѣ вьпиють: нѣсть моюе волю вь вась, глаголють господь вьседрьжитель; жрьтвь оть роукь вашихь не приюмлю: зание оть вьстокь сльньца и[43] до западь име моюе славить се вь юзыцѣхь, и на вьсакомь мѣстѣ тьмигань приносить се имени моюмоу и жрьтва чиста: зание велие име моюе вь юзыцѣхь, глаголють господь вьседрьжитель. Они же глаголаше: сига же[44] глаголюши, вьси юзыци хотеть благословени быти о нась[45] и обрѣзани вь градѣ Иероусалимьсцѣ! Рече же[46] философь: то[47] како Моусеи [Второв. 11. 22—24] глаголють, аще послоушающе послоушаюте по вьсемоу хранити законь, боудоуть[48] прѣдѣли ваши оть мора Чрьмьнаго до мора Филистимьска, и оть поустыние до рѣкы Юфрата? А мы юзыци о сѣмени Авраамли[49] благословимь се, оть Иесеова корене ишьдьшимь, чагание языкь наречень и свѣть вьсеие землие и вьсѣхь отокь,[50] славою божиюю просвѣщени. Не по томоу законоу ни мѣстоу пророци вельми вьпиють. Рече бо Захарига [9. 9—10]: радоуи се зѣло дьщи Сионга, се царь твои гредеть кь тебѣ, кротокь, вьсѣдь на жрѣбьць осьль, сынь гарьмьничь. И пакы: потрѣбить ороужие оть Юфрема и конь оть Иероусалима, и вьзглаголють мирь юзыкомь, и власть юго оть краи землие до коньць вьселюныие. Игаковь же рече [Бит. 49, 10]: не оскоудѣють кнезь оть Июды ни вождь оть стьгноу юго, доньдеже приидеть, юмоуже се щедить.

3. не оу юсть врѣме: още не е врѣме. Отъ тукъ нашето *йорьме* вече, тькм врѣме'. *йорьме* е измѣнено. || 4. чьто си прѣдлагаюте: що 'прѣдлагате', прѣдставяте, тия нѣща. || 9.—10. оть вьстокь и до западь род. п. мн., сир. отъ източнитѣ до западнитѣ страни. || 19. о сѣмени Авраамли: отъ сѣмето Аврамово. 20. ишьдьшимь и наречень се отнасятъ къмъ о сѣмени Авраамли: което е излѣзло.... наречено . . .; а 21. просвѣщени се отнася къмъ мы юзыци. || 23. дьщи Сиона: дъще Сионска. || 24. кротокь, нвб. книж. 'кротъкъ', както сгб.; говор. 'кроток', съ ъ минало въ *о*. — вьсѣдь отъ вьз-сѣдь (не отъ вь-сѣдь) 'възседналъ. — жрѣбьць осьль жрѣбе оселско (както казваме: бикъ биволски', или 'ósл(ь)е' (както крав(ь)е, кóз(ь)е млѣко, заиче, пáче, коче сало и под.) || 27. краи коньць род. мн.

и ть чаꙗниѥ ѥзыкь. Си вьса видеще ськоньчана и сьврьшена; кого иного жьдете? Даниль бо рече, оть аггела наоучень, .о̃. недѣль до Христа игоумена, ѥже ѥсть .ѵ̃. и .д̃. десеть[51] лѣть. запечатьлѣти видѣниѥ и[52] пророчьство. Коѥ же[53] вы се мьнить желѣзьноѥ царьство, ѥже Даниль мѣнить вь иконѣ? Отвѣщаше они:[54] римьско. Философь же вьпроси ѥ: камень оутрьгыи се сь горы безь роукы чловѣчьскы кьто ѥсть [Дан. 2, 45]? Отвѣщаше же: помазаныи. Пакы же рекоше: то[55] аще сего сказаѥмь пророкы и инѣми вещьми оуже пришьдьша, ꙗко же[56] глаголѥши, како римьскоѥ царьство доселѣ дрьжить владычьство? Отвѣща философь: не дрьжить се. оуже мимо шьло ѥсть. ꙗко[57] и прочаꙗ. по образоу иконьномоу; наше бо царьство нѣсть римьско. нь Христово, ꙗкоже рече пророкь [Дан. 2, 44]: въздвигнеть богь небесьныи царьство.[58] ѥже вь вѣкы не истьлѣѥть: и царьство его людемь инѣмь не оставить се; истьнить[59] и извѣѥть вьса царьства. и то станеть вь вѣкы. Нѣ христиꙗньскоѥ ли царьство ныиꙗ,[60] Христовѣмь именемь нарицаѥмо? А римлꙗне идолѣхь прилежахоу. Си же овь оть сего. овь оть оного[61] ѥзыка и племене вь Христово име царьствоують. ꙗкоже и пророкь Исаиꙗ [65, 15—16] ꙗвлꙗѥть глаголѥ кь вамь: остависте[62] име ваше вь сытость избранымь моимь; вась же избиѥть господь, а работаюшинмь ѥмоу наречеть се[63] име ново. ѥже благословено боудеть по вьсеи земли; благословеть бо бога истиньнаго, и кльноуцiеи се на земли кльноуть се богомь небесьнымь. Не сьврьшила ли се соуть вьсѣхь пророкь пророчениꙗ, ꙗже ꙗвѣ[64] реченаꙗ о Христѣ? Исаиꙗ [7, 14; срав. Мат. 1, 23] бо сказаѥть рождьство его оть дѣвы глаголѥ сице: се дѣваꙗ вь чрѣвѣ приметь и родить сына, и нарекоуть име ѥмоу Ѥмьманоуиль. ѥже ѥсть сказаѥмо „сь нами богь“. А Михеа рече [5, 23; срав. Мат. 2, 6]: и ты

1. ѥзыкь род. мн. — ськоньчана и сьврьшена: завършено (докарано до край) и свършено (нѣма вече за вършене, рус. „окончателно“). || 4. запечатьлѣти: за да се утвърди съ печать, като съ явенъ жигъ. || 7. оутрьгыи се: що се 'утръгна', сирѣчъ от-тръгна, както смѣтаме за право книжевно; говорски 'у-тръгва' отговаря на стб. производства, въ които тъкмо наставката *у* съдържа значението на отлъчване, отдѣляне; срав. *у-емъ*. || 18. идолѣхь прилежахоу, мѣст. п. въ значение за дат.: 'бѣха прилежни къмъ', сир. тачеха идоли. || 23—24. благословеть бо: 'ще благословятъ', се отнася къмъ ония, що 'работятъ' богу истински. || 27. дѣвы род. п. отъ дѣва; а — 28. им. п. дѣваꙗ, образуванъ както прилаг. име, со

Видлеемѣ, землю Июдова, никакоже мьнши бываи[65] вь владыкахь Июдовахь, не тебе во ми изидеть игоумень, иже оупасеть люди моѥ Израилꙗ, исходи[66] ѥго искони оть дьнии вѣка. Сего ради дасть ѥ до врѣмене раждающиѥ,[67] и родить. Иеремиꙗ же [30, 6, 7]: въпросите, и[68] видите, аще роди моужьскь поль: ꙗко велии дьнь ть, ꙗкоже не бысть инь, и лѣто тѣсьно боудеть Иꙗковоу, и оть сего сьпасеть се. И[69] Исаиꙗ [66, 7] рече: прѣжде даже болещиꙗ не роди, прѣжде даже не приде рождьство, болѣзни избѣжа, и роди моужьскь поль. Пакы же июдеи рекоше: мы ѥсмы оть Сима благословеноѥ сѣме, благословении отьцемь[70] Ноѥмь, вы же нѣсте. Ськазавь же и[71] о сихь рече: благословениѥ отьца вашего ино ничьтоже нѣсть, тькмо хвала богоу, оного же ничьтоже не доидеть. Сице бо ѥсть: благословень господь богь Симовь; а кь Иꙗфетоу глагола, оть нѥгоже мы ѥсмы: да пространить[72] господь Иꙗфета и да вьселить се вь села Симова [Бит. 9, 27]. И оть пророкь же, и оть инѣхь книгь ськазаѥ[73] не остави ихь, доньдеже рекоше сами: ꙗко тако ѥсть, ꙗкоже ты глаголѥши. Рекоше же[74] пакы како вы оуповаииѥ имоуще на чловѣка, творите[75] се благословени быти, а книгы проклинають таковаго? Отвѣща философь то[76] проклеть ли ѥсть Давидь или благословень? Рекоше же[77] они: и[77] зѣло благословень. Философь же рече: то[76] и мы на того оуповаѥмь, на ньже и онь. Рече бо вь ѱальмѣхь [40, 10]: ибо чловѣкь мира моѥго, на ньже оуповахь. Чловѣкь же ть Христось ѥсть богь.[78] А иже оуповаѥть на проста чловѣка, то[7] и мы того проклета творимь. Пакы же иноу притьчоу прѣдложише глаголюще: како вы христиꙗне обрѣзаниѥ отьмѣщете, а Христоу не отврьгьшоу ѥго, нь по законоу ськонь чакышоу? Отвѣща философь: иже бо рече кь Авраамоу прьвѣѥ.

значение 'дѣвствена'. — 1. мьнши срав. степ. отъ стб. малъ; срв. нвб. мън-иче. 2. Июдовахь съгласувано съ владыкахь по граматичевъ родъ, а не по природенъ, както другадѣ се срѣща. || 4. дасть ѥ се отнася къмъ владыкахь, сир. ще ги даде (богъ) на Иудовата земя Витлеемь, до врѣмето на оня, що има да роди водача на людитѣ Израилеви. || 6. лѣто тѣсьно: врѣмето ще бжде Якову мжчно; стб. се отличава тѣсьнъ отъ жзъкъ. || 8. прѣжде даже . . . не, стб. способъ 'прѣди да'. || 10. 11. благословении: 'благословенитѣ'. || 13. оного ж. н. не доидеть 'до него никакъ (сир. бога) нищо (сир. освѣнъ хвалата нему) не ще достигне'. || 14. а кь Иꙗфетоу: ала къмъ Яфета. || 21. то: та. || 22. то: тогава. || 25. то, нвб. може и безъ него. || 28. а Христоу не . . . нь . . ., дат. самостоенъ: 'когато Христос не . . ., но . . .'

се боуди знамению междоу тобою и мьною [Бит. 9. 12], ть ю сьврьши пришьдь, оть того дрьжавьше[79] до сего, а прочею не дасть юмоу мимо ити, нь крьщению намь вьдасть. Рекоше же они: то[80] чесо ради ини прьвѣю оугодише богоу, того знамениꙗ не приюмьше, нь Авраамлю? Отвѣща философь: никоторыи бо оть тѣхь ꙗвлꙗеть се двою женоу имѣвь, нь тькмо Авраамь, и сего ради оуда того оурѣзають, прѣдѣль дaю, не прѣстоупати юго далю, нь по[81] прьвомоу сьврьстию Адамовоу образь даю прочимь вь ть ходити. И Иꙗковоу оубо такожде сьтвори, оутрапль жилоу стьгна юго, занюже .д҃. жены поють. Разоумѣвь же виноу, юже то юмоу[82] сьтвори, нарече име юмоу Израиль, сирѣчь „оумь зре бога“: кь томоу бо[83] не ꙗвлꙗють се примѣшь се кь женѣ. Авраамь же того не разоумѣ. Пакы же вьпросише и[84] июдеи: како вы идоломь се кланꙗюще творите се богоу оугаждати?[85] Отвѣща философь: прьвѣю се наоучите раздѣлꙗти имена, чьто юсть икона и чьто юсть идоль, и тако сьмотреще не постоупаите на христиꙗны: десеть бо имень вь вашемь юзыцѣ о семь образѣ лежить. Вьпрошоу же вы и азь: образь ли, юже вь горѣ скинию Моусеи видѣ и[86] низнесе, или образь образа хоудожьствиюмь[87] сьдѣла [срв. Изх. 36], прикладьнь образь, клины и оусмы и срьстьми[88] и хероувимь изредьныи? Понюже[89] то тако сьтвори, наречемь ли вы того ради дрѣвоу и оусмомь и срьстемь чьсть творити и кланꙗти се, а не богоу давьшомоу вь то врѣме такь образь? Такожде же и о Соломони црькви [2 Парал. 5], понюже иконы хероувимьскы и аггельскы и инѣхь многь образы имѣаше? Тако же оубо и мы[90] христиꙗни, оугождьшиихь богоу твореще[91] образы чьсть творимь, отьдѣлꙗюще доброю оть демоньскыихь образь; хоулеть бо книгы жроущею[92] сыны свою и дьщери, и гнѣвь божии проповѣдають; тако же дроугыю хвалеть жроущею

2. ю сьврьши пришьдь: го (сир. обрѣзанието) извърши като дойде; оть т. д. до сего: отъ него (сир. врѣме) се държа до тогова (сир. до Христа); а прочею не: а нататъкъ не || . не дасть ю м. и.: не му даде да отмине (сир. да изчезне). 9. вь ть: по него (сир. образъ, примѣръ). 12.–13. кь томоу б. н. ꙗ. се примѣшь се кь ж.: подиръ това не се вижда да се е примѣсилъ к. ж. || 18. десеть бо имень . . . показва, че Константинъ е знаелъ добрѣ еврейски. || 19.—20. юже . . . скинию . . . видѣ: скинията що видѣ. || 21. прикладьнь образь: 'примѣренъ образъ' направенъ по примѣръ, подобенъ. — клины и оусмы и . . . се отнасятъ къмъ сьдѣла. || 22. хероувимь изредьныи се прилага къмъ прикладьнь образь.

сыны своѥ и дъщери.[93] Рѣше же пакы[94] июдеи: како вы свининоу и заѥчиноу ꙗдоуще не противите се богоу? Отвѣща же[95] къ нимъ: прьвомоу завѣтоу [Второз. 14, 7—8] заповѣдающоу, вьса сънѣсте ꙗко и зелиѥ трѣвьноѥ, вьса бо чиста чистыимъ соуть, а скврьньнымъ и съвѣсть се ѥсть оскврьнила [Тит. 1, 15].[96] И богъ бо въ Твари глаголѥть [Бит. 1, 31]: се вьса добра зѣло. вашего же ради лакомиꙗ[97] мало нѣкоѥ отъ нихъ отьѥть. Сънѣсть бо рече Иꙗковъ, и насыти се, и отврьже се възлюбленыи. И пакы [Изх. 32, 6]: сѣдоше людиѥ ꙗсти и пити, и въсташе играти. Отъ многа же[98] се мы оукраща̀ше въ малѣ положихомъ селико[99] памети ради: а иже хощеть съврьшеныихъ сихъ бесѣдъ искати истыхъ, въ книгахъ ѥго обрещеть ѥ, ѥлико прѣложи оучитель нашь архиѥпископъ Меѳодиѥ, раздѣль ѥ на осмь словесъ, и тоу оузрить словесьноую силоу отъ божиѥ благодѣти, ꙗко и пламень горещь на противьныѥ.' Си же вьса каганъ казарьскъ съ начельными моужи[100] сладькаꙗ и подобьнаꙗ ѥго словеса слышавъше рекоше къ нѥмоу: богомъ ѥси само[101] посланъ на създаниѥ наше! И вьсе книгы отъ нѥго навыкъ, вьсе ѥси по чиноу глаголалъ, до сыти наслаждь вьсѣхъ ны медьвьными словесы светыхъ книгъ.[102] Нъ мы ѥсмы некнижьна чедь: семоу же вѣроу имемъ, ꙗко ты ѥси отъ бога. Паче же аще хощеши покои обрѣсти доушамъ нашимъ, вьсако исправлѥниѥ[103] притьчами съкажи намъ по чиноу, ѥгоже[104] те въпрашаѥмъ. Тако же се разидоше[105] почити.

XI. Събравъше же се въ дроугыи дьнь рекоше ѥмоу глаголюще: съкажи[1] намъ чьстьныи моужоу притьчами и оумомъ вѣроу, ꙗже ѥсть лоучьши вьсѣхъ. И[2] отвѣща къ нимъ философъ: мальжена два бѣста оу цара нѣкоѥго въ чьсти велицѣ и любима зѣло. Съгрѣшьшема же има, изгнавъ ꙗ отъ землѥ отьсла. Живоущема же многа лѣта тамо дѣти сътвориста въ нищетѣ. Събирающе же се дѣти къ себѣ съвѣть творахоу.

4. сънѣсте повел. накл. отъ сънѣмь произлѣзло отъ съ ѣмь; нвб. 'из-ямъ' съдържа пакъ *из* вм. *с*. || 6. Тварь прѣдава гръц. дума γένεσις, 'Бытиѥ', за означение на първата библийска книга. || 10. въсташе: 'станаха' вм. *в*-станаха; и тукъ имаме глаголъ *безъ въ*, а другъ е съ *възъ*: възстана. || 16. писано подобьна. || 17. само, стб. сѣмо 'насамъ'; ѣ, изговаряно *еа*, се прѣвърнало въ *а*: срав. нвб. (ела) самъ, цалувамъ срѣщу цѣлувамъ, цафара вм. цѣвара и др. || 19. до сыти, до ситость; до сыта, отъ него нвб. *доста*, като изпинѣло срѣдословното ы. || 23. ѥгоже се отнася къмъ исправлѥниѥ.

кымь се би поутемь пакы вьмѣстили[3] вь прьвыи чинь. Овь же ихь сице глагола[4], а дроугыи инако, а дроугыи дроугоꙗко. сьвѣть дѣꙗхоу.[5] Которомоу оубо достоить сьвѣтоу стоꙗти? Не добрѣишомоу ли? Рекоше же они: чесо ради сице глаголѥши? Свои бо сьвѣть кьждо добрѣиши творить иного. Июдеи бо свои добрѣи творѧть иного.[6] срацины такожде. и инии инь. Ськажи же, кои разоумѣимь[7] добрѣи оть сихь? Рече же философь: огнь искоушаѥть злато и сребро. а чловѣкь оумомь отьсѣкаѥть льжоу оть истины. Рьцѣте же ми: оть чесого бысть прьвоѥ оть падениѥ?[8] Не оть видѣниꙗ ли и плода сладькаго и похотѣниꙗ на божьство? Они же рѣше: тако ѥсть. Философь же рече: то[9] аще комоу боудеть пакость[10] медь ꙗдьшоу или стоуденоу водоу пивьшоу, пришьдь же врачь глаголѥть ѥмоу: и ѥще многь медь ꙗдь исцѣлѣѥши:[11] а иже боудеть водоу пиль, томоу глаголѥть:[12] стоудены се воды напивь, нагь на мразѣ ставь исцѣлѣѥши. Дроугыи же врачь не тако глаголѥть. нь противьно врачьство заповѣдаѥть: вь меда мѣсто горькоѥ пиюще постити се,[13] а вь стоуденаго мѣсто топлоѥ грѣюще се[14] Которыи оубо оть обою хытрѣѥ врачоуѥть? Отвѣщаше вьси: иже противьнаꙗ врачьства заповѣдаѥть: горестию бо житиꙗ сего похотьноую сласть достоить оумрьтвити и сьмѣрениѥмь грьдость, противьными противьнаꙗ врачоующе. И мы бо глаголѥмь, ꙗко дрѣво, иже прьвѣѥ трьнь сьтворить, то послѣди[15] сладькь плодь приплодить. Пакы же отвѣща философь: добрѣ рекосте.[16] Христовь бо законь остротоу ꙗвлꙗѥть божиꙗ житиꙗ, потомь же вь вѣчныхь жилищихь сьтократицею плодь приносить. Ѥдинь же оть нихь сьвѣтьникь[17] срациньскоу зловоу добрѣ вѣды вьпроси философа: рьци ми гости, како вы Махмета не дрьжите? Ть бо ѥсть вельми Христа похвалиль вь своихь книгахь глаголѥ: ꙗко оть дѣвы се ѥсть родиль, сестры Моусеовы [Алкоранъ, сура 3, 35; 19, 27]. пророкь великь, мрьтвыѥ[18] вьскрѣшаль и вьсакыѥ ѥзы цѣлиль[19] силою велиѥю [Алкоранъ, сура 3, 48]. Отвѣща же философь кь нѥмоу: да соудить наю[20] кагань. Глаголи же: аще ѥсть

1. кымь с. б. п. пакы вьмѣстили: по кой пѫть да би се намѣстили пакъ.; 5. кьждо добрѣиши творить: всѣкой чини (срв. чини му се) своя съвѣтъ подобъръ отъ други. || 7. разоумѣимь: да разбираме. || 27. оть нихь сьвѣтьникь: отъ тѣхъ съвѣтници. , 34. наю дв. ч., насъ двама, двама ни.

пророкь Махметь. како[21] имемь Даниилоу вѣроу? Онь во рече [Дан. 9. 24]: до Христа вьсако видѣнию и[22] пророчьство прѣстанеть: ть же по Христѣ ꙗвль се како можеть пророкь быти? Аще бо того пророка наречемь, то Даниила отврьжемь. Рекоше же мнози оть нихь: Даниль юже єсть глаголаль, божиємь доухомь єсть глаголаль: Махметь же вьси вѣмы ꙗко льжь єсть и пагоубьникь сьпасению вьсѣхь, иже єсть добрѣишеє бледи своє на злобоу и стоудодѣꙗниє избледь. Рече же прьвыи сьвѣтьникь оть нихь кь приꙗтелюємь срациньскомь: божиєю помощию гость сь вьсоу грьдыню жидовьскоую на землю сьврьже.[23] а вашоу на онь поль рѣкы прѣврьже ꙗко скврьньноу. Рече же и кь вьсѣмь людемь: ꙗкоже даль єсть богь власть надь вьсѣми ѩзыкы царoу христиꙗньскоу и моудрость сьврьшеноу. тако и вѣроу вь нихь. и кромѣ єѥ никьтоже не[24] можеть живота вѣчьнаго жити. Богоу же слава вь вѣкы! И рекоше вьси: аминь.[25] Рече же философь сь сльзами кь вьсѣмь: братиє и отьци и дроузи и чеда. се богь дасть вьсакь разоумь и отвѣть достоинь; аще ли єсть и єще кьто противе се. да приидеть и прѣприть или прѣпрѣнь боудеть. Иже послоушаєть сего. да се крьстить вь име светиѥ троице: иже ли не хощеть. азь кромѣ єсмь сего грѣха. а онь оузрить вь дьнь соудьныи. єгда сѣдеть ветьхыи дьньми соудити вьсѣмь ѩзыкомь ꙗко богь [Дан. 7, 10]. Отвѣщаше они: нѣсмы мы себѣ врази. нь по малоу иже можеть — тако велимь — да се крьстить волею, иже хощеть оть сего дьне; а иже оть вась[26] на западь кланꙗєть се. или жидовьскы молитвоу творить, или срациньскоу вѣроу дрьжить. скоро сьмрьть приметь оть нась. И тако се разидоше сь радостию. Крьсти[27] же се оть нихь до двою сьтоу чеди. отврьгьше се мрьзости поганьскыихь и женитьвь беззаконьныхь. Написа же кь царoу каганъ книгы сицевы: ꙗко послаль ны єси владыко моужа такого. иже ны ськаза христиꙗньскоу вѣроу словомь и вещьми светоу соущоу; и извѣрьше се. ꙗко то єсть истаꙗ вѣра.[28] повелѣхомь крьстити се

---

3. ть же: той пъкъ (отнася се до Махметь). || 10. гость сь тоя гостъ; говорски: сэя гость. || 14. вь нихь се отнася къмъ 'всички народи': въ тѣхъ (ср. между тѣхъ, у тѣхъ) е далъ богъ и вѣрата. || 20. сего това (ср. щото е казано отъ Константина). || 22. єгда сѣдеть бога седне; — ветьхыи дьньми 'старниятъ по дни', е изразъ за първовѣчния, правѣчния богъ.

своюю[29] волюю, надѣюще се и мы доспѣти тогожде. Юсмы же вьси мы дроузи и[30] приꙗтели твоюмоу царьствоу и готови на слоужьбоу твою, ꙗможе потрѣбоуюши. Провождаю же философа каганъ наче юмоу дары многы даꙗти,[31] нъ не приють ихъ глаголю: даждь ми юлико имаши плѣньникъ грькъ зде; то ми юсть болю вьсѣхъ даровъ. Събравъше же ихъ до двою сътоу въдаше юмоу. И иде радоуе се вь поуть свои.

XII. Дошьдъше же безводънъ мѣсть поусть жежде не можахоу трьпѣти. Обрѣтъше же вь слатинѣ водицоу[1] не можахоу отъ нюю пити, бѣше бо ꙗко жльчь. Рашьдъшемъ же се имъ[2] вьсѣмъ искати воды, рече кь Медодию братоу своюмоу: не трьплю оуже[3] жежде, да почрьпи воды сеюе; иже бо прьвѣю прѣложи израильтомъ горькоую водоу вь сладькоу, тьи иматъ и нама[4] оутѣхоу сътворити. Почрьпъша же обрѣтоста ю[5] сладькоу ꙗко и медьвьноу и стоуденоу. И пивъша прослависта бога, творещꙗ такова[6] своимъ рабомъ. Вь Херсонѣ же вечераю сь архиепископомъ рече кь нюмоу философъ: сътвори ми молитвоу отьче, ꙗкоуже ми би отьць[7] сътворилъ. Въпрошьшемъ же нѣкоимъ особь, чесо ради сътвори се, отвѣщꙗ философъ: вь истиноу ютрѣ отидеть отъ насъ кь господоу,[8] и оставить ны. Юже и бысть, словоу семоу събывъшоу се. Бѣше вь фоульсцѣ[9] юзыцѣ* доубь велии, сьрасль се сь чрѣшнюю, подъ[10] нимъ же трѣбы дѣꙗхоу[11], нарицающе и[12] именемъ Александръ, женьскоу полоу не дающе пристоупати кь нюмоу, ни кь трѣбамъ юго. Оуслышавъ же то философъ не лѣни се троудити[13] до нихъ, и ставъ посрѣдѣ ихъ глагола кь нимъ: юлини соуть вь вѣчьноую моукоу шьли[14] клањавъше се небоу и земли ꙗко богоу, такои велицѣ и добрѣ[15] твари; то и[16] вы, иже се клањаюте дрѣвоу, хоудѣи вещи, юже юсть готово на огнь, како

4. писано: не приють и. || 5. плѣньникъ грькъ. Константинъ е пратенъ отъ византийския дворъ, та се грижи за плѣнници политически 'гърци'.

13. израильтомъ вм. израилитомъ стои негли подъ въздѣйствие на израиль, име събирателно за израилтянитѣ. || 14. тьи, стб. тъи 'той', съ о за ъ. — нама дв. ч., били са Константинъ и Методи тукъ само двама. || 16. своимъ рабомъ вече не е дв. ч., но мн. ч., та разбира изобщо човѣци, раби божи. || 17. вечераю съдържа р втвърдено вм. стб. вечерꙗѩ. || 20. ютрѣ както нвб. 'ютрѣ', съ й прѣдъ у; срв. йоще за 'още', йа='я' за 'а', и под. || 21. писано сьсивьшоу се. || 26. подъ думата юлини, прѣдци на гърцитѣ, се разбиратъ изобщо нехристиянитѣ въ римската империя, поганцитѣ. || 28. такои дат. пад. отъ такаꙗ, стои вм. стб. тацѣи. || 29. дрѣвоу. нвб. говор. 'дрѣво', книж. 'дърво'; кутчината *рь* между двѣ

имате избыти вѣчьнаго огнꙗ? Отвѣщаше же они: мы сего пѣсмы начели отъ нынꙗ творити, нъ отъ отьць[17] ѥсмы прѣѥли. и отъ того обрѣтаѥмъ вьса прошениꙗ наша, дъждь же наипаче идеть мьногъ[18]. И како се мы сътворимъ, ѥгоже нѣсть дрьзноулъ никътоже отъ насъ[19] сътворити? Аще бо дрьзнеть къто се сътворити, тогда же съмрьть оузрить, и не имамы къ томоу дъжда видѣти до коньчины. Отвѣща къ нимъ философъ: богъ о васъ въ книгахъ глаголѥть, а вы како се ѥго отъмещете? Исаиꙗ [66, 18—20] бо отъ лица господьна въпиѥть глаголѥ: гредоу[20] азъ събрати вьса племена и вьсе ѩзыкы; и приидоуть, и оузреть славоу моѭ. и оставлю на нихъ знамениѥ, и посьлю отъ нихъ съпасеныѥ[21] въ ѩзыкы — въ Ѳарьсь, и въ Фоулъ и Лоудъ и Мосохъ. Ѳовелъ. и въ Ѥладоу. и въ отокы[22] дальнѥѥ, иже не соуть слышали моѥго имене: и възвѣстеть славоу моѭ въ ѩзыцѣхъ. глаголѥть господь вьседрьжитель. И пакы [Иерем. 16, 16]: се азъ посьлю рыбитвы и ловьце многы, и отъ хльмъ и отъ скалъ каменьныхъ изловеть вы. Познаите братиѥ бога сътворьшаго вы. Се ѥуаггелиѥ новаго завѣта божиꙗ, въ ньже се ѥсте крьстили[23]. Тако же сладькыми словесы оуглаголавъ[25] ихъ повелѣ имъ посѣщи дрѣво и съжещи ѥ[26]. Поклони же се старѣишина ихъ. и шьдъ лобыза ѥуаггелиѥ[27]: такожде и вьси. Свѣще же бѣлы приѥмлюше отъ философа и поюще идоше къ дрѣвоу, и възьмъ сѣкырѫ философъ[28]. .л҃. и .г҃. краты оударивъ повелѣ[29] вьсѣмъ сѣщи и искоренити ѥ и съжещи ѥ[30]. Въ тоу же нощь авиѥ отъ бога дъждь бысть, и съ радостиѭ велиѥѭ поувалише бога. и весели се богъ о семь зѣло.

XIII. Философъ же иде въ Царь градъ.* И видѣвъ цара живѣше безъ мльвы бога[1] моле, въ цръкве светыхъ апостолъ сѣде. Ѥсть же[2] въ светѣи Софии потирь отъ драгааго камене. Соломоня дѣла, на нѥмьже соуть[3] писмены жидовьскы и самарѣньскы грани[4] написани, ихъже не можаше никътоже ни прочисти ни съказати. Възьмъ же и философъ прочьте и

съгласки е дала поводъ за звуковата промѣна, срв. 'чърво' за 'чрѣво'.|| — 20. писано покѣлѣ, вж. подолу повелѣ.

30. сѣде е прич. сег. дѣй., стб. сѣдѧ, както и 29. моле стб. молѧ. || 32. наиисани, стб. напьсани, съ промѣна на ь въ и по напишѫ и т. н. || 33. и подиръ къ нѥмь- же е мѣстоим., отнася се къмъ потирь.

сказа ю[5]. Юсть же[6] сице прьвыи грань: „чаша моıа, чаша моıа, прорицаи, доньдеже звѣзда![8] Вь пиво коуди господи прьвѣньцоу, бьдещоу нощию.“ По семь же дроугыи грань[7]: „на вькоушение господьнıе сътворена дрѣва иного. Иин и оупни се веселиıемь, и вьзоупии аллилоуиıа.“ И по семь третии грань:[10] „се кнеѕь: и оузрить вьсь сньмь славоу ıего, и Давидь царь[11] посрѣдѣ ихь.“ И по семь число написано .д̃. сьть и .д̃.-ро. Расчьть же ю[12] по тьнькоу философь обрѣте[13] оть вьтораго на десете лѣта царьства[14] Соломониıа до рождьства Христова .д̃. сьть и .д̃. лѣть. И[15] се ıесть пророчьство о Христѣ.

XIV. Веселещоу же се о бозѣ философоу пакы дроуга рѣчь приспѣ и троудь не мьнии прьвыхь. Растиславь бо, моравьскыи кнезь, богомь оустимь,[1] сьвѣть сьтвори сь кнези своими и сь[2] моравлıаны, и посла кь цароу Михаилоу глаголе: людемь нашимь поганьства се отврьгьшемь и по христиıаньскыи законь се дрьжещемь оучителıа не имамы такого, иже ны бы вь свои ıезыкь истоую[3] вѣроу христиıаньскоую сказаль, да се быше и ины страны того[4] зрѣще подобили намь. То[5] посьли ны владыко ıепископа и оучителıа такого: оть вась бо на вьсе страны вьсегда[6] добрыи законь исходить. Сьбравь же сьборь царь призва[7] Коньстаньтина философа, и сьтвори и слышати рѣчь сию. И рече: вѣмь те троудьна соуща философе: нь потрѣба ıесть тебѣ тамо ити; сеıе бо рѣчи не можеть инь никьтоже исправити ıакоже ты. Отвѣща[8] же философь: и троудьнь сы и больнь тѣломь сь радостию идоу тамо, аще имають боукьвы кь ıезыкь свои. Глагола же царь кь нıемоу: дѣдь мои и отьць мои и ини мнози искавьше того не соуть того[9] обрѣли.

1. сказа ю, сир. написанитѣ грани, вин. мн. || 6. кнеѕь писано со ѕ, стб. кънмѕь, когато вскдѣ погорѣ е все со з. || 7. ихь мн. ч., отнася се къмъ сньмь, съ чието логично множество се съчетава. — .д. сьть и .д.-ро: деветстотинъ (стб. съто род. мн. сътъ) и девето'. Въ нвб. *стотинъ* имаме останка отъ род. мн. отъ 'стотина'; а за деветеро срав. *второ*. || 8. по тьнькоу, нвб. потънко, изтънко; книж. 'подробно' отъ *дробь*, срв. 'дребно'. || 9. оть вьтораго на десете: отъ дванадесетото.

12. в. же се о бозѣ като се радваше въ (мисъль за) бога. || 15.—16.—17. людемь . . . се отврьгьшемь . . . оучителıа не имамы: за людитѣ . . . що се отвърнаха отъ . . . нѣмаме учитель. || 17. иже ны бы вь свои, сир. не по езикъ на самото учителя, но отъ него по езика на людитѣ моравлıани. || 20. оть вась бо, отъ Византия; както се думаше и въ главата (VI.) за срацинското пратеничество, че отъ тамъ излизатъ всички 'художества'. || 23.—24. потрѣба ıесть тебѣ, ти трѣба. || 28. не соуть того обрѣли, не са открили това (сир. дали иматъ 'букви' по езика

то како азь могоу то обрѣсти? Философь же рече: то кто можеть на водоу бесѣдоу написати[10] и еретичьско име обрѣсти?[11] отвѣща юмоу пакы царь и сь Вардою оуюмь[12] своимь: аще ты хощеши, то[13] можеть то[14] тебѣ богь дати, иже и дають вьсѣмь просещимь безь соумнѣния, и отврьзаюеть тлькоущимь [Лук. 11. 9]. Шьдь же философь по прьвомоу обычаю на молитвоу се наложи[15] и сь инѣми поспѣшьникы. Вь скорѣ же се[16] юмоу богь яви послоушаю молитвь своихь рабь: и абие сьложи писмена. и начеть бесѣдоу писати юуаггельскоу: испрьва[17] бѣ слово, и слово бѣ оу бога,[18] и богь бѣ слово, и прочеие [Иоа. 1, 1].** Вьзвесели же се царь, и бога прослави сь своими сьвѣтьникы. И посла юго сь дары многы писавь кь Растиславоу юпистолию сицевоу: богь, иже велить[19] вьсакомоу, да бы вь разоумь истиньныи пришьль [I Тим. 2, 4] и на большии се чинь сьтежаль,[20] видѣвь вѣроу твою и подвигь сьткори и нынѣ[21] вь наша лѣта, явль боукви вь вашь юзыкь, югоже не бѣ испрьва было, нь тькмо вь прьвая лѣта, да и вы причьтете се[22] великыхь юзыцѣхь, иже славеть бога своимь юзыкомь.[23] И то ти послахомь того,[24] юмоуже ю[25] богь яви, моужа чьстива[26] и благовѣрьна, книжьна зѣло и философа.[27] И се приими дарь болии и чьстьнѣи паче вьсего злата и сребра, и каменния драгаго, и богатьства прѣходещаго. Подвигни[28] се сь нимь спѣшьно оутврьдити[29] рѣчь и[30] вьсѣмь срьдьцемь взискати бога: и[30] обьщаго сьпасения не отрини, нь вьсе подвигни не лѣнити се, нь ети се по истиньныи поуть; да и ты, приведь ю подвигомь твоимь вь божии разоумь, приимеши свою мьздоу вь того мѣсто и вь сь вѣкь, и вь боу-

си), не са дознали за това. ‖ — 2. юретичьско име би добилъ Константинъ, ако речеше да сказва на моравци за вѣра не по писмо на езика имъ, по книга, по по нѣкакви знаци на вода чъртани. У Платона има изразъ: „ако се отразятъ во вода образи на писмо, не ще ги познаеме прѣди да сме ги знали“. И гръцка поговорка: „на вода писано“, безъ значение. ‖ 5. безь соумнѣния съдържа *оу* за *ъ*, а то пъкъ замѣстено днесъ правописно съ ъ въ *съмнѣние*, по подобие на думи съ наставка съ. — отврьзаюеть тлькоущимь: отваря на ония, що хлопатъ. ‖ 6. по прьвомоу обычаю, сир. както бѣше правилъ въ подобни случаи и понапрѣжъ. 17. югоже се отнася не къмъ юзыкъ, но къмъ онова нѣщо, което прѣдставятъ отъ себе буквитѣ за езика, сир. къмъ писмото. ‖ 18. причьтете се великыхь юзыцѣхь мѣст. мн., стб. великыхъ языцѣхъ, вм. дат. ‖ 19. ю се отнася къмъ боуквы. ‖ 22. писано прѣходещаго. ‖ 25. писано истининыи. ‖ 27. вь того мѣсто: 'вмѣсто това', сир. рѣщу подвига си, да спомогнешъ на Константина въ дѣлото, заради което ти го пращамъ.

доуши за вьсе ты[31] доуше хотещею вѣровати во Христа бога нашего, отъ нынѣ и до коньчины паметь[32] свою оставлаю прочимъ родомъ, подобьно великомоу цароу Коньстаньтиноу.

XV. Дошьдьшоу же юмоу Моравы съ великою чьстию приеть юго Растиславъ,* и оученикы сьбравъ вьдасть[1] ихъ оучити. Вь скорѣ же вьсь црьковьныи чинъ прѣложь[2] наоучи ю оутрьници, часовомъ[3] и вечерьни, павечерьници[5] и таинѣи слоужьбѣ. И отврьзоше се по пророчьскомоу словеси [Иса. 35, 5; 32, 4] оушеса глоухыихъ оуслышати[4] книжьнаꙗ словеса, и[5] ꙗзыкь ꙗсьнь бысть гоугнивыихъ. Богъ же се вьзвесели о семь, и диꙗволъ постыдѣ.[6] Растоущоу же божию оучению[7] злыи завистьникь[8] испрьва, проклетыи[9] диꙗволъ, не трьпѣ сего добра, нь вьшьдь вь своѥ сьсоуды начеть[10] многы вьздвизати глаголю имъ: не славить се богъ о семь; аще бо би юмоу сице годѣ было, то не би ли моглъ сьтворити, да бише и сии испрьва писмены пишоуще бесѣды своѥ, славили бога? Нь три ꙗзыкы ѥсть тькмо изволилъ: ѥврейскыи, грьчьскыи и латиньскыи, имиже достоить[11] славоу богоу вьздаꙗти. Бѣхоу же се глаголюще латиньсции сьпричестьници,[12] архиѥреи, иѥреи и оученици. Бравь же се[13] сь ними, ꙗко Давидь сь иноплеменьникы, книжьными словеси побѣждь ю нарече ю триѥзычникы и пилатьны,[14] ꙗко Пилатоу тако написавьшоу на титлѣ господьни. Не тькмо же се ѥдино глаголахоу, нь и иномоу бесчьстию оучахоу глаголюще, ꙗко подь землѥю живоуть чловѣци велеглави; и вьсь гадь диꙗволꙗ тварь ѥсть; и аще кьто оубиѥть змию, .д҃. грѣхь избоудеть того[15] ради; аще чловѣка оубиѥть кьто, .г҃. мѣсеце да пиѥть вь дрѣвѣнѣ чаши, а стькленѣ се[16] не прикасаю; и не бранѣхоу жрьтвь творити по прьвомоу обычаю, ни женитвь бесчьстьныихъ творити.[17] Вьсе же сиѥ ꙗко и трьниѥ посѣкь словесьнымь огнѥмь попали, глаголѥ пророкоу глаголющоу о семь:[18] пожри богоу жрьтвоу

11. постыдѣ не се придружава отъ се, както трѣбаше, понеже го имаше вече при прѣдходния глаголъ вьзвесели; срав. нвб. 'азъ се спънахъ и катурнахъ'. || 12. завистьникь, мисли се 'завистникътъ' на учението и на книгата по словѣнска рѣчь. || 14. о семь: съ това, съ тоя способъ, спр. со словѣнска рѣчь и писмо. || 15. писано сы, быше. || 20. бравь се прич. мин. дѣй. I. отъ борѭ сѧ. || 22. ꙗко Пилатоу т. н. на титлѣ г., както Пилатъ билъ написалъ триезично за Христа известнитѣ думи „Исусъ назаранинъ, царь иудейски“. || 31. глаголѥ пророкоу глаголющоу: казвайки както дума пророкътъ.

хвальноую. и въздаждь вышнѥмоу молитвы твоѥ. Жены же юности твоѥѥ не отъпоусти; аще бо ю възненавидѣвъ отъпоустиши, и[19] покрыѥть нечьсть похоть твою, глаголѥть господь вьседрьжитель [Малах. 2, 15—16]; и съхраните се доухомь вашимь. и да не оставить къждо васъ жены юности своѥѥ. И си. ихъже не навидѣхъ. творасте, ꙗко богъ[21] съвѣдѣтель ствова междоу тобою и междоу женою юности твоѥѥ. юже ѥси оставиль: и та обьщьница твоꙗ и жена завѣта твоѥго [Малах. 2, 14]. И въ ѥѵаггелии [Мат. 5, 27—28] господь: слышасте, ꙗко речено бысть древьниимь. не сътвориши прѣлюбы: азъ же глаголю вамь. ꙗко вьсакъ, иже възрить на женоу похотѣти ѥи, юже прѣлюбы ѥсть сътвориль съ нею срьдцемь[22] своимь. И пакы [Мат. 5, 32]: глаголю вамь, ꙗко иже поустить женоу свою развѣ словесе любодѣинаго, творить ю прѣлюбы дѣꙗти: и иже отъпоущеноую отъ моужа поѥмлѥть. прѣлюбы дѣѥть. И апостоль рече [Мат. 19. 6]: ѥже[24] ѥсть богъ съчеталъ. человѣкъ да не разлоучить. .м҃. же мѣсець[25] сътворивъ въ[26] Моравѣ** иде[27] светити оученикы своѥ. Прѣѥть же и идоущь Коцьлъ. кнеѕь панонкьскыи. и възлюбль вельми словѣньскы книгы наоучити се имь. въда[28] до .н҃. оученикъ оучити се имь. И велию чьсть[29] ѥмоу сътворь мимо проводи и. Не[30] възеть же ни отъ Растислава. ни отъ Коцьла ни злата, ни сребра, ни иноѥ вещи. положивъ ѥѵаггельскоѥ слово и безъ пище, нъ тъчию[31] плѣньникъ испрошь отъ обою[32] .ѳ҃. сътъ отъпоусти ихъ.***

XVI. Въ Бенетии[*] же бывъшоу ѥмоу съвраше се на нь ѥпискоупи и попове и чрьноризьци, ꙗко и врани на сокола. и въздвигоше триѥзычьноую ѥресь глаголюще: человѣче. съкажи намь. како ты ѥси сътвориль нынꙗ словѣномь книгы и оучиши ѥ,[1] ихъже нѣсть никътоже инъ прьвѣѥ обрѣль, ни апостоли. ни

3. писано похоти твоѥѥ, понеже е стояло не покрыѥть вм. и покрыѥть.
4. съхраните повел. накл. || 6. и си . . . творасте: и правѣхте онія (нѣща), спр. онова, щото ненавидѣхъ. || 7. второто междоу е плеонастично, ненужно. || 8. и та: 'и тая' говорски; книжевно 'и тя'. Прѣзъ формата *тая* се стига до *тя*, както прѣзъ *тойзи* до *този*. || 12. юже, съ прѣйотуване отъ оуже, както нвб. *южи* отъ *узда*. || 13. писано своѥмь, понеже прѣдъ него е стояло въ срьдци. || 14. развѣ словесе любодѣинаго: безъ 'дума', безъ причина любодѣйна. || 18. светити стои вм. стб. супинъ свѧтитъ: *за да* 'свети', спр. ржкоположи. || 19. идоущь прич. сег. дѣй., вин. п., отнася се къмъ и. || 24. и безъ пище: безъ отплата.
30. ѥ се отнася къмъ словѣномь, а ихъже къмъ книгы.

римьскыи папа, ни богословь Григорию, ни Иѥронимь, ни Авьгоустинь? Мы же три тькмо ѩзыкы вѣмы, имиже достоить вь книгахь славити бога: ѥврейскыи, ѥлиньскыи и латиньскыи. Отвѣща же философь кь нимь: не идеть ли дьждь оть бога на вьсе равьно? Или сльньце также не сияють ли на вьсе [Мат. 5, 45]? Ни ли не дыхаѥмь на аиѥрь равьно вьси? И како[2] вы не стыдите се три ѩзыкы мѣнеще тьчию, а прочиимь вьсѣмь ѩзыкомь и племенемь слѣпомь велеще и глоухомь быти? Ськажите ми, бога творече немощьна, ѩко не могоуща сего дати, или закистьлива, ѩко не хотеща? Мы же народь много знаѥмь книгы оумѣюще[3] и богоу славоу вьздающе, кьждо своимь ѩзыкомь; ѩвѣ же соуть си: арьмени, перьси, авазьгы, ивери, соугди, готьди, обри, тоурьси, козари, аравлѩне, ѥгупьти и соури и ини мнози. Аще ли не хощете оть сихь разоумѣти, понѣ оть книгь познаите соудию. Давидь бо [Псал. 95, 1] вьпиѥть глаголѥ: поите господоу вьса землѩ, поите господеви пѣснь новоу. И пакы [Псал. 97, 4]: вьскликнѣте господеви вьса землѩ, поите и вьзвеселите се и вьспоите. И дроугоици[4] [Псал. 65, 4]: вьса землѩ да поклонить ти се и поють тебе, и да поють же имени твоѥмоу вышьнии. И пакы [Псал. 116, 1, 150, 5]: хвалите бога вьси ѩзыци, и похвалите ѥго вьси людиѥ, и вьсако дыханиѥ да хвалить господа. Вь ѥвангелии [Иоа. 1, 12] же глаголѥть: ѥлико же ихь приѥть и, дасть[5] имь область, да чеда божиѩ боудоуть. И пакы тьжде [Иоа. 17, 20—21]: не о сихь молю тькмо, нь и о вѣроующиихь словесе ихь ради вь ме, да вьси ѥдино боудоуть, ѩкоже и ты отьче вь мьнѣ, и азь вь тебѣ. Матдеи [28, 18—20] же рече: дана ми бысть вьсака власть на небеси и на земли; шьдьше оубо наоучите вьсе ѩзыкы, крьстеще ѩ вь име отьца и сына и светаго доуха, оучеще ѩ блюсти вьса, ѥлика заповѣдахь вамь. И се азь сь вами ѥсмь вь вьсе дьни до сконь-

6. ни ли: 'вито ли'.|| 8-9. ськажите ми ..., продължава се мисълта, започната съ како вы не стыдите се.|| 13. обри, тоурьси: авари, тирси; аравлѩне: араби; соури: сири. || 16. господи и господеви дат. пад. отъ склонение по два особни образеца. || 19. поють безъ да, понеже го има прѣдъ поклонить. — тебе можеше да бѫде писано за дат. пад. тебѣ; обаче и като вин. п. бива, за да означи 'тебе пѣе'; срв. нвб. 'пѣя те' = възпѣвамъ те. || 20. писано вишнии; зв. п. || 23. ѥлико ж. и. приѥть и: колцината отъ тѣхъ го приеха; приѥть ед. ч., съгласувано съ ѥлико като количествено единство.

чаниꙗ вѣка, аминь. И Марько [16, 15—17] пакы: шьдъше вь мирь вьсь проповѣдите[8] ѥуаггелиѥ вьсеи твари: иже[7] вѣроуѥть и крьстить се, сьпасень боудеть; не вѣровавыи же осоуждень боудеть. Знамениꙗ же вѣровавьшиимь сиꙗ послѣдоуѥть: именемь моимь бѣсы ижденоуть, и ѥзыкы вьзглаголють новы. Глаголѥть же и кь вамь пакы законооучителѥмь [Мат. 23, 13]: горе вамь книгочиѥ и фарисеи, ипокрити. ꙗко затвараѥте царствиѥ небесьноѥ прѣдь чловѣкы, вы бо не вьходите, и хотещиихь вьнити вь ниѥ не оставлꙗѥте. И пакы [Лук. 11, 52]: горе вамь книгочиѥ. ꙗко вьзесте ключь разоумѣниꙗ и сами не вьнидосте, и вьнити хотещиимь вьзбранисте. Кореньдномь же Павль [I Кор. 14, 5—40] рече: велю же вьсѣмь вамь глаголати ѥзыкы,[9] паче же да прорицаѥте: болии бо прорицаѥи неже глаголѥи ѥзыкы, развѣ аще не ськазоуѥть. да и црькви сьзданиѥ приметь. Нынꙗ же братиѥ. аще приидоу кь вамь вь ѥзыкы глаголѥ,[10] коую вамь пользоу сьтвороу аще вамь не глаголю вь ꙗвлении, или[11] вь разоумѣнии, или вь пророчьствии, или вь наоучении? Обаче бездоушьнаꙗ[12] глась дающа, аще пищали, аще гоусли, аще разньствиꙗ пискомь не подасть, како разоумѣѥть се[13] пискание или гоудениѥ? Ибо аще безвѣстьнь[14] глась троуба дасть. кьто оуготовить се на брань? Тако и вы ѥзыкомь аще не разоумьна словесе[15] дасте како разоумѣѥть се глаголѥмоѥ? Боудете бо вь вьздоухь глаголюще. Толико оубо аще слоучить се родь гласьныихь[16] вь мирѣ, и ниѥдинь же ихь[17] безгласьнь: аще не вѣмь сылы гласоу боудоу глаголющемоу мьнѣ варьварь и глаголѥи мьнѣ варьварь. Тако и вы, понеже ѥсте ревьнителиѥ доуховьныимь. кь сьзданию црькви просите, да вы избываѥть. Тѣмь же глаголѥи ѥзыкомь, да молить се, да ськазоуѥть. Аще бо молитвоу творю ѥзыкомь, доухь мои молить се, а оумь мои бесь плода

7. книгочиѥ съ о за стб. ъ въ кънигъчиѥ. ипокрити се пише и по гръцки правописъ υпокрити. ‖ 8. затвараѥте со втвърдено ρ. ‖ 15. црькви им. п., въ значение на 'събрание'; сьзданиѥ вин. п., въ значение на 'назидание', поука. ‖ 16 сътворю втвърдено ρ. ‖ 18. бездоушьнаꙗ ср. р. мн. ч.: бездушнитѣ нѣща. ‖ 19. пищали, гоусли тв. п. мн. ч., както пискомь. ‖ 20. подасть ед. ч. се отнася къмъ бездоушьнаꙗ, схващано като количествено единство. ‖ 22. род. п. разоумьна словесе при дасте зависи отъ отрицанието не; а то можеше да влѣзе въ прилаг. неразоумьна, и тогава или да се яви род. п. поради отрицателность въ прилаг. име. или пъкъ да се съгласува иначъ, въ мн. ч. вин. п. неразоумьна словеса. ‖ 24. толико оубо аще: също толкозъ. също така ако. ‖ 26. варьварь, сир. чужденецъ (който не разбира що му

юсть. Чьто оубо юсть? Помолю се доухомь, помолю се и оумомь: пою доухомь, пою же и оумомь. Аще благословиши доухомь, испльнюи мѣсто неразоумьнаго како речеть аминь по твоюмоу прошению, понеже не вѣсть, чьто глаголюши? Ты оубо добрѣ хвалиши, нь дроугыи не ѕиждеть се. Хвалю бога моюго. отъ вьсѣхь вась паче юзыкы глаголю;[18] нь вь цркви .е҃. словесь хощоу оумомь своимь глаголати, да и[19] ины наоучоу, нежели тьмы словесь юзыкомь. Братию, не дѣти бывайте оумомь, нь злобою младьньствоуите, оумы же съвршены боудѣте. Вь законѣ юсть писано: ꙗко иноезычьными и оустьнами инѣми възглаголю кь людемь симь, и ни тако послоушають мене, глаголеть господь. Тѣмь же юзыци не соуть вь знамение вѣрьнымь, нь невѣрьнымь; а пророчьство не невѣрьнымь, нь вѣрьнымь. Аще оубо сьнидеть се црькви вьса коупѣ, и вьси глаголють юзыкы, и вьнидеть нѣкьто неразоумьнь или невѣрьнь, не рекоуть ли, ꙗко ѕло се дѣете? Аще ли вьси пророчьствоують, и вьнидеть нѣкьто неразоумьнь или невѣрьнь, обличають се вьсѣми и вьстезають се отъ вьсѣхь, и таинаꙗ срьдьца юго ꙗвѣ бывають; и тако падь ниць поклонить се богови, исповѣдоую, ꙗко вь истиноу богь вь вась юсть. Чьто оубо юсть братию? Югда сьходите се, кьжде ѱаломь имать, оучение имать, юзыкь имать, ськазание имать: вьса кь сьзданию да бывають. Аще ли кьто юзыкомь глаголють, по двѣма оубо или зѣло по-[20] тремь и по чести, и юдинь да ськазоують. Аще ли не боудеть ськазателꙗ, да мльчить вь црькви, себѣ же да глаголеть и богови. Пророци же два или трию да глаголють, а дроуѕии да ськазоують:

се говори по незнаенъ нему езикъ), споредъ грѣцкото схващане, изказвано съ думата βάρβαρος, 'невѣжда'. дивъ. || — 1. чьто оубо юсть: тогава що? || 3. испльнюи м. н. който пълни, държи мѣстото на човѣка безъ разумъ; — како речеть: какъ ще ти рече той (като е безъ разумъ). || 5. дроугыи, сир. 'неразумниятъ', който те слуша. || 6. отъ вьсѣхь вась паче ако се отнесе къмъ хвалю, запетаята ще се постави не подиръ моюго, но подиръ паче. Тогазъ би излѣзълъ смисълъ другъ, негле поправъ, сир. хваля найвече моя богъ, когато думамъ съ езикъ; — нь вь црькви .е҃. словесь. ала (подобрѣ) ще кажа въ църква петь думи съ ума си, та да науча и други, нежели 'тьми' (десетки хиляди) думи съ езика си. || 8.—9. братию .. боудѣте. Трѣбаше да бъде: б. н. д. б. оумомь, злобою же м., нь оумы с. б. || 10. иноюзычьными вм. иными юзыкы; или пъкъ вм. иноюзычьнѣ, което станало иноюзычьными подъ въздѣйствие на оустьнами инѣми. || 19. таинаꙗ с. ю. ꙗвѣ б.: тайнитѣ (нѣща) отъ сърцето му ставатъ явни. || 20. богови дат. и. по сыновн. || 24. тремь е стб. трьмь. — 25. и юдинь: а то единъ (ср. поне единъ). || 25.—26. да мльчить

аще ли иномоу открыѥть се сѣдещоу, прьвыи да мльчить. Можете бо по ѥдиномоу вьси пророчьствовати, да вьси оучеть се и вьси оутѣшаютъ се. И доуси пророчьсции пророкомь повиноуютъ се: нѣсть бо нестроѥнию богь, нь мироу, ꙗко вь вьсѣхъ цръкваxъ светыихъ. Жены ваше вь цръкваxъ[21] да мльчеть: не велить бо се имь глаголати, нь да повиноуютъ се, ꙗкоже и законь глаголѥть; аще ли чесомоу наоучити се хотеть, вь домохъ своихъ моуже да вьпрашають, срамь бо ѥсть женѣ вь цръкви глаголати. Или оть вась слово божиѥ изиде? Или вь вась единѣхъ обрѣте се? Ꙗще[23] кьто мьнить се пророкь быти или доуховьнь, да разоумѣѥть, ѥже пишоу вамь, ꙗко господьниѥ заповѣди соуть. Аще ли кьто не разоумѣѥть, да не разоумѣваѥть! Тѣмь же братиѥ ревьноуите прорицанию, и не браните глаголати вь ѥзыкы. Вьса же благообразьно и по чиноу да бывають. И пакы [Филип. 2, 11] глаголѥть: и вьсакь ѥзыкь исповѣсть,[24] ꙗко господь Ісоусь Христось, вь славоу богоу[25] отцоу, аминь. Сими же словесы и инѣми большиими посрами ѥ, и отиде оставль ихъ.

XVII. И оувѣдѣвь о нѥмь римьскыи папа посла по нь. И дошьдьшоу ѥмоу вь Римь, изиде самь апостоликь Андриꙗнь противоу ѥмоу[1] сь вьсѣми гражданы свѣще несоуще, ꙗко и светаго Клименьта мощи несоущоу[2] моученика и папы римьска.* И абиѥ богь чоудеса прѣславьна сьтвори тоу. Ослаблѥнь бо чловѣкь тоу исцѣлѣ, и ини мнози оть различьныихъ недоугь исцѣлише се, ꙗкоже паче и плѣньници, Христа нарекьше и светаго Клименьта, плѣньшиихъ избавише се. Приѥмь же папа книгы словѣньскыѥ освети[3], и положи ѥ вь цръкви светыѥ Мариѥ, ꙗже нарицаѥть се Фатань[4], и пѣше надь ними светоую литоургию. По семь повелѣ папа двѣма ѥпископома, Фоурьмосоу и Гондрихоу[5], светити[6] словѣньскыѥ оученикы: и ꙗкоже

отнася се къмъ оногова, който се мисли подъ аще ли кьто ѥзыкомь глаголѥть. — 1. иномоу... сѣдещоу, прьвыи да: ако ли се открие нѣщо другиму отъ пророците, който седи до говорещия, тогазъ тоя да (мълчи) ‖ 4. нѣсть б. н. богь: богъ не е' на нестройностьта, на бърботията, сир. не ище това. ‖ 4.—5. ꙗко вь вьсѣхъ цръкваxъ дали да се отнесе къмъ мисъльта, че богъ ище мира, или пъкъ къмъ мисъльта, че женитѣ трѣба да мълчатъ въ църква? Изглежда, да е пóсмислено първото, ако и да е пóобичаенъ строежътъ за второто.

20. Андриꙗнь со вметнато н по споменъ за 'Андрей'. ‖ 22. мощи несоущоу се свързува съ противоу ѥмоу. ‖ 27. писано словеньскыѥ, както и нататъкъ. ‖ 29.—30. Фоурьмосоу и Гондрихоу, по лат. Formosus, Gaudericus.

светише се, авие[7] пѣше литоургию вь црькви светаго апостола Петра словѣньскыимь юзыкомь. И вь дроугыи дьнь пѣше вь црькви светые Петронилы; и вь третии[8] дьнь пѣше вь црькви светаго Андреꙗ. И оть тоудоу пакы вь[9] великаго оучитела вьселюнскаго Павла апостола црькви. И вьсоу нощь пѣше славословеще словѣньскы, и на оутрѣи пакы литоургию надь светымь гробомь юго, имоуще на помощь Арсениꙗ епископа, юдиного соуща оть седми епископь, и Анастасиꙗ виблотикара[**]. Философь[10] же не прѣстааше достоиноую хвалоу богоу вьздаваю сь своими оученикы о семь. Римлꙗне же не прѣстаахоу идоуще кь нюмоу и вьзпрашающе юго о вьсемь[11], и сказанию соугоубь и трьгоубь[12] приимахоу оть нюго. Жидовинь же ютерь такожде приходе сьтезааше се сь нимь, и глагола юмоу юдинοю: нѣсть не оу пришьль Христось по числоу лѣтьномоу, о нюмьже глаголють пророци, ꙗко оть дѣвы имать родити се. Почьть же юмоу философь вьса лѣта оть Адама по родомь сказа юмоу по тьнькоу, ꙗко пришьль юсть, и селико лѣть юсть оть толи до ньшꙗ. И наоучивь отьпоусти юго.

XVIII. И постигоше и мнози троуди, и вь болѣзнь вьпаде. И трьпещоу юмоу юзоу многы дьни, юдинοю видѣвь божию ꙗвлению начеть пѣти сице: о рекьшиихь мьне, вь домь господьнь вьнидемь, вьзвесели се доухь мои, и срьдьце вьзрадова се. И облькь се вь чьстьныю ризы тако прѣбысть вьсь дьнь ть, веселе се и глаголю: оть селѣ нѣсмь азь ни царю слоуга, ни иномоу никомоужь на земли, нь тькмо богоу вьседрьжителю: не бѣхь, и быхь, и юсмь вь вѣкы, аминь. Вь оутрѣи же дьнь вь светыи мьнишьскыи образь облѣче се, и свѣть кь свѣтоу приюмь нарече си име Курилъ. И вь томь образѣ прѣбысть дьни .н҃. И ꙗкоже приближи се чась, да покои[1] прииметь и прѣставить се вь вѣчнаꙗ жилища,

7. юго, спр. на апостолъ Павлова гробь. || 11. вьзпрашающе, съ производство различно отъ вьпрашающе. || 14. днѣтѣ отрицания въ нѣсть не оу пришьль се явяватъ отъ отричане на ю ть въ израза не оу юсть, който послѣ изпѣвя слѣдежа ня думитѣ си: нѣсть не оу.

25. вьсь дьнь ть: 'весь', цѣлъ деньтъ, 'цѣлъ той день', цѣлиятъ день. || 26. царю слоуга, на царя, който го е пратилъ, на византийския царь. || 27. не бѣхь ... тълкува сѫщината на вьседрьжителю || 29. свѣть кь свѣтоу, една свѣтлина бѣ Константинъ като вѣроучитель, а друга монашкиятъ приетъ образъ.

въздвигъ роуцѣ свои къ богоу[2] сътвори молитвоу съ сльзами глаголие сице: господи боже мои, иже іеси вьсе аггельскыіе чины и беспльтьныіе силы съставилъ, небо же распелъ и землю основалъ. и вьса соущаіа отъ небытиіа въ бытиіе привелъ. иже[3] вьсегда послоушаіеи творещиихъ волю твою и боіещиихъ се тебе и хранещиихъ заповѣди твоіе. послоушаи моіеіе молитвы и вѣрьноіе ти стадо съхрани. іемоуже бѣ приставилъ мене, неключимаго и недостоинаго раба твоіего: избави іе безбожьныѥ и поганьскыіе злобы глаголющиихъ на те хоулоу: и погоуби триіезычьноую іересь[4]. и възрасти цръковь свою множьствомь. и вьсе въ іединоудоушии съвькоупи, и сътвори изрѣдьны люди. іединомыслещие о[5] истиньнѣи вѣрѣ твоіеи и правѣмь исповѣдании. и вдъхни въ срьдьца ихъ слово твоіего оучениіениіа.[6] Твои бо іесть даръ. аще ны приіелъ іеси недостоиныіе на проповѣданиіе іеваггелиіа Христа твоіего, острещеіе се[7] на благаіа дѣла и творещеіе оугодьна тебѣ. Юже мьнѣ бѣ далъ, іако твоіа тебѣ прѣдаю: оустрои іе сильною твоіею десницею и покрыи ихъ кровомь крилоу твоіею. да вьси хвалеть и славеть[8] име твоіе. отьца и сына и светаго доуха. аминь. Добъза же вьсе светымимь цѣлованиіемь и рече: благословенъ богъ, иже не дасть насъ въ ловитвоу зоубомь невидимыихъ врагъ нашихъ. нъ сѣть ихъ съкроуши. и избави ны отъ истьлѣниіа.[9] И тако почи о господи. сын .мв.-ма лѣтома. мѣсеца ферьвара въ .ді. дьнь. иньдикта въторааго. отъ сотворениіа же сего мира .ѕто҃з.-іе лѣто. И повелѣ апостоликъ вьсѣмь грькомь, иже бѣхоу въ Римѣ. такожде же и римлꙗномь. съ свѣщами сънидъшемъ се пѣти надъ нимь и сътворити[10] провожденіе іемоу. іакоже выше сътворили самомоу папѣ. Юже и сътво=

3. распелъ прич. мин. дѣ. II. отъ распьноу: 'разпелъ', 'разпиналъ'. || 5. пиано боещиихъ. || 10. триіезычьноую іересь, — оная, която учи, че само три езика сѫ позволени за християнскитѣ книги и слово: еврейски, гръцки и латински. || 11. вьсе въ іе. съвькоупи, загатка за несговора между изповѣдващитѣ Христовата вѣра на изтокъ и на западъ. — изрѣдьны люди — 12. іединомыслещиѥ: 'изрядни', отборни човѣци, мислещи еднакво; или пъкъ, ако се махне запетаята слѣдъ люди: отборнитѣ люди да мислятъ еднакво? || 15. острещеіе се се отнася къмъ ны ... недостоиныіе. || 16. іеже: които, сир. ония, между които работи Константинъ доко прѣди смъртьта си, а то сѫ Растиславовитѣ и Коцеловитѣ словѣни. || 21. въ ловитвоу з. н. врагъ, загатка за гоненията отъ противници на словѣнското черковно дѣло въ Моравия и Панония. Възможно е, да сѫ послѣднитѣ думи Константинови, поне въ тѣхния политико-вѣрски дѣлъ, вложени въ устата му отъ житиеписеца, прѣкаралъ лично събития, къмъ които тѣ повече приласатъ. || 25. 6377 лѣто — 5508 = 869

ꙋмшє. Меѳодиѥ же братъ ѥго въпроси апостолика глаголѥ: ꙗко мати ны ѥсть заклела, ꙗко иже отъ насъ прьвѣѥ прѣидеть, да принесеть ѥго въ свои братънъ монастырь и тоу и погребеть. Повелѣ же папа вьложити ѥго въ ракоу и загвоздити гвоздьми желѣзьныими, и тако дрьжа и седмь дьнии готоваѥ на поуть. Рекоше же къ апостоликоу римьсции ѥпископи: понѥже ѥсть по мноꙁѣмь землꙗмь ходивьша богъ привелъ ѥго само и зде доушоу ѥго приѥль. здѣ ѥмоу достоить и погребеноу быти, ꙗко чьстьноу моужоу. И рече апостоликъ: за светыню ѥго и любовь римьскыи обычаи прѣстоупль[11] погребоу и въ моѥмь гробѣ въ црькви светаго апостола Петра. Глагола же братъ ѥго: понѥже мене не послоушасте, и не дасте ми ѥго, аще вы ѥсть любо,[12] да лежить въ црькви светаго Клименьта, сь нимь же ѥсть и само пришьль. Повелѣ же апостоликъ тако сътворити. И пакы сьбравьше се ѥпископи, и сь вьсѣми людьми хотеще и проводити чьстьно рекоше: отъгвоздивьше ракоу видимь, ѥда чьто вьзето боудеть отъ нѥго. И троуждьше се много не вьзмогоше отъгвоздити ракы, божиѥмь повелениѥмь. И тако сь ракою положише и вь гробь, о десьноую страноу ольтара вь црькви светаго Клименьта, идеже начеше многа чоудеса бывати, ꙗже видѣвьше римлꙗне болѥ приложише се светыни ѥго и чьсти; и написавьше иконоу ѥго надь гробомь ѥго начеше свѣтити надь нимь дьнь и нощь, хвалеще бога, прославлꙗющаго тако, иже ѥго славеть. Томоу бо ѥсть слава и чьсть и покланꙗниѥ вь вѣкы вѣковь. Аминь.

7. по мноꙁѣмь землꙗмь дат. мн., обаче формитѣ смѣсени отъ различни образци за склонение. || 7. ѣ. ѥсть се свързува съ богъ, а ѥго съ ходивьша. зде и здѣ, както е писано, показватъ: първото постаръ правописъ, съгласенъ съ потеклото на думата; а второто правописъ натъкменъ споредъ засловието на други наречия.

Забѣлѣжки къмъ Житието Кирилово.

[1]Не го казваме „Константиново“, защото Константинъ Философъ е нами знаенъ все съ калугерското си име „Кирилъ“. Рѫкописи съ това житие са извѣстни около двѣ десетки (17); ала никой отъ тѣхъ не е постаръ отъ половината на XV. вѣкъ. Всички тѣ сочатъ къмъ българско потекло.

Текстове отъ 16 особни рѫкописа издаде О. Бодянскій въ Чтенія въ Московскомъ Обществѣ исторіи и древностей россійскихъ 1863. кн. II. (№ 1—7 стр. 1—224), 1864. кн. II. (№ 8—12, стр. 225—398), 1873. кн. I. (№ 13—16. стр. 399—534). Единъ отъ тѣхъ е изъ голѣмия сборникъ „Панегирикъ“ на Владислава Граматикъ отъ 1479. въ Рилския манастиръ. Него тури въ основа на своето издание Život sv. Konstantina P. J. Šafařik, въ книгата си Památky dřevního písemnictví jihoslovanův, [2]Прага 1873, като го раздѣли на глави. Това разглавяване биде възприето сетнѣ отъ всички други издатели. F. Miklosich издаде въ Denkschriften на Виенската Академия на наукитѣ, филос.-истор. клонъ кн. XIX. 1870. стр. 214—229, текстъ по ркп. въ библиотеката на Московската духовна академия, отъ сръбски изводъ. отъ втората половина на XV. в. до глава XV., а останалото по ркп. на Владислава Граматикъ. По Миклошича и Шафарика прави изданието си F. Pastrnek въ книгата „Dějiny slovanských apoštolů Cyrilla a Methoda s otiskem a rozborem hlavních pramenů“. Прага 1902. стр. 155—215, съ латински прѣводъ подъ чърта; обаче Пастърнекъ оправя езика и правописа (нормализува ги) тъй, че да изглеждатъ както да са отъ врѣмето на оригинала.

Прѣводи на Кириловото житие има: по латински отъ Миклошича (при издадения текстъ); по руски отъ П. А. Лавровъ (въ Христоматія по исторіи среднихъ вѣковъ отъ П. Виноградовъ, Москва 1901); по чешки отъ J. Perwolf, при издаденъ текстъ въ Prameny dějin českých I Прага 1873; по български отъ П. А. Пачовъ, и съ забѣлѣжки за поясненние на текста, въ „Библиотека“, приложение на Църковенъ вѣстникъ, книжка XXI. 1912. стр. 45—84. къмъ разправка „Пространнитѣ или така наречени Панонски жития на св. Кирила и Методия“, стр. 34—44.

Тукъ е даденъ текстътъ по изданието на Миклошича (М), сличенъ още еднъжъ съ изданието на Шафарика (Ш) и съ онова на Пастърнека (П), като се отбѣлѣзватъ разликитѣ спрѣмо текста въ Рилския Владиславовъ Панегирикъ (Р). Тия разлики между всички сличени текстове са показани само откъмъ думи и синтаксова връзка между думи; подробни граматични разлики се отминуватъ. Писачътъ на М срѣщу оня на Ш обича да поставя възвр. мѣстоим. непрѣмѣжъ отъ глагола му и спомаг. форми юсмь и н. непрѣмѣжъ отъ причастието на глагола свързано съ тѣхъ. При която забѣлѣжка не стои никакво означение. тя се отнася къмъ текста у Шафарика.

ЖК = Житие Кирилово, а ЖМ = Житие Методиево.

Къмъ глава I.

[1] не неоставлѣетъ М, нъ не … Ш. Първото погрѣшно; второто не се свързува изреченнието прѣко съ отрицанието не хощетъ …, та не е нужно.

[2] многометежнаго Ш.

[3] хотѧщѫ во всички рѫкописи.

[4] въ свѣтѣ Ш.

Къмъ глава II.

*Единъ изворъ („Успение Кирилово“, XV—XVI. в.) именува и майката Кирилова, Мария. Званието бащино му „друнгарь“, гръцки δρουγγάριος, се тълкува като полководецъ. Въ това звание Левъ е служилъ въ управата на града Солунъ, подъ негова управитель военачалникъ, στρατηγός. Правени са догадки за народностьта па Кириловитѣ родители, като не се дава вѣра на късни нѣкои свидѣтелства, че били „българи“. Наймалкото, що би трѣбало да се допустне, е да се е слушала българска рѣчь и въ самата Львова челядь, та да се проумѣе още подобрѣ онова знание на българския езикъ отъ двамата солунци, което тѣ съ такову отличие показаха въ книжевного си дѣло за българскитѣ словѣни. А българска рѣчь въ челядьта можеше да се слуша и отъ домашна прислуга, родомъ българска (отъ дойката Константинова?), ако не отъ баща и отъ майка българеки словѣни, или поне отъ единого отъ родителитѣ. По онуй врѣме не е било нѣщо необичайно, да бѫде български словѣнинъ високъ сановникъ византийски, па негли да бѫде и българска словѣнка съпруга на виденъ гръкъ. Въ наши врѣмена, въ XIX. вѣкъ, българинътъ родомъ Стефанъ Вогориди, князъ Самоски, при гъркиня съпруга, минува въ историята на Отоманската дипломация като излѣзълъ изъ лоното на фенерскитѣ гърци (фанариоти) въ Цариградъ.

[1] истинно Ш. [2] живи ж. с. п. своимь нѣма въ Р.

**Числото на дѣцата бива да се смѣта приказно, като се отдава на такива числа нѣкакво символично, таинствено и божествено значение. И нататъкъ, щото се говори за Кирила, какъ не рачилъ да се кърми отъ дойка и др., имаме все благочестиви прикази, създадени като личби около особата на бѫдния божи избранникъ и служитель. Той се е родилъ въ (края на 826. или) началото на 827. год.

[3] не късхотѣ ѩти Ш.
[4] да боудеть д. к. д. отрасль Ш; нататъкъ н. м. я. была липсува въ Р.
[5] не сьходити се к томоу Ш.
[6] на кога Ш.

Къмъ глава III.

[1] седмымь же лѣтомь Ш.
[2] оутварїю
[3] моудрость М.
[4] имѣе тоу подроужїе Р.
[5] вьсѣмь нѣма Р.
[6] нѣсть ничесоже Ш.
[7] не хоте

*Светецъ Плакида; М. мисли за светица, а то не прилѣга.

[8] поучаѥ се нимь П, по оучению се нимь М.
[9] сказанїемь Ш.

**Отъ учението си по гръцки Константинъ ще да е написалъ тая похвала Григорию Назиянски († 389) по гръцка рѣчь, може би и въ стихове. Това ще е книжевното му първиче. По свидѣтелство на Анастасия библиотекарь отъ 875. г. К. знаелъ изустъ производи и на другъ църковенъ отецъ, на мистика Дионисия Ареопагитъ (IV—V. в.).

[10] нѣма дѣю Ш.
[11] нѣма отънеудь Ш; тамъ не оучити
[12] вь вьсе мое дьни житїа Ш.
[13] отрокь сь сльзами молыше се глаголю
[14] нѣма онемоу Р
[15] о разоумѣ Р.
[16] вьсачьскаа Ш.
[17] обладает
[18] волю твою

***Това става слѣдъ Лъвовата смърть, 14 години слѣдъ рождението на Константина, около 841. година. Вече въ края на II. глава Лъвъ загатва за знаенъ покровитель на чедото си, ако то осиротѣе. Тоя покровитель е „строительтъ“, логотетътъ Теоктистъ, негли близъкъ роднина на челядьта. Младиятъ царь е Михаилъ III., чийто баща Теофилъ му оставя по смъртьта прѣстола си въ 842. г.; ала тогава е той прѣмладъ, едвамъ тригодишенъ, за да се учи заедно съ 15-годишния Константинъ. Житието ще да разбира учение за Константина отъ онин, отъ които има да се учи и самъ царьтъ.

Къмъ глава IV.

*Единътъ учитель е Левъ Византиецъ, математикъ и философъ, прѣди това митрополитъ Солунски, който при императора Варда става началникъ на възстановеното отъ тогава всеучилище въ Цариградъ; а другиятъ е прочутиятъ изпослѣ патриархъ (отъ 858) Фотий, при когото се започна (отъ 867) църковниятъ разколъ (схизма) между Изтокъ и Западъ.

[1] зерцаше Ш.
[2] нѣма бесѣдоваше
[3] въ словесоу Р.
[4] оно т. ю. е. и д҄ѣю нѣма Ш.
[5] небеснаа приобрѣль изыти отъ тѣлесе Ш.
[6] видѣвъ
[7] въсѣмъ своимъ
[8] хотѣхъ
[9] отъ нѣма
[10] нѣма присънѣ
[11] семъ
[12] разоумъ
[13] велми
[14] разоумъ Р.
[15] нынѣ Ш.
[16] изехъ
[17] прiими и
[18] вѣма и
[19] отвѣщавъ ж. и ф. рече
[20] болшее оучениа ничтоже есть
[21] къ царю Ш. Царьтъ бѣше тогава още дѣте; майка му царица Теофано изпослѣ светица, господаруваше и него при двореца застоиници: Вардасъ, нейнъ братъ и Теоктистъ. Вардасъ се споменува въ XIV гл.
[22] отдадимъ на пороластво [illegible] служитеоу Ш
[23] еда
[24] съ нимъ въ семъ прѣбыкъ

**Думата библотикаръ се взимаше за подзрѣла на [illegible], че [illegible] прѣведено. При Патриаршията въ Цариградъ е имало служба χαρτοφύλαξ; нея билъ означилъ словѣнскиятъ прѣводачъ съ дума, образувана по [illegible] отъ званието bibliothecarius на Анастасия, който се намира въ срѣдата на Константина и Методия въ Римъ, виж. гл. XVII. Обаче при Патриаршията се знае да е имало βιβλιοθήκη, и нейниятъ пазитель ще се е наричалъ [illegible] може и βιβλιοθηκάριος.

***Оузъкоѥ море (тѣсно море, Mare angustum [illegible] е [illegible] за прѣводъ на грѣцко географско означение, къмъ което се [illegible] името на прѣградието Στενα отъ Цариградъ по дѣсния брѣгъ на Босфора; „тѣсно море" де е протокътъ Босфоръ. Край тая босфорска „тѣснина" [illegible] монастиръ е билъ оттеглилъ Константинъ. Споредъ друго разбиране „тѣснината" може да Мраморно море, или пъкъ Златниятъ рогъ. У руския лѣтописецъ отъ XI. в. (нареченъ Несторъ), който очевидно е черпалъ вѣсти за Кирила и Методия из Моравско-панонскитѣ легенди, морската тѣснина е наречена соудъ [illegible] германската дума sund = протокъ.

[25] ищадъ
[26] и сiе п. Р.

† Отъ тая приета напоконъ служба произлиза наречието му философъ. При царския дворъ въ Цариградъ „философи" са единъ отъ служебнитѣ чинов-

Къмъ глава V.

Тая истинска форма на името (у Ш. Янныи) стои въ ржкописа на Владислава граматикъ отъ 1469. г. въ Загребъ, и отговаря на Ἰωάννης VII., патриархъ отъ 21. IV. 832, свалень на 12. II. 842 и пъкъсно ослѣпенъ. Съ оглед къмъ II Тим. 3, 8 и Изходъ 7. 11. 22 биде нареченъ Ἰάννης, Янисъ, отъ тамъ Анисъ, и тая е формата, запазена у Владислава. Прѣпирнята съ Аниса е станала между 812 – 851. г. Тая подирната година Константинъ, 24-годишенъ, ходи съ поржка у сарацинитѣ. Годината на Анисовата смърть не е извѣстна.

[1] не творите Ш.
[2] съборъ
[3] изъгнаша ѥго нѣма съ стола Ш.
[4] изъгнаше
[5] а не в. с. оу. в. нижмъ нѣмъ , Ш
[6] вьси
[7] и
[8] и нѣма у Ш.

[9] у Ш. и
[10] не вьзнашаи се Ш.
[11] цвѣть
[12] нѣма рече П.
[13] нѣма то у Ш.
[14] гонимь отвѣщаи Р.
[15] също нѣма то Ш.
[16] безъ ни (цвѣтьць), а ниже на к. Ш.
[17] и до врьсни соущіа
[18] нѣма то
[19] образь подобію
[20] егоже боудеть писано
[21] нѣма оубо

**Юноша Несторъ излиза на двубой съ едного Лий въ Житието на св. Димитра Солунски. Като напомня това, П. Лавровъ сочи, че това обстоятелство е било извѣстно на Климента Словѣнски, споредъ похвалното му слово за св. Димитрия Солунски, и пита, да ли не би се обяснило по тоя пѫть вложката на името Несторъ въ едни текстове на ЖК при записата му въ [illegible], вж. Климентъ епископъ словѣнскій, Москва 1895. стр. XXII. Не би ли се подкрѣпило съ това и авторството Климентово спрѣмо ЖК?

[22] не боудеть [illegible] именемь Ш.
[23] нѣма то
[24] творещь се
[25] нѣма то Ш.
[26] отвѣщати
[27] и посрамни се

Къмъ глава VI.

*Има схващане, да е било искано отъ страна на срацинитѣ (арабитѣ) византийско пратеничество, съ което да се разправягъ вѣрски работи. Съмнѣнието, изказано отъ [illegible] (Византія и Арабы. Спб. 1900), бидѣ разбито отъ Г. Ламански (Славянское житіе св. Кирилла какъ религіозно-эпическое произведеніе и др. ЖМНП. 1903. априлъ, 348 и слд.), за да покаже: че по врѣмето, кога билъ Константинъ 24-годишенъ, не е могло да има такова пратеничество у източнитѣ араби, съ които Византия тогава не е имала никакви сношения; а такова пратеничество е имало петь години покъсно, ала на чело съ други лица. А не Константинъ е билъ пращанъ въ същото врѣме съ тайна и опасна мисия, политическа, именно да въздѣйствува надъ словѣнитѣ въ тия области, за да бѫдатъ съ хрьщане отвлѣчени отъ служба на арабитѣ. А това ще да е станало откакъ било вече започнато отъ Константина словѣнско писмо за християнска проповѣдь, спр. не по-рано отъ 855. г. Разказътъ за срацинския походъ ще да е прѣдаденъ отъ житиеписеца нагоденъ и изтъкменъ въ духа на цѣльта му за слава на младия божи избраникъ Константинъ.

[1] безъ то; послѣте къ намь Ш.
[2] сьтворь
[3] ты же
[4] нѣма и
[5] же се
[6] приставлѣше же кь нѥмоу П, приносланъ же сь нимь Ш.
[7] асікрита оть георгіа полашоу Р. и оть 1469 г.

**Това мѣсто въ рѫкописитѣ е замъглено. Ш. разбира едного Асикрита и другиго Гергия Полаша; а М. разбира само едного Георгия асикритъ, сир. секретарь (a secretis). Повече прилѣга за пратенското достоинство на Константина, да му бѫдатъ приставени не много (не и двама) помощници; а приставенията единъ да се смѣта поскоро като вѣщъ въ езика на срацинитѣ, за тълмачъ и записвачъ Константиновъ, отколкото като вѣщъ во вѣрската догматика. Срацинската порѫка се извършва споредъ житието въ 851. г., а споредъ Ламански въ 856 г.

[8] отъ оузрѣвше до не мало само въ Р: иже подиръ вьсѣмь нѣма у П: сихь не мало Ш
[9] игры Р.

***Исторично се знае, че него врѣме отнозо било заповѣдано отъ срацинския халифъ, да си окачи всѣка християнска кѫща на вратата отвънъ дървенъ образъ на дяволъ.

10 нѣма то Ш.
11 чедь книгь
12 нѣма божии
13 принесе . . . и обрати
14 законоу, безъ юго
15 нѣма христиꙗни
16 нѣма вашего пророка
17 нѣма же
18 слабіи разоумомь
19 покоушають се
20 потаплꙗют се дроузіи же
21 льсно Ш, льстно Р.
22 нѣма ꙗьсакь Ш.
23 постѫпиль П.
24 вѣсте вь коую Ш.
25 нѣма оучить чловѣка
26 и Ш, П.
27 ть паче Ш.
28 аще тако есть
29 дѣвѣи
30 възвѣщаю
31 възвратише се
32 дроуже Р.
33 повелѣваеть Ш.
34 добродѣати Ш.
35 гонещінмь вась
36 обращати
37 ꙗвѣ ꙗко
38 положить кто
39 сь тѣлесными доуша
40 въпросише его рекоуще
41 сицевоу
42 нѣма тьжде
43 оть още като до же рече липсува въ Р.
44 нѣма ꙗвѣ М.
45 въпросише искоушающе о Ш.
46 и ꙗко же ихь прѣпрѣ пакы рекоше
47 нѣма кь нимь
48 хвалꙗаше се кь
49 юже никтоже имать кромѣ азь
50 не стыдиши ли се сіа глаголю
51 семь мѣшци
52 мы же
53 творите
54 и по
55 игры, вж. ⁹
56 ꙗкоже
57 и х. оукрашени

† Ямеримнинно (богатство) сочи къмъ византийското име ᾿Αμερουμνῆς, съ което се означава званието на сарацинския халифъ во Багдадъ. По врѣме на Константиновото прѣчие халифъ е билъ Мутаваккилъ.

58 въздавшомоу ю на оутѣшеніе Ш.
59 вм. това разгнѣвавьше се Р.
60 обратише се и даше Ш.
61 того тогда невръжденна

Къмъ глава VII.

1 и не Ш.

Кое е това мѣсто, мѫчно е да се отгатне. Ако е повече за вѣрване, да се е билъ попапрѣжъ отстранилъ подалечъ отъ царския дворъ, край Босфора (споредъ гл. IV), сега повече прилѣга да се приеме да е избралъ „безмлъвно" мѣсто къмъ сѣверния върхъ на Златния рогъ. Прѣди да се оттегли пъкъ на миръ, споредъ свидѣтелство на римския библиотекарь Анастаси, Константинъ билъ рѣшително изстѫпилъ, по врѣме на първото патриаршество Игнатиево (846—857), противъ лукаво замисленото Фотиево учение за двѣ души въ човѣка, една разумна и друга неразумна.

2 надеждоу възлагае Ш.
3 дьнь нѣкоторыи
4 П. поставя имамъ
5 на сьи Ш.
6 нѣма вь поустыни Ш.
7 моужь нѣкыи
8 ё

**У Ш. Олимбь. Не може и не бива да се мисли тукъ Олимпъ тесалийски, но Олимпъ брусенски, въ областьта Опсикийска на Витиния край Мраморно море въ Мала Азия. За това свѣдочи житието Методиево, глава III. Тоя Олимпъ бѣше срѣдище на аскетски животъ въ IX.—X. вѣкъ. Отъ тамъ излѣзе и основательтъ на манастиръ въ 869 г. на Света гора Евтимий.

9 тамо живѣше молитвоу творе Ш.

***Занятие Кирилово съ книги тукъ се посрѣща и съ „прилежаване въ книги" Методиево, по житието му гл. III. Не е за отфърляне, че между тия книжовни „занятие" и „прилежаване" трѣба да се постави както Кириловото

устройство на азбуке за словѣнска рѣчь, така и Методиево сътрудство за приготвяне вѣрски текстове по тая рѣчь. Защото за тия двѣ бѣлѣжити и небързи работи не остая споредъ Моравско-панонскитѣ легенди нийдѣ другадѣ врѣме и мѣсто. Черноризецъ Храбъръ свѣдочи, че Константинъ изнамѣрилъ писмото въ 855. г. А слѣдъ срацинското пратенство легендитѣ изпращатъ Константина и Методия въ пратенство хазарско, което ще е станало около 859. или 860. година. Може би въ тия обстоятелства се таи основата на едно покъсно гръцко извѣстие, споредъ което нѣкой си Кирилъ, послѣшенъ епископъ Катански, заедно съ другиго Анастасия, като ходили да кръщатъ во Христа руситѣ, написали имъ букви за словѣнско писмо: а руситѣ съсѣдѣха съ хазаритѣ.

Къмъ глава VIII.

в. ж. оубо вь то врѣмѧ посланницы Ш.

*Хазаритѣ, народъ финско-татарски, сродници съ нѣкогашнитѣ българи (съ нашитѣ прабългари), са обитавали въ земитѣ край сѣверния брѣгъ на Черно море, между Донъ и Кавказскитѣ планини. Хазарското пратенство на К. и М. има значение не само вѣрско, но и политическо, дипломатско. Въ подирното отношение се пада ролата на Методия.

[2] да обычае стоудьные иніи Ш.
[3] ноудеть
[4] оть дроугые страны
[5] стоужають ны глаголюще
[6] сего р. послахомь к. в. прькоую д.
[7] соущіи и царьство
[8] вашоу вѣроу приимемь
[9] и обрѣть его
[10] нѣма симь II, а въ лат. прѣводъ стои homines hos.
[11] нѣма имь Ш.
[12] творити Ш.
[13] таковоую
[14] нѣма и
[15] неповелѣваше богь
[16] отвѣщавь же царь рече
[17] нѣма о себѣ, то, ми
[18] нѣма болии
[19] принесе
[20] и показа
[21] прѣложи
[22] начеть

**Успѣхътъ на Константина въ еврейски и самарянски езикъ и книги, а нататъкъ и въ „роски“, е свидѣтелство въ духа на житието, че пратеникътъ въ Хазарско, дѣто се срѣща на пѫтя си съ разни народи и вѣри, е стиженъ да ги разбира и убѣждава въ смисълъ християнски. Способенъ да учи езици и да имъ чете книгитѣ, К. е способенъ и да устрои словѣнско азбуке и словѣнска книжевна рѣчь. Прѣводътъ на осемъ части отъ еврейска „граматика“ ще е втора отбѣлѣзана книжевна работа на К., извършена по гръцки и негли останала за него самия.

[23] видѣвь Ш
[24] и обрѣт
[25] роушькыми Ш.

***Рось, отъ дѣто произлиза росьскы въ рѫкописа, напомня грц. ῥῶς, подъ което име въ IX. вѣкъ се разбиратъ германски роси, варези, а не словѣнски руси. Съ роситѣ се смѣсватъ и готитѣ, тѣхни съплеменници. Готи се намиратъ въ това врѣме подвластни на хазаритѣ, и тѣ са именно християнитѣ, у които е могълъ Константинъ да намѣри писано евангелие и псалтиръ.

[26] различіи писмень Ш.
[27] и вьскорѣ
[28] нѣма мнози
[29] о светѣмь
[30] клиросомь
[31] и в. же вь корабле Ш.
[32] нѣма и
[33] и абіе
[34] благооуханіе
[35] кадило много

† Епизодътъ за откриване на мощи Климентови отъ Константина е вътъканъ въ житието по поводъ на занесени отъ него изъ Цариградъ въ Римъ мощи на нѣкогашния папа Климентъ (I. по име, или IV. по редъ, Clemens Romanus), мѫченишки загиналъ (удавенъ, 100. год.) въ заточение (при императора Траянъ,

94. г.) на Херсонесъ Травийски. Житийниятъ приказъ прѣнася работата на Херсонесъ Таврийски, дѣто върши вѣрско пратенство Константинъ, та прави житъ прави него самия откривачъ на мощитѣ, за да бъде сжщинятъ и носитель тѣхънъ въ Римъ. Като не е могълъ Константинъ да бъде наистина откривачъ на нѣщо нестанало на Херсонесъ Таврийски, той не е могълъ нито да списва за това нѣкакво свое „обрѣтение". Изнѣтниятъ въ стари словѣнски ржкописи разказъ за откриване на папа-Климентовитѣ мощи, наречен „Херсонска легенда" е отдаденъ Константину отъ нѣкого си Митрофана, епископъ смирненски, който билъ прекаралъ заточение въ Херсонесъ Таврийски отъ августъ 858. и билъ слушалъ тамъ за откриването на мощитѣ, а отъ самого Константина ималъ нѣкакво скромно подтвърдение на случката. Митрофанъ разправилъ за това на Анастасия библиотекарь, като добавилъ, че за случката билъ написалъ Константинъ едно слово, една химна и единъ кжсичъкъ разказъ, и че химната му била влѣзла въ съврѣменното училищно обучение. Обаче въ грѫцката книжнина нѣма запазено нищо подобно отъ Константина, нито нѣкакъвъ споменъ за това. Та оста да се приѐме, че Константиновътъ житиеписецъ, или другъ нѣкой слѣдъ него, е изткалъ около факта за занесени Климентови мощи въ Римъ цѣлъ разказъ за откриване на мощитѣ, и во врѫзка съ това за словесни производи Константинови. Словѣнскиятъ текстъ „обрѣтение на мощитѣ Климентови", навѣрно прѣводъ отъ грѫцки оригиналъ, до сега ненамѣренъ, не сочи никакъ направо за откриване Константина и за мѣсто на откриването Херсонес Таврийски. Споредъ текстъ откриването станало на 30. януария 861. година. Писачътъ на Константиновото житие е знаелъ за грѫцки разказъ „обрѣтение" и лесно е могълъ да спомене той разказъ, кога говори за откривателния подвигъ на Константина, та отъ тукъ понататъкъ ще изтъкне и като носачъ на Климентови мощи въ Римъ. Доводитѣ за такова разбиране на епизода постави неотколѣ украинскиятъ учен Иванъ Франко. Обаче все трѣба да се допусне фактъ за откриване нѣкакви мощи въ Херсонесъ Таврийски, за тѣхно наричане мощи папа-Климентова, разпитване отъ страна на Константина за тѣхната находка, за списване отъ сжщия нѣкой „слово", за беседа върху тия обстоятелства съ Митрофана Смирненски, и за голѣма слава около мощитѣ, щомъ и найстариятъ руски лѣтописецъ бѣлѣжи подъ година 988., какъ великиятъ руски князъ Владимиръ отнесълъ отъ Херсонъ въ Киевъ и останкитѣ „свети-Климентови". Въ Херсонесъ Таврийскъ наистина е загиналъ грѫцки светецъ Климентъ Анкирски. Отъ неговото житие се е родила котвата (anchora), съ която на шия „обрѣтението" фърля въ морето папа Климентъ. Франко поставя находката на мощитѣ въ началото на IX. в., прѣди дохаждането Константиново. Х. Лопаревъ (Византийскія житія святыхъ VIII.—IX. вѣковъ, Визант. временникъ т. XVII. 1911) прѣдполага, че Константинъ е списалъ, по обичая на врѣмето, „слово за находка на свети-Климентовитѣ мощи", за да добие учено звание философъ. Съ това прѣдположение може да се докара въ пояснa врѫзка разказътъ на ЖК около „обрѣтението".

[39] обьстоупи нѣкоторыи христіаньскыи градь отъ иже тамо соущiихъ Ш.
[37] прѣдложивъ
[38] овѣща
[39] отъ отиде до тѣмь нѣма у Ш.
[40] възвратив Ш.
[41] нѣма и
[42] господи помилоуи
[43] о. и съ

†† Угритѣ, грѫцки Οὖγγροι, унгари или маджари вече се движатъ въ половината на IX. вѣкъ по ония мѣста, главно между Донъ и Днѣпъръ, та сж били и въ съюзъ со съсѣднитѣ хазари.

Къмъ глава IX.

[1] Тава примина да чете М, понеже другадѣ въ ржкописитѣ стои: касиинская врата кьавканскыихъ горъ; капискаа в. к. г., Р. и Владиславовъ отъ 1469; капинскаа в. каккасижьскыхъ г. Ш. мисли за Panticapaeum иначе Меотски Босворъ (при Керчъ) ала погрѣшно.

2 моужа лоукава за скопикь III
3 нѣма сь нимь
4 безъ н, богь оубо
5 ми
6 оть Адама до Моисеа
7 кеію часть
8 на страноу землю шьдь
9 тамо
10 дѣнюю часть прежданюю
11 не достигь II: грѣшка?
12 иное III.
13 нѣма паче
14 стоить
15 нѣма же
16 вьси равно глаголюемь
17 паче
18 твое М, II; погрѣшно. Срв. понататъкъ.
19 частнѣи III.
20 пророкы послоушающе.
21 нѣма и
22 немень ли
23 нѣма же
24 нѣма бо
25 да како
26 нѣма како
27 вь облакь боурею и дымомь
28 нѣма бо
29 много болша исцѣлити
30 оть кого ... пакы
31 вѣщаить
32 сего
33 камени ...
34 нѣма бо

'Акила, 'Ακύλας, Aquila, еврейски ученъ, живѣлъ ... († 135. сл. Хр.), прѣведе буквално стария завѣтъ да употрѣби у юдеитѣ, понеже тѣмъ бѣ подозрителенъ въ прѣпирни ѣ съ християнитѣ ... алегсандрийски прѣводъ на седемдесетѣ тълковници.

... онъже III.
... бесѣдоують ...

Къмъ глава X.

1 ... III.
2 сказаемихь
3 нѣма и
4 скажи же
5 отвѣщаше же
6 нѣма же
7 истинноу
8 отвѣщаше же
9 законь
10 и вьсее землю
11 на
12 нѣма оубо
13 нѣма же
14 якоже
15 азь бо
16 нѣма вамь
17 нѣма же
18 оть
19 кь немоу
20 яко тако нарицает се законь завѣть
21 тако
22 творимь Р.
23 и Моиси III.
24 яко д. имать
25 иже
26 яко и д.
27 тако
28 а нынь в. дамь
29 Иеремія бо
30 еже ..., кь ... II
31 нѣма и
32 законь мои
33 нѣма рече
34 останѣте
35 слѣдь поутехь ... М понеже то иде понататъкъ.
36 и въпросите до вѣчныє ...
37 истинныи III.
38 и плодь
39 нѣма многыми
40 нѣма оть пророкь Р.
41 вьсе сіе сьбысть се III.
42 нѣма о вась
43 нѣма и
44 сія же
45 нѣма о нась
46 нѣма же
47 да
48 и боудоуть
49 о немже сѣме Авраамле
50 островь
51 четырнста и деветь десеть III; .у. и .б. десать II, очевидно грѣшка о за д.
52 нѣма и III.
53 кое же ли
54 нѣма они
55 да

56 юко Ш.
57 то мимо ш. бо н. юкоже
58 небесное царство
59 и истьнить
60 юсть ныны
61 и инь оть иного
62 оставите
63 нѣма се
64 нѣма юже П, оуже Ш.
65 еси Ш.
66 и исходи
67 дасть ю д. в. раждающоую
68 въпросите ю и
69 нѣма и
70 отцемь нашимь
71 имь
72 распространить
73 сказае имь
74 нѣма же
75 и творите
76 нѣма то
77 само ѕѣло
78 и богь

79 дрьжаше е Ш.
80 да
81 нѣма во
82 нѣма юмоу
83 оубо
84 нѣма и
85 оугаждающе
86 нѣма видѣ и
87 и хоудожьствіемь
88 орьстьми Ш, грѣшка
89 и понеже Ш
90 такожде и мы
91 нѣма творяще
92 жроуще
93 отъ и гнѣвь до дьщери нѣма Ш. а завършва съ бѣсомь
94 нѣма пакы
95 нѣма же
96 оскрьвненнымь с. оскврьнюна
97 лакомьства
98 оть м. же оубо
99 зде елико Р.

[*] Нищо не е извѣстно за „книги Константинови", за нѣкой списъ неговъ, дѣто да се говори за самата извършена поржка у хазаритѣ и да се съдържатъ прѣнията му („книга на прѣнията") съ хазарския Каганъ и негови книжници: нито пъкъ е нѣщо съчувано, за да бжде прѣводъ отъ Методия. Остая да се мисли за нѣкоя доста пълна записка, по която Константинъ да си е направилъ отчетъ до царя, както е било обичай у пратеницитѣ. Записката ще е съдържала неговитѣ прѣния съ хазаритѣ. Тѣ ще са били изречени по арабски или по еврейски, а негли писани по грьцки; Методи пъкъ трѣба да ги е прѣвеждалъ по старобългарски. Списувачътъ на житието, за да говори тъй положително за „книги Константинови" и да упжтва къмъ тѣхъ четеца си, трѣба да е ималъ подъ ржка въ Методиевъ прѣводъ текстъ на рѣчи отъ хазарскитѣ прѣния на брата му, и да е знаелъ, че сжществува оригиналъ, който безъ друго трѣба да се е намиралъ извѣстно врѣме у Методия. Приеме ли се, да е списано Константиновото житие още при живота па Методия, и то въ Моравско, иде да се допустне, че „книгитѣ Константинови" съ хазарскитѣ прѣния ще да са се намирали при списването на житието му у негова братъ, и че со смъртьта на тогова и съ гонитбата на ученицитѣ му книгитѣ ще да са загинали заедно со всичко друго, останало отъ притежанието на Методия. Всѣкакъ авторътъ на житието ще да е изчерпалъ изложението на прѣнията съ хазаритѣ низъ Константиновъ изворъ.

100 у Ш. само начельными же моужи
101 сир. сѣмо, както е у П.
102 медоточныхъ словесь отъ с. к. Ш.
103 исправи Ш.
104 еже
105 и тако разыдоше се

Къмъ глава XI.

1 покажи Ш
2 нѣма и
3 вьмѣстити
4 нѣма глагола
5 дѣюще
6 отъ иного до творетъ и. нѣма у Ш.
7 разоумь юсть
8 паденіе
9 да
10 нѣма пакость Р.
11 еще много меда вжждь и нс. Ш.
12 нѣма томоу глаголють
13 пости се Ш.
14 и горюще

15 на послѣдькь Ш.
16 отъ пакы до рекосте нѣма Р.
17 нѣма свѣтьникь Ш.
18 иже и мрьтвые ѥсть
19 исцѣлилъ
20 ны
21 то како
22 нѣма и
23 низврьже
24 нѣма не Ш.
25 отъ и до аминь нѣма Ш.
26 оть нась Р.
27 крьстише Ш.
28 истинная в.
29 нѣма свою
30 нѣма дроузи и
31 каганъ даа емоу дарь многъ

Къмъ глава XII.

1 водоу Ш.
2 нѣма имь
3 оубо
4 намь
5 п. же ю обрѣтоше ю
6 тако Ш.
7 отьць мои
8 кь богоу
9 б. ж. вь фильсцѣ.

*„Фулски езикъ", сир. племе, може да се тълкува во връзка съ Исаия 66, 19. Ала поскоро ще е отъ Φούλλα, архиепископство на Кримския полуостровъ, съединено съ архиепископ твого Σουγδαΐα въ една митрополия. Градъ Фуль се сочи въ Кримъ близу до Судакъ или Сурожъ. Кое е било „фулско" племе или народъ, не се знае.

10 и подъ Ш.
11 ткорахоу Р.
12 нѣма и Ш.
13 троудити се
14 наслѣдили
15 такои вьсакои Р.
16 то ми Ш, само и Р.
17 нь отьци М, П.
18 д наипаче и инаа многа Ш.
19 нѣма оть нась Р.
20 ть се гредоу Р.
21 съпасению Ш.
22 островы Ш.
23 и крьстили
24 и тако
25 оукѣщаваь Р.
26 нѣма ю Ш.
27 светое еvаггелие
28 нѣма философь
29 и повелѣ
30 нѣма ю
31 д. б. и оупои землю

Къмъ глава XIII.

*Отъ хазарското пратепство трѣба да се е върналъ Константинъ не прѣди втората половина отъ 861. г. Слѣдъ докладъ прѣдъ царя той се оттегля при църквата на Свети Апостоли, покоище на царетѣ и на патриарситѣ.

1 ж. вь цркви с. а. моле бога Ш.
2 нѣма же
3 бѣхоу Р.
4 словеси Р.
5 сказа имь Ш.
6 еже есть Ш бѣше же Р.
7 нѣма оть прьвыи до повторената дума моя Ш.
8 сице звѣзда Ш.
9 словеса Р.
10 число Р.
11 нѣма царь Ш.
12 нѣма ю
13 и обрѣте
14 цара
15 нѣма и

*Надписътъ възъ скжпоцѣнната чаша въ Света София е развѣщанъ отъ Константина благодарение на знан ето на еврейския и на самарянския езикъ, прилобито прѣзъ врѣме на хазарского пратенство. Житието подкрѣпя и съ тоя случай чудесната дарба Константинова. А случаятъ почива възъ апокрифно книжевно прѣдание.

Къмъ глава XIV.

*Растиславъ е моравски господарь въ годинитѣ 846—870. Съ него управя и сестриницътъ му Светополкъ, като удѣлни князъ нитрански (въ Словашко). Моравската държава се простира на сѣвероизтокъ до Дунавъ и граничи съ

българската държава Борисова. Искането на Растислава иде въ Цариградъ прѣзъ 862. година, а Константинъ и Методи тръгвать въ пратенство Моравско около началото на 863. г.

¹ наоучаемь Р.
² нѣма и сь Ш.
³ истинноую
⁴ нѣма того
⁵ ко
⁶ нѣма бесѣды
⁷ и приказа
⁸ отвѣщавь
⁹ нѣма того
¹⁰ писати
¹¹ себѣ обрѣсти Ш.
¹² и оумомь Р.
¹³ нѣма то Ш.
¹⁴ сию М, Ш.
¹⁵ гм. се наложи вь Р. се вьдасть и постоу четыри десетноу
¹⁶ нѣма се
¹⁷ искони Р, Ш.
¹⁸ оть бога Р.

На легендата е чуждо да свърже изнамирането на словѣнското азбуке и превода на словѣнска книга съ подвигъ за разпространение на Христовата вѣра и съ помощь за това отъ Бога. И тя свързува това съ похода за Моравия, отъ дѣто рекатъ, да имъ прати Цариградъ учители по „свой езикъ" словѣнски. Обаче нито е психологически възможно, нито се съгласува съ историята на изнамирането на други азбукета, за бъде извършилъ Константинъ тая работа веднага и бърже следъ дошлата молба отъ Растислава. Та дори и молбата отъ онова за учители по свой езикъ бива да се разбере само отъ извѣстие, че въ държавата на византиския царь вече се е обявило словѣнско писмо и словѣнска книга. Затуй остая найвѣроятно свидѣтелството на черноризеца Храбъръ за изнамиране на словѣнско писмо и почетъкъ на словѣнска книга въ 855. година. Вж. ЖМ гл. V. Приведенитѣ евангелски думи стоятъ въ почетъка на такъвъ типъ евангелие, което се нарича „недѣлно евангелие" срѣщу типа „четвероевангелие". Недѣлното евангелие се състои отъ избрани евангелски четива („изборно евангелие") за четене по недѣли и праздници редомъ прѣзъ църковната година. Четвероевангелието съдържа по редъ цѣлитѣ евангелия на евангелиститѣ Матей, Марко, Лука и Иоанъ. Недѣлното евангелие било повече потрѣбно за четиво и за служба, отколкото четвероевангелието, та затуй се е прѣвело понапрѣжъ. Четвероевангелски прѣводъ се явява подирѣ, може би отъ дѣйность при Методия когато работи като архиепископъ моравски.

¹⁹ хотеи Р.
²⁰ въздвигль Р
²¹ безъ и Ш, а слѣдъ ныны въ Р: испльнит ѕ се твоемоу прошенiоу
²² ѥ М.
²³ и поути Ш, въ Р, нѣма, вж. ²⁴
²⁴ и, ти того самого Р
²⁵ се Р.
²⁶ чистна Ш.
²⁷ и книжна ѕѣло ф.
²⁸ и подвигни
²⁹ и оутврьди
³⁰ нѣма и
³¹ нѣма ты
³² и памать

Къмъ глава XV.

Никоя отъ паметницитѣ не именува града или мѣстото, чийто владѣтель и жителство са посрѣщнали апостолитѣ словѣнски. Трѣба да се прѣдполага, че това е станало въ столницата Растиславова. Нея пъкъ сочатъ исторични издирвания во Велеградъ, днеска село Старе-градъ, Staré město въ Моравия, недалекъ отъ паланката тамъ Uherské Hradiště. Самото име Велеградъ е упазено въ едноименното днеска село Velehrad, близу до Угърско-градище, село прочуто съ храмъ голѣмъ Св. Спасъ, дѣто се ходи на поклонение.

¹ и вьдасть Ш.
² прiемь
³ и часокомь; и пакечерьницн
⁴ и оуслышание
⁵ а
⁶ постидѣ се Ш.
⁷ словеси
⁸ завистивыи
⁹ трькатiи
¹⁰ и начеть

11 подобно Р.
12 съпричьтници Ш.
13 и бравь се
14 нѣма вилатьны Ш. у М. заскобено.
15 тое Ш.
16 да не прикасает се
17 нѣма творити
18 отъ пророкоу до семь нѣма Ш.
19 не Ш.
20 нѣма и
21 нѣма богъ
22 съ похотьѭ П.
23 въ срьдци Ш.
24 иже Ш, П.
25 три лѣта другадѣ (Ш, Ватик. рки. XVII. в.)

*Колко врѣме е прѣкаралъ Константинъ въ Моравия, не е еднакво посочено во всички извори, вж. ЖМ V; ала може да се смѣта найточно отмѣреното тукъ. И понеже се знае, че Константинъ и Методи излѣзоха изъ Моравия на пѫть за Римъ къмъ края на 867. година, изчислява се отъ това, че са тръгнали за Моравия въ началото на 863. година; защото никой изворъ не показва, коя година са потеглили отъ Цариградъ.

26 сътвори съ Ш.
27 нѣма и
28 и къда
29 келію же ч
30 и не Ш.
31 безъ нь само тъкмо
32 нѣма отъ обою Р.

**Дѣто Константинъ не взима никаква плата ни отъ Растислава, нито отъ Коцела, но и моли плѣнници, които освобождава, то показва, че е на пѫть да се върне вече отъ пратенството дома си. Така прави той и на връщане отъ хазарското пратенство. Тогава посвещението на ученици негови трѣба да се мисли, че се е гожило да стане въ Цариградъ, отъ дѣто пъкъ да заминатъ за Моравско и Панонско.

Къмъ глава XVI.

Старинската форма „Венетия“ за днешната Венеция още се отглава въ българската народна словесность, въ прилагателното име венетишки.

1 нѣма ю Ш.
2 тако П.
3 роди знаемъ довольны книгы имѣюще Р.
4 друго Ш.
5 мѣсть прѣга иха Д.
6 и пропокѣдите
7 и иже
8 възбраниѥть
9 ѥзыкомь
10 и за въныѥ глаголю
11 и
12 безгласнаа и бездоушна
13 разоумѣють
14 безгласьнь Ш.
15 словеса
16 съгласныихъ
17 нѣма ихъ
18 о васъ и. же. е. глаголю
19 нѣма и
20 нѣма зѣло по
21 нѣма въ црьквахъ
22 срамно
23 и аще
24 исповѣсть и
25 нѣма богоу

Къмъ глава XVII.

1 нѣма противоу емоу Ш
2 носеще: подолу носещоу

Папа Адриянъ пое прѣстола на 14. декември 867. г. Въ Цариградъ бѣ свиленъ отъ Василия Македонянинъ патриархъ Фоти на 26. августъ 867. и поставенъ Игнатий, който поднови приятелството съ Римъ. Отъ Игнатия отива тамъ нарочито пратенство прѣзъ юни или юли 868. Въ Римъ се намираха прѣзъ тая година и пратеници отъ българския князъ Борисъ. Срѣди това приятелство е възможно, да са се явили въ Римъ Константинъ и Методи и съ ученици, за да ги настани папската власть во свои църковни области словѣнски. И Константинъ можеше да понесе, за даръ на папа Адриянъ, Климентови мощи, които бѣ донесълъ въ Цариградъ отъ Хазарското пратенство. Той ги нѣмаше со себе, кога

отпжтува за пръвъ пжть за Моравия на позива Растиславовъ. А не ги е вмалъ тогава, понеже не е искалъ нѣщо такова случаитъ; и да бѣше носилъ тогава такава светиня, житието безъ друго щѣше да я отбѣлѣжи.

[3] нѣма освѣти Ш.
[4] фатни П. фотида Р; грц. φάτνη ясли – църква Св. Мария 'Приясница', ad Praesepe.
[5] фирьмосоу и гоньдрихоу Ш., то са Formosus и Gaudericus. Формоза е вѣроятно оня епископъ съ това име, когото князъ Борисъ бѣ искалъ въ 868. г. за началникъ на българската църква; а Гондрихъ-Гавдерикъ е епископъ Велетрийски, който поржча на дякона си Иоана да пише „Житие съ прѣносъ на мощитѣ папа-Климентови" въ Римъ, а отъ него е произлѣзла извѣстната днесъ „Италиянска легенда (по̀право Римска)
[6] светити словесѣмь Ш.
[7] и аже
[8] дроугыи
[9] оу

**Анастаси библиотекарь и абатъ, личенъ приятель Константиновъ, свѣдущенъ зналецъ на грѣцки езикъ и книжнина, е синъ на именувания прѣди него Арсеви епископъ Ортски, папски канцлеръ. Тия са важни личности при папския дворъ. Житието ги помня добрѣ, както помни и всички именувани църкви, извѣстни въ тогашния Римъ, та ще да е било близко до врѣмето на събитието.

[10] и философь Ш.
[11] вм. вьсемь въ Р: нѫже аще имѣаше кто
[12] соугоубо и трьгоубо Ш.

Къмъ глава XVIII.

[1] пакы Ш.
[2] нѣма и
[3] нѣма иже П.
[4] вѣроу и ересь Р.
[5] нѣма о Ш.
[6] оуслышенны П.
[7] подвизающие Р.
[8] вьсхвалеть и с. Ш, нѣма и славеть П
[9] истлѣниа ихь Ш.
[10] сътворише
[11] нь р. о. пришьдь Ш.
[12] оугодно Р.
[13] и не Ш.

б) Житие Методиево.

Мѣсѧца апрѣлꙗ въ .ѕ҃. день.[1]

Памѧть и житиѥ блаженаго отцѧ нашего и оучителѧ Меѳодиꙗ архиепископа моравьска.

Господи[2] благослови отче!

Г. Богъ благъ и всемоган. иже ѥсть створилъ отъ небытиꙗ въ бытиѥ вьсѧчьскаꙗ, видимаꙗ же и невидимаꙗ. и оукрасилъ вьсѧкою красотою, юже къто размышлаѧ, помышлаѩи[1] по малоу, отъ чьсти[2] можеть разоумѣти. и того познати, иже ѥсть сътворилъ сицѧ дѣла дивьна и многа. —

Граматика и правописъ.

Въ тоя текстъ имаме езикъ и правописъ постари отъ ония въ прѣдходния текстъ на ЖК: тѣ са въ основата си старобългарски отъ източни изводъ. Обаче надъ тѣхъ са прокарани черти на прѣписувачъ отъ XII. - XIII. в., комуто е била свойствена руска рѣчь, та е текстътъ отъ *рускословѣнски изводъ*. Рускиятъ прѣписувачъ е запазвалъ ъ и ь, ала не ги е изговарялъ по старобългарски; затуй нѣгдѣ въ срѣдсловието ги е изпущалъ, а нѣгдѣ дори излишно поставялъ, или пъкъ въ насловието ги е размѣнялъ, и нѣкои ь замѣстилъ съ є. Вмѣсто стб. жд (произлѣзло отъ д+й) той поставя по руски само ж; стб. ѫ, ѭ замѣстя съ оу, ю; стб. ѧ, ѩ замѣстя съ а, ꙗ, като пише пъкъ ѧ за стб. ѧ, ѩ и ꙗ тамъ, дѣто рускиятъ езикъ има *я*, а ꙗ пише за стб. ꙗ и ѩ само подиръ самогласка или въ насловието. За него ѥ е нѣкога само є, та бива и съ є замѣстенъ. є се срѣща и за ѥ особито въ насловието и въ чужди думи. Надъ л, н, р стои нѣкога знакъ ҆ (паерькъ), който държи мѣсто на неизписанъ, правиленъ или неправиленъ, ъ или ь; съ такова значение се вѣстява ҆ и надъ други съгласни. Вмѣсто красловно оу тукъ-тамъ е писано съкратено ȣ.

Нѣща, изтълкувани подъ ЖК, тукъ не се повтарятъ.

5. всемоган държи мѣсто на прич. сег. дѣй. вьсемогꙑи со сѫществително значение 'всемощецъ': по производството си (срв. помаган) тая дума прилича на блг. 'пѣспопой', чеш. 'zpravodaj', и под. — створилъ безъ ъ подиръ с; отъ 'створиль' излиза нвб. 'сторилъ'; иже ѥсть створилъ, 'който е с', подчинено на богъ благъ и в., е първи членъ отъ дългия периодъ, що слѣдва нататъкъ чакъ до иже отъ отца исходить со много вметнати изречения, намѣнени да подтвърдятъ догмата за „единосѫщната и нераздѣлна троица". ‖ 6. вьсѧчьскаꙗ ср. р. мн.; отъ ед. ч. излиза нвб. *всичко:* всѣкакви нѣща. ‖ 7. юже за стб. ѭже. — размышлаѩ стб. размышлꙗѩ; — 8. помышлаѧи, ако не е излишно покрай прѣдното причастие, трѣба да стои за стб. помышлꙗѩи; тогава смисълътъ на цѣлия съставъ отъ юже до можеть би билъ: 'която (красота), размисляйки нѣкой, като мисли по малко (срв. постѫпенно), може отъ часть (въ часть, частимъ) да разбере'; — чьсти стои за части. ‖ 8.—9. и того п. иже . . . 'и да познае оногова, който . . .'

отъ великоты бо и доброты дѣлъ по размыслѹ и родитель ихъ моудрьствоуютъ сѧ. [Рим. 1, 20]; — иже поютъ ангели трьсвѧтыимь гласомь, и вьси правовѣрьнии славимъ въ свѧтѣи троици, сирѣчь въ отци и сынѣ и свѧтѣмъ доусѣ. еже юсть въ трьхъ оупостасѣхъ, юже можеть къто три лица рещи а въ юдиномь божьствѣ; — преже бо вьсѧкого часа и врѣмене[4] и лѣта, надъ[5] вьсѧцѣмъ оумъмь и съмыслъмь неплътьскъмь, отець самь юсть сына родилъ, ꙗкоже рече премоудрость: преже вьсѣхъ хълмъ раждаюгь мѧ [Прит. 8. 25]; и въ евангелии рече само божию слово пречистыими оусты, въплъщь сѧ на послѣдьнѧꙗ лѣта нашего ради спасениꙗ: азъ въ отци и отець въ мнѣ [Иоа. 14. 11]; отъ тогоже отца и свѧтыи доухъ исходить, ꙗкоже рече самъ сынъ божиюмь гласомь: доухъ истиньнъ, иже отъ отца исходить [Иоа. 15. 26]; — сь богъ, сьвьрьшь[6] вьсю тварь, — ꙗко[7] глаголеть Давидъ [Псал. 32, 6—9]: словъмь господньмь небеса оутвьрдиша сѧ. и доухъмь оустъ юго вьсѧ сила ихъ; ꙗко тъ рече и быша. тъ повелѣ. и създаша сѧ; — прѣже вьсѣхъ сьтвори человѣка. пьрьсть отъ землѧ п июмлѧ, отъ себе доушю въдъхноувъ животьнъıимь дъхновениюмь[8] и словесьнъıи съмыслъ и самовласть, да вънидеть[9] въ раи, заповѣдь заповѣдавъ[10] юмоу искоусьноу, да аще съхранить ю, и прѣбоудеть[11] бесъмьртьнъ. аще ли прѣстоупить, съмьртию оумьреть отъ своюꙗ волѧ. а не отъ божиꙗ велѣниꙗ. Оузьрѣвъ же диꙗволъ человѣка

1.—2. родитель н. м. сѧ, тѣхнията родитель се 'измѫдри', сир. съ мѫдрость се изкарва, се отгатва. ‖ 2 иже поютъ . . . . захваща вторня членъ отъ периода: 'когото пѣятъ . . .' ‖ 5. оупостасѣхъ съ оу за грц. υ. ‖ 6. преже рус. за стб. прѣжде. ‖ 7.—8. оумъмь. съмыслъмь, неплътьскъмь са тв. п. въ окончанието съ ъ за стб. о: оумомь и пр. Рускиятъ прѣписувачъ е разбиралъ подъ буквата ъ свой изговоръ о. ‖ 9. хълмъ, раждаютъ рус., за хлъмъ. раждаютъ стб.; срѣдословното ъ въ първата дума е за руско о въ 'холмъ', а л носи надъ себе паерькъ вмѣсто ъ отъ стб. форма хлъмъ ‖ 15. сь богъ поима отново мисъльта за богъ благъ и всемоган въ началото на тая глава и образува втора часть отъ периода къмъ първата, изкарана до иже отъ отца исходить. — въ сьвьрьшь. 'който свърши', подирь в стои ь за руско е въ 'совершь'; това ь повлияло, да се настани пакъ ь за ъ подирь с: подирь р стои правилно ь за стб. съврьшь. По тия примѣри съ хълмъ погорѣ и сьвьрьшь тукъ има да се тълкуватъ и нататъшни случаи отъ сѫщия родъ. ‖ 18. человѣка рус., за стб. чловѣка, нвб. човѣка безъ л. ‖ 19. пьрьсть, рус. 'персть'. стб. прьсть; — доушю за стб. доушѫ. ‖ 23. съмьртию, рус. 'смертію', стб. съмрьтиѭ; — своюꙗ волѧ рус., за своѥѩ волѩ стб. ‖ 24. съ думитѣ отъ божиꙗ велѣниꙗ се завръшва втората часть отъ периода, а съ нея и цѣлиятъ периодъ.

тако почьтена и оустима на то мѣсто, съ него же тъ своєю гръдынєю съпаде, и сътвори прѣстоупити заповѣдь; и богъ[12] из-д-раꙗ изгъна человѣка и съмьртию осоужь. И отъ толѣ оустити начатъ неприꙗзнь, и[13] блазнити многами къзньми человѣчьскъıи родъ. Нъ не остави богъ великою милостию и любъвью до коньца человѣкъ, нъ на коєждо лѣто и врѣмѧ избьра моужа и ꙗви людьмь дѣла ихъ и подвигъ, да сѧ тѣмъ подобаѭще[14] вьси на доброє оустили. Ꙗкоже бѣ Єнохъ[15], иже оупова пьрвъıи нарицати имѧ господне; Єнохъ же потомь оугожь богоу прѣставленъ бъıсть. Нои правьдьнъ сѧ обрѣте[16] въ родѣ своємь, и[17] потопа избъıсть въ ковьчезѣ, да сѧ къı пакъı землѧ напълнила твари божиꙗ и оукрасила. Авраамъ по раздѣлєнии ꙗзыкъ, заблоужьшемъ же вьсѣмъ, бога позна, и дроугъ сѧ ємоу нарече, и обѣтованиє приꙗтъ: ꙗко къ сѣмени твоємь благословлени боудоуть вьси ꙗзыци [Бит. 22, 18: 26, 4]. Исакъ по образоу Христовоу на гороу къ жьртвоу възведенъ бъıсть. Иꙗковъ идолы тъстьнꙗ[18] погоуби и лѣствицю видѣ отъ землѧ до небесе, ангели же божиꙗ въсходѧща и съходѧща[19] по нєи, и въ благословлєнихъ съıновъ своихъ о Христѣ пророчьствова. Иосифъ къ Єгоуптѣ люди прѣкитѣ, божии сѧ ꙗвль. Иова авьситидинскааго правьдьна истиньна и непорочьна книгъı съказають, искоушениє приимъ прѣтьрпѣвъ же благословенъ бъıсть богъмь[20]. Моиси съ Аронъмь въ нюрѣихъ божиихъ богъ Фараосовъ нарече сѧ и моучи Єгупътъ, божиꙗ люди изведе, въ дьне облакъмь свѣтьлъмь а въ нощи стълпъмь огньнъмь,

1. на то мѣсто: нвб. говор. 'на то мѣсто', книж. 'на мѣстото'; на онова мѣсто; — съ него се отнася кьмь мѣсто, а тъ се отнася кьмь дияволъ: 'той', оня. || 3. из-д-раꙗ. д вметнато между з и р, както се вмѣта и *т* между *с* и *р*, нвб. гов. 'с-*т*-рѣда'; срв. фр. je vien-*d*-rai. — осоужь рус., за стб. осѫждь. || 7. моужа вин. мн. за мѫжа. || 12. божиꙗ род. ед. ж. за божиѩ || 18. лѣствицю пише не оу, но ю за ѫ, стб. лѣствицѫ, поради мекостьта на ц споредь руски изговоръ. || 19.—20. къ б. съıновъ с., вин. мн., който зависи оть движението, що се сьдържа въ пророчьствова || 21. оу въ Єгоуптѣ за грц. υ въ Αἴγυπτος. || 22.—23 съказають: по правило прѣписувачътъ пише въ края на 3. л. мн. ч. ъ, обаче тукъ е поставилъ, както и въ други случаи по изключение ь, както го пише въ края на 3. л. ед. || 23. искоушениє п. п. же: 'като прие изкушение и го прѣтърпѣ'. || 25. глаголитѣ нарече сѧ, моучи и н. т. се съгласуватъ по число само съ Моиси, ако и да е това име съчетано още съ Аронъмь; само проидоу за стб. проидѫ стои во мн. ч., та може да се отнася кьмь Моисея съ Арона, ала по-скоро къмъ божиꙗ люди. — й въ Єгоупътъ сочи къмъ нѣкаква само-

и море проби, и проидоу по соухоу, а егуптѧны потопи. и въ поустыни безводьнѣ люди напои воды и хлѣба ангельскаго насыти и пътиць. И глаголавъ съ богъмь лицьмь къ лицю. ꙗкоже ѥсть възможьно чловѣкоу съ богъмь глаголати. законъ людьмъ дасть божиѥмъ пьрстъмь написанъ.[22] Исоусъ Навьгинъ людьмъ божиѥмъ землю раздѣли противьникы воевавъ. Соудиꙗ также многы побѣды сътвориша. Божиѥ милость приимъ же[23] Самоилъ цьсарѧ помаза и постави господьньмь словъмь. Давидъ кротостию люди распасе[24] и пѣсньмъ божиꙗмъ наоучи. Соломонъ моудрость[25] отъ бога приимъ паче вьсѣхъ чловѣкъ многа казаниꙗ добра сътвори съ притъчами, аще и самъ не доконьча. Илиꙗ зълобоу людьскоу обличь[26] гладъмь, и мьртва отрока въскрѣшь. и огнь съ небесе словъмь сънесъ[27], попаль многы[28], и жьртвы съжьже дивьнъмь огньмь, мьрзъкыꙗ же ерѣꙗ избивъ, възиде на небо на колесници огньнѣи и конихъ. оученикоу давъ соугоубь доухъ. Елисѣи милость приимъ соугоуба чюдеса сътвори. Прочии пророци, къждо въ своѥ врѣмѧ, о дивьныхъ вещьхъ хотѧщихъ быти пророчьствоваша. Иоанъ, великыи по сихъ ходатаи межю ветъхымь законъмь и новымь, крьститель[29] Христовъ и съвѣдѣтель и проповѣдѣтель живымъ же и мьртвымъ бысть. Свѧтии апостоли Петръ и Павьлъ съ прочими оученикы Христовы, ꙗко мълниꙗ вьсь миръ прошьдъша, освѣтиша вьсю землю. По сихъ моученици кръвьми своими омыша скврьноу, а настольници свѧтыихъ апостолъ, цьсарѧ крьщьше[30], многъмь подвигъмь и троудъмь поганьство раздроушиша. Сельвестръ чьстьнь и съ[31] трьми сътъ и .иі. отьць. великаго цьсарѧ Костѧнтина на помощь приимъ, сънемъ[32] пръвыи събьравъ въ Никеи Ариꙗ побѣди, и проклѧтъ и, и ѥресь ѥго, юже въздвизаше на свѧтоую троицю, ꙗкоже бѣ Авраамъ

гласка, която прѣписувачьтъ си е мислилъ подъ неизписано ь. — 3. пътиць род. мн. както хлѣба род. ед. || 5. ъ въ божиѥмъ за ь, тв. п. || 7. соудиꙗ им. мн. стб. сѫдиꙗ; также рус. за также || 8. приимъ же: откакъ прие. — цьсарѧ е стѫпката, отъ която се е дошло до нвб. *цари, царь*; пòранна стѫпка е стб. цѣсарь отъ лат. Caesar; срѣщу това кесарь е отъ грц. καῖσαρ, за означение на римския императоръ; цѣсарь е византийскиятъ 'царь' и столицата му Цѣсарьградъ нвб. Цариградъ. || 16. и конихъ трѣбва да се мислятъ 'огнени', както и колесници || 20. межю рус., за стб. междоу, има ж вм. жд и подиръ ж, като меко, ю вм. оу. || 26. раз-д-роушиша, както из-д-рави погорѣ: 'събориха'. || 27. чьстьнь е би могло да бѫде и чьстьнъи.

иногда съ трьми сѫты и .ні.-те отрокъ цьсарѧ избилъ, и отъ Мелхиседека цьсарѧ Салимьска благословлениѥ приѩтъ и хлѣбъ и вино: бѣ бо иерѣи бога вышьнѧаго. Дамасъ[32] же и феологъ Григории съ сѫтъмь и пѧтию десѧтъ отьць и съ великъимь цьсарьмь Феодосиѥмь въ Цьсариградѣ потвръдиша[34] свѧтъи соумволъ, ѥже ѥсть вѣроую въ ѥдинъ богъ, а Македониꙗ отсѣкъше проклѧша и, и хоулоу ѥго, юже глаголаше на свѧтъи доухъ. Келестинъ и Кѵрилъ съ дъвѣма стъма отьць и съ дроугъимь цьсарьмь въ Ефесѣ Несториꙗ раздроушиша съ вьсеѭ владию, юже глаголаше на Христа. Львъ и Анатоль съ правовѣрьнъимь цьсарьмь Маркиа̂нъмь и съ .х̃.-ю сѫть и трьми десѧтьми отьць въ Халькидонѣ Евтоуховѣ безоумиѥ и бладениѥ проклѧша. Вигилии[35] съ богоугодьнъимь Иоустинъмь и съ сѫтъмь и .ѯ. и .е.-тью отьць .е. сънимъ съставльше...[36] изискавъше проклѧша.** Агафонъ апостольскъи[37] папежь съ дъвѣма сѫтома[38] и .о̃. отьць съ чьстьнъимь Костѧнтинъмь цьсарьмь на шестѣмь сънимѣ многъи мѧтежа въсколоша и[39] изгънавъше проклѧша[40] съ въсѣми сънимникы[41] тѣми, рекоу же Феодора фараньскааго. Сергиꙗ[42] же и Пирона. Кѵра алеѯандрьскаго, Еноририꙗ[43] римьскаго. Макарина антихиискаго и прочаꙗ поспѣшьникы ихъ, а крьстиꙗньскоую вѣроу на истинѣ[44] поставльше оутвьрдиша.

II.* По сихъ же вьсѣхъ богъ милостивъи, иже хощеть да бъи вьсѧкъ чловѣкъ спасенъ бълъ и въ разоумъ исти-

6. оу въ соумволъ за грц. υ отъ σύμβολον. || 7. писано Мекедониꙗ: второто е по мисъльта на писача за напрѣдъ, подѣйствувало назадъ, за да излѣзе изъ рѫката му първото е вм. а. — отсѣкъше прич. мин. дѣй. I: 'като отсѣкоха' (съ общението си), ср. осѫдиха. || 9. съ дроугъимь цьсарьмь, това е царьтъ Теодоси Млади, втори по име подиръ Теодосия Велики; при него стана църковниятъ съборъ въ Ефесъ, трети вселенски, въ 431. г. || 11. знакътъ ̑ надъ а въ Маркиа̂нъмь издава единъ звукъ и между двѣтѣ самогласки и и а. Това издание не го прѣдава въ случаи дѣто рѫкописътъ го има надъ буква є, и въ наслѣдието или повѣрь самогласки, защото пъкъ въ други подобни случаи липсува, а нѣгдѣ е направо подражание на гръцки правописъ. || 18. въсколоша съдържа единъ израз[?] руски: частьта -коло- отъ тая дума (срв. рус. колоть бода, цѣпя) е руска замѣнность на ст. б. -кла- (нвб. кла-хъ); значението е: 'съ пѣнене' прѣмахнаха, ср. разпръснаха, смазаха || 19. сънимникы тѣми: 'съ тѣхнитѣ съборници или зборници', сир. сѫдѣйци не на шестѣмь сънимѣ, но на многъи мѧтежа. — фараньскааго спроти алеѯандрьскаго и др. подолу е съ -ааго по-стара форма за род. п. отъ най-стара -аѥго; тоя рѫкописъ е пропусналъ нѣколко форми съ -ааго, като държи по правило само -аго.

24. ъи въ бъи вм. ки е настапало по наслѣдка въ бълъ, бъти.

ньнъıи пришьлъ, въ наша лѣта ıазъıка ради нашего, о немь же сѧ не бѣ[1] никътоже николиже попеклъ, на добръıи чинъ въздвиже нашего оучителıа[1], блаженаго[2] Мεѳодиıа, ıегоже вьсѧ добръııа дѣтели и подвигъı прилагаıоще сихъ оугодьницѣхъ по единомоу не постъıдимъ сѧ[4]. Овѣмъ бо равьнъ бѣ, овѣхъ же малъı[5] мьнии, а дроугъıихъ болии, словесьнъııа[6] дѣтелью прѣспѣвъ, а дѣтельнъııа словъмь. Вьсѣмъ бо сѧ оуподобль вьсѣхъ образъ на себѣ ıавлѧше· страхъ божии, заповѣдьнаıа храненıа, плътьскоıо чистотоıо прилѣжьнъı молитвъı и свѧтъıнѧ, слово сильноıе и кротъкоıе, — сильноıе[7] на противьнъııа, а кротъкоıе на приıемлющаıа казаниıе, — ıарость, тихость, милость, любъвь, страсть и тьрпѣниıе; вьсе о вьсѧчьскъıихъ бъıваıа, да бъı вьсѧ приобрѣлъ [Коринт. 9, 22]. Бѣ же рода не хоуда отъ обоюдоу, нъ вельми добра и чьстьна[*], знаıема прьвѣıе богомь и цьсаремь и вьсеıо Селоуньскоıо страноıо. ıакоже и тѣлесьнъıи ıего образъ ıавлѧше сѧ. По томоу же и прьци[9] любѧще и из дѣтьска чьстьнъııа бесѣдъı дѣıахоу, дондеже цьсарь оувѣдѣвъ[10] бъıстрость ıего кнѧжениıе ıемоу дасть дьржати словѣньско[**]; — рекоу[11] же азъ, ıако прозьрѧ[12], како и хотѧше оучителѧ словѣнıемъ посълати и[13] прьваго

1. ıазъıка р. нашего, во връзка съ изречението нататъкъ, не оставя съмнѣние, че работата е за езикъ 'нашъ', сир. на словѣнитѣ български, между които богъ милостивъıи е поставилъ Методия да борави още прѣди похода му за Моравско. || 2. николиже, никога; нвб. гов. колй относит. 'когато', 'щомъ', на уславно'. || 4. -5. прилагаıоще с. оу по единомоу: като 'прилагаме' за сравнение къмъ тия (реченитѣ по̂горѣ въ гл. I.) угодници 'единъ по единъ' сир. отдѣлно. 5. овѣмъ . . . овѣхъ: 'на тия' сир. на едни . . . 'отъ ония', сир. отъ други. 6. 7. словесьнъııа д. п., а д. словъмь хубава антитеза. || 8. 9. заповѣдьнаıа храненıа можеше прѣдобрѣ да се изкаже со заповѣдни храненıе на̂ене на заповѣдитѣ ала българскиятъ авторъ, различно отъ грьцката синтакса, се изказва по своя езиковъ усѣтъ съ прилагателно име вм. род. п. И нвб. са за прѣдпочитане изкази съ подобенъ строежъ. || 12. - 13. вьсе о в. б. да бъı в. приобрѣлъ: 'бивайки все за всичко (сир. отдавайки се 'весь', цѣлъ за всѣка услуга), за да придобие всички (сир. ония, на които е потрѣбна услуга). || 14. отъ обоюдоу: 'отъ двѣтѣ страни', отъ бащина и отъ майчина. || 15. е вм. е въ Селоуньскоıо е известно у руска прѣписувачъ по нѣкакво негово схващане на това географско име. || 16. ıакоже и т. ıе. о. ıавлѧше сѧ; единичка податка, покрай изредениттѣ по̂горѣ отъ чъртата естество, за външния ликъ на Методия: славата му го издавала отъ рода личенъ знаенъ и на цѣлата Солунска страна, билъ сирѣчь и едъръ, и хубавецъ. Другите съ които общувалъ, го обичали много, свѣдочи нататъкъ житиеписецътъ. И за да изобрази тъй близко и охотно Методия той ще го е познавалъ, билъ му съврѣменникъ, на свърхъ това и ще е ималъ лични отношения къмъ него Азъ така стои спрѣмо Методия ученикътъ, послѣшенъ епископъ Климентъ. — по томоу же 'по това', споредъ това. || 19. ıако прозьрѧ: 'както да прозряние 20. како, нвб. гов. како: какъ, че.

архиепископа да бы проучилъ сѧ вьсѣмъ обычаемъ словѣньскыимъ и обыклъ ѩ по малоу.

III*. Сътворь же въ томь княжении[1] лѣта многа и оузьрѣ[2] многы мълвы бещиньны[3] въ житии семъ: — прѣложи земьныѩ тьмы волю[4] на набесьныѩ мысли: не хотѧше бо чьстьныѩ доуша оръпътити[5] непрѣбъівающими въ вѣкы. И обрѣтъ врѣмѧ избыть княжениѩ: и шьдъ въ Ѩлимбь,[7] идеже живоуть сватии отьци, постригъ сѧ облѣче сѧ[7] въ чрънъі ризы. И бѣ повиноуѩ сѧ покоръмь и съвьршаѩ вьсь испълнь мьнишьскыи чинъ, а книгахъ[8] прилежа.[10]

IV. Приключьшю же сѧ врѣмени такомоу и посъла цьсарь по филосода брата юго, въ Козаръі да поѩть и съ собою на помощь. Бѣахоу бо тамо жидове крьстиѩньскоую вѣроу вельми хоулѧще. Онъ же рекъ, ѩко готовъ юсмь за крьстиѩньскоую вѣроу оумрѣти, и не ослоуша сѧ,[1] нъ шьдъ слоужи ѩко рабъ мьньшю братоу, повиноуѩ сѧ юмоу. Сь же молитвою, а философъ словесы прѣможетъ[2] ѩ и посрамисте. Видѣвъ же цьсарь и патриархъ подвигъ его добръ на божии поуть, бѣдиша и, да бъіша и сватили архиепископа на чьстьное мѣсто, идеже юсть потрѣба такого моужа: не рачьшю же оуноудиша и[3] и поставиша и[4] игоумена въ монастъіри, иже нарицаѥть сѧ Полихронъ, юмоуже юсть съмѣра[5] .к҃. и .г҃. споудовѣ злата, а отьцъ обилѥ .о҃. въ нюмь юсть.

2. обыклъ отъ об-вък-лъ, 'об-(в)ик-на-лъ'.

5. земьныѩ т. в. на н. мысли: 'волята на тъмата земна (сир. на тѣлото, обърна) възъ небесни мисли'. - хотѧше (стб. хътѣаше) съ руско о за ъ, и съ ѩ за ѣа. || 6. чьстьныѩ д. о. н. въ вѣкы: 'да направи ролотна честитата душа съ нѣща, що не прѣбѫждатъ вѣчно'; нвб. книж. ропотъ, стб. ръпътъ. || 7. по нѣкой негли руски изговоръ се явило а за о въ Ѩлимбь вм. Олимпъ. || 9. и бѣ повиноуѩ сѧ . . . || 10. а книгахъ прилежа: 'и бѣше (прѣкарваше) повинувайки се (въ повинуване) . . . и прилежавайки (въ прилежаване) книжевно'.

11. приключьшю же сѧ в. такомоу и: като настана тогазъ такова врѣме, сир. н. т. едно врѣме, га . . . || 12. филосода издава съ д за ф русина прѣписувачъ; — по философа в. ю., въ козары да п. и и слд.: залетаята прѣди въ Козары иска да прокара смисълъ, че царьтъ праща да обадятъ философу (който е още въ Тавридѣ), да вземе брата си на помощь, кога иде у хазаритѣ; обаждането носи Методь, изпратень негли и съ други люде. || 14. рекъ. ѩко г. юсмь: като рече: готовъ съмь'. || 16. сь же трѣба да се отнесе не къмъ найблизкото означение юмоу, но къмъ онова, който се повиноуѩ, сир. къмъ Методия. || 17. прѣможетъ ѩ, сир философътъ жидове-тѣ, същиятъ сказецъ служи и на подлога съ нѣпапрѣдъ (сир Методи); обаче посрамисте, 3. л. дв. ч., служи вече на двата подлога заедно. || 22. съмѣра, мѣрата на тегло за данъкъ въ злато. || 23. обилѥ ще да стои за обилиѥ 'обилие', сир. мѣра на брой за държане монаси въ манастирь

V. Прилоучи[1] же сѧ въ ты дьни, Ростиславъ кнѧзь словѣньскъ съ Свѧтопълкъмь посъласта[2] из Моравы къ цьсарю Михаилоу глаголюща тако: юко божиею милостию съдрави юсмъ. и[3] соуть въ ны въшьли оучителе мнози, крьстиюни из Влахъ и[3] из Грькъ и изъ Нѣмьць, оучаще ны различь: а мы словѣни проста чадь и не имамъ иже бы ны наставилъ на истиноу и разоумъ съказалъ. То добрѣ и[4] владыко, посъли такъ моужь, иже ны исправить вьсѧкоу правьдоу! Тъгда цьсарь Михаилъ рече къ философоу Костѧнтиноу: слышиши ли философе рѣчь сию? Инъ сего да не можеть сътворити развѣ тебе. Тѣ на ти[5] дари мнози и поимъ братъ свои игоуменъ Мефедии[6] иди[7] же: вы бо юста селоунѧнина, да селоунѧне вьси чисто словѣньскы бесѣдоують. Тъгда не съмѣста[8] сѧ отрещи ни бога ни цьсарѧ, по словеси свѧтого апостола Петра, юко же рече „бога боите сѧ, цьсарѧ чьтѣте" [Петр. 2. 17]. Нъ великоу[9] слышавъша рѣчь на молитвоу сѧ наложиста и съ инѣми, иже бѣахоу того же доуха, югоже и си[10]. Да тоу юви богъ философоу словѣньскы книгы. и абию оустроивъ писмена и бесѣдоу съставль поути сѧ ютъ моравьскаго[11] поимъ[10] Мефодиꙗ. Начатъ же пакы съ покорѣмь повиноуѧ сѧ слоужити философоу и оучити съ нимь. И трьмь лѣтомъ иинкдъшиемъ възвратиста сѧ изъ Моравы оученикы наоучьша.[11]...

---

1. 2. двѣ изречения, прилоучи же сѧ ... и Ростиславъ ... стоять по съчетание самостояно, ако и да е по смисъль второто подчинено на първото. 4. съдрави, нвб. здрави отъ 'сдрави', като е настанало з отъ с подъ задозвучно съдѣйствие на с. или подь прѣдозвучно изглаждане на с. ‖ 5. Влахъ. Грькъ. Нѣмьць род. мн. (изъ) Влашко, сир. Италия, (изъ) Гръцко, (изъ) Нѣмско. 6. различь нар., подобно на испльнь, свободь, различно. — не имамъ иже бы, съчетание подобно на нвб., дѣто относителната дума включва въ себе и означението на онова, къмъ което се отнася: 'нѣмаме който би', сир. нѣмаме такъвъ, който би. ‖ 7. то добрѣ и владыко не дава правиленъ смисъль подъ това схващане и разчленение: много по-логично е, да се схваща добрѣ като зв. п. отъ добръ, сир. добре и да се съедини съ и, та да излѣзе съставни зв. п. добри, вм. им. п. добрьи. И ще се прѣведе: 'та добри владико' (сир. 'о господарю' а не 'та стори владико', age igitur domine, както е у Пастрнека (по Миклошичъ) Срв. Жив. въ гл. III. добрѣ дѣю, bene faciens, вм. добродѣю 'добри дѣецъ', сир. 'добри господине'. ‖ 10.—11. инъ ... да не можеть, 'другъ никой това не може (направи)' — 11. тѣ на ти, нвб. ето, на тебе ... ‖ 12. Мефедии вм. Мефодии (също и по-нататъкъ въ гл. VI. Мефедиꙗ) ще е произлѣзло както Мекедониꙗ вм. Македониꙗ, вж. по-горѣ въ гл. I. ‖ 13. за селоунѧнина вж. по-горѣ въ гл. II. Селоуньскою. — да селоунѧне: 'солунци пъкъ'. ‖ 14. не съмѣста дв. ч. мин. свър., не смѣха, не посмѣха ‖ 17. и съ инѣми: и съ други' того же доуха: това упатва къмъ

VI. Оувѣдѣвъ же такова моужа апостоликъ Никола посъла по нꙗ желогꙗ видѣти ꙗ, ꙗко ангела божиꙗ ...[1] Свꙙти оученик ѥю, положь словѣньскоѥ ѥвангелиѥ на олтари свꙙтаго Петра апостола: свꙙти же на поповьство блаженаго Меѳедиꙗ. Бꙗхоу же ѥтера многа чадь, ꙗже гоужахоу[2] словеньскыꙗ книгы, глаголюще: ꙗко не достоить никоторомоуже ꙗзыкоу имѣти боуковъ своихъ,[3] развѣ евреи и грькъ и латинъ, по Пилатову писанию, ѥже на крьстѣ господни написа [Лук. 23, 38; Иоа. 19, 19]. Ѥже апостоликъ пилатьны и трьꙗзычьникы нареклъ[4] проклꙙтъ; и повелѣ ѥдиномоу епископоу, иже бѣ тоюже ꙗзею больнъ,[5] и свꙙти[6] отъ оученикъ словѣньскъ три попы а .в҃. анагноста.

VII. По дьньхъ же мнозѣхъ философъ на соудъ грꙙдъи, рече къ Меѳодию братоу своѥмоу: се брате! вѣ супроуга бꙗховѣ ѥдиноу браздоу тꙙжаща, и азъ на лѣсѣ падаю свои дьнь съконьчавъ, а ты любиши гороу вельми; то не мози горы ради оставити оучениꙗ своѥго. паче бо[1] можеши къimь спасенъ быти.

VIII. Посълавъ же Коцель къ апостоликоу проси Меѳодиꙗ, блаженаго оучителꙗ нашего, да бы и[1] ѥмоу отпоустилъ. И рече апостоликъ: не тебе ѥдиномоу тъкъмо, нъ и вьсѣмъ странамъ тѣмъ словѣньскъıимъ сълю и оучитель[2] отъ бога и отъ свꙙтаго апостола Петра, пьрваго настольника и ключедьржьцꙙ цьсарствию небесьномоу. И посъла и написавъ

разбиране, че въ часа, когато 'богъ яви' Константину словѣнското азбуке в той 'о устрои' за книжевно писмо, работата е ставала при участие и на брата му Методия, и на други още 'со сѫщия духъ'.

1. такова моужа дв. ч. || . бꙗхоу же м. чадь, глаголътъ стои во мн. ч. по-ради логичного множество, що се съдържа въ граматичното ед. ч. чадь. ѥтера м. ч.: 'нѣщо много човѣци'. — гоужахоу рус., за стб. гѫждаахѫ гълчаха, 'врѣщѣха', ръмжеха, а това за гѫдѣахѫ по гѫждѫ; отъ гѫд- произлиза нвб. гѫд-улка, а … вм. …, на и … юс. свиня || 7. боуковъ съ рус. о за ъ отъ боукъвъ, род. мн. отъ боукы. || 9. ѥже, стб. ꙗже вин. мн.: 'които' отнася се къмъ …, що … на словѣнското писмо', що го хулѣха. — писано пилатьны, което показва, че не се изговаряло вече срѣдсловното ъ за ь. || 10. нареклъ ще да стои погрѣшно вм. прич. мин. дѣй. I. нарекъ: 'като ги 'нарече' пилатници и триезичници, прокле' ги.

13 на соудъ, на сѫдъ божи. || 14.—15. вѣ, бꙗховѣ, тꙙжаща дв. ч. им. || … гороу: мисли се 'планината' Олимпъ, дѣто се бѣ оттеглилъ Методи отъ свѣта и станалъ игуменъ. || 17. не мози, повел. накл., нвб. гов. 'не мой' (отъ … *могь, не можь?*), запазено въ '*помози* богъ'; то не мози г. р. оставити оу.: 'га немой' недѣй оставя заради планината учението.

епистолию сию:** „Ѩдриѩнъ епископъ и рабъ божии[°] къ Ростиславоу и Свѧтопълкоу и Коцелю. Слава въ вышьнихъ богоу, и на земли миръ, въ человѣцѣхъ благоволениѥ [Лук. 2, 24]! Ѩко о васъ доуховьнаѩ слышахомъ, нъінѩ[4] же жадахомъ[5] съ желаниѥмь и молитвою вашего ради спасениѩ, како ѥсть въздвиглъ господь сьрдьца ваша искати ѥго и показалъ вамъ, ѩко не тъкъмо вѣрою, но и благыими дѣлы достоить слоужити богоу; вѣра бо без дѣлъ мьртва ѥсть, и отпадають ти, иже сѧ мьнѧтъ бога знающе, а дѣлы сѧ ѥго отъмѣтають. Не тъкъмо бо оу сего свѧтительскаго стола просисте оучителѩ, нъ и оу благовѣрьнаго цьсарѩ Михаила. Да посъла вамъ блаженаго философа Костѧнтина и съ братъмь, дондеже мы не доспѣхомъ. Она же оувѣдѣвъша апостольскаго стола достоѩщаѩ ваша страны, кромѣ канона не створисте ничьсоже нъ къ намъ придосте и свѧтаго Климента мощи несоуще. Мы же трьгоубоу радость приимъше оумыслихомъ испытавъше посълати Меѳодиѩ, свѧщьше и съ оученикы, сына же нашего, на страны ваша, моужа же съвьршена разоумъмь и правовѣрьна, да вы оучить[7] ѩкоже ѥсте просили, съказаѩ кънигы въ ѩзыкъ вашь по вьсемоу цьркъвьномоу чиноу испълнь, и съ свѧтою мъшею, рекъше съ слоужьбою, и крьщениѥмь. Ѩкоже ѥсть философъ началъ Костѧньтинъ божиѥю благодатью и за[8] молитвы свѧтаго Климента. такоже же[9] аще инъ къто възможеть достоино и правовѣрьно съказати, свѧто и благословено богъмь и нами и вьсею кафоликиѥю и апостольскою цьркъвью боуди, да бысте оудобь заповѣди божиѩ навыкли. Сь же ѥдинъ хранити[10] обычаи да на мъши прьвѣѥ чьтоуть апостолъ и евангелиѥ римьскы таче словѣньскы, да сѧ испълнить книжьноѥ слово: ѩко въсхвалѧть господа вьси ѩзыци [Псал. 116, 1]; и дроугоиде[1]

4. ѩко увежда думитѣ папа-Адриянови въ посланието до князетѣ, та че се за прѣвеждане. — доуховьнаѩ, 'духовни' нѣща, сир. нѣща за благото на човѣшката душа; о васъ д. слышахомъ: чухме за васъ д. н., нъінѩ же: а сега. || 9. бога знающе: да знаятъ бога. || 12.—13. дондеже мы не д.: доклѣ ние (се готвѣхме и) не успѣхме; доклѣ ние не смогнахме. || 13.—14. апостольскаго с. д. в. страны: да пристоятъ вашитѣ страни на апостолския прѣстолъ. || 16. трьгоубоу радость: тройна радость: 1. че са се обърнали князетѣ до папа за духовни учители 2. че са отишли въ Римъ Константинъ и Методи заради земитѣ, що принадлежатъ на папския прѣстолъ; 3. че са занесли тамъ Климентови мощи.

бѣси възъглаголютъ ꙗзꙑкꙑ различьнꙑ величьꙗ божиꙗ [срв. Апостолъ, 2, 4. 11], ꙗкоже дасть имъ свѧтыи доухъ отвѣщавати. Аще же къто отъ събьранꙑихъ вамъ оучитель, чешющихъ[12] слоухꙑ и отъ истиннꙑ отвращающихъ на блѧди, начьнеть дьрзноувъ инако развращати вꙑ, гадѧ книгꙑ ꙗзꙑка вашего, да боудеть не тъкъмо отълоученъ, но въ соудъ данъ и-цьркве[13], доидѣ сѧ исправить. Ти бо соуть вълци, а не овьцѧ, ꙗже достоить отъ плодъ ихъ знати[14] и хранити сѧ [Мат. 7, 15—16]. Вꙑ же чада възлюбленаꙗ, послоушаите оучениꙗ божиꙗ и не отринѣте казаниꙗ цьркъвнаго, да сѧ обрѧщете истиньнии поклонителе[15] божии, отьцю нашемоу небесьномоу съ вьсѣми свѧтꙑими. аминь". Приꙗтъ же и Коцьлъ съ великою чьстью. И пакꙑ посъла и къ апостоликоу и ·к҃· моужь чьстьнꙑ чади, да и ѥмоу свѧтить на епископьство въ Панонии, на столъ свѧтаго Андроника, апостола отъ ·о҃·, ѥже и бꙑсть.***

IX. По семь же старꙑи врагъ, завидьливꙑи доброу и противьникъ истинѣ, въздвиже сьрдце врагоу моравьскаго королѧ на нь[1] съ вьсѣми епископꙑ..., ꙗко на нашеи области[2] оучиши. Онъ же отвѣща[3]: и азъ, аще бꙑхъ вѣдѣлъ ꙗко ваша ѥсть, кромѣ бꙑхъ ходилъ; но свѧтаго Петра ѥсть. Да правьдою, аще ли вꙑ рьвьниꙗ ради и[4] лакомьства на старꙑна прѣдѣлꙑ постоупаѥте[5] черосъ канонꙑ, възбранѧюще оучениꙗ божиꙗ, блюдѣте сѧ, еда[6] како хотѧще желѣзноу гороу костѧнъмь тѣменьмь пробити, мозгъ вашь излѣѥте. Рѣша же ѥмоу: ꙗро глаголюще[7] зла довоудеши. Отвѣща онъ: истиноу глаголю предъ цьсари и не стꙑжю сѧ, а вꙑ творите волю вашю на мнѣ; нѣсмь бо лоучии тѣхъ, иже соуть

4. истиннꙑ сѫщ. род. п., погрѣшно писано съ двѣ н, като се схваща да образувано еднакво съ истиньнꙑи прилаг. ‖ 6.—7. трѣба да се нареди отълоученъ и-цьркве, но въ соудъ д., и да се разбира: отлѫченъ не цьркве, но даденъ на сѫдъ; изговорътъ слива не цьркве въ н-цьркве, както нецѣлити въ нѣцѣлити

17. завидьливꙑи, не завистьливꙑи, понеже се има на умъ глаголътъ завидѣти, а не сѫществителното зависть; срв. нбб. несвидливъ. ‖ 19. королѧ рус. за стб. краль. Въ стб. паметници краль не се срѣща нито за български, нито за византийски владѣтель, но все за западни, като излиза отъ Carolus, Karl между епископꙑ и ꙗко ще да е изпусната нѣкоя дума: прилѣга да е глаголюща, понеже веднага слѣдъ това ꙗко увежда чужда рѣчь, а нея послѣдува онъ же отвѣща. ‖ 23. черосъ русизъмъ, за стб. чрѣсъ; ввб. книж. 'чрѣзъ' рус., вм. прѣзъ ‖ 24. еда како х. да не би като искате. ‖ 27. стꙑжю сѧ рус., стб. стꙑждѫ сѧ

правьдоу глаголюще многами[8] моуками и[9] житиꙗ сего избꙑли. Многамъ же рѣчьмъ проглаголенамъ и не могоущемъ противоу ѥмоу отвѣщавати, рече король изница:[11] не троужаите моѥго Мефодиꙗ, оуже бо сѧ ѥсть[12] ꙗко и при пещи оупотилъ. Рече онъ: ей владꙑко; философа потьна инъгда сърѣтъше людиѥ рѣша ѥмоу: чьто сѧ потиши? Дѣтъ онъ: съ гроубою сѧ чадью пьрѣхъ! О томь же словеси съпьрѣвъше сѧ разидоша; а оного засълавъше въ Съвабꙑ дьржааша полъ третиꙗ лѣта.

X. Доиде къ апостоликоу и оувѣдѣвъ посъла клѧтвоу на нѧ, да не поють мъша, рекъше слоужьбꙑ, вьси королѥви епископи, доиде[1] и дьржать. И тако и поустиша рекъше Коцьлоу: аще сего имаши оу себе, не избоудеши насъ добрѣ. Нъ они не изкꙑша свѧтаго Петрова соуда: .д҃. бо отъ нихъ епископи оумьроша. Приключи же сѧ тъгда, моравлѧне очющьше нѣмьчьскꙑꙗ попꙑ, иже живѣахоу въ нихъ неприꙗюще имъ, нъ ковъ коующе на нѧ, изгънаша вьсѧ. А къ апостоликоу посълаша: ꙗко и пьрвѣѥ отьци наши отъ свѧтаго Петра крьщениѥ приꙗли, то дажь намъ Мефодиꙗ архиепископа и оучителѧ. Абиѥ же посъла и апостоликъ. И приимъ и[2] Свѧтопълкъ кънѧзь съ вьсѣми моравлѧнꙑ и пороучи ѥмоу вьсѧ цьркви и стрижьникꙑ въ вьсѣхъ градѣхъ. Отъ того же дьне вельми начать расти оучениѥ божиѥ и стрижьници множити сѧ въ вьсѣхъ градѣхъ[3], и погании вѣровати въ истиньнꙑи богъ, своихъ блѫдии отмѣтающе сѧ. Тольми паче и Моравьска область пространити начатъ вьсѧ странꙑ и врагꙑ своѧ побѣжати[4] съ непогрѣшениѥмь, ꙗко и сами повѣдають присно.

XI. Бѣ же и пророчьска благодать въ немь, ꙗко сѧ соуть събꙑвала многа прорицаниꙗ ѥго, отъ нихъже ли

3. не троужаите рус. ‖ 8 Съвабꙑ Швабско, земята на нѣкогашни Suevi, весъ Баварско ‖ 9. полъ третиꙗ л. до половината отъ третя година, до 'полтрета', сир. двѣ и поль години.

10. доиде къ а., 'дойде', стигна до апостолика, до папа — разбира се за often, че Методи е затворенъ. ‖ 11. на нѧ възъ тѣхъ, отнася се до затворителитѣ Методия. ‖ 12. доиде и докалѣ то, сир. Методия. ‖ 13 не и. насъ добрѣ: не ще избавишъ', не ще се отървешъ отъ насъ доброзь. ‖ 26. пространити и в. странꙑ не се разпростира всичкитѣ си краене. ‖ 27. побѣжати рус., за стб. побѣждати

29 къ немь, — думата е все за Методия.

юдино ли[1] дъвѣ съкажемъ. Поганьскъ кнѧзь сильнъ вельми сѣдѧ въ Висле[2] роугааше сѧ крьстиꙗномъ и пакости дѣꙗше. Посълавъ же къ немоу рече: добро ти сѧ крьстити[3] сынoу волею своею на своюи земли, да не плѣненъ ноудьми крьщенъ боудеши на чюжеи земли. и помѧнеши мѧ. Юже и бысть. Инъгда же пакы Свѧтопълкоу воюющю на поганыꙗ и ничьсоже оуспѣющю, нъ моудѧщю[4], свѧтаго Петра мьши приближающи сѧ. рекъше слоужьбѣ, посъла къ немоу глаголѧ: ꙗко аще ми сѧ обѣщаюеши на свѧтыи Петровъ дьнь съ вои своими сътворити оу мене, вѣроую въ Богъ, ꙗко прѣдати ти имать ꙗ[5] въскорѣ. Юже и бысть. Етеръ дроугъ[5] богатъ зѣло и съвѣтьникъ ожени сѧ коупетрою своюю, рекъше ꙗтръвью. И много казавъ и оучивъ и оутѣшавъ, не може юю развести; ини бо, божии раби творѧще сѧ, таи развращахоу ꙗ. ласкающе имѣниꙗ ради, да сетьнѣю отлоучити[6] ꙗ отъ цьркве. И рече: придеть часъ югда не могоуть помощи ласкавьници ти, а м ꙗ словеса поминати имата, нъ не боудеть чьто створити. Вънезапоу по божию остоупленью паде напасть на нюю. и не обрѣте сѧ мѣсто юю [срв. Псал. 102, 15], нъ ꙗко и вихъръ прахъ възьмъ расѣꙗ. И ина многа подобьна симъ. ꙗже притъчами ꙗвѣ съказаше.

XII. Сихъ же вьсѣхъ не тьрьпѧ старыи врагъ, завистьникъ чловѣчю родоу, въздвиже етеры[1] на нь, — ꙗко Дадана и Авирона на Мосѣꙗ [Чис. 16], — овы ꙗвѣ, а дроугыꙗ таи. иже болѧть нопаторьскою ересью и слабѣиша съвращають къ себѣ съ праваго поути, — глаголюще: намъ юсть папежь власть далъ, а сего велить вънъ изгънати и оучениѥ юго.

3. добро ти сѧ к: добрѣ е да се крьстишъ. || 5. и помѧнеши мѧ: и (тогава) ще ме споменешъ, ще си спомнишъ за мене. || 9. на с. Петровъ дьнь, отъ тамъ нвб. *Петровденъ*. || 10. сътворити: 'да сторишъ' църковна служба (за Петровденъ). || 11. ꙗ се отнася къмъ поганыꙗ. — етеръ дроугъ нѣкакъвъ, нѣкой-си другъ. || 12. коупетрою: пакъ поставена чужда дума (ж. р. по мжж. отъ compater), отъ страхъ прѣдъ извѣстната своя отъ поганско врѣме; стб. ꙗтръвьѩ (етърва, братова жена). || 13. и много казавъ Методи. — юю. род. дв. ч., за богаташа съвѣтникъ и етърва му. || 15. да сетьнѣю отлоучити ꙗ: та посетнѣ да ги 'отлжчатъ', откжснатъ. || 16. не м. помощи: не могатъ помогна, не ще могатъ п. || 17. поминати имата: ще има да поменуватъ (ония двамата); нъ не б. ч. створити: ала не ще има що да сторятъ, не ще могатъ нищо да сторятъ. || 19.—20. нъ ꙗко и в. п. в. расѣꙗ: но ги разсѣя както вихъръ кога вземе прахъ.

25. иже се отнася къмъ етеры. || 27. сего подразбира Методия.

Събьравъше же вьсѧ люди моравьскꙑꙗ велахоу прочисти прѣдъ ними епистолию, да бꙑшѧ слꙑшали изгънание его.' Людие же, ꙗкоже есть обꙑчаи човѣкомъ, вьси печаловахоу сѧ и жалаахоу си лишаеми пастꙑрѧ такого и оучителꙗ, развѣ слабꙑихъ, ꙗже льсть[2] движаше ꙗко се вѣтръ листвие. Почьтъше же апостоликовꙑ[3] кънигꙑ обрѣтоша писание: ꙗко братъ нашь Медодие свѧтъ и[4] правовѣрьнъ есть, и апостольско дѣꙗние дѣлаеть, и въ роукоу его соуть отъ бога и отъ апостольскаго стола вьсѧ словѣньскꙑꙗ странꙑ: да егоже проклънеть проклѧтъ, а егоже свѧтить тъ свѧтъ да боуди. И посрамльше сѧ разидоша сѧ ꙗко мьгла съ стоудъмь.**

XIII. Не до сего же тъкъмо злоба ихъ ста, нъ рѣша глаголюще: ꙗко цьсарь сѧ на нь гнѣваеть, да аще и обрѧщеть, нѣсть емоу живота имѣти. Да и о томь не хотѧ похоулити своего рака богъ милостивꙑи въложи въ сьрдце цьсарю, — ꙗкоже есть присно въ роуцѣ божии [Прит. 21, 1] цьсаре сьрдце, — и посъла кънигꙑ къ немоу: ꙗко отьче чьстьнꙑи, вельми тебе желаю видѣти; то добро сътвори, потроуди сѧ[1] до насъ, да тѧ видимъ дондеже еси на семь свѣтѣ, и молитвоу твою приимемъ. Ꙗбие же шьдъшю емоу тамо приꙗтъ и съ чьстию цьсарь великою и радостью, и оучение его похваль оудьржа от оученикъ его попа и дьꙗкона съ книгами; вьсю же волю его сътвори, елико хотѣ, и не ослоушакъ ни о чьсомь же,[2] облюбль и одарь вельми проводи и пакꙑ славьно до своего стола, такоже и патриархъ.*

XIV. На вьсѣхъ же поутьхъ въ многꙑ напасти въпадаше[1] отъ неприꙗзни, по поустꙑнѧмъ въ разбоиникꙑ, и по морю въ вълънꙑ вѣтрьнꙑ, по рѣкамъ въ сурти[2] незапьнꙑ, ꙗко сѧ съконьчати на немь апостольскомоу словеси[3]: бѣдꙑ отъ разбоиникъ, бѣдꙑ въ мори, бѣдꙑ въ рѣкахъ, бѣдꙑ отъ лъжи-братии,[4] въ троудѣхъ и подвижениихъ, въ забь-

---

1. събьравъше е пакъ за етеръ. || 4. жалаахоу си: 'жалѣха си', единъ другиму си изказваха жалбитѣ. || 5. ꙗко се в. л: както его вѣтрътъ листето. || 9.—10. да егоже п.: та когото прокълне. — тъ свѧтъ той светъ.

12. не до с. ж. т. з. ихъ ста: ала не до това, не до тукъ само се спрѣ злобата имъ. || 25. проводи и п. с. до с. стола; царьтъ ще е пратилъ нѣкого отъ своитѣ люди да придружи Методия до нѣкое мѣсто по пътя му назадъ въ Моравия, дѣто е билъ 'неговътъ столъ'.

29. ꙗко сѧ съконьчати 'както да се извърши', сѣкашъ за да се извърши.

дѣнии множицєю, въ алъкани и жажи множицєю [2 Кор. 11, 25—27], и прочимъ печальмъ,[5] ꙗже апостолъ поминаѥть.

XV. Потомь же отвьргъ вьсѧ[1] мълъвы и печаль свою на бога възложь, прѣже же отъ оученикъ своихъ посажь дъва попы скорописьцѧ зѣло, прѣложи въ бързѣ вьсѧ книгы — вьсѧ испълнь[2], развѣ Макавѣи — отъ грьчьска ꙗзыка въ словѣньскъ шестию мѣсѧцъ, начьнъ отъ марда мѣсѧца до дъвоюдесѧтоу и шестию[3] дьнь октѧбрѧ мѣсѧца. Оконьчавь[4] же достоиноую хвалоу и славоу богоу въздасть, дающемоу таковоу благодать и поспѣхъ; и свѧтоѥ възношениѥ таиноѥ съ клиросъмь своимь възнесъ сътвори памѧть свѧтаго Димитриѧ. Пьсалтырь бо бѣ тъкъмо и евангелиѥ съ апостолъмь и избранъıими слоужьбами цьркъвьнъıими съ философъмь прѣложилъ пьрьвѣе. Тъгда же и номоканонъ, рекъше законоу правило, и отьчьскъıꙗ книгы прѣложи*.

XVI. Пришьдъшю же на страны Доунаискъıꙗ королю оугърьскомоу въсхотѣ и видѣти; и етеромъ[1] глаголющемъ и не пьщюющемъ[2], ꙗко не избоудеть ѥго без моукы, иде къ немоу. Онъ же, ꙗко достоить владъıцѣ, тако и приꙗтъ чьстьно и славьно съ веселиѥмь; и бесѣдовавъ[3] съ нимь, ꙗкоже достоꙗше тацѣма моужема бесѣды глаголати, отпоусти и оулюбль[4] и облобызавь съ дары великыими, рекъ ѥмоу: помѧни мѧ чьстьнъıи отьче въ свѧтъıихъ молитвахъ твоихъ присно*.

XVII. Тако же вьсѧ винъı отсѣкъ по[1] вьсѧ страны и оуста многорѣчьнъıихъ загради, течениѥ же съвьрьши, вѣроу

1. въ алъкани вм. въ алъканиi; жажи рус., за стб. жѧжди. || 2. и прочимъ печальмъ се свързува съ ꙗко сѧ съконьчати на немь.

4. посажь рус., за стб. посаждь. || 7. въ марда правописътъ на русина е поставилъ д завѣрно поради изговоръ марфа, като е изравнявалъ това име съ личното Μάρθα (Лазаровата сестра въ евангелието). || 15. отьчьскъıꙗ книгъı, гръц. πατερικὸν βιβλίον, инакъ още „отечникъ“, сир. 'книга на отцитѣ' (съдържа слова отъ църковни отци) или 'книга за отцитѣ' (съдържа жития на свети отци, на подвижници за вѣрата). Не се знае, кой отъ двата вида е прѣдставялъ прѣводътъ на Методия.

18. ѥго се отнася къмъ королю, отъ когото — бояли се нѣкои Методиеви близки — той 'не ще избѫдне безъ мѫка', не ще се отърве тъй евтино. ||

25 вьсѧ в. отсѣкъ като отсѣче всѣко нападане (отъ всѣка страна).

съблюде, чаꙗ правьдьнаго вѣньца. И понеже тако оугожь богоу възлюбленъ бысть, приближати сѧ начатъ врѣмѧ покои приꙗти отъ страсти и многыхъ троудъ мьздоу. Въпросиша же и рекъше: кого чоуѥши отьче и оучителю чьстьныи въ оученицѣхъ своихъ, да бы отъ оучениꙗ твоѥго тебѣ настольникъ былъ? Показа же имъ ѥдиного отъ извѣстьныихъ оученикъ своихъ, нарицѧемаго Горазда, глаголѧ: сь ѥсть вашеꙗ землѧ свободь моужь, оученъ[2] же добрѣ въ латиньскыꙗ книгы, правовѣрьнъ; то боуди божиꙗ волꙗ и ваша любы, ꙗкоже и моꙗ. Събьравъшемъ же сѧ имъ въ цвѣтьноую недѣлю вьсѣмь людьмъ, въшьдъ въ цьркъвь и немогъıи, казавъ благодатити[3] цьсарѧ[4] и кнѧзѧ и клирикы и люди вьсѧ, и рече: стрѣзѣте мене дѣти до .г҃-ꙗго дьне. Ꙗко же и бысть. Свитаюштоу .г҃-моу дьни прочеѥ рече: въ роуцѣ твои господи доушю моѥ вълагаю [Лук. 23, 46]. На роукахъ же иерѣискахъ почи въ .з҃. дьнь мѣсѧца април҃ѧ въ .г҃. индиктъ въ .ѕ҃. и .т҃. и .ч҃. и .г҃. лѣто отъ твари вьсего мира. Оусоужьше же и[5] свои оученици и достоиныи чьсти сътворикъше и слоужьбоу цьрквьноую латиньскы и грьчьскы и словѣньскы сътрѣбиша,[6] и положиша и къ съборьнѣи цьркъви. И приложи сѧ къ отьцемъ своимъ и патриархомъ и пророкомъ и апостоломъ, оучителемъ, моученикомъ. Людии же бештисльнъ народъ събьравъ сѧ проваждаахоу съ свѣштами[7], плачюште сѧ добра оучителѧ и пастырѧ моужьскъ полъ и женьскъ, малии и велици, и[8] богатии и оубозии, свободьнии и раби, въдовицѧ и сироты, страньнии и тоземьци, недоужьнии и съдравии, — вьси бывъшааго вьсѧчьско вьсемь да бы вьсѧ приобрѣлъ [Кор. I. 9, 22]. Ты же съвъше свѧтаꙗ

1. оугожь рус., за стб. оугождь. || 7. нарицѧемаго съ ѧ подиръ ц по рус. смекчение. || 10.–11. цвѣтьноую недѣлю: цвѣтница, връбница. || 12. немогъıи прич. сег. дѣй. со значение на име за качество, немощенъ. – цьсарѧ, кнѧзѧ вин. п. ед. || 18. оусоужьше рус. за стб. оусѫждьше; не може да бѫде 'откакъ прѣсѫдиха' (re autem considerata, както прѣвежда и Миклошичь), но поскоро 'откакъ го вложиха въ сѫдь', въ ковчегь, 'уковчежаха'. Въ поганско врѣме мрътвецитѣ у словѣнитѣ биватъ 'у-съсѫждени' въ ладии (ср. рус. суд-но). || 23. людии же бештисльнъ народъ, поставя се 'народъ' во значение на 'множество' навалякъ по отношение къмъ 'люди', човѣци, хора: бештисльнъ излиза изъ бес-числьнъ. — проваждаахоу рус., за стб. проваждаахѫ || 27. вьси б. в. вьсемь: 'всички' го изпращаха, него 'що бѣше всичко на всички' (трѣбаше да бѫде писано вьсѣмъ) сир. на всѣкого.

и чьстьнаꙗ главо молитвами своими призираи[9] на ны, желающаꙗ тебє; избавлꙗи отъ вьсꙗкоꙗ напасти оученикы своꙗ, и оучениѥ пространꙗꙗ д[10] ѥреси прогонꙗ, да достоино зъваниꙗ нашєго[11] живъше сьдє станемъ съ тобою, твоѥ стадо, о десноую страноу Христа бога нашего, вѣчьноую жизнь при= Б ѥмлющє отъ нѥго. Томоу бо ѥсть слава и чьсть въ вѣкы вѣкомъ, аминь.**

Забѣлѣжки къмъ Житието Методиево.

*Ръкописи съ това житие са извѣстни 8, всички издадени отъ О. Бодянскій въ Чтенія въ Импер. Обществѣ исторіи и древностей россійскихъ, кн. I. Москва 1865. По ркп отъ XVI. в. напечата текстъ P. J Šafařík въ Památky dřevního písemnictví jihoslovanův, ²Прага 1873, като го подѣли на глави, възприети и отъ послѣшни издатели; а по ркп. отъ XII. в. на Успенския съборъ въ Москва напечата текстъ F. Miklosich, Vita sancti Methodii russico-slovenice et latine, Виена 1870. Найстария Успенски прѣписъ на текста взе за основа на изданието си „Житіе святаго Меѳодія и похвальное слово св. Кириллу и Меѳодію по списку XII в." Москва 1898 (изъ „Чтенія" на Московското Дружество за рус. ист. и старини за 1899.) П. А. Лавровъ, като приведе всички разлики на текста и по другитѣ ръкописи. Лавровъ тъкмѣше да издаде въ друга свезка и Житието Константиново, та да прѣдстави тамъ езика на житията и особитоститѣ на нѣкои прѣписи. По сѫщия Успенски прѣписъ е направено изданието и на F. Pastrnek въ книгата му „Dějiny slovanských apoštolů Cyrilla a Methoda s otiskem a rozborem hlavních pramenů". Прага 1902, стр. 216—238: словѣнскиятъ текстъ е оправенъ по езикъ и правописъ (нормализуванъ) тъй, че да изглежда както да е отъ врѣмето на кирилометодиевскитѣ книжевни производи; а подъ чъртата е даденъ латински прѣводъ по Миклошича.

Прѣводи на Методиевото житие има: по латински отъ Миклошича при издадения текстъ; по чешки отъ J. Perwolf въ „Prameny dějin českých" I., Прага 1873, пакъ при издаденъ текстъ; по руски отъ П. А. Лавровъ во „Книга для чтенія по исторіи среднихъ вѣковъ" отъ П. Виноградовъ, св. II. ³Москва 1910.

Тукъ е даденъ текстътъ по изданието на Лаврова (Л), сличенъ още еднъжъ съ изданията на Шафарика (Ш), Миклошича (М) и Пастърнека (П). При която забѣлѣжка стои У, тя показва, какъ се чете случаятъ въ Успенския прѣписъ; а при която не стои никакво означение, тя се отнася къмъ текста у Лаврова. Забѣлѣжкитѣ се отнасятъ изобщо до разлики между ръкописнитѣ текстове въ думи и въ синтаксови връзки между думи. Успенскиятъ ръкописъ е отъ руски изводъ, коженъ.

Къмъ наслова.

[1] маиа въ .і҃. дьнь У, ала і҃ писано връхъ стъргано мѣсто; срѣщу него на полето ѕ҃, а то се отнася къмъ априлъ. М приие 6. априлъ, съгласно съ повечето ръкописи. Другадѣ: маиа въ .ѕ҃і. дьнь; априлꙗ .д҃. дьнь.

[2] нѣма господи Ш, П.

Къмъ глава I.

*Срв. гл. I. отъ житието Константиново (ЖК). Въ него авторътъ изтъква само грижата божия, да отрежда на грѣшния човѣкъ све и мѫже за неговото спасение, и съ такъвъ пристѫпъ веднага минува да разправя за светия мѫжъ Константинъ, отреденъ за просвѣта на словѣнския родъ; а въ гл. I. отъ житието Методиево (ЖМ) той именува редица такива богоизбрани мѫже отъ стария завѣтъ и сочи по редъ съборитѣ на християнската църква, дѣто многобройни служители на тая бранятъ истинското учение отъ възниквали въ нея ереси и

заблуди. Мисъльта на автора во врѣмето, когато пише ЖМ, е все още жива при спомена на борбата Методиева зарадъ разпространение на християнската истина. И тая си мисъль той веднага обявява нататъкъ, отъ гл. II., чийто почетъкъ пакъ напомня нѣщо отъ гл. I. ЖК

[1] нѣма помышлѧи И.
[2] части Ш.
[3] поправка вм. мьртвъ єсть, прѣдложена отъ Бодянски, приета отъ Ш, М.
[4] нѣма и врѣмене Ш, П.
[5] нѣма надъ И.
[6] съврьши Ш.
[7] ꙗкоже Ш.
[8] вьдохновениемъ Ш и другадѣ.
[9] давъ да виндетъ Ш, П.
[10] заповѣда Ш.
[11] нѣма и М; и боудетъ Ш.
[12] нѣма богъ У, по тавя го П.
[13] П, нѣма го въ У.
[14] да быша сѧ тѣмь прѣдлага М.
[15] Ш; ѳеносъ У, грѣшка.
[16] обрѣтъ другадѣ.
[17] добавя и И.
[18] мѣстнѧ Ш, погрѣшно.
[19] низходѧщра Ш и другадѣ.
[20] господемъ Ш и др.
[21] проиде Ш.
[22] написавъ У, оправи М.
[23] нѣма же Ш.
[24] другадѣ спасе, оуспасе.
[25] другадѣ прѣмоудрость
[26] дргд. обличи.
[27] дргд. снесе, сведе.
[28] попали многыхъ Ш.
[29] крьстителю У.
[30] крыркшемъ У.
[31] чьстьно У, чьстьнъи П, а чьстьно и съ поставя Л.
[32] съборъ дргд.
[33] да самъ Ш; въ У поправено на полето.
[34] дргд. потвьрди сѧ У, Ш.
** Никой другъ текстъ не показа осѫдената на 5. съборъ ересь.
[35] вьгнили У, дргд. вугылии, дори вилигін.
[36] споредъ П тукъ има нѣщо пропуснато.
[37] и апоустолескъ Ш.
[38] съ стомь дргд.
[39] нѣма и У; вьсклашѧ и П.
[40] клѧша дргд.
[41] съньмищъ У, грѣшка.
[42] севгира У, Л.
[43] ондрьꙗ П.
[44] истиньнѣ Ш.

Къмъ глава II.

*Въ гл. II. ЖК е казано доста за родителитѣ на двамата братя; затуй тукъ ЖМ не се спира върху тия обстоятелства, но направо чъртае нравствения образъ на Методия, както прави това за Константина гл. III. ЖК. Прѣди да замине Константинъ за Цариградъ, Методи е вече напрѣдналъ юноша. Образувалъ се е за свѣтско-управно поприще. Отлича се въ прѣния съ връстници, които го обичали отъ малъкъ. А той билъ хубавъ мѫжъ.

[1] нѣма не бѣ Ш.
[2] нѣма оучителꙗ дргд.
[3] още единьжъ оучителꙗ У.
[4] не стыдимъ сѧ Ш.
[5] малымъ Ш.
[6] словесною Ш.
[7] П, вм. сильно,
[8] честна Ш.
[9] гърцы дргд., погрѣшно.
[10] нѣма го У, но дргд.

**Това „княжение словѣнско" не може да се опрѣдѣли нѣточно географски. Едничъкъ признакъ за такова опрѣдѣление остая словѣнското жителство на княжението. А съ такова жителство управни области подъ име Σλαβηνία, Sclavinia, Славиния са извѣстни нѣколко, едни нѣблизу къмъ Солунъ, други съвсѣмъ далечъ. А отъ близкитѣ къмъ Солунъ е за вѣрване да е било повѣрено Методию като на военни управникъ онова, което е лежало въ Тесалия още до края на VIII. в. По единъ прологъ отъ XV. в. Методиевата управа е траяла десетина години.

[11] рече У. [12] и прозрѧ Ш. [13] нѣма и Ш.

Къмъ глава III.

[1] кнѧжени У.
[2] оузьрѣвъ поставя М.
[3] безчисленны Ш.
[4] волю нѣма Ш.

[6] стръпътити оправя М; вѣрно ще е У, произведено отъ ръпътъ, ропотъ, буна.
[7] Олимпъ П.
[8] дргд., нѣма са У.
[9] книгамъ III.

*На Олимпъ отива при Методия и Константинъ по гл. VII. ЖК, слѣдъ сарацинската поръжка. И за него казва тамъ авторътъ, че се занимава книжевно. Въ съвмѣстно книжевно занятие, негли и при нѣкои послушници словѣни, ще да възникватъ зачеонкитѣ на словѣнско писмо и книга. Во Витиния живѣятъ и словѣнски общини, извѣстни вече отъ VII. в.

Къмъ глава IV.

[1] не слоушаша са дргд.
[2] прѣможе П.
[3] не р. ж. емоу ноуднша и III.
[4] нѣма и III.
[5] се мѣра III. Тукъ се дава размѣрътъ, съмѣра, на манастирския данъкъ, и количеството, обилие, на отцитѣ манастирци, за да се сѫди за значението на манастира.

*ЖК гл. VIII. не продумва нищо за Методия, да отива другарь Константину у хазаритѣ; само гл. X. го споменува прѣводачь на Константиновитѣ хазарски рѣчи. Ала въ гл. XII. вече личи Методи като спѫтникъ братовъ си. Той му се повинува во всичко, споредъ ЖМ IV; и затуй не излъква никъ въ разказа на ЖК за хазарската поръжка Константинова, както не се бѣлѣжи за сѫщия прѣдметъ и въ собственото му житие друго, освѣнъ че служилъ съ „молитви“ при службата на Константина со „слово“, съ прѣпирни. Готовностьта на Методия за походъ въ Хазарско е изразена кемай со сѫщитѣ думи, както готовностьта на Константина за походъ у сарацинитѣ въ ЖК VI. Върнали се въ Цариградъ отъ Хазарско, единътъ братъ се прибира при църквата Свети Апостоли, а другиятъ въ манастира Полихронъ. Методи приима да стане игуменъ на тоя богатъ манастиръ при Кизикъ въ Мала Азия (край морето, близу до Олимпъ) като отказва архиепископско звание, както се отклони отъ светителство, па сетнѣ и отъ библиотекарство при Св. София и Константинъ, ЖК IV.

Къмъ глава V.

[1] прилоучиша с. ж. III.]
[2] и пасъласта дргд.
[3] нѣма и III.
[4] добрѣ дргд.
[5] М. прие тѣмъ на ти; дргд. тѣмь дамь ти или то д. т.
[6] дргд. Мьдедии.
[7] и иди III.
[8] П; съмыста У, съмаста дргд.
[9] Ш. и дргд.; У келн, М. чете келню.

*Срв. ЖК XIV. ЖМ засѣга всичко накѫсо, щото е вече разпрѣвено въ ЖК. Методи е пакь въ ролата на послушникъ на дѣеца Константина ЖК XV, XVI. Тукъ въ ЖМ се загатва вече за ученици, каквито двамата учители повеждатъ со себе изъ Цариградъ. Подиръ три години се връщатъ учителитѣ пакъ въ Цариградъ съ измолени плѣнници По пътя се спиратъ во Венеция, дѣто става прѣнието на Константина съ „попатърцитѣ“ за изхода на светия духъ, ЖК XVI. Прѣдполага се, да са пѫтували прѣзъ България, та тогава негли да се е отбивалъ Методи у князъ Бориса въ Прѣславъ. Годината е 866, когато се водятъ между Бориса и папския прѣстолъ прѣговори за признаване независимость на българската църква.

**Изразътъ „поути са отъ моравьскаго“ даде основа на К. Price[...] Иречекъ да постави пѫть, нареченъ моравски, извѣстенъ въ сношенията между Цариградъ и Моравия. Между туй той изразъ пѫти са мати се свързва съ име на нѣкка страна, за кѫдѣто се отива (въ жит. Константиново гл. IX. „поути се отъ хозарскаго“), безъ да се опрѣдѣля съ това вѣкакъвъ пѫть или друмъ въ смисълъ търговски.

[10] понмь же III.
[11] наоучиша III.

***ЖК XV. опрѣдѣля прѣстояването въ Моравия съ 40 мѣсеца, сир. съ три години и четири мѣсеца. Разликата ще да произлиза отъ това, че ЖМ отбѣлѣзва случая пóвече общо, сборно, а ЖК пóвече точно. Това прѣстояване е отмѣрено въ Римската легенда съ четири години и половина, които спрѣмо 40 мѣсеца отъ ЖК са тъй общо, скупно отмѣрени, както и тритѣ години отъ ЖМ. Обаче Малышевски смѣта, че четиритѣ години въ Римската легенда включватъ въ Моравското прѣстояване още и врѣмето, прѣкарано у Коцела и во Венеция на пѫть за Римъ (въ сѫщность за Цариградъ, вж. и зб. * пóдолу).

Къмъ глава VI.

[1] Тукъ текстътъ ще да е накьрненъ; ще да липсуватъ изречения, които да отбѣлѣзватъ промѣната, настала вьзъ папския прѣстолъ со смъртьта на папа Никола (13. XI. 867). По ЖК гл. XVII. папа Адриянъ е оня, който благославя словѣнскитѣ богослужебни прѣводи и рѫкополага словѣнски църковни служители. Това не можеше да не знае ЖМ, което тъй слѣдовито се съгласува съ ЖК и го допълня.

[2] оучахоу У, ала личатъ дири отъ оправено първично гоужахоу П; другадѣ хоужахоу, или хожахоу, или хоулахоу; Ш. хоулнахоу.

[3] сихъ Ш.

[4] У; нарокъ Ш.

[5] дргд болѣлъ, Ш.

[6] М прѣвежда: ut ordinaret, П.

[7] и Ш.

*Прѣдъ видъ на политиката, да се отклоняватъ западни словѣни отъ задиряния въ Цариградъ (срв. ЖМ VIII. въ посланието Адрияново думитѣ за византийския царь), па да се обнематъ и българскитѣ словѣни въ окрѫга на римска а църква, папа Никола I. прави всичко, за да обезпечи за Римъ дѣлото и славата на Константина и Методия, като ги зове во своята столнина. Константинъ потегля отъ Цариградъ съ ученици за посвещение, ЖК XV., и понася за даръ Николаю мощитѣ на нѣкогашния светитель на прѣстола му папа Климентъ, ЖК XVIII. Ала папа е вече Адриянъ II., отъ 14. декември 867 г. То е първото отиване на Константина и Методия въ Римъ; то е за Константина, покалугеренъ Кирилъ, и послѣдно, понеже умира на 14. II. 869. До това събитие изтеклото врѣме въ Римъ словѣнскитѣ апостоли ще да са прѣкарали въ различни гласежи на работата, зарадъ която е тъкмилъ да ги използува папскиятъ прѣстолъ.

Къмъ глава VII.

*„Многото дни,“ прѣкарани въ Римъ, отговарятъ на междулека отъ пристигането тукъ слѣдъ възлизането на папа Адриянъ възъ прѣстола до Константиновата смърть; а тоя междулекъ започва тъкмо отъ послѣднитѣ дни на 867 г., или пóскоро отъ нѣкое врѣме прѣзъ първата половина отъ 868 г.; ЖМ само отбѣлѣзва смъртьта на Константина — Кирилъ, защото е тя разказана въ ЖК XVIII. Смъртникътъ Кирилъ придумва брата си, да не напуща дѣлото зарадъ любовь къмъ своя Олимпъ; а Методи помни майчинъ завѣтъ, да не оставятъ братята единъ другиго да почиватъ въ чужда земя. Такъвъ завѣтъ добива веществнъ смисълъ, ако се прѣдположи, че се е смѣтало неизвѣстно дълго врѣмето, колкото би траяло онова дѣло, зарадъ което братята отиватъ на папинъ позивъ во чужди страни; и че у Константина поне ще е било вече забѣлѣзано слабо здраве още слѣдъ потеглянето отъ Цариградъ за Римъ. И тогазъ бива да се приеме, да са се отбили Константинъ и Методи у дома си, въ Солунъ, дѣто да ги види майка имъ, освѣнъ ако тая вдовица не е била отъ пóрано поселена въ Цариградъ зарадъ възпитанието на чедата си слѣдъ мѫжовата смърть.

[1] паче же Ш.

Къмъ глава VIII.

*Коцелъ бѣ опозналъ словѣнскитѣ апостоли, когато си заминуваха отъ Моравия подиръ 40 мѣсеца работа тамъ, ЖК XV. Сега, узналъ нѣкакъ за при-

сжтствието имъ въ Римъ, а пегли и за смъртьта на Константина, обръща се да поиска отъ папа услугитѣ на Методия. И не би поискалъ това, да не бѣ се знаело, че римската църква тъкми да даде на словѣнската си паства учители и служители по разбранъ за нея езикъ.

[1] нѣма и Ш. [2] дргд. оучителѩ, Ш.

**Много прѣпирни възбуди това послание Адрияново: дали е истински било, или си го е измислилъ авторътъ. Отъ съпоставяне на различни фактове исторични и писмено засвѣдочени се подтвърди съдържанието на посланието, ако не досущъ и формата му. То ще е било писано 869, прѣди началото на 870 г. Съ него е съгласно по мисъльта си и посланието на папа Иоанъ VIII. отъ 880 г. Отъ него се чуе отгласъ въ ЖМ XII.

[3] пóпълна е, и съгласна съ формулитѣ на папскитѣ послания. рабь вьсѣмь божиимь рабомь, servus servorum dei, въ похвалата Кирилу и Методию.
[4] У; дргд. на ня, Ш, М, Л; нынѣ П.
[5] жаждахомъ Ш.
[6] сыноу У, Л.
[7] наоучить Ш.
[8] из У; и за Л, П.
[9] тако же Ш.
[10] хранитє Ш.
[11] дроугоици въ др. ржкописи
[12] У; слышащиихъ Ш.
[13] отълоучинъ, нъ тъкмо въ соудъ данъ и цркве У; отлоучинъ но токмо къ соудъ даны церкви Ш; о. н. т. к. с. данъ ц. П; но М. смисълътъ иска: да не боудеть о , нът к. соудъ данъ ц.
[14] Ш и дргд.; изгънати У.
[15] поклонници Ш и дргд.

***Това е второ ходене Методиево въ Римъ, станало подиръ нѣкое врѣме, откакъ е билъ поработилъ при Коцела и приготвилъ за ржкополагане служители. Тепърва отъ това ходене се връща Методи со звание „епископъ Панонски", 870. г. Не се знае окржгътъ на това епископство; обаче то обнима Коцеловата държава, та се простира и въ Растиславовата. То си води потеклото отъ нѣкогашенъ епископски прѣстолъ на св. Андроника, поставенъ въ Срѣмъ и сирски. То се било волно обслужвало доста дълго отъ Салцбурската архиепископия. Съ посветяването на Методия за епископъ Панонски папа Адриянъ притегля епископията пакъ подъ своя прѣка власть. Затуй се казва въ латинскитѣ паметници (папски писма), че Методи е несамо епископъ, но и легатъ на римския прѣстолъ въ Панония.

Къмъ глава IX.

[1] на насъ У.
[2] области У.
[3] дргд. рече.
[4] нѣма и Ш.
[5] настоупаете въ дрг. ркп.
[6] егда Ш.
[7] глаголѧ Ш и дргд.
[8] нѣма многами П.
[9] нѣма и Ш.
[10] прогонимамъ У, Ш.
[11] из лица Ш.
[12] нѣма ѥсть Ш.

*Кральтъ, прѣдъ когото е изкаранъ епископъ Методи, да се оправдава противъ клеветници епископи нѣмци, е Карломанъ, синътъ на Лудвига Нѣмецъ. Прѣзъ 870. г. моравскиятъ князъ Растиславъ бива прѣдаденъ на своя врагъ, Лудвигъ Нѣмецъ, благодѣрение на козниттѣ и на сестриница си Светопълкъ, който дѣйствува заедно съ Карломана. Тогава Салцбурски трима епископи нападатъ Методия и го завличатъ прѣдъ съборни сждъ, въ края на 870. или въ началото на 871. г. Саркастичнитѣ думи, изречени из лица, изподъ вѣжди отпосно до „запотения борецъ" Методи, трѣба да се отдадатъ на Светопълка, който поради това ще да е участвувалъ въ сжда. Кральтъ и неговитѣ епископи осжждатъ неугодния тѣмъ светитель на заточение и го отвличатъ нѣкждѣ во Швабско (Баварско). Тоя фактъ е дотвърденъ отъ писма на папа Иоанъ VIII., който слѣдъ Адрияна пое прѣстола отъ 14. декември 872. Люто и строго пише той до виновнитѣ епископи Салцбурски Адалвинъ, Фризински Анно и Пасовски Херманрихъ:

тѣ си позволили да сѫдятъ единъ неподвластенъ тѣмъ епископъ, да го хулятъ всѣкакъ и биятъ, и държещи го въ затворъ да не пропущатъ никаква вѣсть за него до апостолския прѣстолъ въ Римъ.

Къмъ глава X.

[1] дондеже Ш.
[2] Ш: принмъ У, П.
[3] пакъ се повтарятъ въ У и другадѣ думитѣ отъ того же начатъ расти и множити сѧ.
[4] П; побѣжати и У, Ш.

*Писменитѣ свидѣтелства за заточението Методиево показватъ нататъкъ, че подиръ затворъ отъ двѣ години и половина той бива по настояване и заплаха отъ Римъ освободенъ (послание отъ папа Иоана VIII. отъ августъ 873 г.). Исторично се подтвърдява и смъртьта слѣдъ това (прѣзъ 873.—875. г.) на четворица епископи, негови врагове. Папскиятъ легатъ, епископъ Анконски Павелъ, който прокарва освобождението, допраща Методия до двора на Светопълка, прѣемникъ Растиславовъ (отъ 871. до 894.). Методи светителствува вече въ Моравската държава. Въ нея влиза и Панония, ала само сѣверната половина, отъ Блатенското езеро нагорѣ.

Къмъ глава XI.

[1] или Ш.
[2] дргд. къ Вислѣхъ.
[3] крьсти У, бы крьстити Ш.

*Мѫчно е да се установи такъвъ историченъ фактъ. Въ него са особито заинтересувани чеси и поляци; обаче нито еднитѣ, нито другитѣ не са могли до днесъ да покажатъ друго, освѣнъ тъмни прѣдания за нѣкакъвъ отгласъ отъ врѣмето на Методиевата дѣйность. Вж. Pastrnek, Dějiny apošt. slov. 107—108 заб. 103. и 104.

[4] медламшоу Ш.
[5] М. мисли да е изпаднала тукъ една дума: името на Светопълка.
[6] другадѣ; отлоучиша У, Ш, М, П.
[7] отъстоуплениѩ дргд.

Къмъ глава XII.

[1] нѣкыи во всички други ркп.

*Прѣзъ врѣме на Методиевото светителство во Светопълковата държава нѣмско-латинскитѣ противници на словѣнското му дѣло, разполагащи завѣрно и со съчувствие отъ Светопълка, обвиняватъ архиепископа, че не държи право вѣрата и че служи по непозволенъ езикъ словѣнски. Нѣмскитѣ духовници особито настояватъ, да се изтъква въ символа на вѣрата изразътъ „filioque", за изходъ на светия духъ „и отъ сина", υἱοῦ, както „отъ отца", πατρός (отъ тамъ из иза и нарицалото „нопаторска ересь"). Папа Иоанъ VIII., който се бѣше тъй горещо застѫпилъ за Методия въ 873. г., сега поради тѫжбитѣ противъ Методия пише въ юни 879. едно послание до него, та го кани веднага да отиде въ Римъ, за да чуе отъ устата му, дали учи тъй, както устно и писмено се е билъ задължилъ. Въ сѫщото врѣме пише папа друго послание до Светопълка, та се чуди много на обаденото въ Римъ за Методиевото учение, и съобщава, че е поканилъ Методия за лично обяснение. Ето това е посланието, което споредъ текста на ЖМ е било четено прѣдъ моравската паства за „изгнание" Методиево. „Изгнанието" ще да са го тълкували ония врагове, които са прѣдизвикали посланието и са го чели публично.

[2] дргд. лѣстищь.
[3] апостольскыѩ во всички други ркп. То са папски послания.
[4] скѧтъи У, Ш.

**Позванъ въ Римъ на лично обяснение, Методи отива въ 880. г. Това е третьо негово ходене тамъ. Папа Иоанъ намира обвиненията лъжи, оправдава го, и пише въ юли 880. послание до Светопълка, въ което обявява: че

Методи учи право вѣрата; че е поставенъ отъ римската църква за епископъ Нитрански изпратениятъ отъ Светопълка духовникъ Вихингъ; и че иска да му се изпрати за епископско посвещение още втори духовникъ, та съ двама заедно да може архиепископъ Методи да посветява други епископи, що му биха били нужни. Въ края на посланието заповѣдва папа, да се повинуватъ Методию всички духовници отъ областьта му. Нему е позволено да служи по словѣнски, като варди, да се чете евангелието найнапрѣжъ по латински. Това папино послание, трѣба да се разбира че е било прочетено прѣдъ моравската паства, когато се завърна пакъ между нея Методи, оправданъ и закрѣпенъ.

Къмъ глава XIII.

[1] троуди сѧ во всички други ркп. [2] при чьсомь вьсѫдѣ дргд.

*За това второ отиване Методиево въ Цариградъ нѣма другадѣ засвѣдочено нищо. Достовѣрностьта на житието за други подобни фактове не би допущала и за тоя едно оправдано съмнѣние. Методи ще е ходилъ въ Цариградъ слѣдъ смъртьта папа-Иоанова, слѣдъ 15. декември 882 г. Сѫществува само загатка отъ папа Иоанъ въ повѣрително до Методия негово писмо, за очаквано Методиево връщане отъ нѣкакво пѫтуване. Ни мото е отъ 881. г. Пѫтьтъ му ще е билъ прѣзъ византийска Далмация и Драчь. Задържанитѣ отъ Методиевата дружина попь и дяконъ съ книги словѣнски въ Цариградъ ще са били нужни на византийската културна политика спрѣмо българскитѣ словѣни въ държавата и спрѣмо България.

Къмъ глава XIV.

[1] П; въладъше У.
[2] съмьртны У, съмьрти спроти др. ркп.; догажда се за сурти, подводна скала, Ш.
[3] съконьча на нємь апостольскоѥ слово П.
[4] лжебратна дргд.
[5] прочнхъ пичалєхъ дргд.; Ш, П.

Къмъ глава XV

[1] дргд. отврьгсѧ.
[2] У; нѣма вьсѧ Ш, М. П.
[3] шести дргд., Ш.
[4] скончавъ дргд., Ш.

*Споредъ всички досега направени издирвания не можа да се дотвърди, че вече при Методия е билъ завършенъ прѣводътъ на всички книги отъ священото писание по словѣнски. Пълна словѣнска библия се явява едвамъ отъ врѣмето на руския митрополитъ Генади (край на XV. вѣкъ) и послѣ на князя Константинъ Острожски (XVI. в.). По старината на езика си подиръ Евангелието, Апостола и Псалтира, би се отнасяла къмь Методиево врѣме книгата Паримийникъ, която съдържа избрани четива отъ всички книги на вехтия завѣтъ. Така ще са били приготвени во видъ на кратки изводи и книгитѣ Номоканонъ („закону правило“) и Патерикъ („отчєскы книги“).

Къмъ глава XVI.

[1] нѣкынмь вьсѫдѣ дргд., Ш.
[2] дргд. помышлꙗющиимь, Ш.
[3] посѣсѣдовавъ вьсѫдѣ дргд., Ш.
[4] съ любовию во всички др. ркп., Ш.

* Неизвѣстенъ е и тоя краль угърски по други исторични паметници, и тая срѣща Методиева съ него. Затуй фактътъ яко се подлага на съмнѣние. Знае се обаче, какъ угри станували вече въ IX. в. по равнинитѣ на Бесарабия, Молдова и Влашко, та стигаха и до прѣдѣлитѣ на държавата Светопълкова.

Къмъ глава XVII.

[1] отъ во всички др. ркп., Ш.
[2] наоучинъ вьсѫдѣ дргд., Ш.
[3] така прѣдположи М: gratias agere; казавъ благодати У; каза въ благодѣти Ш, П.

*Въ края на службата по правило се поменуватъ во благо владѣтелитѣ на страната. Ако поменътъ за царя се отнася до византийския владѣтель, и ако може отъ това да се заключава, да е било ЖМ писано въ прѣдѣли византийски, все пакъ отъ това не може да слѣдува, и да е било то писано първично по гръцки, както извежда И. В. Ягичъ (Вопросъ о К. и М., 35 заб. 1.).

[4] въ Похвалата Кирилу и Методию стои 6394, ала тамъ не е показанъ индиктъ, ни мѣсецъ, за провѣрка.

[5] нѣма и Ш.

[6] сътрѣбиша и У. М мисли, че въ това мѣсто ще да има нѣщо изпуснато (Lex. pal.-slov.-gr.-lat. подъ сътрѣбити); а случаятъ се разрѣшава безъ прѣдполаганъ пропускъ, ако на глагола сътрѣбиша се даде значение 'отслужиха' ('трѣба' за погребение), а не само 'възпра, прибера, разтрѣбя, изтрѣбя'. Така въ „Матеріалы для словаря древн. русскаго языка" отъ И. Срезневски, III. 1903. подъ сътрѣбити тъкмо за нашия случай: совершить заупокойную службу.

[7] нѣма съ свѣщами Ш.

[8] нѣма и Ш.

[9] призирам и Ш.

[10] и Ш.

[11] вашего У, и въ другитѣ ркп.; П; М смѣта, че трѣба да бѫде нашего или твоего; нашего Л.

**Веднага слѣдъ Методиевата смърть отърчава въ Римъ оня епископъ Нитрански Вихингъ, който бива подозиранъ, да е съчинилъ въ 879. г. подложно папско писмо, за да бѫде Методи свалень отъ прѣстола си. Папа е сега Стефанъ V., отъ септември 885. г. Прѣдъ него Вихингъ прокарва, да не бѫде Гораздъ приетъ за прѣемникъ Методиевъ, а още повече, да бѫде забранена словѣнската служба, та да рухне и цѣлото дѣло на словѣнскитѣ апостоли въ Панония и Моравия. Това се извършва съ посланието папа-Стефаново до Светопълка отъ 885. г. Управата на Моравската епархия е прѣдадена Вихингу.

Б

ПОХВАЛНИ СЛОВА

(Кратки жития)

а) Похвала Кирилу.

б) Похвала Кирилу и Методию.

а) Похвала Кирилу.*

Мѣсѧца априлиа ѕ҃.

Памѧть и похвала прѣблаженою отцоу нашею и наставникоу словѣнскоу ѩзыкоу Кѵрила философа и свѧтаго Меѳодиа оучителѣ.

Благослови отче!

I. Се въсиа[1] намъ христолюбци свѣтозарнаѧ[2] памѧтъ прѣблаженаго[3] отца нашего Кирила, новаго апостола и оучителѣ всѣмъ странамъ, иже благовѣрьствиѥмъ[4] и красотоѭ въсиıа на земи[5] ıако слънце, триипостаснаго божества зарѣми всего мира просвѣщаѫ[6]. Прѣмѫдростъ[7] божиа създа вь срьдци его храмъ себѣ, и на ѩзыцѣ его ıакоже[8] на херувимѣ почи-

---

Граматика и правописъ.

Правописътъ на тоя текстъ е свойственъ на паметници *срѣднобългарски* отъ XIII в. Самиятъ правописъ е обусловенъ отъ настанали срѣднобългарски промѣни въ звукословието и въ морфологията отъ старобългарското врѣме на езика; обаче въ него личатъ бѣлѣзи и отъ слаба книжевна школа на нѣкого отъ първичнитѣ прѣписувачи, както и отъ влияние на лични говоръ *източни* на сѫщия. Граматиката на текста показва вече разслабено езиково съзнание на падежни форми отъ различни склонения, при измѣнени навици и на звукови учленения. Въ правописа наблюдаваме: 1) ъ и ь се бъркатъ взаимно или изчезватъ; нѣкога стои до тѣхъ или вмѣсто тѣхъ паерчекъ, подъ видъ на ʼ или ˇ или ˆ (тукъ се поставя въ такава служба само ʼ); рѣдко се вѣсти є за ь; 2) бъркатъ се взаимно и ѫ, ѭ съ ѧ, ѩ, според както езикътъ иска да разбира подъ тия букви нѣкои звукове отъ разреда на а или на є въ твърда или въ мека сричка, съ йотация или безъ йотация прѣдъ тѣхъ; тѣ се срѣщатъ и вм. ꙗ, а ѫ и вм. ъ, о; 3) ѣ бива знакъ за ꙗ подиръ л, р, н; той стои и за ю, рѣдко за а; 4) подиръ ѧ, и се пише ѧ вм. ꙗ, и тогава обикновено съ ʼ отгорѣ: ѧ̑; 5) и се срѣща за ы, което се пише все ы; вм. ии намираме и; 6) явява се и̑ за и подиръ самогласка, за да означава й или йи; 7) скъсява се буква и въ і, а оу въ ȣ; 8) знакътъ ˆ надъ буква напомня йотуванъ изговоръ. Дѣто знацитѣ ˆ, ˇ или ʼ въ ръкописа на текста очевидно нѣматъ звукова стойность, тѣ тука не се прѣдаватъ (вж. стр. 3).

2. прѣблаженою съ о за оу, дв. ч.; отъ др. ч. са и други форми нататъкъ въ 3. и 4. || 6. въсиа за въ(з)-сиꙗ. — памѧтъ показва съ ъ за ь, че тая буква въ краесловието нѣма свой звукъ, и че т вече не се изговаря меко; такива случаи имаме съ думи, завършени на д, т, р: господъ, льстъ, пастиръ. — всего мира вин. вм. вьсь миръ.

ваше доухъ свѧты, присно раздѣлѣѩ дары по числоу вѣрѣ[9], ꙗкоже рече Павелъ апостолъ: ѥдиномоу же[10] комоуждо насъ дасть сѫ[11] благодатъ по мѣрѣ дарованиа Христова. Иже бо мѧ, рече господъ,[12] любитъ, то[13] и азъ възлюбѧ его,[14] и ꙗвлѣѩ сѧ[15] емоу самъ, и обит'ѣль си въ немь сътворѧ; и бѫдет' ми вь сына. и азъ бѫдѫ емоу вь отца.[16]

II. Того же отечьства искы прѣблажены[1] съ отецъ и оучитель нашь[2] остави житиа сего всѧ красотѫ, домъ[3] и богатьство, отца и матере, братиѩ и сестры. Измлада же быстъ чистотоѭ[4] ꙗко аггелъ, оукланѣѩ сѧ и оубѣгаѩ отъ житейскыйхь сластей,[5] прѣбываѩ присно[6] вь ѱалмѣхъ и пѣнихь и вь поѹчени доуховнѣ, единъ пѫтъ гонѧ, им'же вьзыти на небеса. Тѣм'же и излиа сѧ вь оустѣхъ его божиа благодать[7], ꙗкоже рече прѣмѫдры Соломонъ: вь оуст'нахь прѣмѫдроу[8] вѧзіть чювьствиѥ[9], закон' же и милость на ѩзыцѣ носитъ. им'же свѧза злохоул'наа оуста еретигомъ*.

III. Єреси бо вьставіши[1] при Теодилѣ иконовор'ци[2], многаа лѣта прѣбысть иконнаа свѧтыни гонима и разорѫжема а не чтома[3]. При благовѣр'нѣмъ же цари Михаилѣ право-вѣрнии[4] сьборъ сьтвор'ше поустишѫ ѥго[5] на ѥретигы ты,[6] и всѧ злобѫ ихь попаліи доуховноѭ силоѩ[7]. Идеже бо аще[8] слышааше[9] каковѫ[10] хоулѫ о божествьнѣмъ образѣ, то[11] ꙗко крылатъ прѣлатааше всѧ[12] страны, ꙗснами прит'чами съблазны всѧ разарѣѭ; и наоучаѩ[13] правовѣрию Павлѧ остан'кы напль-нѣаше.[14*]

IV. Прѣлатаѭ ꙗко[1] орелъ на всѧ страны от вьстока до запада и от сѣвера и юга, вь козѣрѣх же и[2] срацинѣхь, о

1. вѣрѣ дат. прит.; по ч. вѣрѣ спроти "количеството", размѣра на вѣрата. || 2. ѥдиномоу же к. всѣкому едному (отъ насъ). || 5. ꙗвлѣѩ сѧ, стб. ꙗвлѣѭ сѧ 1. л. ед. сег. изяв.

7. отечьства род. п, зависи отъ искы; отечьства е фигура за оная обитѣль божия, която се обѣщава на човѣка въ 5. р. погорѣ. — искы е прич. дѣй., образувано за сег. вр. по начинъ за мин. вр. вм. стб. ищѧ. — съ, стб. сь. || 11. житейскыихь сластей, стб. житиискыихъ сластии. || 11. въ пѣнихь, и 12. въ поѹчении има слѣти по двѣ и. || 14. прѣмѫдроу дат. прит.

16. г за к въ еретигомъ се явява поради нѣкакво правописно схващане на писача, вж. р. 20. || 20. любопитно е съчетанието еретигы ты за потеклото на членуванитѣ форми въ нвб. езикъ; вж. за други случаи подолу. || 23. прѣлатааше, стб. прѣлѣтааше, съ а произлѣзло отъ изговоръ ѥа на ѣ. || 24. Павлѧ прил. прит. вин. мн., стб. Павлѧ.

свѧтѣи вѣрѣ вь сьборѣхь обрѣтаѭ сѧ[3], трьсвѣтлами зарѣми[4] ꙗко сльнце сиꙗѭ[5], вьсѣкѫ[6] блѧди ихь разарѣѧ. Вь фоульсцѣ же ѩзыцѣ[7] безбожнѫѭ льстъ разорь,[8*] трьбезначѧлны свѣтъ[9] в҆ьсиа;[10] словѣньскоу[11] ѩзыкоу, в҆ неразоумии и вь[12] мрацѣ грѣхов҆нѣ сѫщоу, милостиѭ и человѣколюбиемъ господа нашего Іcоуса Христа ꙗвленъ бысть пастырь и оучитель.** И[13] затьче оуста вл҆комъ[14] трьѩзычнымъ еретикомъ,[15] изьꙗшнѣѭ пророчьскы ѩзыка гѫгнива, и писмеными направлѣѭ в҆сѧ на пѫтъ спасениа.*** Въ Римѣ[16] же изволи господъ[17] богъ прѣчьст҆номоу т҆ѣлоу его[18] почити.†

V. ˇЕгоже и трудъ и хождению[1] почитаѭщие подобны похвалы[2] нѣсть комоу[3] приложити. Аще бо и[4] послѣжде вьсиа, в҆сѧ прѣсп҆ѣ. Ꙗкоже и деница[5] послѣжде вьсходѧщи, свѣтлостиѧ своеѭ весь ликь ѕвѣздны облистаетъ, слъчнами[6] зарѣми свѣта проꙗвлѣѭщи, тако и сь прѣблажены[7] отецъ и оучитель ѩзыка нашего паче слънца тройч҆ными зарѣми сиꙗѭ[8], просвѣти бечислъна народа вь тьмѣ же лежѫща[9] невѣдѣниа. Кое же[10] мѣсто оутаи[11] сѧ, егоже не освѣти стопами своими? Каа же ли хытростъ оутаи сѧ от[12] блаженыѧ его дꙋшѧ? Всѣмъ бо[13] ѩзыкомъ съкрьвеныѩ таины вь изв҆ѣстныихъ[14] словесныхъ разоум҆но исповѣдоуѩ[15] сказа, овомоу писмены, овомоу оученіемъ. Излиа[16] сѧ божиа благодатъ[17] вь оустнахь[18] его, и сего ради благослови и богъ вь вѣкы.

VI. Тѣмже[1] каа ꙋста исповѣдѧть сладость тѫ[2] оучениа его? Которы ли ѩзыкъ постиг҆нетъ изрещи подвигы и троуды и добротѫ житиа его? Та бо[3] ꙋста свѣтл҆ѣишаа свѣта[4] ꙗви господъ, омраченыѭ льстиѭ грѣховноѭ просвѣщаѭща; того ѩзыкь сладостныѩ[5] и животныѭ глаголы источи[6]; тѣ[7] прѣчестнѣи оуст҆нѣ прѣмѫдростиѭ процьвтосте[8]. Тогоже прѣчестниии пръсти доуховныѩ ор҆ганы основашѫ и златозарны писмены оукрасишѫ[9]. Тѣми богогласными оусты напоишѫ сѧ

2. всѣкѫ вин. мн., стб. вьсꙗкъ || 7. изьꙗшнѣѭ прич. сег. дѣй.; ш отъ с подъ въздѣйствие отъ меко н, стб. изъꙗснѣѭ; срв. нвб. *размишление*, гов. *шлюпка*. || 8. писмеными тв. мн. стои на пѫть между стб. писменъ и нòвово писменами.

14. сльнчами тв. мн. ж. отъ прилаг. стб. слъньча = слънчева (или с грѣшка вм. слъньчьнами?). || 16. троичными отъ света троица (произведени), ʻтроичниʼ.

24. сладость тѫ вж. на прѣдната стр. р. 20 еретигы ты, и другъ случай пòдолу. || 29. процьвтосте дв. ч., срѣщу стб. процвьтосте, съдържа нвб. прѣмѣтане ʻпроцъвтѣхтеʼ.

жѫждѫщии разоума божиа̑; тѣми насладишѧ сѧ[10] мнози животныѩ пищѧ.[11] Тѣм̓же[12] обогати богъ многы ѩзыкы[13] богоразоумиѥ̑мъ; паче[14] богот̓кан̓нымъ вѣн̓цемъ оувѧзе многоплемена[15] ѩзыка словѣньска: томоу ты̑[16] апостолъ посланъ бысть. От тѣхъ оубо[17] ѹстъ истече источникъ животныихъ словесъ, напаꙗѭ ис̓х̑шаѭ[18] соухотѫ нашѫ; и[19] тѣми свѧза сѧ м̓ногохоулны ѩзыкъ ѥретичьскы.[20] Та бо ѹста чьст̓наа[21] ꙗвишѫ сѧ ꙗко ѥ̑динъ[22] от серафимъ[23] бога прославлѣѭще; и тѣми[24] познахомъ триѥьставноѥ̑[25] божество, ѥдинѣмъ сѫществомъ обьдръжимо,[26] свои̑ствы же и имены[27] разд̓ѣл̓ѣ̑мо и равнопрославл̓ѣ̑мо:[28] сьприсносѫщна, отца и сына,[29] и свѧтаго доуха.

VII. Тѣм̓же блажѫ[1] твои оуст̓нѣ о прѣблаженыи[2] отче Курилє, имаже моима оустнама[3] сладость доуховнаа источи сѧ. Блажѫ многогласны твои ѩзыкъ, им̓же моѥ̑моу ѩзыкоу[4] тръбезначѧлнааго божества зарѣ вьсиавши[5] мракъ грѣховны отгна.[6] Блажѫ многопрѣсвѣтлоѥ лице твоѥ озар̓шеѥ̑ сѧ отъ свѧтаго доуха, им̓же моемоу лицоу[7] богоразоумныи свѣтъ вьсиа̑ и[8] многобожнаа̑ льсть искорени сѧ. Блажѫ златозарнѣи̑ твои очи, им̓же моима очима[9] слѣпота неразоумнаа̑ отѧта бысть и богоразоумиа̑[10] свѣтъ вьсиа. Блажѫ аггелозрачнѣи̑[11] твои зеници озарив̓шиѥ̑ сѧ отъ божественыѩ славы, иже[12] сьрдечнѫѩ ми слѣпотѫ прогнавши богодьхновены словесы просвѣтисте.[13] Блажѫ прѣчестнѣі̑[14] твои̑ рѫцѣ, имаже сьниде моѥ̑моу ѩзыкоу богоразоумнаа̑ тѫча напаꙗѭщи боготѫчнеѭ[15] росоѭ изгорѣвшаа грѣхов̓неѭ соухотоѭ срьдца наша. Блажѫ богодвижныѩ твоѩ прьсты, имиже написа сѧ[16] моѥ̑моу ѩзыкоу[17] свобода отъ грѣховнаго ига. Блажѫ златозарнѫѩ твоѩ ѫтробѫ, от неѩже истече ѩзыкоу моемоу[17] животнаа̑ вода сьвыше сходѧщи твои̑ми молитвами. Блажѫ свѣтозар̓нѣи̑ твои̑ нозѣ, имаже обтече ꙗко слъньце в̓сего мира проповѣдаѭ

4. томоу т. е. послань: 'пратенъ на тоя многоплеменень народъ словѣнски' загатва за мѣсто, дѣто обитаватъ повече различни словѣнски племена; то е мѣстото, дѣто е списана похвалата. Авторътъ има съзнание за словѣнското общо дѣло Кирилово, ала и за дѣлото му за своя народъ частно; срв. стр. 111. р. 16. ѩзыка нашего, и р. 4. словѣньскоу ѩзыкоу, и тукъ пбдолу р. 15, 25, 27—28, 29 ѩзыкоу моѥмоу.

24. имже погрѣшно вм имаже || 25. напаыщи погр. вм. напаꙗѭщи. — боготѫчноѭ за боготочьнѫѭ, която се 'точи', тече отъ бога; сѫщо — 26. грѣховноѭ.

богодьхновенымъ оученіемъ. Блажѫ златозарныѭ твоѫ стопы, имаже направи заблѫждьшѧѩ нашѧ стопы на пѫть правь. Блажѫ прѣсвѧтѫѩ твоѭ доушѫ, ѥѭже моѩ доушѧ грѣховниі строупи ицѣлѣшѧ и разоумъ вьсадишѫ вь срьдцихь нашихь доуховными словесы. Блажѫ богод'вижныѩ твоѩ прьсты, имиже написа сѧ[18] оутаенаа от многь божиа прѣмѫдростъ открываѩщи богоразоумныѭ тайны. [Блажѫ свѣтозарнѫѩ твоѩ ѫтробѫ, от неѭже истече всѣмъ странамъ животнаа вода сьвыше сходѧщи твоими молитвами; блажѫ свѣтозарнѣи твоі ноѕѣ имаже обтече ѩко слънце вьсего мира просвѣщаѩ богодъхновенымъ оучениемъ].[19] Блажѫ прѣчестнѫѩ твоѫ[20] црькъвъ, в' неіже лежитъ м'ногоразоумныи[21] богоглаголивы твои[22] ор'гань.

VIII. Блаженъ градъ тъ[1] приемыи третиаго сьвръшителѣ божию смотрѣнию. Тою бо[2] връхов'ною свѣтилоу останькъ испльнѣѩ[3] ѩви сѧ блажены съи; тѣмже и[4] сь нима повелѣ ѥмоу господъ богъ прѣчестны покои приѩти. Почи же съ миромъ о господи в лѣто от сьзданиа в'сего мира[5] мѣсѧца феврѣрѣ вь ·ді· денъ*, и приложи сѧ житиемъ и вѣрож кь в'сѣмъ свѧтымъ отцемъ и[6] всѣхь чины и троуды в' себѣ[7] сьвръшивь. И бысть сь аггелы ѩко аггелъ и[8] сь апостолы апостолъ и[8] сь пророкы пророкъ, сь в'сѣми свѧтыми сьобещникъ славѣ божии. Сь ними же моли[9] сѧ за ны прѣподобны[10] оучителю, чьтѫщѫѩ прѣславное[11] твое ѹспение, вь славѫ прѣсвѧтыѩ троицѫ, отца и сына и прѣсвѧтаго[12] доуха[13], нынѣ и присно и вь вѣкы.[14] Амінь.

13. трѣба богогл.голивыи. || 14. градъ тъ, срв. съ еретигы ты стр. 110. р. 20. и сладость тѫ стр. 111. р. 24.

Забѣлѣжки къмъ Похвалата Кирилу.

*Знаятъ се издадени текстове на тая похвала въ слѣднитѣ мѣста. По ржкописъ отъ XVI. в. на Великитѣ Макариевски четивни минеи въ библиотеката на Петроградската Духовна академия похвалата е издадена отъ P. J. Šafařík въ неговитѣ Památky dřevního písemnictví jihoslovanů, ²Прага 1873, стр. 28—30. О. Бодянски я напечата по 15 прѣписа въ Чтенія въ Обществѣ исторіи и древностей россійскихъ, Москва 1865. кн. II. и 1866. кн. II. А по 2 ржкописа, отъ XIII. и отъ XV. вѣкъ, е издадена въ Кирилло-Меѳодіевскій сборникъ на М. Погодинъ, Москва 1865, стр. 309—318. Изданието въ Prameny dějin českých, Прага 1873, I. стр. 53—57 отъ J. Perwolf по Шафариковото е сподирено и отъ чешки прѣводъ на похвалата.

По своето начало тая похвала показва найблизка връзка со житието Константиново, което стои прѣдъ нея въ ржкописа отъ XV. в. (на *П. Саваитовъ*), и отъ което е тя сѣкашъ особита глава, XI. Тамъ е насловена: **Похвала свѧтомоу Кирилѹ, оучителю словѣньскѹ ѩзыкѹ. Сътворено Климентомъ епископомъ** (Кирилло-Меѳодіевскій сборникъ, стр. 313—318). Насловътъ ѝ по ржкописа на Великитѣ Макариевски четивни минеи е: **В тоже день паметь и похвала** и нт. както въ ржкописа на Саваитова; ала въ единъ ржкописъ отъ XVI. в. (миней Михановичевъ, сръбски изводъ) стои: **Мѣсеца того [феврара] .ді. дьнь похвала блаженнаго отьца нашего и оучителѣ словѣньскаго Кирила философа, съписана прѣподобнымь отьцемь нашимь Климентомь папомь Римьскимь.** Сжщинскиятъ авторъ на похвалата, Климентъ епископъ — а той е епископътъ Словѣнски, послѣ Велички и Дрембички Климентъ, светитель Охридски — е затъмненъ тукъ съ името на едноимененъ папа римски. Наисетнѣ има ржкописи, дѣто похвалата Кирилу е въ наслова си прострѣна и възъ Методия, при все че въ сждържанието нѣма нищо пòвече и за него. Друга е по сждържанието си похвалата за двоицата словѣнски учители заедно; а нарочита похвала за Методия нѣма.

Найстаръ отъ ржкописитѣ, дѣто се чете „Похвала Кирилу" отъ Климента, е оня отъ XIII. в. (пергаменовъ, на *П. Севастьяновъ*), по който е тя издадена въ Кир.-Меѳ. сборникъ, стр. 309—312. Отъ тамъ е взетъ и основниятъ текстъ тука (Сев), сравненъ съ текста у Саваитова (Сав), все въ Кир.-Меѳ сборникъ, стр. 313—318, и раздѣленъ на ставки. Дѣто въ забѣлѣжкитѣ не стои показанъ ржкописътъ, трѣба да се мисли Саваитовътъ; нѣгдѣ тамъ се привеждать и разлики по изданието отъ Шафарика (Ш). По отдѣлни мѣста отъ сждържанието се сочатъ за сравнение пространнитѣ жития на Константина (ЖК) и на Методия (ЖМ).

Къмъ ставка I.

[1] побѣда Сав.

[2] ржкописътъ е обрѣзанъ, та нѣкои букви отъ думи въ края на редоветѣ липсуватъ; тукъ само свѣтозарна...; по ркп. Саваитовъ свѣтозарнаѭ. Така дотъкмяваме и въ други случаи.

[3] блаженаго.

[4] благовѣріемъ.

[5] намъ вм. на земи.

[6] вм. триипостаснаго ... стои: бѣсовскую лесть прогонѧ и поганьскіи мракъ и поганьскѹю лесть освѣщаѧ божествеными лѹчами.

[7] прѣмѫдрость бо.

[8] ѩко.

[9] вѣрѣ его.

[10] единомѹ.

[11] дасть сѧ по Сав., вм. това въ Сев изстъргано.

[12] рече бо господь иже мѧ Сав.

[13] нѣма то.

[14] и. Може би излишно и слѣдъ него.

[15] излишно и; Сав. ѩвлю сѧ.

[16] ми сынъ ... емѹ отецъ.

Къмъ ставка II.

1 Ш. тоѧ чести иҁа блаженныи. Думата отечьство е за понятие, което излиза отъ израза токо преди нея бѫдѫ емѹ въ отца.
2 нашь Кирилъ.
3 нѣма домъ.
4 Ш. чистъ.
5 нѣма отъ.
6 вм. това оубо.
7 благодать въ оустѣхъ его.
8 Ш. прѣмѹдро.
9 новьство; Ш. взѧтъ.
* Вж. ЖК III.

Къмъ ставка III.

1 въсіавши, Ш. воставши.
2 Феодилѣ цари.
3 Сав.; за свѧтыни г. р. а не ч. въ Сев. само стьни.
4 Ш православныи.
5 и.
6 нѣма ты.
7 слѣдва Сав.: ѩже же началникь ереси Янніь патріархъ, егоже облічивше съгнаша и съ стола. Тако же сѣ и сеи ѹчитель.
8 вм. това да аще гдѣ.
9 очютивши, Ш очюти.
10 каковѹ любо, Ш оубо.
11 нѣма то.
12 на всѧ, Ш прелети.
13 а оуча.
14 наполнѧы; Ш Павлѧ же.
* Вж. ЖК V.

Къмъ ставка IV.

1 акы.
2 и въ.
3 обрѣт сѧ.
4 Сав. пресвѣтлыми; Сев. нѣма зарѧми.
5 восіа.
6 всѧ.
7 ѩзычьстѣ
8 разори. древъ [Ш дрѣвоу] творимѹю честь емѹже имѧ нарекошѧ Ялександръ кланѧхѹ сѧ емѹ ѩко богѹ требѹ полагающе. Се оубо искоренивъ блаженыи стада Христова.
* Вж. ЖК XII.
9 тресезначалнымъ свѣтомъ; Ш пресезначалнымъ.
10 облистаѩ освѣти и наѹчі а правовѣрію.
11 словѣньскѹ же.
12 нѣма въ.
** ЖК XV.
13 оучитель емѹ иже, Ш поправя иже вм. имже.
14 ѩко лвомъ.
15 еретикомъ иже завистію омрачившасѧ и глаголахѹ: не достоить инѣмъ ѧзыкомъ славити бога, токмо жидомъ, ти рѹмомъ [Ш римлѩномъ], елланомъ, причастници сѹть [Ш сѧ] злобою Пилатѹ творѧще. Ихже блѧди разори ѩсными притчами, палѧ силою пресвѧтаго доуха. Преложи [Ш и] весь црьковныи ѹставъ от греческа въ словѣньскы ѧзыкъ. И иде въ Римъ, ведыи на совершеніе избранное си стадо. И радостію сверши теченіе свое ѩко ... Слѣдва нататъкъ по заб. 16.
16 отъ 15 до тукъ думитѣ са замѣстени въ Сав. съ онния, приведени поrорѣ подъ заб. 15.
17 нѣма у Ш господъ.
18 тѣлеси его тѹ Сав.
*** ЖК XVI.
† ЖК XVIII.

Къмъ ставка V.

1 подвигы и трѹды и хоженіа.
2 Ш хвали.
3 ктомѹ.
4 нѣма и; Ш нѣма.
5 то всѧ, Ш все.
6 лучь.
7 блаженыи. Ш нѣма и.
8 сіаѧ троичными зарѧми.
9 нѣма же, Ш народи безчисленніи.
10 кое бо.
11 Ш оукри.
12 оутаит сѧ, Ш безъ от.
13 Ш нѣма бо
14 извитьнхъ. Ш его таины во извѣтѣхъ.
15 изліа бо.
16 благодать божіа.
17 во оуста.

Къмъ ставка VI.

[1] Ш тѣмже паки.
[2] нѣма тж.
[3] оубо.
[4] свѣта свѣтлѣнши.
[5] сластныа.
[6] гласы испѹсти. Ш испоустить.
[7] Ш нѣма тѣ.
[8] процвѣтоста ꙗко цвѣтъ.
[9] оукраси ꙗ.
[10] нѣма сѧ.
[11] пищѧ прiемлющe.
[12] тѣми.
[13] Ш нѣма ꙗзыкы.
[14] пакы же.
[15] Сев. многоплетенная; Сав. многоплоднаго.
[16] то оубо новыи; Ш томоу бо съ новыи.
[17] бо.
[18] пресохъшѹю.
[19] нѣма и.
[20] еретичь.
[21] честнѣнша.
[22] нѣма единъ; Ш ꙗкоже бо.
[23] серафима.
[24] имиже.
[25] трисвѣтлое.
[26] Ш. одержимо; Сев. объдръжимъ; Сав. одръжими.
[27] Сав.; именованы Сев.
[28] Сав. нѣма и равнопрославлѣемо.
[29] и сына.

Къмъ ставка VII.

[1] блаженнiи.
[2] преблаженныи.
[3] вм. моима оустнама Сав. всѣмъ странамъ. Очевидно първитѣ думи са избрани, принадлежащи на човѣкъ, който отъ свое име сказва, проповѣдва тая похвала (въ църква), та може така и да е неинъ авторъ. На послѣшния прѣписувачъ не прилѣгалъ тоя начинъ за изказване.
[4] вм. моемоу ꙗзыкоу Сав. възгремѣ ꙗко громъ, пакъ поради причината, изтъкната подъ горната забѣлѣжка; срв. въ сѫщия смисълъ разликитѣ подъ забѣлѣжки 7, 9.
[5] зарею сiаꙗ.
[6] отъгонѧ.
[7] нѣма моемоу лицоу.
[8] а; Ш благоразоумныи свѣтъ.
[9] вм. имже моима очима стои имаже наша.
[10] богоразѹмныи; Ш благоразоумныи.
[11] ангелообразнѣи.
[12] имаже. Нататъкъ другояче, вж. подъ 13.
[13] прозрѣ преже .н҃. [Ш осми] дни пречестнаго ти [Ш нѣма ти] преставленiа день покоꙗ твоего.
[14] Ш пречестнѣи.
[15] Ш благоразоумнаꙗ.
[16] написа оутаенаѫ от многъ божiа [Ш многобожiꙗ] премѹдрость, открывающи богоразѹмныа таины. Нататъкъ слѣдва текстъ по заб. 16; колкото липсува, било е прѣскочено отъ прѣписувача, като написалъ думитѣ „богоразѹмныа таины“.
[17] въ тия двѣ мѣста ако са думитѣ моемоу ꙗзыкоу со значение „на моя народъ“, за да сочатъ народностьта на автора и близкото до него врѣме на Константиновото дѣло, тѣ не ще да са прилѣгали на другъ прѣписувачъ на Похвалата, живѣлъ въ пòкъсно врѣме, а може и не отъ народностьта на автора. И възможно е да му са дали единъ доводъ, за да изпусне цѣлото мѣсто, опрѣдѣлено со забѣлѣжкитѣ 16 и 18; вж. заб. 19.
[18] До тукъ (вж. подъ заб. 16) липсува това мѣсто въ Сав. ркп.
[19] Тия сѫщитѣ двѣ ублажавания стоятъ и пòгорѣ. Може би тая повторка, сторена по недогледка отъ нѣкой прѣписувачъ на първописа, е накарала прѣписувача на Сав. слѣдъ него да пропусне цѣлото мѣсто, отбѣлѣзано подъ 16.
[20] тѹ.
[21] има още и.
[22] нѣма твои.

Към ставка VIII.

[1] нѣма тъ. Трѣба да се мисли градъ Римъ, който слави като свои двамата апостоли Петъръ и Павелъ, на тамъ почина и словѣнскиятъ апостолъ, като трети покрай тѣхъ.
[2] тои оубо.
[3] останки наполнжщ. Да се разбира за Петра и Павла, вж. пóгорѣ ст. III. заб. 14.
[4] Ш нѣма и.
[5] размѣстено и пóпълно: от твари всего мира въ лѣто ҂ѕ҃. и т҃. и о҃. и з҃. лѣто; Ш въ лѣто отъ твари всего мира шесть тысящь триста седемьдесять седмаго.
* Вж. ЖК XVIII.
[6] нѣма и; Ш нѣма и всѣмъ подиръ къ.
[7] собою.
[8] н'ма и.
[9] помолиши; Ш помоли.
[10] преподобние.
[11] пресвѣтлое; Ш пресвѣтло.
[12] святаго.
[13] емѹже ест слава и честь и покланжніе; Ш нѣма ест, нѣма и прѣдъ честь.
[14] вѣкы вѣкомъ.

б) Похвала Кирилу и Методию.*

Мѣсѧца тогоже [априліа] въ .ѕ҃.

Слово похвально на памѧть свѧтыма и прѣславьныма оучителема словѣньскоу ꙗзыкоу, сътворьшема[1] писмены ꙗмоу, прѣложьшема новыи и ветъхыи законъ въ ꙗзыкъ ихъ, блаженомоу Кѵрилоу и архиепископоу панонськоу[2] Мефодию.

Господи благослови отьче!

I. Богоу и спасоу нашемоу Іисоусоу Христоу многыимь и неиздреченьнъıимь чловѣколюбиꙗмь помиловавъшоу родъ чловѣчьскыи, и не търьпѧщю създаниꙗ своꙗго льстью дыꙗволꙗю одьржима, низъложи себе въ съмѣрениꙗ вольноꙗ; и въплъщь сѧ отъ свѧтого доуха и отъ прѣчистыꙗ и отъ славьныꙗ богородицѧ и приснодѣвыꙗ Мариꙗ, на земли ꙗвль сѧ и съ чловѣкы поживе; и съобразьнъ бывъ тѣлеси нашемоу отсоуди грѣхъ плътию своꙗю, да оумираюшии о Ядамѣ о Христѣ оживоуть. Тъ бо ꙗсть миръ нашь, сътвории обоꙗ ꙗдино и прѣграждениꙗ оградѣ раздроушь, крьстьмь оубивъ враждоу; и пьрвѣньць бысть из мьртвыихъ собою наставль родъ чловѣчь на неистьлѣньныи поуть. Въшьдъ же на небеса сѣде одесноую прѣстола величьствию на высокыхъ, заповѣдь давъ искоусьноу родоу чловѣчю, хотѧи въ

Граматика и правописъ.

Понеже тоя текстъ е изъ сѫщия рѫкописъ Успенски, изъ който е и Житието Методиево, за езика и правописа му важатъ опия сѫщи бѣлѣжки, които са дадени тукъ на стр. 81.

4. ꙗмоу и ихъ се отнасятъ еднакво къмъ словѣньскоу ꙗзыкоу, ала първото е съгласувано по число граматично (ед. ч. ꙗзыкъ), а второто по число логично (ꙗзыкъ = 'народъ', множество); граматично то трѣбаше да бѫде ꙗго. ‖ 11. свѧтого е рус. форма за стб. свѧтааго. ‖ 12. за приснодѣвыꙗ вж. стр. 49 заб. къмъ редъ 28. ‖ 13. писано телеси. ‖ 15. сътвории, стб. сътворьи, що сътвори. ‖ 16. обоꙗ ꙗдино 'и двѣтѣ нѣща едно', сир. божествения духъ и човѣшката плъть. — оградѣ дат. п. вм. род. оградꙑ. ‖ 18. въшьдъ е отъ въз-шьдъ 'като възлѣзе'. ‖ 19. величьствию дат. притеж., 'на величеството (божие)'; — на высокыхъ 'на ви-

послѣдьнꙗꙗ врѣмена прити соудити живꙑимъ и мьртвꙑимъ и въздати комоужьдо по дѣломъ юго ꙗко правьдьнꙑи соудии. Не хощеть бо съмьр҆ти грѣшьникоу, нъ обращению юго и покаꙗнию, аще наипаче прилежить на злобоу къжьдо чловѣкъ. Не остави бо създаниꙗ своюго милостивꙑи богъ, ни забꙑ дѣла роукоу своюю, нъ на каꙗжьдо лѣта и врѣмена извьра моужа, и ꙗви дѣла ихъ и подвигꙑ людьмъ, да бꙑша сѧ тѣмъ подобѧще животъ бесконьчьнꙑи[1] обрѣли; и по тѣхъ пророкꙑ, по пророцѣхъ же апостолꙑ, по апостолѣхъ моученикꙑ, и правьдьнꙑꙗ моужа, и оучителѧ, — юже сѧ и събꙑсть въ .ꙁ҃.[2] вѣкъ нашь. Рѣша бо они: слѣпии прозьрѧть, глоусии оуслꙑшать слово книжьною, и вьси възглаголють различьнꙑ ꙗзꙑкꙑ величиꙗ божиꙗ.*

II. Бѣ же въ Селоуньстѣмь градѣ моужь ѥтеръ[1] имeньмь Львъ, чловѣкъ непорочьнъ, истиньнъ и богочьтьць, огрѣбаꙗ сѧ отъ вьсѧкоѧ злобꙑ и испълнѧꙗ вьсѧ заповѣди божиꙗ, ꙗкоже Иовъ Живꙑи же въ кротости и говѣнии седмеродьнъ обрѣте сѧ, ꙗкоже Иовъ, о немьже[2] и пророкъ глаголеть: блаженъ моужь боꙗи сѧ бога[3], въ заповѣдьхъ юго въсхощеть зѣло, сильно на земли боудеть сѣмѧ юго, родъ правꙑихъ[4]; благословить сѧ слава и богатьство въ домоу юго, и правьда юго прѣбꙑваеть въ вѣкꙑ вѣкоу. Ис того бо корене въсиꙗста издрѧдьнѣ дъвѣ лѣторасли свѣтозарьнѣ, благословенъ плодъ на себѣ носѧща, житию же непорочьно отъ оуности имоуща*. Прѣмоудрость бо себѣ ꙗко и сестроу створьша тою оукрасиста и доушю и оумъ; любъвию же и вѣрою дроугъ дроуга юю преспѣваста, моудростию цвьтоуща присно ꙗко цвѣтьць благооуханьнꙑи.**

совитѣ (прѣдѣли)', на висинитѣ. — 4. аще н. п. на з. к. чловѣкъ ако ще би и найвече да клони на зло всѣкой човѣкъ. || 7. моужа вин. мн., стб. мѫжа. || 8. и по тѣхъ трѣба да се разбира извьра. || 11. въ .ꙁ҃. вѣкъ не дава никакъвъ опрѣдѣленъ смисълъ съ числото 7; тамъ ще да лежи нѣкоя грѣшка: може би първична дума сь 'тоя', съвсѣмъ умѣстна за врѣмето на автора на Похвалата '(въ това врѣме)', е била прѣвърната отъ прѣписувача въ числово означение на 'вѣкъ', съотвѣтенъ за неговото врѣме, и тоя '7. вѣкъ' да отговаря на 7. хилядница години отъ сътворението на свѣта; въ такъвъ случай прѣписътъ би спадалъ въ столѣтие подиръ първата хилядница години отъ рождението Христово, (седма отъ сътворението на свѣта) отъ XI. вѣкъ насамъ.

18. седмеродьнъ, со седемъ рожби. || 23. дъвѣ лѣторасли са Константинъ и Методи. || 25. оуности е още безъ й прѣдъ насловната самогласка; съ него става послѣ юности. || 27. юю като дв. ч. род. може да се съгласува

III. Родъмь сы мьнии блаженыи Костан'тинъ, а оумъмь и добродѣтельми въıспрь въз лѣтаıа ıакоже орьлъ доуховьныима крилома, ти богозарьнъıимь свѣтъмь оума просвѣщь си, съсоудь избьранъ свѧтомоу доухоу, и тѣмь свьтѧ сѧ вьсѣмь оучениıемь философьскъıмь нескоудьноıе съкровище обрѣте сѧ, ıакоже бо источьникъ вьсю испъл'нѧıа вьселеноую. Напои жадьнъııа словесе божиıа, ıакоже рече самъ господь богъ нашь Іісоусъ Христосъ: вѣроуıаи въ мѧ ıакоже кънигъı рекоша[1], рѣкъı отъ чрѣва ıего потекоуть водъı живъı, сирѣчь дарове животворѧщаго доуха. Тъ бо въскъıпѣ въ немь излиıа сѧ оустьнама ıего, и вьсю вьселеноую сластьно възвесели слово расѣваıа комоужьдо ıазъıкоу противоу своемоу разоумоу; бѣ бо ıемоу данъ даръ доуховьнъıи ıазъıкъı глаголати ıако и апостолоу*.

IV. Старѣишии же ıего братъ прѣблаженъıи Мефодии из млада житиискъııа санъı начатъ примати. Моудростию бо ıако цвѣтъ благооуханьнъ цвьтъıи вьсѣми владъıками бъıсть любимъ; въ бесѣдахъ бо ıако Соломонъ ıавлıааше сѧ, дивьнъııа притъча и наказаниıа и въпрашаниıа износѧ и-срьдьчьнааго[1] села, и на слоужьбѣ вьсѣмъ оугодьнъ. Iако и крилатъ обрѣташе сѧ и на воинѣ, ıако и Самьсонъ и Гедеонъ и Іісоусъ Навьгинъ страшьнъ ıавлѧше сѧ. Тѣмь же и воıеводьскъıи санъ примъ побъıсть въ немъ мало*. И разоумѣвъ многомѧтежьнъıи сь свѣтъ ıако сѣнь прѣходѧщь непользьно; паче же господне слово ıако и стрѣлоу въ срьдьци си примъ, ıакоже рече: каıа полза ıесть чловѣкоу, аще вьсь миръ приобрѧщеть, а доушю свою отъщетить, ли погоубить, ли чьто дасть чловѣкъ измѣноу на доуши своıеи; прѣмѣнь же земьнъıими небесьнаıа, врѣменьнаıа оубо отмѣтаıа отъ себе прѣзьрѧ, въ вѣчьнъııа подвигноу сѧ. И ишьдъ въ Олумбъ

само съ дроугъ дроуга, та да значи 'на двамата единъ къмъ други', сир. за К. и М.

4. си да се свърже съ оума: '(като просвѣти) ума си'. || 10. трѣба да бѫде тъ бо въскъıпѣвъ въ немь, та да излѣзе подобръ смисълъ. || 12. своемоу се отнася къмъ ıазъıкоу: '(спроти) негова (разумъ)'.

17. цвьтъıи прич. сег. отъ цвьтѫ, нвб. 'цвътя', съ прѣмѣтане *цъвтя*; вж. за 'свътна' стр. 31. заб. къмъ р. 8. || 19.—20. и-срьдьчнааго вм. из с., срв. стр. 91. заб. къмъ р. 6—7. || 26. ıакоже рече, сир. писанието (свещено). || 29. земьнъıими небесьнаıа съдържа логична несъобразность; трѣба да стои земьнаıа небесьнъıими. || 30. прѣзьрѧ (стб. прѣзьрѣ) и подвигноу сѧ мин. свър. 3. л. ед.

постриже сѧ въ чьрнъı ризъı, чаѩ приѩти бѣлоу и нетьлѣньноу ангельскоую одежю.** И бѣ повиноуѩ сѧ вьсѣмъ съ покорениѥмь и съмѣрениѥмь въ бъдѣнии[2] и молитвѣ, въ сътоужении[3] и слоужьбѣ[4], въ издрѧдьнѣ поѩении, въ трѣзвѣнии вьсегда, въ очищении доуховьнѣмь, въ плачи блазѣ. Отъ очью источьника испоущаѩ ѩко рѣкоу, и тою омъıваѩ вьсе тѣло своѥ, плътьскаго покоѩ отиноудь невѣдъıи какъ ѥсть; нъ на вьсѧкоу нощь стоѩ оть заходѧщиѩ слъньца до въсходѧща[5], не даѩ съна очима своима ни вѣжама си дрѣманиѩ, ни покоѩ бръвьма своима, пооучаѩ сѧ въ псалмѣхъ и пѣниихъ и пѣсньхъ доуховьнъıихъ. Съподвизаѩ сѧ съпостигноути житиѩ свѧтъıихъ отьць, овъı же прѣспѣ кротостию и мълчаниѥмь, а дроугъıѩ постъмь и бъдѣниѥмь и молитвою и съмѣрениѥмь издрѧдьно. И тако именитъ бъıсть въ вьсѣхъ отьцихъ, подобьнъ великомоу Арьсению и Антонию и Савѣ, вьсѣхъ житиѩ собою съвьршаѩ. Милостивъıи же богъ видѣвъ и[6] въ толицѣ троудѣ прѣбъıвающа въложи въ срьдьце братии, иже видѣвъше подвигъ ѥго издрѧдьнъ на слоужьбоу божию дроугъ къ дроугоу дивлѧхоу сѧ и прославлѧхоу бога дающааго благодать съвъıше троужающимъ сѧ ѥго ради. Дон̓деже патриархъ оуслъıшавъ подвигъ ѥго, бѣдиша[7] и поставити митрополита въ чьстьнѣ мѣстѣ; и не могъше ѥго томь прибѣдити поставиша и игоумена въ манастъıри, иже нарицаѥть сѧ именьмь Полихронъ, въ нѥмьже бѧше отець ·ѕ·.*** И по то сѧ ѥмъ прѣбъıваше ѩко и бес плъти[8] въ молитвахъ присно — вьсѣмъ вьсѧчьскъı, дабъı вьсѧ приобрѣлъ.

V. И свѧтъıѩ бо книгъı о таковою въпиють похвально глаголюща: прѣмоудрости древьнихъ възищеть сѧ 'и въ пророчьствихъ поживѣте; повѣсти моужь именитъıихъ съхраните,

2. одежю рус. за стб. одеждѫ. || 6. источьника вин. дв. ч., и съгласно съ него трѣбаше да стои дв. ч. рѣцѣ; а понеже двата 'източника' са слѣти въ една рѣка, поставено е въ ед. ч. и тою, стб. тоѭ. || 18. братии дат. притеж.; съ него се съгласува иже не граматично (въ ед. ч.), но логично (въ мн. ч.). || 22. бѣдиша измѣстя сказеца отъ ед. ч., каквото го иска подлогътъ патриархъ, во мн. ч., за да се разбира, че заедно съ патриарха са 'убѣждавали' Методия и други още лица. || 26.—27. вьсѣмъ в. да бъı в. приобрѣлъ: 'за всички (въ молитви) всѣкакъ, за да придобие, да спаси всички'; срв. стр. 96. р. 27.—28.

28. таковою дв. ч. (за К. и М.). || 29. писано дрѣвьнихъ. — за добъръ смисълъ трѣба да се оправи: възищете сѧ.

и въ извитиихъ приточьнъıихъ изидѣте; посрѣдѣ вельможь послоужите, и прѣдъ игоуменъı ꙗвите сѧ; по земли тоужиихъ ꙗзъıкъ проидете; добро и зъло въ чловѣцѣхъ искоушена боудета. Сьрдьце свое даста оутрьне бъıти къ господоу сътворивъшемоу ѩ.[1] И прѣдъ[2] въıшьнимъ помолиста сѧ, и отвьрзоста оуста своꙗ на молитвоу. И о грѣсѣхъ своихъ помолиста сѧ; аще же богъ въсхощеть великъıи, разоумьнаго доуха напълните сѧ, тъ бо поточить глаголъ и моудрость ꙗю. И въ молитвѣ исповѣста сѧ господеви; тъ бо ꙗвить казание и оученіе ꙗю. И въ законѣ завѣта господнѧ похвалиста сѧ. Въсхвалѧть ꙗю разоумъ мнози, и до вѣка не потрѣбить сѧ и не остоупить[3] ꙗю; и имѧ ꙗю живеть въ родъı и родъı. Моудрость ꙗю повѣдѧть ꙗзъıци. И похвалоу ꙗю исповѣсть цьркъı, ꙗже бъıста крѣпъка пособьника[4] и недвижима стълпа, основана на твьрьдѣмь камене вѣрѣ, послѣдьствовавъша пьрьвоотьцемъ и патриархомъ вѣрою и подвигъмь, дѣꙗниꙗ ихъ и троудъı собою съконьчавающа. Ꙗкоже и великъıи патриархъ Авраамъ, прадѣдъ Христовъ, вѣрою прѣсельникъ бъıвъ и пришьльць въ земли тоужеи, дроугъ божии нарече сѧ; и завѣтъ обрѣзанию отъ бога примъ вѣрою, отьць многомъ ꙗзъıкомъ нарече сѧ.

VI. Сиꙗ же свѧтаꙗ и прѣславьнаꙗ отьцѧ и оучителѧ тоюже вѣрою оукрашьша сѧ тъıже дѣтели съконьчаста; прѣсельника бо бъıста отьчьства своего и пришьльцѧ на землю тоужю. Законъ же отъ бога примъша не своемоу племени, ꙗкоже Аврамъ, нъ ꙗзъıкоу, иже не разоумѣша[1] десницѧ своꙗ ни шоуицѧ, нъ ꙗмоуже[2] сѧ притъкнѧхоу, то томоу сѧ пора-

3.—4. добро и з . . . искоушена б.: 'ще бѫдете изкусени отъ човѣцитѣ въ добро и въ зло'. До тукъ и нагатъкъ се смѣнятъ по отношение къмъ К. и М. думи и форми въ дв. ч. и во мн. ч., та намѣстѣ сѣкашъ се двои и ходътъ на рѣчьта, ту разказна, ту лична. — сьрдьце свое стои въ ед. ч., за общо сѫждение, при все че се мислятъ 'сърцата' на К. и М.; обаче ѩ въ р. 5 (за стб. ꙗ) се отнася къмъ К. и М. разказно, вм. лично ва въ дв. ч., или въı во мн. ч. || 9. ꙗю дв. ч. разказно вм. ваю лично. || 10. понеже ꙗю (за ваю) е род. п. дв., има да се прѣведе: 'че той (господь) ще обяви тѣхното (вм. вашето, — не тѣмъ, или вамъ!) напѫтване и учение'. || 11. ꙗю (разоумъ) 'тѣхния (вм. вашия р.)'; сѫщо така 12. 13. 14. ꙗю.

25. не с. племени: 'не за своето племе', не за своя народъ, — 26. нъ ꙗзъıкоу иже не р.: 'но за народъ, който не разбираше', не отличаше дѣсницата си, нѝ лѣвицата, — 27. нъ ꙗ. сѧ притъкнѧхоу: 'но до щото се дотъкнѣше', на него се поробяше и му се кланяше както на богъ. Такъвъ 'народъ' са прѣдставенитѣ въ

воцѣше кланѧахоу сѧ ꙗко богоу, — твари въ творьца мѣсто; завѣтъ же не обрѣзанию примъше, ꙗкоже Аврамъ, нъ крьщению въ оставление грѣховъ, въ вѣкы прѣбывающь, самѣмъ съконьчанъ и прѣданъ господьмь нашимь Іісоусъ Христъмь.* Моиси также съ Аронъмь въ иерѣихъ божиихъ богъ Фараонови нарекъ сѧ, моуками различьнами Єгупта оумоучь, божиꙗ люди из-д-работы ихъ изведе въ дьне стълпъмь облачьнъмь, а въ нощи стълпъмь огньнъмь; и раздѣль море по соухоу проведе въ поустыню, а противьныꙗ погроузи вь бездьнѣ. Въ поустыни же безводьнѣ напои ꙗ проражь камень, и хлѣба ангельска насыти;** и законъ же отъ бога примъ божиемь пьрстъмь написанъ, на скрижали бо каманы прѣдасть людии[3] въ съхранение и послоушание. И сиꙗ же прѣблаженаꙗ и богоугодьнаꙗ чловѣка ничимьже мьньше тою ꙗвиста сѧ тогоже божиꙗ доуха напоена свыше; соугоубѣ благодати съподобльша сѧ люди изведоста изъ мъногомрачьнаго[4] диꙗвольскаго морѧ, мысльнаго Фараона погроужьша и вьсю силоу его потрѣбиста; и вѣрою въоружьша сѧ и силою крьстьною не въ поустыню же ꙗ изведоста, нъ на свѣтъ богоразоумьныи настависта; не ис камене водоу изведъша, нъ вѣрою словесе божиꙗ жадьныꙗ напоиста; не ис нечювьствьна же камене[5] водоу изведъша, ꙗкоже и она, нъ истекъшею кръвию и водою отъ прѣчистыихъ ребръ господа нашего Іісоуса Христа вѣрьныимъ вѣчьноую пищю и бесконьчьныи животъ въ спасение прѣдаста; въ отдание грѣхомъ подающа ни хлѣба ангельска напитающа, нъ истое тѣло господа нашего Іісоуса Христа.

VII. Законъ же божии соугоубо прѣложьша въ новыи ꙗзыкъ прѣдаста, писмена сътворьша емоу. Еже бѣ сѧ отъ прѣмоудрыихъ и разоумьныихъ оутаило, то откръвено бысть младеньцемъ въ послѣдьнии вѣкъ сима; не на скрижали каманы написанъ, нъ на срьдьць скрижали плътѧнъ; ни сквозѣ облакъ, ни мьглою и боурею глаголанъ, нъ[1] самѣмь

ЖК X. хазарски подланици 'иудеи', стр. 46. и слд. — 6. богъ фараонови, въ ЖМ I. стр. 83. богъ Фараосовъ. || 13. людии род. пад., опрѣдѣля съхранение. || 15. тою род. дв., отнася се къмъ Моиси съ Аронъмь, също и 22. она. || 25.—26. да се нареди така: ни хлѣба а. н. въ отдание г. п., нъ истое . . .

28. соугоубо и двамата (заедно), рус. 'вдвоемъ'. || 32. подобрѣ плътѧны.

господъмь Іссусъмь Христъмь съконьчанъ и прѣданъ. Не сѣни соужителıа, нъ истинѣ проповѣдьника быста; ни кроплıенниıемь кръве оуньча и козьлıа кропѧща и очищающа скврьньнъııа къ плътьсцѣи чистотѣ, нъ свѧтъıимь крьщениıемь; не тѣло ıедино очищающа, нъ доушевьноую свѣщю въ срьдьчьнѣмь селѣ вьсѣмъ въсиıавъша; ни заколеньнѣи жьртвѣ проповѣдьника бывъша или слоужителѧ, нъ бескврьньнѣй и мирьнѣи Христовьнѣи слоужьбѣ слоузѣ и проповѣдателѧ ıависта сѧ, апостоломъ соупроужьника на тоже дѣло избьрана. Крьстъ съмысльно на рамоу своıею въсприимъша вьсю вьселıеноую обидоста, испълнѧюща оучениıемь та мѣста, въ нихъ же[2] они не постоıаша[3] ли оудълѧжениıемь поути, ли за оумноженис инѣхъ странъ ближьнихъ, въ нихъже рашьдъше сѧ ıако лоуча слъньчьнъııа свѣтъмь богоразоумьнъıимь просвѣтиша вьсь миръ. По тѣмъ же стопамъ и си ходѧща и тогоже доуха напоıена отъ бога томоуже словеси быста проповѣдьника и новаıа апостола, не на тоужемь основании своıе дѣло полагающа, но из нова писмена въображьша и съвьршиста въ ıазыкъ новъ. Послѣ же въсиıавъша, ıако оутрьнѧıа звѣзда отъ слъньца свѣтъ приıемлющи свѣтьлѣиши вьсѣхъ ıавлѧıеть сѧ. И ıакоже наıатии дѣлателıе въ виноградъ, понесъшеи тѧготоу дьне и варъ, съ пришьдъшиими въ .аı. часъ равнѣ[3] съподоблени быша мьздѣ божии благодати, тако извольши въ послѣдьнии вѣкъ томоуже дѣлоу ıавити сиıа новаıа проповѣдьника и свѣтильника вьсеи вьселенѣи, ıаже подвигъмь добръıимь и вѣрою крѣпъко прѣпоıасавъша чрѣсла своıа проидоста ıако слъньце, тьмьнаıа мѣста стопами своими просвѣщающа, вьсѧкоу мьглоу поганьскоую доуховьнъıимь огньмь попалѧюща и єретичьскоую, не пощадѧща душıа своıеıа, ни пощадѧща тѣлесе своıего, нъ

---

3. оуньча, съ прѣйотуване юньча: 'отъ юнецъ'. || 8. христовьнѣи дат. прит., вм. христовѣи, или образуванъ или механично написанъ по споменъ за мирьнѣи и бескврьньнѣи прѣди него. || 10. рамоу дв. ч. мѣст. п., стб. раменоу. || 12. они се отнася къмъ апостоломъ, които не са обиходили нѣкои страни. || 13. инѣхъ вм. инъıхъ. || 21. по̀право щѣше да бѫде ıавлıаıета сѧ, та да сочи къмъ К. и М., а не къмь оутрьнѧıа звѣзда. || 23. божии съгласувано въ дат. съ мьздѣ вм. въ род. божиıѧ съ благодати. || 29. да се вреди и єретичьскоую подиръ поганьскоую. || 30. писано телесе.

вьсьгда готова сѫщи за правоую вѣроу сластьно испити Христовоу чашоу.

VIII. Въ срацинѣхъ же и козарѣхъ* ꙗвльша сѧ непобѣдьна, нъ ꙗкоже Давидъ, иноплеменьникоу инъгда низъложивъ гърьдыню ѥго потрѣби, прообразовавъ троицю трьми камени, и своимъ ѥмоу мечьмь главоу отсѣкъ похвалоу приꙗтъ въ тьмахъ отъ сыновъ израилевъ. Такоже же и сиꙗ отьца, триоупостасьноу божьствоу слоузѣ соуща и проповѣдьника, въ съборѣхъ срациньстѣхъ и жидовьскыихъ обрѣтъша сѧ своими имъ книгами и ꙗзыкъмь бохъмитовы блѧди и жидовьскоую злобоу доуховьныимь мечьмь отсѣкъша потрѣбиста ꙗко плѣвелъ, и попалиста доуховьною благодатию; а слово господне въсѣꙗста ꙗко и пьшеницю въ срьдьчьнѣмь селѣ, и вьсѧ насладиста медоточьныими словесы. Трьбезначальнаго же божьства ꙗсно исповѣдаста; оуказаста въ ѥдиномь соущьствѣ равьньствъмь[1] сиꙗюща отьцѧ и сына и свѧтаго доуха. Тако ꙗ оуловиста, ꙗко и рыбы словесьною мрѣжею. И крьстиста[2] отъ козаръ чьстьныꙗ чади до двою сътоу развѣ женъ и дѣтии, трьгоубоу похвалоу отъ вьсеꙗ црькве приимъша.**

IX. Прѣидоста оттоудоу[1] на западьныꙗ страны*, благовѣстьствоующа слоко божиѥ въ ꙗзыкъ новъ. И вьсь црькъвьныи законъ прѣложьша отъ грьчьскаго въ свои имъ ꙗзыкъ прѣдаста. Трьꙗзычьникомъ же зъловоу низъложьша потрѣбиста, ꙗко плѣвелъ отъ пьшеница отвращьша, ти чисто црькви и свѣтообразьно[2] жито прѣдаста. Въ западьнихъ же Паноньстѣхъ и Моравьскахъ странахъ[3] ꙗко слъньци въсиꙗвъша, мрака грѣховьна отгънавъша, просвѣтиста боукъвами и наоучьша оученикы црькъвьномоу чиноу испълнь.**

X. И тако течениѥ съкончавающа поути сѧ ꙗста римьскаго апостольскомоу прѣстолоу поклонити сѧ, ведоуща съ собою на свѧщениѥ доуховьныи плодъ. Ѥже слышавъ апостоликъ Андрианъ изиде противоу има далече отъ града Римьска, и такоже ꙗ приꙗтъ, ꙗко аньгела божиꙗ. И оучениѥ ѥю при-

---

25 по правописа на русина прѣписувачъ трѣбаше да стои пьшеница. ‖ 27. Паноньстѣхъ е форма за м. р. вм. паноньскахъ за ж. р. като моравьскахъ.

любль постави блаженаго Меѳодиꙗ на презвоутерьство и оученикы ѥю*.

XI. Приближи же сѧ врѣмѧ покои приꙗти прѣсвѧтомоу и прѣблаженомоу отьцю нашемоу и оучителю Костѧнтиноу философоу. Видѣвъ же ꙗвлениѥ отъ бога о покои своѥмь облѣче сѧ въ чьрны ризы; и дьнь же нареклъ покоꙗ своѥго прѣбысть до нѥго дьнь[1], веселѧ сѧ и славѧ бога. И тако почи о господи въ лѣто ҂ѕ҃. т҃. о҃. ѕ҃. И приложи сѧ къ отьцемъ своимъ, пророкомъ и апостоломъ, моученикомъ и вьсѣмъ свѧтыимъ. И положиша и въ црькъви свѧтаго Климента, идеже начаша мънога ицѣлениꙗ бывати отъ чьстьнаго гроба ѥго: слѣпиꙇ абиѥ начаша просвѣщати сѧ, недоужьнии цѣлити сѧ, бѣси исходити. Ѥже видѣвъше римлѧне паче сѧ приложиша къ свѧтыни ѥго*.

XII. Свѧщьше же прѣчьстьнаго и богочьстьнаго Меѳодиꙗ на архиепископьство, на столъ свѧтаго Андроника апостола въ Панонии отъ ·а҃·, поустиша и на страны словѣньскыꙗ оучитъ въ ꙗзыкъ ихъ, написавъше епистолию сию къ кнѧземъ страны тоꙗ Ростиславоу и Свѧтопълкоу и Коцьлоу. „Андрианъ епископъ, рабъ вьсѣмъ рабомъ божиѥмъ, къ Ростиславоу и Свѧтопълкоу и Коцьлоу, слава въ вышьнихъ богоу и на земли миръ, въ чловѣцѣхъ благоволениѥ. Ꙗко о васъ слышавъше духовьны радости, ꙗже имате на спасениѥ, сълюємъ брата нашего чьстьнаго Меѳодиꙗ, свѧщена на архиепископьство, на страны ваша, ꙗкоже ѥсте просили оу насъ, да вы оучить въ ꙗзыкъ прѣлагаꙗ книгы. Да сѧ испълнить пророчьскоѥ слово, ꙗкоже рѣша: хвалите господа вьси ꙗзыци, и похвалите ѥго вьси людиѥ, и вьсѧкъ ꙗзыкъ исповѣсть, ꙗкоже господь Іисоусъ Христосъ, въ славоу богоу отьцю, аминь. И въ ѥвангелии рече господь посылаѧ своꙗ оученикы: шьдъше наоучите вьсѧ ꙗзыкы, крьстѧще ꙗ въ имѧ отьцѧ и сына и свѧтаго доуха, оучаще ꙗ блюсти вьсѧ, ѥлико заповѣдахъ

---

6. и тука нареклъ вм. нарекъ, както въ ЖМ VI., стр , 89. р. 10.

18. оучитъ за да учатъ, срв. || 20. рабъ вьсѣмъ рабомъ божиѥмъ (за божиимъ) е формулата servus servorum dei, усвоена въ званичнитѣ приставки на папскитѣ писма; тя не е пълна на стр. 90. р. 1.

вамъ; и се азъ съ вами ѥсмь въ вьсѧ дьни до коньчинъı вѣкоу, аминь. Бъı же чада възлюбленаꙗ послоушаите оучениꙗ божиꙗ, ѥже въ послѣдьнѧꙗ врѣмена прѣдано бъıсть вашего ради спасениꙗ; да пооучающе сѧ разоумьно плодъ достоинъ сътворите, и приимѣте вѣньць нетьлѣньнъ и въ сь вѣкъ и въ грѧдоущии съ вьсѣми свѧтъıими въ вѣкъı. Аминь“*.

XIII. Дошьдъшю же ѥмоу въ странъı Моравьскъı вьси людиѥ съ радостию изидоша въ сърѣтениѥ ѥмоу. И тако[1] приꙗша и ꙗко ангела божиꙗ. И отвързоша сѧ очеса слѣпъıимъ и оушеса глоухъıхъ, и ꙗзъıци вълъсноующеи възглаголаша мира. И имиже оустъı бѣша пьрвѣѥ жьрътвъı неприꙗзнинъı въздаꙗли на кладѧзихъ[2], и на вьсѣхъ мѣстѣхъ хоуловали бога, тѣмиже дѣти ихъ словесьнъıꙗ и бескврьньнъıꙗ слоужьбъı богоу въздають за вьсь миръ. И въ вьсѧкомь мѣстѣ имѧ божиѥ прославлѣѥть сѧ въ ꙗзъıкъ новъ, ѥмоуже ꙗви сѧ проповѣдьникъ и апостолъ новъ, въсиꙗвъ ꙗко слъньце, мьглоу невѣдѣниꙗ отгонѧ, и богоразоумьнъıмь свѣтъмь вьсѣмъ срьдьцѧ просвѣти. Кротостию же и сластию вьсѧ къ себѣ любъвию привлача, течениѥ своѥ съконьча; вѣроу съблюде; црькъви пѣсньми оукраси и пѣнии доуховьнъıими; и тако почи о господи въ лѣто отъ твари вьсего мира ҂ꙅ҃. т҃. ч҃. д҃. И приложи сѧ къ отьцемъ своимъ, патриархомъ Аврамоу, Исакоу, Иꙗковоу, вьсѣмъ себе оуподобль; вьсѣхъ образъ на себѣ поноша, овѣмъ равьнъ бъıвъ, овѣхъ мьнии, а дроугъıихъ прѣспѣвъ силою и дѣтелию и подвигъмь; въсиꙗвъ ꙗко слъньце лоучами притъчьнами и казаниѥмь. Ѥгоже помъıшлѧющи медоточьнаꙗ словеса нѣсть чемь сласти ѥго доуховьнъıꙗ приложити.*

XIV. Тѣмь же къıꙗ оубо хвалъı[1] въздамь вама, троужьшима сѧ толико Христа ради въ въсточьнъıихъ и западьнихъ и сѣверьскъıихъ странахъ, не ищюща врѣменьнъıихъ и тьлѣющиихъ, нъ вѣчьнъıихъ и бесконьчьнъıихъ, крьстъ господьнь моужьскъı на рамѣ въсприимъша? И тѣмь оладѣвъшю[2] грѣхъмь землю потрѣбльша разориста, и въсѣ=

5. приимѣте, както е писано, изглежда да е повел. накл., а трѣба да бѫде изяв. приимете.

13. писано тѣмьже || 18.—19. да се нареди: кротостию же, любъвию и сластию в. къ с. || 34. разориста ще да е грѣшка вм. разораста.

ꙗста доуховьноѥ сѣмѧ, и чисто цръкъви принесоста жито, — дьньноѥ оучениѥ, имьже сиꙗета свѧтаꙗ ꙗко свѣтилѣ въ вьсемь мирѣ, дѣмоньскую хоулоу и вьсѧкоу ѥ̑ресь прогънавъша. Велика оубо стълпа Христовѣ цръкъви быста, небесьнаꙗ чловѣка и земьнаꙗ ангела, въ плъти бесплътьноѥ житиѥ сътѧжавъша. Блаженое въ истиноу чрѣво ношьшеѥ вы, и въздоивъша класа[3] многаплодьна,[4] имьже напитѣста алъчющаꙗ ꙗзыкы; и жадьныꙗ напоиста животьнаго пива, непрѣстаюшоу пищю източьша вьсѣмъ обильно. Къто оубо възможеть достоиноу похвалоу ваю исповѣдати? Подънебесьноую вьсю прошьдъша, стопами своими вьсь миръ освѣтиста. Благословенъ ꙗзыкъ ваю, имьже насѣꙗста доуховьнаꙗ словеса въ спасениѥ бещисльноу ꙗзыкоу. Богодъхновенъıи даръ отъ бога принимъша, мракъ невѣдѣниꙗ вьсюдоу прогънаста, собою образъ въсѣмъ прѣдълагающа, отъ оустьноу доуховьноую сладость истачающа. Поганьствоу же вьсѧкомоу раздроушьника ꙗвиста сѧ, ѥретикомъ соупостата, бѣсомъ прогоньника; свѣтъ омраченъıимъ, оучителѧ младеньцемъ, истачающа доуховьноую сладость;[5] алъчющиимъ нескоудьнаꙗ пища, жадьнъıимъ непрѣстаꙗи[6] источьникъ, нагъıимъ обильноѥ одѣниѥ подающа; сиръıимъ помощьника, страньнъıимъ приимьника, больнъıимъ посѣтителꙗ, печальнъıимъ оутѣшителꙗ, напастьнъıимъ защитьника, въдовамъ и сирогамъ помощьника, слѣпъıимъ свѣтодателꙗ; вълающиимъ сѧ въ мори житиисцѣмь велика анькура, стѣна и покровъ припадающиимъ къ вама; июдѣемъ соупостата; исповѣдьника свѧтѣи троици; съвьршителꙗ божию съмотрению, величьствоу божию слоужителѧ, источьника божию словеси; недвижима стълпа Христови цръкъви; печать правьдѣ, щитъ вѣрѣ, шлѣмъ спасению; класъ многоплодьнъ, лоза медоточьна; съти медвьнии словеса ваю, имиже насладиста вьсю вьселеноую, ꙗко бисьръ многоцѣньнъ источьша; съкровищи господьни, вьмѣстилищи божиꙗ съмотрениꙗ, [обитѣлищи божию съмотрению],[7] съсоуда свѧтомоу доухоу избьранаꙗ, пронесъшаꙗ имѧ Христово по

7. писано клӑ многаплодьна; добъръ смисълъ би искалъ въздоивъши (сир. чрѣво) класа (сир. два) многаплодьна, а многаплодьна (вм. многоплодьна, вж. р. 30) произтича изъ израза въ род. п. многа плода. || 11. писано освѧтиста.

вьсеи земли, крьстоу похвалоу на себе понесъша; врѣменьнаꙗ прѣзьрѣвъша, а вѣчьнꙑихъ наслажениѥ приимъша. Непрѣстаньно прѣподобнаꙗ и истиньнаꙗ пастꙑрꙗ, за избьраноѥ стадо ваю подвижьно помолита сѧ! Страсти отженоуща, бѣдъ и напасти избавлѧюща, просвѣтита имъ сьрьдьчьнѣи очи и оумъ оутвьрдита, достоино послѣдовати стопамъ ваю! Немощи наша на сѧ възимающа, съвꙑше силоу подадита, да достоино поживъше о Христѣ наслѣдьници троудоу ваю обрѧщють сѧ и проповѣдьници правѣй вѣрѣ, юже имъ ѥста прѣдала, да вьси ѥдиногласьно прославѧть трьсвѧтоѥ божьство, отьца и сꙑна и свѧтаго доуха, нꙑнѧ и присно и въ вѣкꙑ вѣкомъ! Аминь.

Забѣлѣжки къмъ Похвала Кирилу и Методию.

*Ржкописи съ похвала на двамата братя знаеме доста много: по 15 ржкописа издаде текстове *Бодянски* (Б) въ Чтенія 1865. кн. 2. и 1866. кн. 2.; отъ тѣхъ е найстаръ прѣписътъ въ Успенския ркп. отъ XII. в., по който е направено издание и въ Prameny dějin českých 1873. I. 53—68. отъ *J. Perwolf* (П). По прѣписъ во сборникъ на Владислава Граматикъ отъ 1469. издаде текстъ *Гь. Даничичъ* въ Starine Jugoslavenske Akademije znanosti i umijetnosti 1870. кн. I. Единъ текстъ отъ срѫбски изводъ у Бодянски изъ сборникъ на Владислава Граматикъ отъ 1479. (Чтенія 1865. кн. 2. № 15) прѣдставя Похвалата пòкжсо отъ текстоветѣ въ ржкописи отъ руски изводъ. Въ прѣписи на пòновитѣ ржкописи Похвалата бива изрично отдавана Клименту епископъ Словѣнски.

Тукъ се дава текстъ, вмѣстенъ отъ *П. Лавровъ* (Л) въ книгата му „Житіе святаго Меѳодія и похвальное слово св. Кириллу и Меѳодію по списку XII. в.“ Москва 1899. (изъ Чтенія въ Импер. Общ. ист. и древност. при Моск. унив. за 1899). Раздѣлихъ текста на XIV ставки (у Перволфа е раздѣленъ на VI глави); подирнитѣ двѣ се срѣщатъ съ двѣтѣ глави изъ Львовския ржкописъ II. на Житието Константиново у Шафарика, Památky dřevního písemn. jihoslov.² 1873. стр. 25—27. За сравнение съ Моравско-панонскитѣ легенди се сочатъ къмъ особни мѣста въ Похвалата Житието Кирилово (ЖК) и Житието Методиево (ЖМ).

Къмъ наслова.

¹ Б., во всички други ркп. сътворьшемоу.

² и Мефодию дргд., съ излишно и.

Къмъ ставка I.

¹ вѣчныи во всички остали ркп.

² това $\tilde{\text{з}}$ дали не иде отъ нѣкаква дума на първописа, напр. сѣ, която късни прѣписувачи да са нагодили подъ число $\tilde{\text{з}}$ къмъ своя вѣкъ отъ сътворението на свѣта? Знаятъ се и други подобни нагаждания, вж. напр. пòнапрѣжъ въ Похвалата Кирилу.

ЖК I и ЖМ I.

Къмъ ставка II.

¹ нѣкіи во всички ост. ркп.

² писано о нѣкомьже, погрѣшно.

³ господа во всички ост. ркп.

⁴ праведныихъ дргд.

* ЖК II.

** ЖК III.

Къмъ ставка III.

¹ рѣша во всички ост. ркп.

* ЖК IV.

Къмъ ставка IV.

¹ писаното и срьдьчьнаго трѣба да се разбира тъй: ис (за из) срьдьчьнаго.

* ЖМ II.

** ЖМ III.

² стъргано за, дргд. заБдѣнін.
³ двѣ букви изстъргани, дргд. Бестоуженнн.
⁴ слоуженін во вс. ост. ркп.
⁵ въ единъ ркп. отъ захода слъньца до въсхода, дргд. отъ з. с. до въсходмща.
⁶ така во вс. ост. ркп. видѣвъ и У.
⁷ по тая форма за мн. ч. похвалата явно зависи отъ житието, дѣто има два подлога: царь и патриархъ. Въ похвалата подлогътъ е единъ, а сказецътъ останалъ во мн. ч.
***ЖМ IV; срв. ЖК VII.
⁸ бесплотенъ во вс. ост. ркп.

Къмъ ставка V.

¹ дргд. вы.
² прѣ. дргд. предъ
³ дргд. отстоупить.
⁴ дргд. побитнм

Къмъ ставка VI.

¹ разоумѣаше дргд.
² така се пада да бѫде вм. юмьже, както е въ У.
* ЖК X.
** ЖМ I.
³ люди У.
⁴ дргд. многомрачнаго, многачермьнаго, многачернаго.
⁵ во вс. ркп.: нечювьствьна же не не камене. Размѣсти думитѣ Б; Л.

Къмъ ставка VII.

¹ липсува въ ркп.
² безъ же тукъ и дргд., а дргд. въ нихъ же.
³ равьнѣмь: дргд. равьнѣ.

Къмъ ставка VIII.

* ЖК VI; VIII—XII, ЖМ IV.
¹ погрѣшно равьньствънь.
² погрѣшно кръста; сричка сти добавена послѣ на полето; въ другитѣ ркп. кръстиста.
** ЖК XI.

Къмъ ставка IX.

¹ въ единъ ркп. отъ Доунаю.
* Изразътъ „на западни страни" иде отъ мѣсто спрѣмо тѣхъ източно. въ случая източно отъ Моравия и Панония, а то е отъ мѣсто, дѣто авторътъ е писалъ Похвалата.
² свѣтозарно дргд.
³ въ западьнихъ же странахъ . . .; само въ единъ ркп. въ западныхъ же и панонскыхъ и моравскыхъ странахъ.
** ЖК XIV—XV, ЖМ V.

Къмъ ставка X.

* ЖК XVII, ЖМ VI.

Къмъ ставка XI.

¹ негдѣ до сего дьне, дргд. до него дьне, или до нюго дьніи не. Трѣба да се прѣдполага нѣкое количествено опрѣдѣление прѣди дьнь. а то е било пропуснато, или изпуснато.

ЖК XVIII, ЖМ VII.

Къмъ ставка XII.

* ЖМ VIII.

Къмъ ставка XIII.

[1] изпуснато и во вс. ост. ркп.

[2] буквата з въ тая дума е написана върхъ изстъргано ц.

[3] ЖМ. XVII.

Къмъ ставка XIV.

[1] дргд. похвалы.

[2] дргд. осладѣвшоую.

[3] по др. ркп., вм. гласъ въ тоя и въ още нѣкои. Вж. понататъкъ класъ.

[4] форма смѣсена отъ многа плода и многоплодьнъ.

[5] дргд. сластъ.

[6] дргд. напала.

[7] това божию съмотрению веднага слѣдъ прѣходното може да е погрѣшна повторка.

В

СЛОВАРЧЕ

Напомняне.

I.

Привеждатъ се *думи,* за новия български езикъ нѣкакъ неясни, или нему вече незнайни. Тѣ се привеждатъ въ обликъ старобългарски.

Тълкуването мѣри да произведе: а) проумѣване на новобългарския езикъ прѣзъ стария; б) по́добъръ прѣводъ на старото по ново; в) оправяне и умножение на новото.

Разликата между старобългарското и новобългарско е произлѣзла: а) отъ това, че старобългарскиятъ и новобългарскиятъ книжевенъ езикъ не са основани върху едно и сѫщо нарѣчие на българския народъ; б) отъ това, че езикътъ на българитѣ, успоредно со живота имъ и во връзка съ него, се е мѣнилъ всѣкакъ прѣзъ течение на историчното врѣме

II.

Не бива да се мисли, че звуковата еднаквость на старобългарска дума съ новобългарска покрива всѣкога и еднакво значение. Затуй нека прилежно се пита словарчето. Когато въ него нѣма дирената дума, ще се знае, че нейното значение е еднакво съ извѣстното новобългарско.

А когато се дири дума въ словарчето, трѣба да се има на умъ, какъ се отнасятъ къмъ старобългарския езикъ граматиката и правописътъ на текста, отъ дѣто е дирената дума.

вж. *вижъ*; гов. *говорски;* книж. *книжевно;* нвб. *новобългарски;* нкг. *нѣкого;* нкм. *нѣкому;* нщ. *нѣщо;* срв. *сравни*, стб. *старобългарски.*

Скобитѣ [ ] и звѣздицата * упѫтватъ къмъ потеклото на думата.

Словарче.

А

а а, ала; а, и, па, като; ако и да.

абиѥ веднага, тозчасъ.

алканиѥ, алъканиѥ ламтежъ (за ядене), гладъ. Вж. **алчѫ**.

алч-ѫ и алъч-ѫ, алк-ати ламтя (отъ гладъ), гладенъ съмъ. || Срв. нвб. книж. *алченъ; лакомъ;* залъкъ.

аллилоуиа грц. ἀλληλούια, евр. дума: хвалете гóспода. Употрѣбя се отъ църквата за възторгъ: алилуя!

аминь грц. ἀμήν, лат. amen, евр. дума за увѣрение, особито подиръ благословия: така (е), истина (е), аминъ.

ангелозрачьнъ който има 'зракъ', погледъ ангелски; ангелогледъ, ангелозраченъ.

анкира, анъкира грц. ἄγκυρα, котва; рус. якорь.

аще ако; когато, вж. **югда**; **аще и** ако и, при все че.

анагностъ грц. ἀναγνώστης (който прави да се 'знае', сир. четивото) четецъ въ църква, псалтъ.

апостоликъ лат. apostolicus, прозвание за прѣемника на апостолския (Петровъ) прѣстолъ; пáпа (римски). Вж. **папежь**.

асикрить, грц. ἀσηκρῆτις, отъ лат. a secretis, сановникъ при двора за тайни поржки; секретарь.

аеръ грц. ἀήρ въздухъ, мъгла.

Б

безвѣстьнъ що не е 'вѣстенъ', не е за разбиране отъ що е; неизвѣстенъ, незнаенъ.

безоумиѥ думане противно на ума, безъ 'умъ'; безумие.

бескврьньнъ [без, скврьна] безъ окапано, опапано; неоскверненъ, неопетненъ.

бесплътьнъ що не е отъ плъть; безплътенъ; — **бесплътьныѩ силы** безплътни сили, ангели.

бесчьстиѥ нщ. не за 'почитане', непочтено, хулно; безчестие. Вж. **бечьстьнъ**.

бесѣда приказване, приказня; слово за сказване, бесѣда; дума.

бесѣдоу-ѭ, бесѣдов-ати приказвамъ, сказвамъ; говоря. || Нвб. книж. *бесѣдувамъ*.

бечьстьнъ [без, чьсть] който не дава честь, не почита, не тачи, хули; хулникъ. || Нвб. книж. *безчестенъ* само въ значение 'който нѣма честь'.

бештисльнъ [без, число] безъ четъ, безъ брой; безчисленъ, безчетенъ, безброенъ.

благоволѥниѥ състояние въ 'благость' на 'волята'; добро разположение, драгость; благоволение.

благовѣрьствиѥ вѣрване добрѣ, благочестиво; благовѣрство. || Срв. *благовѣренъ*.

благодатити (намѣрена само тая глаголна форма) призовавамъ (въ църковна служба) божия 'благодать' (за здравето) възъ нкг. (Възможно е, да почива изобщо тая дума възъ прѣписувачка грѣшка въ ЖМ XVII; другадѣ **благодѣтити**).

благодать 'благо' (отъ бога) дадено; благодать. Вж. пóстаро **благодѣть**.

благодѣть 'благо' дѣло, сторено отъ добрина небесна или човѣшка; вж. **благодать**. || Нвб. книж. *благодѣяние*.

благообразно *нар.* съ 'образъ', видъ 'благъ', приятенъ; хубаво, прилично. || Нвб. книж. *благообразно*.

благословлѥниѥ (отъ глг. **благословити**) благословия, благословение.

благоѫханьнъ що 'ухае' благо, дъха мирисъ приятенъ; книж. благоуханенъ.

блаж-ѫ [*благ-ѭ] -ити съ 'благо' наричамъ, 'блаженъ' смѣтамъ; ублажавамъ.

блажн-ѭ, блазн-ити, мамя къмъ 'съблазънь', блазня. || ж отъ з подъ въздѣйствие на н+й въ сричката нѭ.; срв. нвб. *шлюпка* отъ *слюпка* за 'слупка', нщ. снето съ 'лупене', олупено; сѫщо *кашлѭ*.

близь *нар.* въ близость, близу.

блюд-ѫ, блюс-ти [* блюд-ти] пазя, варди, 'съблюдавамъ'; — **блюдѫ сѧ** пазя се, варда се.

блюститель, вж. **блюдѫ**; който 'съблюдава', който варди; нвб. книж. блюститель.

блѫдъ думане 'заблудно', 'блудно', забърквано; заблуда, измама. || Нвб. книж. *бледословие*.

бо усиля значението на думата прѣдъ себе въ изречения за изтъкване, за увѣрение, за доводъ. Въ подирния смисълъ може да се изрази нвб. со „защото", „че"; инакъ остая безъ прѣводъ. Вж. **убо**.

богатичиште богатско чедо. || Нвб. говор. се образуватъ увелич. форми *кучище, кучетище, кучететище*.

богозарьнъ що изпуща божествени зари; 'богозаренъ'.

боготочьнъ способенъ за божественъ 'токъ': 'боготоченъ'.

боготъканьнъ отъ бога 'изтканъ': 'боготканъ'.

богочьтьць който дава почитъ богу; к. почита, тачи бога; богочестивъ.

болѥ *прил. срв.* къмъ **добръ**, подобъръ, похубавъ; вж. **лоучь**. || Нвб. говор. цѣс. „азъ съмъ цвѣте отъ вси цвѣтя *найболе*". — **болѥ** *нар.* повече.

болѣзнь болесть (не болѣсть!).

бол-ѭ,-ѣти болѣя, боледувамъ.

бор-ѭ, бра-ти сѧ боря се. || *брати* произлиза отъ *'борти'*, рус. *бороть*.

бохъмитъ Мохамедъ.

брань, вж. **борѭ сѧ**; борба съ орѫжие, битка. || Нвб. книж. *брань*; „поле брани" църковнослов., поле на (юнашката) борба; отъ наши поети невѣжествено сторено *полебранъ!*

бран-ѭ, -ити съ противене отблъсвамъ, отказвамъ; забранявамъ.

братиꙗ *ед. ч. ж. р. събират.* || нвб. *братя* за мн. ч. къмъ *'братъ'*.

братьнь братовъ.

бръвь 1. вѣжда; клепка. — 2. бръвь, греда прѣфърлена за минуване по нея, за мостъ.

бръзо, вж. **скоро**, бързо; — **въ бръзѣ** бърже, въ кѫсо врѣме.

брѣг-ѫ, брѣшти [* брѣг-ти] маря за нщ., грижа ми е; — **не брѣгѫ** не маря, не хая || Нвб. книж. *небрѣженъ*, немарливъ.

брѣмѧ товаръ, брѣме. || Нвб. *брѣме* дърва

боукы, *род. п.* **боукъве**, и *мн. ч.*, буква: писмо, спр. нщ. писано, книга.

бъів-аѭ, -ати 'бивамъ', ставамъ, ставамъ.

бъıстрость бързина; бързина на ума, бистрина. || Нвб. геогр. имена *Бистрица* спр. 'бърза'.

бъıтие (отъ **бъıти**) щото произлиза отъ 'биване', отъ 'добито' сѫществуване, книж. битие.

бѣда щото доварва 'обида', накърнение; опасность; нужда, неволя; бѣда. || Нвб. гов. *бѣденъ* неволенъ, окривденъ; книж. *бѣденъ* рус., сиромахъ.

бѣсъ лошъ духъ, демонъ въ човѣка, книж. бѣсъ, мн. бѣсове. || Нвб. *бѣсенъ* обзетъ отъ 'бѣсъ', лошъ духъ; *бѣсъ* болесть у кучета, свини, вълци и др.

бѣжд-ѫ [* **бѣд-ѭ**], **бѣд-ити** каня нкг., карамъ го да бѫде нщ.; пристоявамъ; 'бѣдя'; придумвамъ, 'убѣждавамъ'. || Нвб. гов. *бѣда бѣдиха* нкг., незаслужено го нарекоха, нарочиха, сториха, обвиниха; набѣдиха го.

В

варъ 1. горещина, пекъ, жега; срв. *варя, врълъ*. — 2. варь (печенъ камъкъ); нвб. промѣнило рода си както жарь, пепель, каль и др.

велеглавъ съ голѣма глава, съ 'велика' глава, 'велеглавъ'. || Нвб. книж. *веле*гласно, съ голѣмъ, великъ гласъ; *веле*лѣпно, *веле*-мѫдро, *веле*-рѣчиво.

велии голѣмъ, великъ, величавъ. || Нвб. геогр. и лич. имена: *Вельо-бърдо, Вельо*.

величьство величие; 'величество'

вельми много, твърдѣ, яко (говор. яцѣ) Вж. **велии**; **зѣло**.

велѣние (отъ **велѣти**) наложена 'воля', искане, поръка, 'велѣние'; повелѣние.

вел-ѭ, -ѣти давамъ воля, дозволявамъ; налагамъ воля, повелямъ; заповѣдвамъ. || Нвб. говор. *веля* кажа, казвамъ, думамъ; а стб. кажѫ заповѣдвамъ, уча.

ветъхъ 'ветъхъ', старъ; — ветъхꙑи дьньми 'стариятъ по дни', вѣчниятъ, богъ. || Нвб. *вехтъ*, съ прѣмѣтане; погрѣшно 'стари дрехи' вм. вехти; *ветошь* отъ ветъшь, *вето*шарь, *вето*шина.

весел-ѭ,-ити сѧ драго ми е, имамъ задоволство, доволенъ съмъ; — в. с. о богѣ доволенъ съмъ въ бога, за бога.

вешть нѣщо, прѣдметъ, работа; книж. вещь.

вивлотикарь [грц. βιβλίον, лат. bibliothecarius] библиотекарь.

видѣние (отъ видѣти) виждане, гледане, погледъ; гледка; видѣние.

вина щото 'завинява' нщ., става 'виновно' за нщ.; вина, причина, доводъ; обвинение.

виноградъ садъ за 'вино', садъ отъ 'винени лози'; лозе.

владꙑка който 'влада'; властникъ, господарь; владика; началникъ. || Нвб. само за духовни началникъ, владика.

владꙑчьство [отъ владꙑка] 'владане', господство; книж. владичество.

власть [* влад-ть] сила, мощь, право възъ нкг. или нщ.; власть.

вла-ѭ, -ꙗти сѧ люшкамъ се, мѣтамъ се; развѣвамъ се (за платъ). || Чеш. vlajka знаме (на корабъ).

влъна 'навалена' грамада водна, вълна́; в. вѣтрьнꙑ отъ вѣтъръ, бурни вълни.

влъсноу-ѭ, влъснов-ати [*велс-] думамъ неразбрано; завалямъ, ломотя; фъфля (отъ 'влъхва'?).

вои, род. п. вои, войскарь, войникъ, ратникъ. || Нвб. *вой*вода.

волꙗ щѣние, воля; позволение, съгласие. || Нвб. давамъ нкм. воля; безъ моя воля.

воюѭ, воюв-ати водя война, воювамъ; — в. на воювамъ противъ нкг.

воеводьскъ що пристои на 'воевода'; войводски, началнишки во войска, въ управа.

врагъ противникъ на доброто нкм., зломисленъ неприятель; врагъ. || Нвб. *врагъ* го взелъ; поет. *врази*.

врачоу-ѭ, врачев-ати лѣкувамъ. || Нвб. *врачувамъ* върша дѣло на 'врачъ', подавамъ помощь съ таинствени дѣйствия.

врачь който съ изкуство лѣкува, лѣкарь. || Нвб. *врачъ*, *врачка* който съ изкуство обявява нкм. щото го досѣга; рус. *врать* лъжа, *врачъ* лѣкарь.

врачьство лѣкуване, лѣкъ.

вращт-ѫ [* врат-ѭ], врат-ити върна, обърна. || Нвб. 'върна' отъ вър*т*на, вра*т*на; гов. *врата*.

врътоградъ ограденъ 'вертъ'; садъ; градина. || Нвб. *вертъ* оградено мѣсто; сръб. *врт* овощна градина.

врьста размѣръ, периодъ отъ живота, връсть; врѣме отъ живота, пора; вж. сѫврьсть. || Нвб. книж. *возрасть* рус

въда-мь, въда-ти дамъ въ рѫка; отдамъ, прѣдамъ.

възбран-ѩѭ, -ꙗти съ противене възпирамъ, възбранямъ; забранявамъ.

възвед-ѫ, възвес-ти [* въз-вед-ти] заведа нагорѣ, високо; 'възведа', възкача.

възвесел-ѭ, -ити сѧ стане ми драго, задоволно; зарадвамъ се; възиграя.

възвращт-ѫ [* въз-врат-ѭ], възврат-ити, вж. вращтѫ; възвърна, върна; 'възвратя'.

възвожд-ѫ [*въз-вод-ѭ], възвод-ити 'водя', карамъ нагорѣ; въздигамъ; възвеждамъ.

възвѣшт-ѫ [* въз-вѣст-ѭ], възвѣст-ити обадя гласно 'вѣсть', възвѣстя.

възглагол-ѭ, -ати заговоря, продумамъ, кажа високо, възгласа; провикна се.

възда-ѭ, -ꙗти (свър. въздамь), въздавамъ, принасямъ.

въздвиг-ѫ, въздвишти [* въздвиг-ти], свър. въздвиг-нѫти; 'вдигна' нагорѣ, повдигна, въздигна. || Нвб. са добити отъ двигнѫ двѣ думи: 1. книж. *вдигна*, гов. *дигна*, отмѣстя отъ долу нагорѣ; 2. книж. *двигна* изкарамъ отъ състояние на покой. Срв. подъ възьмѫ.

въздвиз-аѭ, -ати движа възъ нкг.; вдигамъ противъ нкг., възъ нкг.; повдигамъ възъ.

въздо-ѭ, -ити съ 'подояване' отгледамъ; откърмя, 'въздоя'.

възим-аѭ -ати (свър. възьмѫ вж.) поимамъ къмъ себе, възъ себе; взимамъ, отнимамъ. || Нвб. книж. възйемамъ, вдигамъ нагорѣ.

възишт-ѫ [*възиск-ѭ], възиск-ати почна да 'ища', да диря; подиря; вж. иштѫ

възлож-ѫ, -ити положа възъ нкг., възъ нщ.; възложа. Вж. възмѣтаѭ.

възлѣт-аѭ, -ати полѣтя, политамъ нагорѣ; възлѣта, възлитамъ.

възлюблѥнъ (отъ възлюбити) вж.; поеменъ въ любовь; 'възлюбенъ', обикнатъ, въ любовь иманъ. || Нвб. книж. *възлюблени*.

възлюб-лѭ [* възлюб-ѭ], -ити поема въ любовь, възлюбя, обикна.

възмог-ѫ, възмошти [* възмог-ти] съ мощь постигна; смогна, мога; успѣя. || Нвб. книж. *възмож-енъ, -но*.

възмѣт-аѭ, -ати, 'мѣтамъ', полагамъ възъ нкг.; възлагамъ. Вж. възлож-ѫ.

възненавижд-ѫ [* -вид-ѭ] възненавид-ѣти поема въ 'ненависть', въ умраза; възненавидя, намразя.

възнес-ѫ, -ти съ носене възвися; възнеса.

възношениѥ (отъ възносити) възнасяне на даровете (въ обреда на литургия).

възраст-ѫ, възрас-ти [* възраст-ти] направя да порастне нагорѣ, да порасте, да възрасте; 'възрастá'.

възъпи-ѭ, -ити [* въз-ъп-] възгласи съ чувство, провикна се. Вж. въпиѭ.

възьм-ѫ, възѧ-ти (несвър. възимаѭ) 'възйема', поема нагорѣ; взема; вж. приимѫ. || Нвб. изварани 2 глагола: 1. книж. *взема*, гов. *земо*; 2. книж. *възйема*. Срв. подъ въздвигѫ.

възьр-ѭ [* въз-зьрѭ, и въ-зьрѭ], -ѣти насоча 'зракъ' възъ нкг.; погледна.

вълаг-аѭ, -ати полагамъ, турямъ въ нщ., влагамъ.

вълмѣстилиште 'мѣсто' за влизане, за прибиране; конакъ, ханъ. || Нвб. книж. *вмѣстилище*.

вълмѣшт-ѫ [* вълмѣст-ѭ], вълмѣст-ити сѧ въ нщ. изпълня мѣстото, влѣза цѣлъ въ 'мѣсто': вмѣстя се, побера се, влѣза. Нвб. погрѣшно 'помѣстя' се: то значи мръдна отъ едно мѣсто на друго близко.

въкоушениѥ [* въ-коус-ѭ] поемане 'въ себе съ кусване'; — на въкоушениѥ за кусване, за ядене.

вънезапоу [* въ, не, за, пъва-] во врѣме, когато не е за 'уповане', за очакване; изеднъжъ, неочаквано: книж. внезапно.

вънид-ѫ [* въ-идѫ], въни-ти 'отида' вътрѣ; 'внида', влѣза.

вънѩм-ѫ [* въ-н-имѫ], вънѩти, вж. имѫ. поема въ себе умствено, внема; въ себе мисля. || Нвб. книж. *внимание*.

вънѣждоу нѣгдѣ вънъ, навънъ отъ нщ.; отвънъ; външно.

въображ-ѫ [* въ-образ-ѭ] въобраз-ити вложа въ 'образъ', образувамъ; изработя. || Нвб. книж. *въобразя си, въображение*.

въпад-аѭ, -ати падамъ въ нщ., впадамъ, изпадамъ; вж. въпадѫ.

въпад-ѫ, въпас-ти [* въпад-ти], падна въ нщ., изпадна въ нщ.; — в. въ болѣзнь падна боленъ.

въпи-ѭ, -ти съ чувство викамъ; вѝкамъ за внимание; провиквамъ се. Вж. възъпиѭ, въпль. || Нвб. поет. *въпия*.

въплъшт-ѫ [* въплът-ѭ], въплът-ити сѧ въ плъть влѣза, въ плъть се прѣвърна, въплътя се.

въпль [* въп-йь] трепетенъ, плачевенъ викъ. || Нвб. книж. поет. *вопълъ, вопли*

въпрашаниѥ (отъ въпрашати) запитване питане; въпросъ.

въпраш-аѭ, -ати вж. въпрош-ѫ; запитвамъ, питамъ; разпитвамъ. || Нвб. гов. *прашамъ* питамъ.

въпрош-ѫ [* въпрос-ѭ], въпрос-ити запитамъ, попитамъ. Вж. прошѫ.

въри-нѫ, -нѫти 'рина' нщ. въ низко, въ дълбина; бутна, тласна; 'врина'. || Нвб *изрина, зарина*.

въсиѩ-ѭ, -ти подновя 'сияние' възъ нщ., възсияя.

въсклик-нѫ, -нѫти вж. кличѫ: високо викна, извикна; високо 'кликна', възкликна. || Нвб. *възкликъ, възклицание*.

въскраи около крайщата; покрай, край. || Нвб. гов. *скрай* отъ *вскрай*.

въскол-ѭ, въскла-ти [* вьс-кол-ти] съ 'разколъ', съ 'цѣпене' махна: размахна, пръсна; възпра.

въскрѣш-аѭ [* въз-крѣс-ѭ], -ати правя да 'свѣтне' отново животътъ въ нкг.: възкресявамъ. || Словенски *kres* огънь, сияние.

въспоѭ, въспѣ-ти, вж. поѭ; поема да пѣя, запѣя; възпѣя.

въспраш-аѭ, -ати вж. въпрошѫ, все питамъ за разяснение; разпитвамъ.

въспри-имѫ, -ѩти поема 'нагорѣ' отъ нкг. къмъ себе: възприема; вж. приимѫ, прѣимѫ.

въста-нѫ [*въз-ста-нѫ], -ти вдигна се нагорѣ; стана (отъ мѣсто). || Нвб. книж. *въз-стана* е друга дума срѣщу 'стана': вдигна се противъ нкг. или нщ.

встокъ дѣто 'тича' нагорѣ, 'възтича' слънцето; изтокъ. || Нвб. ез. схваща 'течението' *изъ* нѣкое мѣсто, а стб. ез. го схваща *вѣзъ*, надъ мѣстата.

въстѧг-нѫ, -нѫти потегна нагорѣ и близу, стегна. || Нвб. отъ 'възтегна' останало само стегна; обаче гов. *востегарка*, що помага за стѣгане конски товаръ.

въстѧз-аѭ, -ати сѧ залавямъ се съ нкг. въ прѣпирня, въ състезание; 'застезавамъ' се, запрѣпирамъ се.

въсхвал-ѭ, -ити взема да хваля, захваля; со хвала възвися, възхваля.

въсхожд-ѫ [*въз-ход-ѭ], въсход-ити вървя, отивамъ нагорѣ; 'възхождамъ', възлизамъ.

въсхошт-ѫ [* въз-хот-ѭ], въсхът-ѣти почувствувамъ ново искане, ищене; 'възнища', възжелая, пожелая.

въсѣ-ѭ, -ти (и въсѣ-ити) 'всѣя'; засѣя, посѣя.

въсѧд-ѫ, въсѣс-ти [* въ-сѣд-ти]: 1. седна въ нщ. – 2. (отъ въз-сѧдѫ седна на мѣсто извисено; 'възседна'. || Нвб. ез. слѣлъ 'вседна' и 'седна'.

въхожд-ѫ [* въ-ход-ѭ], въход-ити съ ходъ стигамъ вѫтрѣ въ нщ.; 'вхождамъ', влизамъ. || Нвб. книж. *входъ*.

высокъ вздигнатъ надъ други 'извисенъ', високъ; — на высокыихъ на вишни мѣста, въ небесата.

высоть [* въ-испрь] во висини; възбогъ, високо.

вышьнии що е во висинитѣ надъ всички, що е найвисоко; вишни (за бога).

вы-ѭ, -ти виѭ. || Срв. *вой*.

вьсакъ всѣкакъвъ; всѣкои, всички: -а, -о. Вж. вьсѣкъ; вьсѣчьскъ.

вьсегда всѣкога, всѣкой пѫть; всѣкогажъ. Различно отъ 'винаги', стб. вынѫ.

вьселенаѩ дѣто е 'вселенъ', вмѣстенъ свѣтътъ; вселена; фр. univers. Нвб. книж. *всемиръ*, вьсь миръ грц. κόσμος; чеш. vesmír.

вьсемогѫи що може всичко; всемощецъ, всемощникъ.

вьсь всички *м. р.*; весь, цѣлъ; всѣкакъвъ. Нвб. гов. *весдень* цѣлъ день.

вьсьма *нар.* 'съвсѣмъ' (произведено сѫщо отъ вьсь), много.

вьсѣкъ, вьсякъ, вж. вьсакъ; всѣкой, всѣкакъвъ. || Нвб. гов. *сякъвъ*.

вьсѣчьскъ, вьсячьскъ, вьсачьскъ всѣкакъвъ; — вьсѣчьскаѩ *ср. мн.* всѣкакви нѣща, всичко.

вѣжда клепачъ, клепка; вѣжда; вж. бръвь.

вѣкъ трaяне на битието во врѣмето; врѣме отъ живота; вѣкъ. || Нвб. гов. 'вѣкъ' свѣтъ, човѣчество.

вѣ-мь [* вѣд-мь], вѣд-ѣти съмъ во 'вѣдѣние', въ знание; извѣстéнъ съмъ, знaя. || Нвб. *невьмъ нар.* незная, струва ми се, чини ми се.

вѣроу-ѭ, вѣров-ати съмъ съ вѣра, имамъ вѣра, вѣрвамъ; гов. и поет. 'вѣрувамъ'.

вѧжѫ [* вѧз-ѭ], вѧз-ѣти въ нщ. се сѫдържамъ, се състоя; лежа въ.

Г

гажд-ѫ [* гад-ѭ], -ити съ 'гадни' думи наричамъ; гадя; порицавамъ.

гвоздь гвоздий, клинецъ; грц. пиронъ.

глаголъ [*гол + гол] щото е съ 'гълчане' произведено; гълчка, рѣчь; дума.|| Нвб. книж. *глаголъ* лат. verbum; гов. *гълъла* буквица.

гласьнъ що се изкарва съ гласъ, гласенъ, що притежава гласъ, гласовитъ.

глоумлюние (отъ глоумити сѧ) забава. || Нвб. *глума*, шега за подбивъ.

гна-ти неопр. накл. къмъ женѫ вж.

гнѣв-аѭ, -ати сѧ гнѣвъ ме е, гнѣвя се: сърдя се.

говѣнинъ комуто се пада всѣкакво тачене, уважение; приличенъ, достоенъ. || Нвб. гов. *говья* нѣм. прѣдъ него не сѣдамъ, не се смѣя, дори не говоря: книж. *благоговѣенъ*.

говѣние (отъ говѣти) държа се въ почитъ, въ уважение къмъ нкг. || Нвб. книж. благоговѣние.

говѣ-ѭ (и говлѭ) -ти 'въздържамъ се' 1. плътски, за постъ; 2. нравствено, за почитъ; тача. || Нвб. *говья* не ямъ блажно; стоя правъ и мълчаливъ прѣдъ важно лице въ челядьта: чеш. hověti угаждамъ.

годѣ: годѣ ѥсть угодно е, приятно е; — ѩкоже годѣ както-годѣ. || Нвб. *кой-годѣ*

що-годѣ и под. Срв. *год-ежъ*, *год-ина*, *у-год-а*.

гон-ѭ, -ити гоня, различно отъ жьнѭ вж.

гора издигната нагорѣ земя, планина.|| Нвб. *горѣ;* Света-*гора*, Срѣдна-*гора*.

горе *сжщ.* състояние горчиво, горко; горе вамъ горко ви. Вж. горесть.

горесть горчивина (физично и нравствено); горесть. Вж. горькоѥ.

горькоѥ нщ. горчиво. || Нвб. гов. *'горко ми'*. Вж. горе.

гор-ѭ, -ѣти горя; — горѧшть що гори, който г. || Нвб. *горещъ* взело значение на прил. 'жежъкъ'.

господьнь свойственъ на гóспода; книж. господенъ, гов. гóсподевъ.

готов-лѭ, -ити правя да е нщ. готово: готвя, приготвямъ; книж. *приготовлявамъ* рус.

гранъ външна площь на прѣдметъ отъ единъ ржбъ до другъ; страна, лице.|| Нвб. гов. *грáна* вѣтка отъ дърво, клонъ съ листята; *грáнка* задѣлена часть отъ прежда. Срв. *грáница*.

гръдость надигане, гордость. || Нвб. гов. *гърдя* нкг. отъ 'високо го свалямъ', унизявамъ; хуля. Лично име *Гърде*.

гръдынꙗ гордѣене, гордость.

гръжд-ѫ [* гръд-ѭ], гръд-ѣти сѧ съмъ 'гордъ' съ нщ., гордѣя се; надигамъ се, маря.

громъ произведенъ отъ нѣкакво силно сблъскване шумъ, звукъ; гръмъ; гърмежъ; гръмотевица.

грѧд-ѫ, грѧс-ти [* грѧд-ти] вървя насамъ, ида. || Нвб. гов. *гредемъ* ходя; книж. 'градущи' неправилно вм. *гредещи*, църксл. грядущи.

гржбъ нетесанъ; безизкуственъ, простъ; неспретенъ, невѣждъ. || Нвб. книж. *грубъ;* гов. *грубъ* грозенъ, *грубя* загрозявамъ.

гоужд-ѫ [* гоуд-ѭ], -ити бръмча, вж. гѫсли; гъгча потулно, ръмжа; коря, хуля. || Нвб. гов. *кудя; гуд-а* 'която грухти', свиня.

гжгнивъ човѣкъ що изговаря прѣзъ носъ, неясно, неразбрано; гжгнивъ.

гждениѥ (отъ гжжд-ѫ, гжсти) отъ гусла екотъ; свирня.

гжсли *м. ч.*, *рѣдко ед. ч.* гжсль [* гжд-], 'гждулка', гусла. Вж. гоуждѫ.

Д

да да; та, я, че; а пъкъ; е, ха, де; — да аще та ако; — да бы да би, за да.

даже та, дори; книж. даже рус.

дальнъ далеченъ. || Нвб. книж. *дальновиденъ* рус. който вижда далечъ.

далѥ *срвн. стп.* пóдалечъ, пóнататъкъ; нататъкъ.

да-мь, -ти дамъ; *мнкр.* да-ѭ, да-ꙗти давамъ; — гласъ дающи що издава гласъ.

дань щото се дава; 'даване', данъкъ.|| Нвб. книж. *данъ*.

дарованиѥ (отъ даровати) нщ. дадено въ 'даръ'; дарба; книж. дарование.

движ-ѫ [*двиз-ѭ] и двиз-аѭ, двиз-ати движа, клатя, люшкамъ.

дьврь врата. || Нвб. поет. мн. ч. *двери*.

дежд-ѫ [* дед-ѭ] и дѣ-ѭ, дѣ-ти турямъ, дѣвамъ; гов. 'чиня'; казвамъ; чеш. dím. Вж. дѣѭ. || Нвб. не *дѣй;* дѣ се *дѣна*: *вдѣна*: *надѣна*; *додѣя* ми се.

див-лѭ [* див-ѭ], -ити сѧ чудя се, дивя се. || Нвб. книж. *удивление* рус.

дивъ *сжщ.* нщ. за чудене, чудо. || Чеш. div. Нвб. *дивъ* не питомъ; *дивно* за почуда.

диꙗволъ грц. διάβολος противникъ, дяволъ: Вж. неприꙗзнь.

диꙗволь *прил.* дяволовъ, дяволски.

диꙗконъ грц. διάκονος служитель при църква; помощникъ на свещеникъ, дияконъ.

доброродьнъ по грц. εὐγενής отъ добъръ родъ; благороденъ.

добрѣдѣи 'добъръ дѣецъ', добродѣецъ, който прави добро; милостивъ (господинъ); — добрѣдѣю зв. п. добри 'дѣецу', добри господине, драги господине.

добжд-ѫ, добѫ-ти достигна до състояние да имамъ нщ.; постигна; добия. || Влаш. dobânda добивъ, печалба.

доид-ѫ, дои-ти съ отиване стигна нщ., достигна. || Нвб. *дойда* стб. приидѫ.

доконьч-аѭ, -ати изкарвамъ до коньць, до край; довършамъ, завършамъ.

доньдеже додѣ, доклѣ; — доньдеже додѣто, доклѣ(то), докогато, докато; — д. не 'доклѣ не', прѣди да.

доспѣ-ѭ, -ти вж. спѣѭ; бърже отида до нщ., достигна, стигна; успѣя, смогна; гов. 'втасамъ'.

достоинѭ както 'достои', както се пада; както трѣба, достойно. Вж. достоѭ.

досто-ѭ, -ꙗти стоя, прилѣгамъ на нщ. както трѣба; пристоя; падамъ се; *безлич.* достои се, стои се, прилѣга; трѣба, потрѣбно е; съмъ поставенъ 'достойникъ', владамъ.

драгъ скжпъ. || Нвб. книж. *драгоцѣненъ*, скжпоцѣненъ.

древлѥ *срв. стп.* пòнапрѣжъ во врѣмето; въ старо врѣме. || Нвб. книж. *въ древность.*

древьнь (вж. древлѥ) отъ 'древно' врѣме, отъ пòпрѣжно, нòстаро врѣме; старъ, едновремешенъ; — древьнии 'старият' (за Бога отца), вж. ветъхъи.

дроугонде на друго мѣсто, другадѣ.

дроугоѩко по другъ начинъ, другояче.

дроугъ 1. *сжщ.* съ когото имамъ 'дружба'; приятель, другарь; 2. *прил.* другъ, вж. инъ.

дроужина лица, що 'придружаватъ' нкг., фр. suite. свита. || Нвб. гов. *дружина* compagnie.

дроужьба приятелство, 'дружба'; вж. дроугъ. || Нвб. *дружба:* 1. сдружени въ едно лица за обща мисъль; 2. другарство.

дрьжава (вж. дрьжж) държавно господство; власть, авторитетъ. || Нвб. *държава* държавно устройство; гов. владѣние отъ земя.

дрьж-ж, -ати държа во власть, владѣя; управямъ; държа подъ възбрана, въ затворъ; имамъ, тача.

дрьз-нж, -нжти осмѣля се, дръзна.

држгарьскъ който е свойственъ на држгарь, дроунгарь (грц. δρουγγάριος, военни чинъ, началникъ на войскова часть): друнгарски (военачалнишки).

доуховьнъ що се отнася до духа, до нравствената душа, до вѣрата, — духовенъ, душевенъ, вѣрски; който има въ себе духъ, 'одуховенъ'; вдъхновенъ.

дъхновениѥ (отъ дъхнжти) дъхване. вдъхване; книж. вдъхновение.

дъіх-аѭ, -ати дъхамъ, дишамъ.

дъіханиѥ (отъ дъіхати) дъхане, дишане; тварь що диша; книж. *дихание*, гов. *диха.*

дьньница звѣздата при 'заденяване', при 'зазоряване': 'денница', зорница.

дьньнъ дневенъ, вседневенъ. || Нвб. гов *денски*, книж. 'ежедневенъ' рус.

дѣва непознала мжжъ жена, мома, 'дѣва'; срв. 'дѣвство'. || Нвб. книж. *дѣва* само въ библийски смисълъ; гов. *дѣвойка*, *подѣвка, подѣвецъ.*

дѣвьи съ качество на дѣва, дѣвствена.

дѣдьнь дѣдовъ; прад*ѣ*денъ.

дѣдъ 'дѣдъ', дѣдо. || Нвб. *пра-дѣдъ.*

дѣлатель който върши 'дѣло', работа работникъ. Вж. работаѭ.

дѣл-аѭ, -ати върша 'дѣло'; правя, работя. || Нвб. *дѣлам* дърво, камъкъ, за изкусно издѣлие.

дѣло дѣло; работа, издѣлие.

дѣтель и дѣтѣль дѣйствуване, вършене: дѣйность, дѣло; — добрам дѣтель добро дѣло, добродѣтель.

дѣѩниѥ (отъ дѣꙗти) нщ. отъ 'дѣйствуване произлѣзло; книж. дѣяние.

дѣ-ѭ, -ꙗти 'дѣя', дѣйствувамъ; прави, върша, чиня. Вж. деждж || Нвб. *не-дѣй* не прави, не върши.

Е

є като насловие да се дири подъ ѥ.

Ж

жал-ѭ, -ити жаля; — ж. си сподѣлямъ си жалбата, плача се, тжжа се. Вж. плачж сѧ.

же частица за насрѣщно изтъкване, за настояване; а пъкъ, и. — тъ же а той, той пъкъ; иди же де (хайде) върви.

женитва женитба. || Нвб. молит*ва*; чеш. modlit*ba*.

женж [* ген-ж], гнати и гънати гоня, карамъ. Вж. гонѭ.

животьнъ свойственъ на живота; който дава животъ; книж. жизненъ рус., гов. живòтенъ.

жид-овинъ, грц. ἰουδαῖος иудей; книж евреинъ (отъ 'Еверъ', или задъ-'Евфратъ'), гов. чифутинъ (отъ тур.).

жидовьскъ иудейски; еврейски, гов. чифутски.

жизнь живѣне, животъ. || Срв. болѣ-знь.

житиѥ живѣне, прѣкарване на живота; книж. житие, животъ.

жрътва щото се 'жъре' (прѣзъ огънь или прѣзъ ножъ) заради милость отъ божеството; жертва, вж. жьрѫ. || Нвб. гов. *жерка* воденица, мелница, птичи желъдъкъ (стомахъ).

жрѣбьць младо мжжко яхатно добиче, жрѣбе. || Нвб. книж. *жрѣбецъ* нескопенъ конь; *жрѣбе* и *ждрѣбе* конче.

жьд-ж, -ати 'ожидамъ', чакамъ. || Нвб. *жъданъ* горещо очаквачъ, г. желанъ.

жьр-ж, жрѣ-ти, вж. жрьтва: припасямъ жертва, жертвувамъ. || Срв. нвб. гов. *жрънка* уредъ за млѣне.

жжжда [* жжд-ꙗ] жедь, жеднота; жажда рус.

жжжд-ж [* жжд-ѭ], -ати жеденъ съмъ, жедувамъ.

З

заблжжд-ж [за, * блжд-ѭ, вж. блждь], заблжд-ити вкарамъ въ 'блуждение' въ 'блудъ'; забъркамъ, побъркамъ; 'заблудя'.

забъдѣниѥ [* за, бъд-] поставяне себе си во бдѣние, 'заблѣване'; книж. бдѣние.

забжд-ж, забы-ти нщ. отъ 'битието' махна, затлача забравя; — *прич. мин. страд.* забъвенъ. || Нвб *забравя* отъ 'заборавя', направя да се затури; книж. *незабвенъ* не за забравяне.

завидьливъ който завижда, вж. завистьливъ.

завистьливъ обладанъ отъ завистъ, комуто нщ. не се свижда; завистливъ, несвидливъ.

завистьникъ [* за, вид-] който завижда, завистникъ.

завѣтъ нѣщо съ нарѫчване дадено или оставено; нарѫчване, завѣтъ; завѣщание.

завѣшт-аѭ [* за-вѣт-ꙗѭ], -ати, *микр.* завѣштав аѭ. 1. обричамъ нщ., обѣщавамъ; вричамъ се; — 2. давамъ по завѣтъ, завѣщавамъ.

загвожд-ж [* за, гвозд-ѭ], загвозд-ити со гвозди закова, 'загвоздя'.

загражд-ж [* за, град-ѭ], заград-ити съ градежъ туря прѣдѣлъ, край; заградя; запра.

зазир-аѭ, -ати, свър. зазьр-ѭ, -ѣти, гледамъ за укоръ, за натякване; книж. 'зазирамъ', гов. 'заглиждамъ'.

законоучитель учитель, тълкуватель на закона, на свещения законъ, на писанието; книж. законоучитель (по законъ божи).

законъ наложено правило, заповѣданъ начинъ за постѫпяне; законъ; заповѣди на вѣрата, книж. 'законъ божи'.

зание [* за, ѥ] защото, гов. 'заремъ'. Срв. поние.

запечатьл-ѭ, -ѣти наложа 'печатъ' за сключване на нщ., 'запечатля'; завѣря. || Срв. книж. в-*печатл*-ение.

заповѣд-аѭ, -ати 1. наложа съ порѫка, зарѫчамъ, нарѫчамъ, нареждамъ, заповѣдамъ; 2. наложа да не се прави, забранявамъ. || Чеш. zapověděti забраня.

заповѣданиѥ забранение, забрана.

заповѣдьнъ що се отнася до 'заповѣдь'; заповѣдни, 'заповѣдски'.

зарꙗ свѣтликъ, зáра; зора, рус. заря; свитка.

заскопивъ *прил.* [за, скоп-], грц. σκόπος който дебне; напастенъ, напастливъ; лукавъ.

затък-ж, -ати (свър. затъкнж) затъкна; възпра, оградя.

заꙗчина месо отъ заекъ, 'заечина'. || Нвб. *зайчина* вълна отъ заекъ, гов. заешко месо.

званиѥ звание, призвание.

здѣ [* с(ь)-дѣ] 'ето дѣ'. тукъ. || Чеш. zde, рус. здѣсь; нвб. гов. *ов-де*.

зелиѥ зеленищъ за храна, зеленчукъ. || Нвб. *зелье* съ ограничено значение видово; обаче *зелникъ* се прави съ разни видове зеленчукъ, именно со зелиѥ.

зижд-ж [* зизд-ѭ] зизд-ати сꙙ правя се со 'зидане'; възправямъ се; оборавямъ се, подимамъ се. || Нвб. гов. *зиздъ*.

златникъ златна пара. || Чеш. zlatý, нѣм. gulden. Нвб. *жълтица* отъ 'златица' по смѣша и съ 'жълта' (боя).

злоба и зълоба зло; злина, лошота; злоба.

знамениѥ [* зна-мен-] знакъ за обявяване, за обличаване; бѣлѣгъ; знамение, поличба.

зов-ж, зъв-ати зова, гов. зва; изгласямъ.

зѣло твърдѣ; много; дори; вж. вельми.

И

и и, па; а, а то; ала. — ѩко и както, 'както-че', сѣкашъ.

нбо че, защото. || Нвб. книж. арх. *ибо*.

игоумєнъ грц. ὁ ἡγούμενος който върви прѣдъ другитѣ; прѣдводитель, водачъ, вождъ; игуменъ на манастирска 'братия', на манастиръ.

идолъ грц. εἴδωλον нщ. за *вижда*-не; образъ; фигура; статуя.

ид-ѫ, и-ти, *прич. мин. дѣй. I.* шьлъ; отивамъ. || Нвб. *ида* движа се насамъ, *иди́* движи́ се нататъкъ. Вж. грѧдѫ. — мимо идѫ минувамъ покрай нщ. нататъкъ; заминувамъ, прѣминувамъ та изчезвамъ; загинвамъ. — дъждь идєть, нвб. гов. дъждъ 'иде'; вали дъждъ; вали.

иждєнѫ [* из-жєнѫ], изгънати изгоня. Вж. жєнѫ.

изби-ѭ, -ти свършамъ съ биене; избия, убия.

изблѫд-ѫ изблѧс-ти [* из-блѫд-ти] изъ мисъль 'заблудна', лъжна изкарамъ; лъжно измисля. Вж. блѫдѫ.

избыва-ѭ, -ти [из, бы-] отървамъ, спасявамъ; избавямъ. Вж. избѫдѫ.

избѫд-ѫ, избы-ти *съ род. п.* излѣза изъ състояние неугодно (изъ болесть, изъ грѣхъ и под.); нвб. гов. 'избѫдна'; избавя се; освободя се, напусна; избѣгна.

извєд-ѫ, извєс-ти [*из, вєд-ти] съ 'водене' изкарамъ; изведа съ работа.

извитиѥ нщ. 'вито', извито за хубость; витка, гънка; — извитиѥ притъчьноѥ 'вито въ притча', въ слово; красноречие; образита рѣчь.

изволи-ѭ, -ити отъ 'воля' допусна; 'изволя', благоволя; склоня.

извѣштєниѥ (отъ извѣстити) развѣщаване, разясненне.

извѣшт-ѫ [* извѣст-ѭ] извѣсти-ти сѧ добия 'развѣщаване' за нщ.; позная, разбера. || Нвб. 'добия вѣсти', извѣстя се, узная.

извѣ-ѭ, -ѩти съ 'вѣене' сторя да се пръсне, да изчезне; пръсна по вѣтъра, 'извѣя'.

изгънаниѥ (отъ изгънати вж. иждєнѫ) изгонване; изгнание.

изид-ѫ, изи-ти 'отивайки' напусна нщ., излѣза. — изидє лѣто изтече, сврърши се лѣтото, годината.

изишт-ѫ [* изиск-ѭ], изиск-ати съ 'ищене', съ дирене изкарамъ; издиря, изпитамъ. || Срв. нвб. книж. раз-*иск*-вамъ.

измѣна промѣна; измѣнение.

изношѫ [* износ-ѭ], износи-ти изнасямъ; произнасямъ, изговарямъ.

изобрѧт-ѫ, изобрѣс-ти [* изобрѣт-ти] 'намѣря' съ дирене; намѣря. Вж. обрѧтѫ.

изрєк-ѫ, изрєш-ти [*из, рєк-ти] изрека: изговоря; издумамъ.

изрѧдьнъ що изпъква (по хубость) 'изъ реда' съ други; изреденъ, личенъ; рус. изрядный.

изрѧдьнѣ [*из, рѧд-] изъ реда навънъ, по́вече; изредно, извънредно.

изъѩсни-ѭ, -ити (свър. изъѩсниѭ) правя ясенъ, уяснявамъ, обяснявамъ; изяснявамъ.

икона грѫц. εἰκών изобразено наподобение; подобие, образъ.

иконьнъ 'свойственъ на образъ'; 'обра́зни', образи́тъ; фигураленъ.

има-мь, имѣ-ти имамъ: съ неопр. накл. образува бѫдно врѣме въ помисълъ, въ очакване: иматъ дати има да даде. || Нвб. гов. 'имамъ дадено' вм. дадохъ; срв. френ. j'*ai* (отъ avoir) donné, сѫщо влаш. am dat, итал. и др.

им-ѫ, ѩ-ти взема (отъ въз-*ѩс.м*-а), взимамъ; поема, поимамъ; хвана, уловя. — имѫ сѧ съ род. п., имѫ сѧ по завзема се, заловя се, захвана; поема; — вѣрѫ имѫ, вѣрѫ ѩти хващамъ вѣра, вѣрвамъ (нравствено, не вѣрски). || Нвб. книж. *вѣроятно* рус., вм. 'вѣроетно'; — *емна* нкг., *емча се*, гов. *емецъ* порѫчитель.

инакъ *прил.* инакъвъ. Вж. иначе.

иначє инакъ, иначе.

иногда другъ пѫть, другожъ, нѣкогажъ. Вж. инъ.

иноплємєньникъ човѣкъ отъ друго племе; другородецъ; неприятель.

инъ отъ тоя отличенъ, другъ; вж. инакъ. || Нвб. книж. *ино*-вѣрецъ, *ино*-земецъ, *ино*-славенъ и др.

индиктъ грц. ἰνδικτιών, лат. indictio: брой на годината въ крѫгъ отъ 15 години. Прѣзъ толкова години се прѣглеждали данъчнитѣ оцѣнки въ римската държава. Съ показване на 'индикта' се опрѣдѣля поточно въ старитѣ паметници врѣмето на едно събитие въ

свѣтовнитѣ години. Цариградскиятъ броежъ смѣта до Христа 5508 години; новата година той започва отъ 1. септември. Показаната въ ЖК година на Кириловата смърть 6377. отъ сътворението на свѣта, 14. февруари, 2. индиктъ, се опрѣдѣля по броежъ отъ Христа насамъ така : 6377—5508=869. Ала тая година трае отъ 1. септември 868. до 31. августъ 869. г. А 2. индиктъ помага да се урече годината така: къмъ годината отъ Христа 869 се прибавя 3, па 872 се дѣли на 15 ('индиктовъ кръгъ'). Отъ дѣлението се добива остатъкъ (872 : 15 = 58 +) 2, и той е числото 'индиктово'. Сирѣчъ прѣди двѣ години (въ 867.) се билъ сключилъ единъ индиктовъ кръгъ, та започналъ новъ, и отъ него въ 869 изтекли двѣ години. Да не бѣше показана при 6377. година податката 14. февруари, но само индиктътъ, щѣше да се смѣта смъртьта Константинова станала между 1. януари и 31. августъ 869; а да не бѣше показанъ и индиктътъ, тя щѣше да се смѣта станала между 1. септември 868. и 31. августъ 869. Когато дѣлението на годинитѣ отъ Христа + 3 на 15 не даде никакъвъ остатъкъ, тогава тъкмо е завършенъ единъ индиктовъ кръгъ отъ 15 години, та индиктътъ се показва съ число 15. Дали индиктътъ 2. отговаря на свѣтовната година 6377. може да се провѣри и направо така : 6377 : 15 = 425 + остатъкъ 2, сир. самото индиктово число.

ипокритъ грц. ὑποκριτής който дава съвѣтъ на допитване, или отговоръ; който отсъжда; съдникъ. || Нвб. книж. *ипокритъ* присторенъ съвѣтникъ, лицемѣрецъ.

исканию дирене. || Нвб. *искане* съ промѣнено значение.

искони *нар.* [из, кон-] изъ почетъкъ, изъ начало, изпърво. || Чеш. kon-ati дѣйствувамъ, върша; кон-ьць свършъкъ, край. Нвб. изразъ 'отъ по-конъ вѣка'; напоконъ.

исконь *прил.* първоначаленъ.

искоусьнъ съ качества на нщ. 'кусано', опитано; изпитанъ, вѣщъ, изкусенъ.

искоуш-аѭ [* из, коус-ыѭ], -ати *мнкр.* отъ искоуш-ѫ, искоус-ити: изпитвамъ хитро, изкусно; изкусявамъ. || Срв. *кус*-амъ. гов. у-*кус*-я. Вж. покоушаѭ.

исплънь *нар.* изпълно, напълно; точно.

исповѣдьникъ 1. който поима 'изказване' отъ другиго, 'изповѣдува' другиго, духовникъ; 2. който прѣдава свое 'изказване' другиму, който 'изповѣдува' свое мислене; книж. изповѣдникъ, привърженикъ.

испоѣ-мь [* исповѣд-мь], исповѣд-ѣти изкажа, изложа, изявя; изповѣдамъ. Вж. вѣмь.

исправ-лѭ [* из, прав-ѭ], -ити, исправлюнию; оправя, изтъкмя; извърша; разправя.

испрош-ѫ [* из, прос-ѭ], испрос-ити измоля; вж. прошѫ. || Нвб. *изпрося* измоля за даръ, за милостиня.

испръва отъ първо врѣме; изпърво, първомъ.

истапл-аѭ, -ати сѧ, *мнкр.* отъ истоп-лѭ истоп-ити сѧ, потъвамъ (во вода). || Нвб. *тъна* отъ 'тъп-на' рус. 'тонуть' вм. 'топнуть'. Раздвоено значение: *топна* нщ. (во вода) глг. прѣх.; *тъна* глг. срѣд.

истач-аѭ, -ати (свър. источѫ, източити) пускамъ 'да изтече'; изтачамъ.

истина; — въ истинѫ наистина. || Нвб. гов. *вистина*.

истовъ истински, същински; какъвто трѣба да е; съ разумъ, разуменъ; пѫть истовъ правъ, истински пѫть; неистовъ извънъ разума, лудъ.

истьлѣнию (отъ истьлѣти) довършване съ 'тлѣене', изтлѣване, стопяване; изчезване; загниване, пропадане.

истлѣ-ѭ, -ѣти истлѣя; стопя се, пропадна.

истьн-ѭ, -ити сторя 'тънко', за да пропадне; изтъня.

истъ оня същи, какъвто се иска; истински, същински. || Нвб. книж. *исти* същи; *исто тъй*.

исходъ отъ дѣто се започва 'ходъ', вървежъ, съществуване; изходъ, почетъкъ.

исхожд-ѫ [*из, ход-ѭ], исход-ити изъ нщ. съ ходъ отивамъ; изхождамъ, излизамъ изходя, извървя, обиколя.

ицѣл-ѭ [* из, цѣл-] -ити изцѣря, излѣкувамъ.

иштѫ [*иск-ѭ], искати диря, търся. || Нвб гов. *ища*, книж. *искамъ* промѣнило зна-

ченнето си, ограничено въ личното желание. Старото значение упазено донѣйдѣ въ *пóща* диря въ косата гадь.

К

кадило 1. вещество за кадене, 'кадило'; 2. сѫдина за кадене, кадилница. || Нвб. *кандило*, произлѣзло отъ грц. *κατήλα* 'лампа' (стб. кандило), се кръстосало съ 'кадило', та дало и *кандилница* вм. 'кадилница'.

каж-ѫ [* каз-ѭ], каз-ати уча на поведение; поучавамъ; наржчвамъ, заповѣдвамъ. || Нвб. *кажа* стб. отвѣщаѭ; *казвамъ* стб. глаголѭ; „чакай да ти *кажа*", сир. да те науча.

казанию (отъ казати) 'казвано' нщ. за поука; наставление, съвѣтъ.

каковъ 'какъвъ', какъвъ-годѣ, нѣкакъвъ.

какъ *прил.* какъвъ.

канонъ, грц. *κανών*, 'показалецъ' за ржководство; сбирка отъ свещени книги за правила на християнската вѣра и животъ; църковно правило, наредба на църковенъ съборъ; канонъ.

кадоликии *прил.* catholicus, католически.

козьлѧ *прил.* (отъ козьлъ) свойственъ на 'козелъ'; кóзли.

клинъ клинъ за дълбане камъкъ или дърво, длѣто; клинецъ (гвоздей).

клирикъ, грц. *κληρικός*, отъ духовно съсловие, отъ 'клиръ'; духовникъ, клирикъ.

клиръ, грц. *κλῆρος*, сборъ на духовно съсловие; духовенство, клиръ.

клич-ѫ (отъ кликъ), клиц-ати високо викамъ. | Нвб. гов. *кликамъ* зова, викамъ; книж. *кликъ, възкликъ*.

клѣн-ѫ, клѧти сѧ [* клен-ти] кълна се. | Нвб. въ мин. свр. книж. *клехъ се*, не *кълнахъ се!*

ключедрьжьць който държи ключеветѣ (отъ царството небесно); ключарь (райски).

клѧтва проклинане, проклéтие, клетва. | Нвб. книж. *проклятие* рус.

книга, кънига книга; мн. ч. книгы писмо; писани книги, писáние (свещеното).

книгъчии що знае 'книгата', сир. писаното, и го тълкува; книжникъ, тълковникъ.

книжьнъ книжевенъ, който знае да тълкува 'книгитѣ', сир. писанието. — слово книжьною словото на книгата, на писанието.

кнѧжение, кънѧжение управна область на чело съ 'князъ'; княжество. || Вж. кънѧзь.

ковчегъ сандъкъ, ковчегъ; вж. рака.

ковъ щото се 'кове'; сковано твърдене, клюка, интрига. || Нвб. книж. мн. ч. *козни*, вж. къзнь.

ков-ѫ, коу-ти кова. || Нвб. гов. *ку*-зня ковачница; *ку*-зница, уредъ възъ който се кове.

кладѧзь 'кладенецъ', изворъ; гов. *студенецъ*.

коньць дѣто прѣстая едно нщ., дѣто се свършва по дължина; край. Различно отъ краи, вж. т. || Нвб. *конецъ* дълга нищка, нищка за шевъ; 'о-*конч*-ание' рус., завършъкъ, 'крайка'.

коньчина (отъ коньць вж. т.) свършъкъ на нщ., край; край на живота.

костѣнъ отъ кость, костни.

которыи кой отъ подобни мислени; кой. || Нвб. гов. *котрú*, рус. который.

крагоуи хищна птица отъ соколски родъ; крагуй (тур. дуганъ).

краи дѣто прѣстая едно нщ., дѣто се свършва по ширина; край. Различно отъ коньць вж. т. || Нвб. 'отъ *край* до *край*', отъ начало до край.

красота хубость, 'красота'. || Нвб. гов. *красенъ*, рус. красивый.

кратъ единъ махъ (за рѣзане, за слагане); (единъ) пѫть. || Срв. рус. 'разъ'; чеш. krát.

кровъ [* кры-] покровъ, покривъ.

кромѣ *съ род. п.* извънъ, вънъ отъ. — кромѣ хождѫ отивамъ си, махвамъ се.

кроп-лѭ, -ити съ 'капки' обсипямъ, ръся.

кроплениие (отъ кропити) съ 'капки' обсипяне, ръсене; проливане. || Нвб. гов. *окропъ* въ баня, книж. *басейнъ*, фр. bassin.

крьстило сѫсѫдъ за кръщавка, купель: 'кръстило', онова щото се върши при кръщаване.

крьштѫ [* крьст-ѭ], крьст-ити сѧ кръщавамъ се, приимамъ кръщене. || Нвб. раздвоено: 1. *кръщавамъ се;* 2. *кръстя се.*

коупѣ въ купъ, наедно струпано; купно.

къждо 'кой годѣ', всѣкой. || Рус. каждый, чеш. každý.

кѫзнь майстория, хитрость, клюка. || Нвб. книж. 'козни'; вж. ковъ.

кънѧжние звание на благородство, на дворянство, както на князъ.

кънѧзь (отъ гот. kunings) великъ болляринъ, великъ сановникъ; князъ, рус. || Нвб. гов. *кнезъ* властникъ, кметъ.

кън (каꙗ, коѥ) кой; какъвъ. || Нвб. гов. *кѫй* какво, що.

кън-жде (каꙗ-, коѥ-) кой-да-е, всѣкой. — каꙗжде лѣта *ср. р. мн. ч.* кои-да-е години, всѣко врѣме.

кѫпетра (образуванъ ж. р. срѣщу * кѫпетръ отъ лат. compater) етърва, стб. ѫтры.

кѫпина кѫпиновъ храстакъ: кѫпина.

Л

лакомиѥ, лакомьство лакомство, лакомия: вж. алъканиѥ.

ланита страна отъ лицето, буза, книж. ланита.

ласкавьникъ който се прави милъ, 'ласкавъ'; ласкатель; лъстецъ. Вж. льсть.

ласк-аѭ, -ати милкамъ, лаская; думамъ лъстиво, маманво.

ли или; ли . . . ли (първото безъ прѣводъ) . . . или.

листвиѥ събир. 'листвé', листé, шума.

ликъ хорó, тáнецъ (срв. книж *ликувамъ* веселя се яко); нѣща въ 'хорово', кръгово движение; множество; хоръ, ликъ.

лихъ който надвишава, надминава. — из лиха (съставно *нар.*) съ вишъкъ, надъ мѣрата, 'прѣвече'; излишно. || Нвб. *лихо* число, което е свърхъ чифтъ, не е чифтъ, тур. текъ; *лихъ* човѣкъ, който не е съ другитѣ, лошъ.

лиш-аѭ, -ати, правя 'лихъ', недостатъченъ; лишавамъ.

лице; — отъ лица отъ страна на, отъ име.

лобъз-аѭ и лобыз-аѭ, -ати бацамъ, цѣлувамъ.

ловитва ловъ.

ловьць ловчия, ловецъ.

логофетъ, логоѳетъ гръц. λογοθέτης, върховенъ писалищенъ сановникъ; държавенъ секретарь. Вж. строитель.

лоучии, лоучьши *срав. ст.* отъ добръ, подобъръ; обаче има и добрѣи. || Срв спо-*луч*-ливъ.

лъжибратиѥ *събир.* невѣрни, лъжни братия; лъжебратия.

лъжь *сѫщ. м.* който лъже, лъжецъ; *прил* лъжливъ.

льсть измама, лъсть. Вж. ласкаѭ.

лѣн-ѭ, -ити сѧ бивамъ лѣнивъ, мързеливъ; лѣня се. — не лѣнѭ сѧ не ме мързи; не се мая, не отлагамъ.

лѣствица (* лѣз-ти), стълба, лѣствица, скáла.

лѣто лѣто; едно слънчево трание; година, врѣме. || Нвб. книж. 'въ *лѣто* Христово'; *лѣто*писъ, *лѣто*брой.

лѣторасль (отъ лѣторастль) младочка, порасла за ново 'лѣто'; издънка.

лѣтьнъ годишенъ, на годинитѣ; лѣтенъ.

лѣха градинска лѣха; оратна земя, нива

люб-лѭ (* люб-ѭ), -ити любя, обичамъ. — любимъ обиченъ, рус. 'любимый'.

любо отъ 'любовь' приимано; угодно. аще ѥсть вамъ любо ако обичате.

любодѣинъ който прави да се възбужда любовь, 'любодѣенъ', прѣлюбодѣенъ, прѣлюбодѣйски.

любы *р. п.* любъве любовь.

людьскъ що е свойственъ на людиѥ, на човѣци, на хора; човѣшки, хорски. || Нвб. гов. *люцъкъ* (отъ 'людсъкъ', *людски*) значи 'на хората', не нашъ, чуждъ.

лѫкавъ който се вие като 'лѫкъ', лукавъ. || Срв. *лѫкъ*, *лѫка*-туша.

М

мало *нар.* малко, гов. 'малцѣ'. — мало нѣкоѥ *изр.* малко нѣщо. — въ малѣ въ малъкъ размѣръ, смалено; по малоу 'по малко', малко по малко, полека.

малъженъ съпругъ или съпруга; два малъжена мѫжъ и жена сочетани съ бракъ. Чеш. manžel, пол. małżonek съпругъ.

медоточьнъ отъ който 'тече', 'точи' се медъ, 'медоточни'.

медьнъ (отъ мѣдъ) меденъ. || Нвб. геогр име *Медвенъ*.

мимо за движение 'покрай' нщ., минуване покрай; пóнататъкъ, нататъкъ. || Нвб. книж. *мимоходомъ* рус., на-

темъ; *помимо* рус., извънъ. вънъ отъ, 'крайно отъ'.

миръ 1. отношение на сговоръ, на спокойствие между човѣцитѣ; миръ. — 2. човѣцитѣ въ мирния си животъ; свѣтъ. || Нвб. гов. само въ първото значение; книж. *мирови* рус. 1. за погодба. 2. за свѣтъ; *всемиръ* цѣлиятъ свѣтъ.

мирьнъ свойственъ на 'миръ'; 'миренъ', противно на 'бойни', на насилни: кротъкъ.

младеньць 'млада' рожба, младенецъ. дѣте. || Нвб. *младенци* младоженци.

младеньствоу-ѭ, младеньствов-ати постжпямъ като младенецъ, като дѣте, дѣтински; 'младенствувамъ', дѣтиня се.

млъва шумъ съ говоръ, гълчава, врѣва; празнословие. || Нвб. книж. *мълва* потулни думи за нкг. или за нщ.

многомлъвьнъ многошуменъ; вж. млъва.

многорѣчьнъ който харчи много рѣчи; бъбривъ, многорѣчивъ.

мог-ж, моштн [* мог-ти] въ мощь съмъ. мога.

мозгъ мозъкъ. || Нвб. *к* отъ тъмния изговоръ на краесловно *ъ*; *а ъ* между *з* и *к*, както во *восък*, стб. воскъ.

мразъ студъ, при който замръзва; мразъ.

мрьзость качество 'умразно', 'мръзко', гадно; 'мързость', рус. мерзость. || Нвб. *мързел, мързи ме, мразя* съ измѣнени значения; вж. лѣнѭ сѧ.

мръзъкъ що го гледаме и чувствуваме 'умразно'; мръсенъ, гаденъ; 'мерзъкъ' рус.

моуждж [* моуд-ѭ], моуд-ѣти постжпямъ 'мудно', мая се; книж. 'медля' рус.

мънихъ, грц. μοναχός, инокъ (отъ инъ единъ); монахъ, калугеръ. || Словен. menich.

мънишьскъ (отъ мънихъ) монашки, иночки, калугерски.

мъногъ *прил.* обиленъ; отъ множество. — мънози людиѥ мнозина.

мъножицеѭ *нар.* много пжти; *книж.* многажди, 'многожъ'; често.

мънож-ж [* мъног-ѭ], -ити сѧ ставамъ много, множа се, умножавамъ се.

мысльнъ 1. свойственъ на мисъльта; мисленъ, не веществ, въобразяванъ; 2. който мисли, размисля, умува; замисленъ, умдренъ; бавенъ.

мьзда отплата, мъзда; бакшишъ.

мьн-ии, -ьши *срав. ст.* за малъ: по́малъкъ. || Нвб. гов. *мън*-ънъ; книж. *мън*-ичъкъ гов. *мал*-ечъкъ.

мьн-ѭ, -ѣти имамъ въ ума си, мисля. || Нвб. гов. *мня, мни ми се;* отъ тамъ *мнѣние.*

мьша лат. missa, служба литургийна: чеш. mše.

мѣн-ѭ, -ити поменувамъ, споменувамъ, мисля въ думи. || Различно отъ мьнѭ вж. т.

мѣшьць малъкъ мѣхъ за вода въ старо врѣме; мѣше, 'мѣшецъ'.

мѧтежь произведено 'размжщане' въ човѣцитѣ, възбуняне, буна; бъркотия. книж. 'матежъ' рус.

мждрьствоу-ѭ, мждрьствов-ати съ 'мждрость' разбирамъ, съ умъ откривамъ, проумѣвамъ; схващамъ, долавямъ.

мжжь мжжъ, човѣкъ.

мжч-ж [* мжк-ѭ], -ити мжча, наказвамъ.

Н

на на, възъ, върху.

на на́, ето (вземи́).

навожд-ж [* навод-ѭ], навод-ити 'вода' нщ. да стане надъ нкг., докарвамъ възъ нкг., навождамъ. || Нвб. гов. *навождамъ* платно, кога се снове.

навык-нж, -нжти 'навикна' въ знание, науча.

нагъ голъ. || Нвб. книж. об-*нажа*, *наг*-ота.

наим-ж, наѧ-ти (вж. имж) наема, взема срѣщу служебна плата.

наипаче вж. паче; найвече, особито пъкъ.

наказаниѥ казване за поука; поучение, наставление. Вж. кажж.

налож-ж, -ити сѧ положа се, туря се. — наложж сѧ на молитвж туря се, падна на молитва.

напасть [* на, пад-ть] неочаквано зло, злополука; 'нападнала' сждба, напасть.

напастьнъ когото мжчи 'на́пасть', напитня; напастенъ, слабъ, нещастенъ.

написаниѥ писано надъ нѣщо, надписъ.

напитѣ-ѭ, -ти съ 'питание' насития, нахрана.

направ-лыж, -лыти (свър. направ-лиж, направ-итн) давамъ 'права' посока; 'правя' да върви добрѣ; насочвамъ, упжтвамъ.

нарек-ж, нарешти [* на-рек-тн] нарека, вж. рекж; урека, спр. опрѣдѣля (за врѣме); именувамъ за вѣрване, признaя.

нарнч-ж, нарнц-атн мнгкр. отъ нарекж, наричамъ, уричамъ, именувамъ. || Нвб. гов. нариц-ало: книж. нарицателенъ.

народъ 'родено' множество; свѣтъ (хóра).

наслажденнѥ (отъ насладити) осѣщане 'сладость' отъ ползуване; наслада.

наслажд-ж [* на, слад-иж], наслад-ити докарвамъ доста сладость; насладя.

настав-лыж, -нти 'ставя' на добро, на добъръ пжть; 'наставямъ', 'наставлявамъ' рус., упжтвамъ. || Нвб. книж. наставление рус.

настольникъ който слѣдъ другиго иде на 'столъ', на прѣстолъ; който 'приема' прѣстола; прѣемникъ.

наоученнѥ научване, поука, ука.

начьн-ж, нача-ти [* начен-ти] 'начна', почна, начена; взема.

начальнъ който е отъ поставенитѣ на първо, 'начално' мѣсто; който е отъ властьта, властенъ. || Нвб. книж. 'начало' стб. начало; гов. 'начелникъ' по свръзка съ 'чело'.

не отрича отдѣлна дума или часть отъ изречение, вж. ни; въ съединение съ форми отъ сег. вр. изяв. накл. на юсмь образува: нѣсмь, нѣси, нѣсть и т. н. || Нвб. гов. нѣ, изговор. нѣа. — не ли 'нѣ ли', камо ли. Отъ 'нѣли' е книж. нали.

небытиѥ противно на бытиѥ: несъществуване, небитие.

негли желат. нвб. 'негли', дано; гов. егá.

неджжьнъ постигнатъ отъ 'неджгъ', неджгавъ; болнавъ.

незапьнъ безъ очакване, безъ край; безкраенъ; неочакванъ. Вж. вънезапоу.

неизреченьнъ [не, из, рек-] що не може да се изрече, да се изкаже; неизвазни, неизразимъ.

неистлѣньнъ що не 'изтлѣва', не се разваля; неизтлѣненъ.

неистовъ не при истинския си разумъ, лудъ; вж. истовъ.

некнижьнъ що не знае 'книга', 'некниженъ'. || Нвб. книж. 'неграмотенъ' рус.

неключимъ прил., прич. сег. стр. отъ не ключж сж: който не е прѝгоденъ, не е способенъ; неспособенъ.

немощь нѣмане 'мощь', сила; немощь, слабость; гов. боля.

немощьнъ що е безъ мощь, немощенъ; слабъ.

ненавнжд-ж [* не-на-внд-иж], ненавид-ѣти не гледамъ съ добро око, ненавиждамъ. || Нвб. гов. навиждамъ ходя да се виждамъ съ нкг., да го виждамъ, спохаждамъ го; не навиждамъ не спохаждамъ.

непжтьскъ несвойственъ на пжть; непжтски, несѣтивенъ.

непогрѣшениѥ безъ да се грѣши; безпогрѣшность, сигурность.

непользьно безполезно.

непобѣдьнъ не за побѣдяване, непобѣдни; книж. непобѣдимъ, рус.

неприязнинъ прил. (отъ неприязнь вж.) 'лошотинъ', на лошотата, спр. на дявола; дяволовъ, дяволски.

неприязнь [* не-прия-знь] щото 'неприяе' за добро, лошота, неприязънь; дяволъ. || Нвб. неприязънь, да не 'приаешъ' нкм., лошо разположение спрѣмо нкг.

непрѣстаьан (не прѣстаьж) прич. сег. дѣй. непрѣстаящи; н прѣстаенъ, неспиренъ.

непъштоу-иж, непъште-атн имамъ двоумен е, съмнѣвамъ се; прѣдполагамъ, подзирамъ.

неразоумнѥ нѣмане 'разумъ'; неразбиране; глупость; невѣжество.

неразоумьнъ невѣщъ, неученъ, непросвѣтенъ.

нескждьнъ що не е 'скжденъ', не е недостатьченъ; 'нескжденъ'.

нестроюниѥ състояние безъ строй, нестройно; неустройство, бърквотия.

нечьсть липса отъ почесть; нечестие; безчестие. Вж. бечьстьнъ.

нечювьствьнъ който нѣма способность да 'чувствува', безчувственъ.

ни отрича една мисъль, едно изречение; а не (вж. т.) отрича една дума, единъ членъ въ изречението. — ни за отричане въ редица: ни, нито. — ни ли не... нито не... ли, и не... ли.

низлож-ж, **-ити** положа пòнизко, сваля, 'низложа'; — **низложж см** слѣза.

низнес-ж, **-ти** отъ високо на низко занеса, сваля. || Нвб. *с-нѣса* има тия признаци за 'носене' долу.

низоу *нар.* за посока отъ високо къмъ низко; надолу, долу. || Нвб. *низъ* за движение надолу 'прѣзъ'; послѣ само за движение навънъ 'изъ'.

николи, **николи же** никога, никакъ. Вж. **къли**.

ниць *прил.* и *нар.* наведенъ, съ лице надолу, гов. ничкомъ. — **изь ница** изъ положение обърнато надолу. || Нвб. *ничa*, надничамъ, *никнa*, *никомъ*, възнакъ; *пòничá* и *понéча*.

ничьто нищо, вж. **чьто**.

ништета нѣмотия, нищета; френ. misère.

номоканонъ, грц. νομοχανών, номоканонъ, сбирка отъ синодски и държавни наредби относно до църковни отношения.

ноудьми *нар.* не по своя воля, съ принуждение, силомъ; принудително, насилно.

нъ подиръ пояснение въ срав. стп. нежели, отколкото; сръб. *но*.

нынѣ, **нынѣ** сега; книж. и гов. 'нинѣ'.

нѣ не е, вж. **не**. || Нвб. гов. 'царьт не може, та *нѣ* ти да можеш'.

нѣсмь вж. **не**.

нжжд-ж [* **нжд-иж**], **нжд-ити** 'нудя', карамъ (отъ тамъ *нужда*). || Срв.нвб. по-*нуда*, при-*нуда*, при-*нудя*, из-*нудя*.

О

о *съ мѣст. п.* край, на, отъ, о, около, за; *съ мѣст. п.* по, за, заради, на, въ, отъ.

оба *за м. р.*, **обѣ** *за ж. и с. р.* и двата, и двѣтѣ. || Нбв. гов. *оба(та)*, *обѣ(тѣ)*.

обаче на втората, на другата отъ 'обѣтѣ' страни; срѣщу това; между туй; обаче.

обид-ж [**об**, **ид-**], **оби-ти** съ отиване прѣмина; 'обида', обходя, обиколя.

обиле [неясна форма: **обилю** срав. ст. отъ **обилъ**? ср. р. отъ прил. **обилъ**? също ср. р. **обилие**? нар. **обилѣ**?] множество; мѣра за количество по брой.

обильнъ що прѣдставя много: обиленъ, изобиленъ.

обитѣлище (вж. **обитѣль**) дѣто се 'обитава', живѣе, домува; обиталище, жилище.

обитѣль мѣсто за 'обитаване', за живѣне; живѣлище, обитѣль; манастиръ. || Нвб. *Битоля*, тур. *Манастиръ*.

область [* **об-влад-ть**] власть надъ нкг. или нщ.; право, вж. **власть**; просторъ, възъ който се простира властьта, область.

облист-аж, **-ати** [**о**, **блѣск-**] обнасямъ съ блѣсъкъ; освѣтлявамъ, озарявамъ.

облич-ж, **облич-ити**, изкарамъ на 'лице', обявя; 'улича', обвиня; открия нкм. 'лика', 'облича'; оборя. || Нвб. книж. из-*облича*, у-*лика*.

облобыз-аж, **-ати** обнема съ цѣлуване, изцѣлувамъ.

облюб-лж, **-ити** съ любовь обнема, пригърна.

обништ-ж, **-ати** стана 'нищи', сиромахъ; осиромашея. || Нвб. книж. 'обѣднѣя', рус.

обновлѥние (отъ **обновити**) обновение, обнова.

обои единъ(тъ) и други(тѣ) заедно.

образъ изображение, образъ; образецъ, примѣръ.

обрашт-ж [* **об-врат-иж**] **обрат-ити** обърна отъ едно въ друго, прѣвърна. || Нвб. гов. *вратя*, книж. *въртя*, еднокр. *об-(в)ър(т)-на*.

обрѣтение (отъ **обрѣсти**) намиране, нахождане. || Нвб. лич. име *Обрѣтенъ*.

обрашт-ж, **обрѣс-ти** [* **об-рѣт-иж**, **обрѣт-ти**] намѣря, найда. Вж. **съ-рашт-ж**.

обдръж-ж, **-ати** съ 'държане' обнасямъ, държа; обнимамъ, владѣя; съдържамъ, обдържамъ; надделявамъ.

обстжп-лж [* **-стжп-иж**], **-ити** около нщ. настжпя, обкржжа; обсадя.

обътек-ж, **обътешти** [* **объ-тек-ти**] 'текомъ' обходя; обиколя.

обьштина люди, които работятъ за общо, образуватъ една обща служба; община (държавно-служебна или църковно-служебна).

обьштьница която върши или има всичко общо съ нкг., 'общница'; съобщница.

обѣдьнъ [**об**, **ѣд-**], за обѣдъ, 'обѣдни'.

обѣтованиѥ [**об**, **вѣт-**] обѣщание. || Нвб. книж. *обѣтована* земя.

обѣщт-аѭ [* об-вѣт-ыѭ]. -ати обрека, обѣщая; врека се. Вж. отвѣщтаѭ.

овъ тоя, този. — овъ ... овъ тозъ ... оня, кой ... кой. || Нвб. гов. *овия, овой*; въ членув. имена *човѣк-ов*.

ограда съ 'градежъ' обикаляне на едно мѣсто; ограда; оградено мѣсто за добитъкъ, оборъ; срада.

одар-ѭ, -ити отрупамъ съ дарове; одаря. обдаря.

одежда [* о-дед-ıа] щото се 'дѣва' около снагата; облѣкло. Вж. дежда. || Нвб книж. *одежда*, църковни *одежди*.

одрьж-ѫ, -ати държа въ мощь, владѣя. одържамъ.

одѣıаниıе (отъ одѣıати) нщ. 'надѣнато' възъ тѣлото; облѣкло; вж. одежда.

озар-ѭ, -ити сѧ со 'зáри' се облѣя. 'озаря'.

оконьч-аѭ, -ати туря конць, край, свършъкъ; довърша, изкарамъ.

окрьстъ 'кръстомъ' напрѣдъ и назадъ, налѣво и надѣсно, сир. наоколо.

олътарь, лат. altare, високъ жертвеникъ, олтаръ.

оледѣ-ѭ, -ти стана 'ледина', земя неработена; опустѣя. || Нвб. гов. *ледина* неорана планинска земя.

омрач-ѫ, -ити обнеса съ mракъ: омрача, помрача.

онъ оня; него.

оплет-ѫ, оплес-ти сѧ [* о-плет-ти] 'оплета се', забъркамъ се въ нѣкоя работа; вържа се въ нщ., около нщ.

оръганъ, грц. ὄργανον, лат. organum, оръдие; уредъ; инструментъ музикаленъ. — доуховьнъıи оръганы гласови уреди на духа.

оръпъшт-ѫ [* о-ръпът-ѭ], оръпът-ити изпълня съ 'ропотъ', съ недоволство: направя да 'роптае', 'оропотя'; разбуня.

освѣшт-ѫ [* о-свѣт-ѭ], освѣт-ити облѣя со свѣтъ, со свѣтлина; освѣтля. || Различно освѧштѫ осветя!

оскврьн-ѭ, -ити со 'скверна' обложа осквърня, омърся.

оскрьб-лѭ, -ити, многокр. оскрьблıа-ѭ причиня скърбь, 'оскърбя', докача.

оскѫд-ѣıѭ, -ѣти стана 'скѫденъ': намеря се въ 'оскудия', въ недостатъкъ, въ липса; 'оскѫдѣя'.

ослаб-лѭ, -ити: — ослабленъ разслабенъ недѫгавъ.

ослоуш-аѭ -ати сѧ [о, слоух-] пропусна, не извърша 'слушане'; непослушамъ.

основаниıе основи: основание.

осноу-ѭ, снов-ати со 'сновань' положа основá.

особь *нар.* особно, засебно. отдѣлно.

останъкъ [* о, ста-] останка; останало нщ. по смърть; тълесни останки.

острота строгость, суровость, острина.

остр-ѭ, -ити сѧ правя се остъръ, остря се; изтънчавамъ се, обработвамъ се.

остѫплѥниıе (отъ остѫпити) отстѫпяне, допущане; вж. попоуштѥниıе.

остѫп-лѭ [* о-стѫп-ѭ], -ити 'стѫпямъ' около нщ., 'обстѫпямъ', обсаждамъ, прѣвзимамъ; 'стѫпямъ' настрана отъ нщ., 'отстѫпямъ', оставямъ, напущамъ.

отвраштениıе (отъ отвратити) отвръщане отъ нщ., връщане назадъ отъ нщ. поето прието. || Нвб. книж. *отвращение* рус., погнуса.

отврьз-аѭ, -ати съ 'отврьзване' обявявамъ; отварямъ.

отвѣтъ нщ. съ 'вѣтепе', съ рѣчь отвърнато, отговоръ; вж. отвѣштѫ. || Нвб. книж. *отвѣт*-никъ, *отвѣт*-но (писмо, нота). Сродни производства: витня (отъ вѣтия), за-вѣтъ, из-вѣтъ, на-вѣтъ, об(в)ѣтъ и обѣщая, при-вѣтъ, съ-вѣтъ.

отвѣшт-ѫ [* от-вѣт-ѭ], отвѣт-ити, *мкр.* отвѣштаѭ, -ати; отговоря Вж. отвѣтъ. || Нвб. *вѣт*-енъ съмъ. обреченъ съмъ на дарна служба въ манастиръ.

отид-ѫ, оти-ти отъ тукъ 'ида' въ друго мѣсто, отида си: замина; помина се.

отинѫдъ вж. отъıнѫдъ.

отмѣшт-ѫ [* от-мѣт-ѭ], отмѣт-ати 'отмѣтамъ', отфърлямъ: — отмѣштѫ сѧ отметна се, отрека се. || Нвб. книж *отмѣтна* рус. отмѣтить, отбѣлѣжа.

отокъ суша 'обтечена' съ вода, островъ.|| Нвб. *отокъ* 'отекло', натекло, заболѣло подуто мѣсто на тѣлото.

отпадениıе (отъ отъпасти) отпадане, падане; книж. падéние рус.

отпад-аѭ, -ати падамъ съ отвѫсване отпадамъ; напущамъ, отричамъ се отъ

отъвраштѫ [* отъ-врат-ѭ], отъврат-ити отвърна, гов. 'отвратя'. || Срв. книж. прѣдотвратя.

отъданиѥ 'даване' на нщ. длъжно; връщане, отплата; отпущане.

отъдъх-аѭ, -ати поимамъ дъхъ, отдъхвамъ; отмарямъ се. || Рус. 'отдыхъ', почивка.

отъжен-ѫ, отъгън-ати (вж. женѫ) отъ нѣгдѣ съ 'гонене' отстраня; отгоня, отмахна.

отънимѫ, отъѩ-ти (вж. имѫ) отнема. || Срв. с-н-ема.

отъкръвенъ прич. мин. стр. отъ отъкрыѭ, откритъ. || Нвб. книж. *откровенъ* откригъ въ смисълъ нравственъ.

отълѫч-ѫ, -ити съ лѫчене махна; отлѫча (отъ църква); отдѣля.

отъмѣт-аѭ, -ати сѧ отмѣтамъ се, помѣтамь се. Вж. отмѣштѫ.

отънѭдъ никога, книж. 'отнюдъ'; отколѣ.

отъпоуштѫ [* отъ-поуст-ѭ], отъпоуст-ити отпусна, напусна; пусна да отиде; — отъпоуштенаꙗ отъ мѫжа напущеница, наресница. || Нвб. *отпус(т)на*.

отърн-ѫ -ѫти 'отрина' (отритна), отфърля. || Нвб. *ри-т-амъ* съ *т* дошло отъ рът(-ъ); така се явило *т*(ъ) въ *из-тъ-рванъ* (раз-тъ-рванъ) отъ *отъ*-рва(хъ).

отъсъл-ѭ, отъсъл-ати отпратя, изпратя; вж. сълѭ.

отъсѣк-аѭ, -ати отсичамъ, рѣшавамъ; отлѫчамъ; вж. отъсѣкѫ.

отъсѣк-ѫ, отъсѣшт-и [* отъ-сѣк-ти] отсѣка (съ орѫдие или съ разумъ); отсѫдя, прѣсѫдя.

отъсѫжд-ѫ [* отъ-сѫд-ѭ], -ити по сѫдъ рѣша, отсѫдя; осѫдя.

отътѫдоу отъ 'тѫдѣ', отъ тамъ. || Нвб. *тждѣ*-ва; гов. *оттждъ* отъ оная страна, противно на *отсждъ* отъ тая страна.

отъштешт-ѫ [* о-тъштет-ѭ], отъштет-ити направя да понесе накърнение, щета; ощетя. || Нвб. *шета* отъ тъштета; срв. рус. 'тощій' циглавъ; книж. *изтъщенъ*, '*от-щетя*', обезщетя.

отьчьскъ що се отнася до отцитѣ (на църквата), отечески.

очиштениѥ [* о-чист-ѥниѥ] очистяне, прѣчистяне; очистяне отъ грѣхове (прѣзъ жертва).

очоуштѫ [* о-чоут-ѭ], очоут-ити съ чувство разбера; усѣтя, угадя. || Срв нвб. гов. *кюти* трай, мълчи; рус *чутье*, усѣтъ.

П

павечерьница [па, вечер-] църковна служба мала вечерня, павечерка. || Срв. нвб. *паберка*, *павитъ*, *пагуба*, *паплъчь*, *паметь*, *паперье*, *патоки*, *пащерка* и др.

пагоубьникъ [па, гоуб-] който докарва пагуба; к. д. погуба; 'пагубникъ': погубникъ.

пад-ѫ, пас-ти [* пад-ти] падна.

пакость нщ. 'опако', неугодно; зло, болка щета; пакость.

пакы 1. *нар*. пакъ (подиръ еднъжъ още е); 2. *съюзъ* пъкъ (друго срѣщу едно станало). — пакы же а пакъ, а пъкъ: ни пакы нито пъкъ. || Нвб. станали двѣ думи отъ една стб.

памѧть [па, мьн-] паметь, умъ; поменъ. || Нвб. книж. *въ память* рус., вм. за поменъ, за споменъ.

папежь грц. πάππας, папа (римски); — н. апостольскꙑи вж. апостоликъ. || Чеш papež.

патрикии грц. πατρίκιος, лат. patricius благородникъ; патриций.

паче [пак-] пóвече; — пачеже а пóвече. Вж. наипаче.

пек-ѫ, пешти [* пек-ти] сѧ грижа се, угриженъ съмъ. || Нвб. книж. без*печно*, безгрижно. Вж. печаль; попекѫ сѧ.

печалоу-ѭ, печалов-ати сѧ обзимамъ се отъ печаль, 'печаля се'; тѫжа, тѫгувамъ.

печаль [вж. пек-ѫ] грижа сърдечна, скърбь, печаль; грижа поминъчна, печалене. || Нвб. гов. *печаля* грижа се; книж. *печеля* съ грижа и трудъ добивамъ; *печала*, *печалба* добивъ, гов. поминъкъ.

пиво [*пи-] нщ. за пиене, питие; пиво. — въ пиво ѥсмь съмъ за питие || Нбв. гов *пиево*, срв. *ядиво*.

пилатьнъ що слуша Пилата; Пилатовъ пилатовецъ.

писаниѥ нщ. писано: писание, писмо извѣсть.

писканиѥ 'пúскане' съ пищѣлка, со свирка свирене. — пискъ свирня. || Нвб *писъкъ*

'писване' отъ човѣкъ въ неволя; отъ птица за пѣние.

писм-а, род. -ене писано слово; буква. — мн. ч. писмена писмо, писано нѣщо; букви; азбуке. Вж. боукы.

пит-аѭ, -ати и -ѣти храня; отхранямъ, възпитувамъ. || Нвб. *питомъ* отхраненъ въ домъ; книж. *питая* (надежда), въз-*пит*-ание отхрана.

пишта [* пит-ія] храна, книж. пища; плата.

пишталь [* писк-ѣль] уредъ за 'писване'; пищѣль, пищѣлка.

пластырь, грц. ἔμπλαστρον, съ мазь приготвенъ лѣпливъ платъ за болежка; якия, книж. пластиръ.

плач-ѫ [* плак-іѫ], плак-ати сѧ плача по нкг., оплаквамъ нкг. || Нвб. *плача се* оплаквамъ се.

плѣвелъ [* пел-] нщ. за плѣвене, за 'изтрѣбяне'; плѣвелъ. || Срв. *плѣва*; *пелѣя*.

плѣнениѥ [* пелн-] заловяне въ плѣнъ, плѣнение; плѣнство.

по 1. подиръ, по дирите, слѣдъ, гов. по; 2. за изказване брой, размѣръ, нвб. по. — по малоу по малко, полека, постепенно; — по томоу же споредъ това, спроти т., по т.; — по чьто поради що, защо; нвб. гов. *пощо* щомъ, понеже.

побѫд-ѫ, побꙑ-ти бѫда, остана нѣгдѣ малко врѣме; постоя, прѣстоя.

повиноу-іѫ, повинов-ати сѧ върша по 'вина', по длъжность, както по заповѣдь; повинувамъ се, послушенъ съмъ, гов. слушамъ.

повѣ-мь [* по, вѣд-мь], повѣд-ѣти направя да се 'знае'; обадя, кажа, разкажа. Срв. *повѣсть*.

повѣсть [по, вѣд-ть] щото се 'вѣсти', извѣстява, обажда, приказва; приказь. повѣсть; извѣстие, разказъ, история.

поганъ *прил.* [лат. paganus] който е внѣ отъ обществото на християнската вѣра; нехристиянинъ, езичникъ; поганинъ. Нвб. гов. *поганецъ* нечистъ, мръсенъ; плъхъ.

поганьскъ нехристиянски, нечестивъ, мръсенъ; езичнишки, погански.

поганьство нехристиянство, езичество, поганство.

поглъшт-ѫ [* по, глът-іѫ], поглът-нти поглъща (отъ погълт-на), глътна.

погрѫж-ѫ, погрѫз-ити [по, грѫз-] направя да 'загрезне', да затъне; потопя, проваля.

погреб-ѫ, погрес-ти [* по, греб-ти] вложа въ 'гробъ', зария въ гробъ, погреба.

пода-мь, -ти дамъ да се вземе; подамъ; издамъ.

подвиг-нѫ, -нѫти [по, двиг-] тласна къмъ движение; насоча. — подвигнѫ сѧ вдигна се; заловя се, обърна се. Вж. подвигъ; двигѫ.

подвигъ дѣло отъ 'повдигане', отъ борба: книж. подвигъ.

подвиженниѥ съ 'движение' мѣтане; люшкане, лутане

подвижьно (отъ подвигъ) съ 'повдигане' за борба; засилено, върло.

подоб-аѥ, -ати [по, доб-] пристоя нкм.: приличамъ, прилѣгамъ; книж. 'подобавамъ'. — подобаѥтъ изглежда, чини се; сѣкашъ. || Нвб. гов. *доб*-а сгода, врѣме.

подобиѥ изписана приликата на нщ.; изображение, портретъ, статуя. || Нвб. книж. 'подобие', чеш. podobizna.

подоб-лѭ [* доб-іѫ], -ити сѧ стана 'подобенъ', уподобя се.

подобьнъ който пристои, прилѣга, прилича; пригоденъ, достоенъ. — *нар.* подобьно прилично.

подроужиѥ *с. р.* 'дружка', 'другарка': съпруга. Вж. сѫпрѫгъ.

подънебесьная 'оная, що е подъ небето', 'подвебесната', разбира се земята: всичко, що е на земята.

подъножиѥ часть на обувката подъ ногата, подметка; що се туря, е подъ нозѣтѣ, подножие; столче. || Нвб. гов. *подножи* мн. ч.

пожьр-ѫ, пожрѣ-ти отдамъ, принеса въ 'жертва', 'пожра'. Вж. жьрѫ. || Нвб. книж. *пожертвувамъ*.

поим-ѫ, поѧ-ти поема, взема; — поимѫ отпоуштенѫѭ отъ мѫжа взема (за жена) паресница. || Нвб. *понятие*, *понятенъ* рус., стб. поѧтиѥ, поѧтьнъ. *поемъ*.

покланиниѥ (отъ покланяти сѧ) 'покланяне', книж. поклонение.

поклонитєль който се покланя за почитъ: богопоклонникъ, обожатель. — **поклонитєль божии** поклонникъ на бога, почитатель божи.

покои [по, *ки-, чи-] състояние безъ движение, безъ вълнение; 'покой; 'упокоение' отъ живота (смърть). — **покои прибꙗти** да се упокоя, да свърша. Вж. **почиѭ**.

покоръ 'покорно' държане, покорность, 'покоръ'; влаш. росо́гă. || Нвб. *коря*, прѣ-*коръ*, у-*коръ*; книж. *покорявамъ* правя покоренъ, подчиненъ.

покровъ, покрꙑвъ покривъ; гов. покровъ; подслонъ.

покоуш-аѭ [по, *коус-иѭ], -ати сꙙ (свър. покоусити) посѣгамъ да върша, правя опитъ. || Нвб. книж. *покушение* рус.; чеш. pokus. Срв. *кусамъ* опитамъ; книж. *изкушение*.

полата, грц. παλάτιον, лат. palatium, палатъ, дворецъ. || Нвб. гов. *поята* кошара.

полож-ѫ [*по, лог-иѭ], -ити положа; отдамъ, дамъ.

полъ половина; родова половина, полъ; страна по дължината на нщ. || Нвб. гов. 'единъ и *полъ*', '*полпѫть*', *поло́ва*.

помилоу-ѭ, помилов-ати окажа 'милость'. смиля се, книж. помилувамъ. || Нвб. гов. *помилувамъ* погаля.

помин-аѭ, -ати поменувамъ, споменувамъ.

помог-ѫ, помошти [*по, мог-ти] помогна.

поморьникъ що кара пѫтници по море; морякъ. || Чеш. pomorník.

помꙑшл-ꙗѭ [*по, мꙑсл-иѭ], -ꙗти (свърш. помꙑслити) въ 'мисълъ' прѣкарвамъ, помислямъ; мисля си. — **помꙑшлєниѥ** мислене, мисълъ, помисълъ.

понес-ѫ, -ти съ 'носене' изкарамъ, понеса; изтрая.

понош-ѫ [* по, нос-иѭ], понос-ити нося, нося на себе.

попал-ꙗѭ, -ꙗти (свър. попал-ѭ, -ити) редомъ съ 'палене' обнимамъ: запалямъ; изгарямъ; опожарявамъ.

попєк-ѫ, попешти сꙙ [* по, пєк-ти] погрижа се. Вж. **пєкѫ сꙙ, печаль**. || Нвб. книж. *попечитель*.

попир-аѭ, -ати (свър. попьр-ѭ, -ѣти), потискамъ, стъпкувамъ, смазвамъ. || Нвб. гов. '*опра*' притисна, втисна; *упирамъ се*, правя *отпоръ, упоритъ*.

поповьство попско звание, попство.

попоушт-ѫ [* по, поуст-иѭ], попоуст-ити отпусна, допусна. || Нвб. *пущамъ* (отъ пу*стѝамъ*), ала *пусна* (безъ *т*); новообразувано *пус-камъ* при еднокр. *пус(т)-на*, както *блъс-камъ* при *блъс-на*.

попьрѫ вж. **попираѭ**.

поработ-ѫ [* по, работ-иѭ], поработ-ити сꙙ стана 'рабъ'; поробя се, заробя се нкм.

порокъ недостатъкъ, нщ. за 'порицание', за укоръ; порокъ.

поροуганиѥ подигравка, гавра, поруга. Вж. **роугаѭ**.

поржч-ѫ [* по, рѫк-иѭ], -ити дамъ въ 'рѫцѣ', повѣря; съ поржка възложа.

посажд-ѫ [*по. сад-иѭ], посад-ити туря да 'седне', поставя. Вж. **сѧдѫ**. || Нвб. *посадя* само въ значение за растения; игра *посадникъ* съ присѣдане.

послѣди слѣдъ това, послѣ; противно **прьвѣє**.

послѣдоу-ѭ, послѣдов-ати слѣдъ нщ. се явявамъ, вървя, послѣдвамъ, слѣдвамъ.

послѣдьнь подирни, послѣдни; отъ послѣдно врѣме, найновъ.

послѣдьствоу-ѭ послѣдьствов-ати слѣдувамъ по нкг., послѣдувамъ.

послѣжде подирѣ, послѣ; по́послѣ, покъсно.

посмѣꙗниѥ присмѣхъ, подбивъ; гавра.

пособьникъ който държи съ поставенъ (самъ) 'за себе' другъ; който помага на 'засебникъ' въ дѣло, въ борба; помагачъ, съюзникъ.

поспѣхъ [* по, спѣ-] постижка за 'успѣване', затичане.

поспѣшьникъ който спомага за 'успѣхъ'. спомощникъ, сътрудникъ; сподвижникъ. Вж. **поспѣхъ**.

посрам-лꙗѭ, -ити сꙙ причиня си срамъ. посрамя се.

посрѣдѣ въ срѣдата, посрѣдъ.

постав-лꙗѭ, -ити туря да 'стои'; поставя: отредя, назнача.

посто-ѭ, -ꙗти направя 'да стоя', спра на 'станъ'; допадна, падна на конакъ (на падало). || Рус. *постоялый дворъ* ханъ.

постиг-нѫ, постиг-нѫти 'постигна' нкг. сполетя, връхлетя.

постриг-ѫ, постришти [* по, стриг-ти] съ обредъ, при който се 'стригва' малко, 'постригва' коса, посветявамъ нкг. въ духовно звание; пострига (не *подстрига* !).

постыжд-ѫ [* по, стыд-ѭ]. постыд-ѣти сѧ направя за свой стыдъ; посрамя се, засрамя се.

постѫп-аѭ. -ати 'постѫпямъ' срѣщу нкг.: изстѫпямъ противъ нкг., нападамъ.

посъл-ѭ, -ати пратя. — посълѭ по пратя за, по нкг. Вж. сълѭ. || Нвб. книж. *посланикъ* пратеникъ.

посѣк-ѫ, посѣшти [* по, сѣк-ти] 'посѣва'. отсѣка.

посѣтитель [по, сѣт-] който навижда, спохожда; книж. посѣтитель.

пота-ѭ. -ити, несв. -ати потая(мъ), утая(ва)мъ.

потирь, грц. ποτήριον, чаша.

потомь 'по него', послѣ.

потоп-лѭ, потоп-ити 'потопя' во вода; удавя. || Срав. *потопъ*.

поточ-ѫ [по, тек-], -ити направя да 'потече'; 'по-точа'; изварямъ.

потрѣба 1. осѣщане, че нщ. 'трѣба', гов. че е 'трѣбно'; потрѣба; нужда; — 2. 'трѣбене' за жертва при обредъ; употрѣба.

потрѣб-лѭ, -ити 1. поисквамъ щото ми 'трѣба', изисквамъ. — 2. изтрѣбя, погубя, убия. — потрѣбити сѧ изхарча се, прѣсекна. || Нвб. книж. '*потрѣбителенъ*', за онова, щото ми трѣба за живота, за харчене.

потрѣбоу-ѭ, потрѣбов-ати 'трѣба ми' нк., та го викамъ; повикамъ, позова. || Рус. потрѣбовать.

похоть [по, хът-] 'пощѣвка', охота; пожелание плътско; книж. *похоть*. || Влаш pofta, нвб. гов. *похта*.

похотьнъ що иде отъ 'похоть', отъ щѣние плътско; похотни.

похотѣние пощѣване, пожелаване чувствено, сѣтивно.

похоул-ѭ, -ити изложа на хула; похуля, охуля.

похѫшт-ѫ [* по-хът-ѭ], похът-ѣти сѣтивно пожелая, поща, поища.

почи-ѭ, -ти стана 'покоенъ': почина (умра). Вж. покои.

почрьп-ѫ, почрѣ-ти [* по-черп-ти] съ нщ. гребна вода, 'зачерпя'. || Нвб. *черпя*. 1. загрибамъ вода; 2. съ питие гощавамъ.

почьтенъ удостоенъ съ почить, почетенъ. — почьтение книж. почитание

почьт-ѫ, почис-ти [* по-чит-ти] съ 'четене', сир. броене извърша, вж. прочьтѫ; прѣброя, прѣсмѣтна, повел. накл. почьти. || Нвб. книж. 'почти' рус.: гов 'речи', 'токо речи', 'комай'.

пошташд-ѫ [* по, скѫд-], поштѫд-ѣти со 'щедене' уваря, упазя; книж. пощедя (пощадя рус.).

поштение (отъ постити) постене.

по-ѭ, пѣ-ти пѣя; въ църква чета съ пѣние. || Нвб. гов. *пья* чета; *поя*, *пьснопой*.

правъ *прил.* правъ; тъкмо какъвто трѣба, истински. — правь *нар.* право: истински. || Словен. prav.

правьда по истина и човѣщина сѫдена постѫпка; право; правда; справедливость. — да правьдоѭ и наистина.

прихыж-даѭ, -ати [при, хы-] прииждамъ, прихождамъ; дохаждамъ, ида; пристигамъ.

прибѣжд-ѫ [при, бѣд-], прибѣд-ити съ 'убѣждаване' склоня: убѣдя, придумамъ.

привед-ѫ, привес-ти [* при, вед-ти] заведа при нщ., приведа, прикарамъ; прѣкарамъ.

привлач-ѫ [* при, влак-ѭ], -ити (свър. привлѣкѫ) 'влача' към нщ., 'привлачамъ'. книж. привличамъ.

призир-аѭ, -ати 'зра', гледамъ, за да се грижа; призирамъ, приглеждамъ.

призов-ѫ, призъв-ати призова; викна. поканя.

приид-ѫ, приити дойда, гов. 'приида'.

приим-ѫ, прия-ти 'къмъ себе' взема приема; схвана.

прикас-аѭ, -ати сѧ (свър. прикоснѫ сѧ) допирамъ се; книж. 'докосвувамъ се'.

прикладьнъ що може да се 'прикладе', приложи за сравнение; примѣренъ. Вж. приложѫ. || Чеш. příklad примѣръ.

приключ-ѫ, -ити сѧ, вж. ключѫ; безъ умисълъ, безъ очакване ставамъ; случвамъ се, прилучвамъ се. Вж. прилоучѫ сѧ. || Нвб книж. *приключение* рус., случка, прилука.

прилаг-аѭ, -ати едно нщ. слагамъ, турямъ при друго; прилагамъ за сравнение. сравнявамъ.

прилеж-ѫ, -ати лежа, намирамъ се при нщ., 'прилежа'; прилеженъ съмъ, залѣгамъ; радя. — п. кънигахъ занимавамъ се, работя книжевно. Вж. прилѧгѫ.

приложи-ѫ, -ити приложа; съединя; — чемь приложити сравня съ нщ. Вж. прикладьнъ. — п. сѧ прилегна къмъ нщ.; залегна; отдамъ се, пристана; 'приложа се', причисля се.

прилоуч-ѫ, -ити сѧ случвамъ се, 'прилучвамъ' се; вж. приключѫ сѧ.

прилюб-лѭ, -ити въ любовь приема, взема прѝсърце; залюбя; 'прилюбя', обикна.

прилѧг-ѫ, прилеш-ти [* при, лег-ти], лѣгамъ при нщ., привеждамъ се. || Нвб. *прилѣгамъ* 'съмъ тъкмо', ида на мѣра, на сгода. Вж. прилежѫ.

примѣш-ѫ [* примѣс-ѭ], примѣс-ити сѧ 'примѣся' се, прилѣпя се; смѣся се плътски.

припада-ѭ, -ати съ падане прѣдъ нкг. моля; припадна къмъ. || Нвб. гов. *падамъ* нкм. на молба.

припложд-ѫ [*приплод-ѭ], приплод-ити родя плодъ; дамъ още плодъ, 'приплодя'.

присно винаги. || Различно отъ *всякога*: 'винаги' е непрѣкъсвано. а 'всѣкога' е при всѣкой случай.

приснодѣвамі винаги дѣвствена. вседѣвствена. Вж. дѣвамі.

пристав-лѭ [* пристав-ѭ], -ити поставя на служба при нщ.; приставя. || Нвб. гов. *прѝставъ* слуга при добитъкъ.

притък-нѫ -нѫти сѧ дотъкна се: натъкна се; блъсна се о нкг.

притъча [*при, тък-ѭ] щото се 'притъкмява' къмъ нѣкой случай; приказъ за сравнение, за поука; притча, примѣръ.

притъчьнъ (отъ притъча) съ качества на притча; образитъ; притчавъ, прѝказенъ; за прѝвазъ: — лоучи притъчьны притчи, рѣчи, що изпущатъ лѫчи; лѫчисти, блѣскави рѣчи.

причьт-ѫ, причис-ти сѧ [* причит-ти] стана къмъ броя на нщ.; приброя се, причисля се.

причашт-аѭ [* причаст-ѭ], -ати сѧ съ други заедно взимамъ чѧсть (часть); ставамъ 'причастенъ'. || Срв. книж. *причастие* (църковно) рус., *причестявамъ се.* Вж. чѧсть.

пришьльць 'дошълъ' отъ друго мѣсто; пришлецъ (*мн. ч.* пришълци).

приемл-ѭ [* приим-ѭ], прия-ти приема.

прия-ѭ, -ти гов. 'прия̀я', благоприятно се държа; приязненъ съмъ; книж. благоприятствувамъ.

пробь-ѭ, проби-ти разбия (на двѣ); пробия.

провожд-аѭ [* про, вед-], -ати чиня нкм. 'проводъ'; спроваждамъ; придружавамъ. Вж. провождаѭ, провождѫ.

провожд-аѭ, -ати придружавамъ нкг. за да го 'изведа' да си иде; изпращамъ. || Нвб. *провождамъ* и *проваждамъ* изпращамъ нщ. нкм.; изпращамъ нкг. за нщ

провождение (отъ проводити) спровождане. съпровождане; изпровождане, изпращане; спровождане на повойникъ, жалѣйни 'проводъ'; вж. погребъ.

провожд-ѫ, провод-ити (*мнгкр.* провождаѭ, вж.) водя съ придружаване, провождамъ нкг. до нѣйдѣ; изпращамъ; допращамъ; — п. мимо изпратя пòнататъкъ.

прогоньникъ който прогоня, пропѫжда; книж. гонитель; прѣслѣдувачъ.

прогон-ѭ, -ити гоня изъ разни страни; прогоня. || Нвб. гов. *прогонъ* мѣсто, отъ дѣто се изкарва добитъкъ на паша.

прозьр-ѫ, прозр-ѣти 'зря', видя прѣзъ нщ. навѫтрѣ, напрѣдъ; прозря, провидя.

проид-ѫ, прои-ти отида, мина прѣзъ нщ.; прѣмина, гов. 'пройда'.

прокльн-ѫ, проклѧ-ти съ 'клетва' осѫдя, съ 'проклетие'; прокълна.

пронес-ѫ, -ти прѣзъ всички мѣста занеса; направя да се носи; пронеса.

прообразоу-ѭ, прообраз-овати прѣзъ нщ. давамъ образъ за друго напрѣдъ; книж. прообразувамъ.

проповѣдатель проповѣдувачъ, проповѣдникъ.

проповѣ-мь [* -вѣд-мь], проповѣд-ѣти казвамъ напрѣдъ; проповѣдамъ.

прораж-ѫ [* прораз-ьѫ], прораз-ити съ 'поразяване', съ ударъ пробия; разцѣпя.

прорек-ѫ, прорешти [* прорек-ти], микр. прорицати, река напрѣдъ; прорека. || Срв. пророкъ.

прорицаниѥ (отъ прорицати) щото се 'прорича'; прорицание.

пророчьствиѥ пророкуване; пророчество.

просвѣшт-ѫ, просвѣт-ити (тр. просвѣштаѭ), проникна со свѣтлина; просвѣтля; дамъ свѣтлина духовна, книж. 'просвѣтя'.

простран-аѭ, -ати пущамъ по разни 'страни', 'пространимъ'; разпростирамъ, 'разпространямъ', разпространявамъ.

простран-ьѫ, -ити (тр. пространяѭ), простра, разпростра, разпространя.

против-лѭ [* против-ьѫ], -ити сѧ застаямъ противникъ; противя се; противостоя.

противоу отъ противна страна къмъ; насрѣща; противъ. — п. семоу спoредъ, спроти това.

противьноѥ нщ. противуположно на друго: противно.

противьнъ който е 'противенъ', противникъ.

проуч-ѫ, -ити съ 'учене', съ изучване проникна нщ., проуча; — п. сѧ науча се проникливо на нщ.; приуча се.

процьвт-ѫ, процвис-ти [* процвит-ти] 'процъвтя'; разцъвтя.

прочии отъ едно количество отлѫчени, останали; други; нататъшни.

прошениѥ (отъ просити вж.) съ молба искане; книж. 'прошение', рус.

прош-ѫ [* прос-ьѫ], просити искамъ нщ. съ молба, различно отъ молѭ. || Нвб. прося моля за милостиня; гов. „моля ти се, прося ти се;" прося: просякъ, гов. питачъ.

прьвъ прьвь, отъ нóпърво врѣме, прѣдишенъ.

прьвѣньць прьвь по рождение; книж. първенецъ. || Нвб. Първанъ; първенецъ прьвъ по обществено положение.

прьвѣѥ срав. степ. пóрано, първомъ.

прьстъ прьсть; прьсть прьсть, земя.

прьсь гръдь (издута напрѣдъ горна часть отъ трупа). || Нвб. пръс-ецъ, мн. ч. пръсци (издута назадъ часть на крака пóдолу отъ колѣното). Изгубено етимоложко съзнание е направило прасци па отъ тамъ и 'прасета', 'прасе'.

прѣсъва-ѭ, -ти [прѣ, съ-] прѣстоявамъ, прѣварвамъ, минувамъ; прѣбѫдвамъ, трая. Вж. прѣбѫдѫ. || Нвб. книж. прѣбивавамъ рус., гов. изр. билъ и прѣбилъ.

прѣбѫдѫ, прѣбъıти прѣбѫда, остана.

прѣврьг-ѫ, прѣврѣшти [* прѣврѣг-ти] прѣфърля; вж. врьгѫ.

прѣграждениѥ (отъ прѣградити) що е прѣградено; прѣграда, прѣчка.

прѣдрьж-ѫ, -ати държа по право, притежавамъ; имамъ.

прѣдълаг-аѭ, -ати (свър. прѣдъложѫ) прѣдлагамъ; прѣдставямъ.

прѣдѣлъ дѣто се 'дѣли' единъ просторъ отъ другъ; прѣдѣлъ, граница.

прѣжде пóпрѣди, прѣди; — п. даже не прѣди да. || Срв. нвб. напрѣжъ.

прѣид-ѫ, прѣи-ти 'прѣйда', прѣмина; прѣмина отъ живота въ смърть, помина се. || Срв. дойда, отида.

прѣим-ѫ, прѣѩ-ти отъ нѣкого поема (съ признакъ на прѣминаване отъ едно мѣсто на друго). || Нвб. приема се разбира двояко: 1. поема отъ другиго (въ това значение стои думата прѣемникъ, па и прѣемство); 2. съгласи се да поема, да взема. Затуй е погрѣшно да се пише 'приемникъ' (на прѣстола).

прѣлож-ѫ, -ити 'прѣложа' нщ. отъ едно въ друго; прѣвърна; обърна възъ, къмъ; прѣведа.

прѣлѣт-аѭ, -ати (свър. прѣлештѫ) прѣлитамъ, гов. прѣлѣтамъ.

прѣлюбъı любовь прѣзъ, прѣко позволеното, 'прѣлюбовь'; книж. прѣлюбодѣйство; — п. дѣѭ прѣлюбодѣйствувамъ, 'прѣлюбодѣя'.

прѣмог-ѫ, прѣмошти [* прѣмог-ти] съ 'мощь' надмина; надвия, прѣборя. || Чеш. přemoћi.

прѣпитѣ-ѭ, -ѣти [прѣ, пит-] прѣхраня. Нвб. книж. прѣпитание рус., прѣхрана.

прѣпоıаш-ѫ [* прѣпоıас-ьѫ], прѣпоıас-ати 'съ поясъ' прѣвържа; прѣпаша.

прѣпьр-ѭ, прѣпьрѣти [прѣ, пьр-] съ 'прѣпирня' надвия; оборя; 'прѣпря'. Вж. пьрѭ сѧ.

прѣсельникъ който се е 'селилъ' на друга земя; прѣселецъ, *мн. ч.* прѣселци.

прѣславьнъ надъ, прѣзъ обикновеното славенъ, прѣславенъ.

прѣспѣв-аѭ, -ати (*свър.* прѣспѣѭ) излизамъ напрѣдъ, изпрѣдямъ; прѣварамъ, надминувамъ. Вж. спѣѭ.

прѣспѣ-ѭ, -ти съ 'успѣване' прѣмина нататъкъ; надмина.

прѣстав-лѭ [* прѣстав-ѭ], -ити направя да стои на едно мѣсто, да прѣстане; спра. — прѣставлѭ сѧ прѣмина отъ едно състояние въ друго, отъ животъ во смърть, помина се. || Нвб. *спра* е отъ 'въз-пра'; книж. 'възпра', покрай 'спра', е новотворба, както 'съвѣсть' покрай 'свѣсть', фр. cause покрай chose.

прѣстаниѥ (отъ прѣстати) прѣстаяне; спиране.

прѣста-нѫ, -ти прѣстана; спра.

прѣстѫп-аѭ, -ати (*свър.* прѣстѫплѭ) 'прѣстѫпямъ' нщ. заварденo, нщ. по законъ заповѣдано или забранено. || Нвб. книж. *прѣстѫпление* рус.

прѣстѫп-лѭ, -ити [*прѣстѫп-ѭ] 'прѣстѫпя' (редъ, обичай, законъ); наруша.

псалъмъ, грц. ψαλμός (дрънкане по струни) пѣсень, пѣснени думи.

пьрьць който се 'пре', води 'прѣние', 'прецъ'; явни говорникъ; риторъ.

пьрѭ сѧ, пьрѣти сѧ съ питания и възражения браня свои сѫждения; прѣпирамъ се, разискувамъ. || Нвб. гов. *що се прешъ* що се прѣпирашъ. Стб. пьрѣ, нвб. книж. разпря, прѣние.

пьштоу-ѭ, пьштев-ати нкг. мисля, смѣтамъ за нщ.; — не п. не смѣтамъ, не вѣрвамъ; съмнѣвамъ се.

пѫчина глѫбина, бездна (за море). || Срв. нвб. *пѫк*-амъ (за черви, мрави), из*пѫк*-вамъ. Правописътъ вече замѣни ѫ съ ъ.

Р

работа служба на 'рабъ', робия; обществена служба; работа.

работ-аѭ, -ати [* раб-] служа нкм. подъ волята; робувамъ съ работа; работя.

равьно еднакво, безъ разлика, равно; противно: различьно.

равьньствьнѣ *нар.* по равьньство, по равность; равносилно, равно; еднакво.

ради заради, поради.

радоуѭ, радов-ати сѧ, радвамъ се: вж. веселѭ сѧ.

разбойникъ който съ 'биене' отнима имотъ, животъ; хайдукъ, убийца; книж. разбойникъ.

развед-ѫ, развести [* развед-ти] раздѣля двама, що се 'водатъ'; разведа (бракъ), разпусна.

развраштаѭ, -ати обръщамъ на лошо. 'развращамъ'; развратявамъ; отвръщамъ отъ добро.

развѣ освѣнъ, извънъ, безъ; — р. аще освѣнъ ако.

раздроушьникъ [съ д произведено отъ з къмъ р] който 'руши', 'разрушникъ'; книж. разрушитель, рус.

раздроуш-ѫ, -ити [раз, роух-] разруша; съборя.

раздѣлѣѭ, -ѣти (свър. раздѣлѭ) едно отъ друго отдѣлямъ; раздѣлямъ, различамъ.

разид-ѫ, рази-ти сѧ съ отиване се раздѣля; 'разида се', разотида се; прич. мин. дѣй. I рашьдъ сѧ.

различь нар. различно.

различьно съ разлика, не еднакво, различно; противно: равьно.

разлѫч-ѫ, -ити съ 'лѫчене' отдѣля едно отъ друго; раздвоя, разлѫча.

размыслъ 'ра́змисълъ'; сѫждение.

размышлѣѭ, -ѣти [раз, мысль] размислямъ; обмислямъ.

разньствиѥ 'разность'; разлика, различие.

разор-ѭ, -ити [раз, ор-] развалям, 'съборя', счупя; книж. разоря. || Срв. нвб. об*оря*.

разоумьно умно; разбрано; разумно.

разоумъ разумъ, смисълъ. — разоумѣниѥ (отъ разоумѣти) разбиране.

разоум-ѣѭ, -ѣти (*мнкр.* разоумѣваѭ) съ разумъ схващамъ, разумѣвамъ; проумѣвамъ; едно отъ друго съ умъ отличамъ, различамъ; разбирамъ.

рака лат. arca, 'ракла', ковчегъ (за мрътвецъ).

распас-ѫ, -ти захвана да 'спаса' нкг., да вардя, да пазя, да управямъ. || Срв. съпасѫ; нвб. книж. *запасъ*.

распьн-ѫ, распѧ-ти [раз, пьн-] обтегна на широко; разтегна; разпна.

раст-ѫ, рас-ти [* раст-ти] раста; ставамъ поголѣмъ, уголѣмявамъ се.

расчьт-ѫ, расчис-ти [* раз, чит-ти] разчета; разбера числата, изброя; прѣсмѣтна. || Нвб. гов. *чета* броя.

рач-ѫ, -ити склоненъ съмъ, охотенъ съмъ, желая; 'рача'. || Нвб. почесто *не рача*. има разлика между него и 'не ща', 'не искамъ'.

ревнитель комуто се 'ревне' успѣхътъ на нщ.; ревнитель.

ревьноу-ѭ, ревьнов-ати съ 'ревность' клоня къмъ нщ.; ревнувамъ, залѣгамъ.

рек-ѫ, рештн [* ректи] река, кажа; нарека. || Нвб. изразъ за възможность: можешъ *ре*.

риза, ризъı духовнишко рухо, расо. Срв. чрьноризьць монахъ. || Нвб. *риза* долна дреха, гов. кошуля.

римьскъ свойственъ на държавата римска (а въ нея е влизало и землището на гърцитѣ); римски; образуванъ, просвѣтенъ, християнски (срѣщу дивъ, невѣжественъ, погански).

римлıанинъ ῥωμαῖος 'ромеецъ', гръкъ.

родъ родъ, поколѣние.

рождьство раждане; книж. рождество (само за Христа).

ръıбитва риболовецъ, рибарь.

рьвьние, рьвение залѣгане съ 'ревность': 'ръвение', ревность.

ръıсии *прил.* отъ ръıсь рисъ (хищна животина; пардъ, пантера); риси, рисовъ.

рѣчь 'рѣчь', вѣсть; работа. пол. rzecz; вж. слово.

рѫг-аѭ, -ати сѧ подигравамъ се; хуля, псувамъ; книж. ругая рус. || Нвб. *ругамъ се, ругамъ, ружа*.

С

самовласть власть надъ себе; самовласть; книж. свобода надъ себе.

свинина месо отъ свиня; свинско. || Нвб. гов. *свинина*, както и *говедина*, *телетина*, *крапина* (отъ риба 'крапъ') и под. Вж. зайчина.

свит-аѭ, -ати, захващамъ да 'свѣтя', разсъмвувамъ се, съзорявамъ се.

свободь *прил.* свободенъ.

свѣтозарьнъ що изпуща свѣтли зари (лѫчи); 'свѣтозаренъ', сияенъ, блѣскавъ.

свѣтъ свѣтлина. || Нвб. *свѣтъ* съ промѣнено значение, вж. миръ.

свѣща свѣщь. || Нвб. гов. *свѣща* подъ схващане, че е членувано 'свѣщ-та', произлѣзла нова форма нечленувана *свѣщь*. Срв. гов. *рѣшѐ* за *рѣшето*.

свѣшт-ѫ [свѣт-ѭ], свѣт-ити свѣтя съ паление нщ.; освѣтлявамъ.

свѧтъıни света вещь, светиня; светость. Нвб. *светиня ви* въ обращение къмъ духовникъ: ваша светость; срв. ваша милость.

свѧштение (отъ свѧтити) светяване; книж. освещение; посвещение.

свѧшт-ѫ [* свѧт-ѭ], свѧт-ити правя 'светъ', свещенъ; осветявамъ (книги); посветявамъ въ духовенъ чинъ; държа, имамъ за светъ.

седмеродьнъ който е родилъ седемъ, седмина; който е добилъ седемъ рожби; 'седмероденъ'.

селико [се, ик-] 'ето' колко, толкова; гов. солкова.

село мѣсто за 'седене', за прѣкарване, за живѣне; земя, нива; околъ (область); селище, село. || Различно отъ вьсь, село.

селѣ сега; отъ селѣ отъ сега, отъ нинѣ. Срв. нвб. *послѣ* [по, селѣ].

серафимъ грц. σεραφίμ, евр. дума въ мн. ч. шестокрили свѣткави носители на божията слава; серафимъ.

сетьно отъ нщ. сетнѣ, по сетнина отъ нщ.; въ послѣдица.

сетьнѣ слѣдъ това, сетнѣ; сетьнѣѥ по-сетнѣ, понататъкъ.

сиковъ такъвъ; вж. сиць. || Нвб. гов. *сакъвъ, сикъвъ*.

сирота 'осирѣлъ', сиракъ; вж. сиръ.

сиръ лишенъ отъ нкг. свой, изгубилъ свой; сиракъ.

сице нар. така; гов. *сака*.

сиць такъвъ. || Нвб. гов. *сакъвъ*, успоредно съ членуването човѣкъсъ.

си-ѭ, -яти свѣтя, сияя. || Нвб. книж. възсияя, просияя, сияние, сияенъ сяенъ; гов. *севамъ*.

скала каменна висина, к. хълмъ, к. стѣна скала; карпа.

сквозѣ *съ вин.* прѣзъ веществото на нщ.; прѣзъ. || Нвб. гов. кръзъ, чеш. skrz, рус. сквозь.

сквръна бѣлѣгъ отъ 'осквърнение': петно; мърсота.

скврънынъ мрьсенъ: книж. *скверенъ*, рус.

скиния гръц. σκηνή сѣнникъ, шатъръ. || Срв. *сцена*.

скоро *нар.* какъ врѣме: веднага, тозчасъ; комай. || Различно отъ **бръзо**.

скорописьць бързописецъ.

слава отличие; слава.

слав-лыж, -нти отдавамъ слава, почесть; славя, прославямь; чествувамъ рус.: — **с. о чемь** славя съ нщ.

славослов-лыж, -нти славя, величая со слова; славословя.

славьно со слава, съ тържество; славно, тържествено.

сласть [* **слад-ть**] сладко осѣщане, услада; нвб. поет. сласть.

сластьно со **сласть**, съ услада; сладко.

слатина мочурище; 'сланъ', соленъ вкусъ. || Нвб. гов. *слатина* мочурестъ виръ; мѣст. име *Слатина*.

словесьнъ що е свойственъ на словото; който притежава слово, даренъ е со слово; словесенъ.

слово рѣчь; слово. || Нвб. *слово* рѣчь при общественъ обредъ; р. благочестива; дума.

слоужьба служене нкм. за работа; званична служба; служба обредна, вѣрска: литургия. Вж. **мьша**.

слѣдъ *сжщ.* диря, книж. слѣда. || Нвб. *слѣдъ* нар.

сподоб-лыж, -нти дамъ нкм. щото му 'подобава' (вж. **подобаѭ**); удостоя; сподобя съ. Вж. **сѫподоблыж сѧ**.

спѣшьно [* **спѣх-**] натъкмено да 'успѣва', да върви напрѣдъ; бързо.

спѣ-ѭ, -ти върша за да 'успѣвамъ'; бързамъ, гов. варамъ, варкамъ; успѣвамъ, прѣуспѣвамъ; зрѣя.

спѫдъ мѣра за количество сипкаво; крина, шиникъ.

срьсть власъ или косъмъ отъ добитъкъ или звѣръ; четина. || Чеш. srst, рус. шерсть.

став-лыж [* **став-ѭ**], **-нти** поставямъ. || Нвб. гов. *ставямъ*.

ста-нѫ, -ти (*пр.* **стоѭ** вж.) стоя: остана на мѣсто, застана; спра се: — **до сего с.** спра до това, до тукъ.

старъ, *срав. ст.* **старѣи**, **старѣиши**; който стои напрѣдъ, к. е отъ рано; старъ, прѣденъ; старъ по възрасть, 'голѣмъ'. Различно отъ **ветъхъ**, **дрѣвьнь**, вж.

старѣишина първи между старитѣ, що управятъ едно общество; старѣй, книж. 'старѣйшина'; старшина рус.

столъ столъ, прѣстолъ; столно мѣсто. столнина; столица. || Чеш. stolice столъ, прѣстолъ, катедра.

стопа [* **стѫп-**] диря отъ стѫпано, стѫпка; стѫпало. || Срв. *стъпень*.

сто-ѭ, -ати (свър. **станѫ** вж.) намирамъ се на нѣкое мѣсто правъ, стоя; държа мѣсто; важа, имамъ сила.

страна населено землище, страна.

страньнъ *сжщ.* човѣкъ отъ друга страна; странецъ, чужденецъ.

страньнъ *прил.*, свойственъ на нѣщо отъ друга страна; чуждъ; чуденъ, книж. странепъ, френски étrange. — **страньна земля** чужбина; странство.

страсть страдание (тѣлесно), патило; страдание (отъ душевна възбуда), страсть; мѫчение; тегло.

стратигъ гръц. στρατηγός, военачалникъ, градоначалникъ.

стрижьникъ 'постриженъ' въ духовно звание; 'стрижникъ', духовникъ.

строитель който поставя нщ. въ редъ, въ строй; който нарежда, настанява, устройва; чинъ столоначалникъ, грц. λογοθέτης, вж. **логофетъ**. || Нвб. книж. *строитель;* гов. *стройникъ* (за годежъ).

строупъ разврѣдено мѣсто по тѣлото; гнойна болка по кожата, струпъ; рана. Вж. **ѩза**.

стръпътъ сприха; лютина. || Рус. *строптивый*.

стрѣг-ѫ, стрѣщти [* **стрѣг-ти**] стоя на 'стража'; вардя, пазя.

стоудодѣяние вършене нѣща **стоудьна**, срамни, срамотни; срамотия. Вж. **стоудъ**.

стоудъ и **стыдъ** срамота. || Рус. *стыдъ* чеш. stud и styd.

стоудьнъ (отъ **стоудъ** вж.) срамотенъ.

стыждѫ [* стыд- ѭ], стыдѣти сѧ срамувамъ се ,срамъ ме е. Вж. стыдъ. || Книж. стидь, безстиденъ.

стьгно бедро. || Чеш. stehno.

стьзи пѫтека. || Чеш. stez, -ka.

стѣна зидъ, стѣна.

соугоубъ дважъ взетъ, двукратенъ; двоенъ; двоякъ; (вж. трьгоубъ). — соугоубь нар. двойно; двояко.

събер-ѫ, събра-ти събера, свикамъ.

съблюд-ѫ, съблюс-ти (вж. блюдѫ) съ вардене, съ 'блюдене' извърша; спазя, 'съблюдя'.

съборъ свикани лица за обсѫждане; събрание, съборъ. Вж. съньмъ.

събык-аѭ, -ати сѧ [съ, бы-], свър. съсѫдѫ сѧ, сбѫдвамъ се.

съсѫд-ѫ [съ, бѫд-] събы-ти сѧ сбѫдна се, стана нщ. свършено.

съврашт-ѫ, съврат-ити (вж. враштѫ) върна отъ, отвърна. || Нвб. свърна отбия се нѣйдѣ отъ вървежъ и спра; хърв. svratište хотелъ.

съврашт-аѭ, -ати (свър. съврашт-ѫ) връщамъ отъ, отъ правъ пѫть обрьщамъ на кривъ; 'съвръщамъ', мамя.

съврьг-ѫ, съврѣшти (вж. врьгѫ) отъ горѣ долу сваля; 'свъргна', низвъргна. || Нвб. книж. опровъргна.

съврьсть (вж. врьста) връстникъ, връстница; рус. сверстникъ.

съврьшитель който дава завършекъ на нѣщата; к. извърша, или завърша; 'съвършитель'.

съврьш-ѫ, -ити (мнгкр. съврьшати) изкарамъ на нщ. 'върха', сир. края, свърша, извърша; съврьшенъ извършенъ, изтъкменъ, пъленъ; съвършенъ.

съвъкоуп-лѭ [* съ, въ, коуп-ѭ], -ити събера въ 'купъ', на едно мѣсто, заедно; съединя; 'съвъкупя'.

съвыше отъ 'високо' отъ повисоко; отъ висота небесна; книж. 'свише'.

съвѣсть 'свѣсть', съзнание. || Нвб съвѣсть съ друго значение, нравственъ разумъ.

съвѧж-ѫ (съ, * вѧз-ѭ) съвѧз-ати, свържа, гов. свежа. || Нвб. везба; книговезецъ (не-вѣз- !).

съглѧд-аѭ, -ати сглеждамъ (напр. мома), оглеждамъ. || Срв. съгледачъ, съгледатай; различно отъ съглеждане; съзирамъ.

съгнилъ 'сгнилъ', изгнилъ. || Нвб. из замѣнило с-, както и въ други случаи: излъжа вм. слъжа, изгоря вм. сгоря.

съдравъ здравъ.

съдѣл-аѭ, -ати (вж. дѣлаѭ) съ 'дѣло' изкарамъ, 'издѣламъ' (може би из отъ с); изваямъ; направя.

съженѫ, съгнати (вж. женѫ) отъ извѣстно мѣсто гоня нкг., 'сгоня' (срв. с-валя, с-нема, с-товаря), изгоня. || Изгоня е 'гоня' изъ (вѫтрѣшностьта на) извѣстно мѣсто.

съжьг-ѫ, съжешти [* съ, жег-ти] изгоря (отъ 'сгоря').

създаниѥ щото е 'създадено', сътворено; създание, тварь.

сънмъ [*съ, им-] нщ. наедно 'взето', сбрано; събрание за обсѫждане; рус. сеймъ, сръб. скупштина. Вж. съньмъ, съборъ.

съкаж-ѫ [* съ, каз-ѭ], съказ-ати кажа, обадя; разкажа, разправя. || Нвб. книж. скажа, кажа слово, сказка; гов. сказувамъ, тълкувамъ.

съказаниѥ разказъ, приказъ; разяснение, обяснение.

съказатель който 'сказува'; сказувачъ. || Нвб. книж. сказчикъ не е българско!

съконьч-ѫ [* съконьц-ѭ], -ати (отъ коньць) докарамъ до завършъкъ, завърша, свърша; вж. съврьшѫ; съконьчаниѥ свършъкъ, край

съкровиште [* съ, кры-] мѣсто за 'скриване'. скривалище, гов. крийовище; скрито имане, книж. съкровище: влагалище.

съкроуш-ѫ [* съ, кроух-], -ити съкруша, книж. || Нвб. съ друго значение скърша [* съ, кръх-].

сълож-ѫ, -ити 1. положа на едно мѣсто; поставя; 'сложа'. — 2. положа, поставя заедно; съставя. || Нвб. книж. сложно рус., съставно; гов. сложно слегнато.

сълъ пратеникъ; книж. посланикъ, рус. по-солъ. || Нвб. книж. по-сл-ание.

сълѫч-ѫ, -ити сѧ [*съ, лѫк-], противно на разлѫчѫ; събера се въ едно, сдружа се; 'слѫча се'.

съл-ѭ, -ати пращамъ; мнгкр. сылаѭ, -ати. || Рус. раз-сыл-ать, отъ тамъ разсыльный човѣкъ за разпращане; нвб.

книж. 'разсиленъ' небългарско! — отъсълж отпратя, прогоня.

съматр-ыж, -ытн сматрямъ, смѣтамъ, рус. 'считамъ'. Вж. съмотрж.

съмотрѣнию (отъ съмотрити) 'сматряне'; гледане, смѣтане; книж. *усмотрѣние;* промисълъ.

съмотр-ж, -ити (*микр.* съматрыж) гледамъ; оглеждамъ; разглеждамъ. Рус. *смотрѣть.*

съмрьтьнъ *прил.* отъ съмрьть, що причинява смърть, смъртоносенъ. || Нвб. *смъртенъ грѣхъ,* смъртоносенъ; ала *смъртно* легло, дѣто настая смърть.

съмысльно *нар.* со 'смисълъ', разумъ; по 'смисълъ', образито (фигурално). Вж. мысльнъ.

съмысльнъ който е съ 'ума' си, съ мисъльта си, смисленъ; противно на 'безуменъ'.

съмѣра 'отмѣрено' съ тегло количество; тегло, тежина; мѣра.

съмѣрению докарване по 'мѣрата' на скромностьта; книж. смирение (съ и вм. ѣ, поради наслоика възъ 'миръ').

съмысълъ смисълъ; съзнание; разумъ.

сънес-ж, -ти отъ високо взема надолу; сваля. || Нвб. *снеса* за освобождаване яйце отъ птица; книж. *сносенъ* рус., който се понася.

сънид-ж [* съ, ид-] съни-ти сж съ нкг. 'ида', дохаждамъ на едно мѣсто; събирамъ се, срѣщамъ се. || Нвб. гов. *ставямъ се,* отъ *с(ъ)ставямъ* се.

сънымъ събрание, съборъ; вж. сънмъ. | Нвб. книж. *сонмъ,* рус.

сънымьникъ участникъ въ 'сънемъ' въ съборъ; 'сънемникъ', съборянинъ.

сънѣд-ж, сънѣс-ти [* съ, ѣд-ти] изямъ., Нвб. гов. *сйадоха се* единъ възъ другъ се нафърляха.

съобьштьникъ който 'общо' съ другиго върши, взима участие: съобщникъ, съучастникъ.

съобразьнъ натъкменъ по 'образъ', съгласенъ съ образъ: съобразенъ.

съпад-ж, съпас-ти [* съ, пад-ти] падна отъ горно положение. || Нвб. *спадна* за цѣпа, за отокъ.

съподвиз-аж, -ати сж залѣгамъ за 'подвигъ', 'подвизавамъ се' заедно съ други; 'сподвизавамъ се'.

съподоб-лж [съ, подоб-ж], съподоб-ити сж приема, добия щото ми 'подобава', щото ми се пада; 'сподобя се', сдобия се.

съпостиг-нж, -нжти постигна заедно съ други, 'спостигна'. || Срв. *спомогна.*

съприсносжштьнъ [съ, присно, сжт-] който съ други заедно винаги, вѣчно е, сжществува; 'съприсносжщи'.

съпричжстьникъ който прави 'часть' отъ дѣйци на нщ., к. участвува заедно съ такива дѣйци; к. принадлежи къмъ тѣхъ; принадлежникъ, участникъ, съучастникъ, съпричастникъ; съмисленикъ.

съпржгъ, сжпржгъ [* съ = сж, пржг-] заедно 'впрегнатъ' съ другиго, въ единъ 'спрѣгъ'; съпругъ, рус.

съпьр-ж, съпьр-ѣти сж (вж. пьрж сж) съ нкг. влѣза въ прѣпирня, 'спрѣпря се', спрѣчкамъ се.

сърастж, сърас-ти сж [*сърасттн] сраста се, срастна се.

сърѣтение (вж. глг. сърмщж) срѣщане, посрѣщане. — въ с. на срѣща.

сържштж, сърѣс-ти [* сърмт-ж, сърѣт-ти] срѣщна; 'срѣтамъ', срѣщамъ.|| Срв. нвб. *срѣта, несрѣтникъ.*

състав-лж, -ити отъ повече части 'съставя' едно нщ.; сътворя, създамъ; направя.

състо-ж, -ати 'стоя' въ свѣта, сжществувамъ. || Нвб. *състоя* сжществувамъ 'съставенъ' (отъ части), съмъ съставенъ.

съсьць цица. || Нвб. отъ *сиса,* както '*цупя се*' отъ *супя* се.

съсждъ прѣдметъ за вмѣстяне (течни нѣща); съсждъ. || Нвб гов. *сждъ,* отъ 'с(ъ)-сждъ', мн. ч. *сждове; сждина.*

сътвор-ж, -ити 'сътворя', гов. сторя (отъ 'створя'); направя; произведа, изкарамъ (за растение). || Нвб. *стори* година; '*сторихме* деветини'.

съто сто.

сътократица стократно умножение, 'стократица'. || Срв. 'четверица'.

сътрѣб-лж [* съ, трѣб-ж], -ити съ обредъ или съ 'трѣба' за погребение извърша; отслужа за погребение; опѣя.

сътъ вощена пита за медъ; гов. 'сътъ'.

сътжжению (отъ сътжжити) причиняване 'тжга', тегота, мжка; дотегване; налѣгане, потискане.

сътаж-ѫ [* съ, таг-ѭ], -ати придобия; гов. стева (стова). || Нвб. книж. при*теж*-ание.

сътѧз-аѭ, -ати сѧ 'тегля' се съ нкг. за надвиване; 'състезавамъ' се.

сѫхожд-ѫ [* съ, ход-ѭ], -ити отивамъ отъ високо надолу, слизамъ; противно: въсхождѫ. — с. сѧ съ 'ходъ' се събирамъ съ други на едно мѣсто; срѣщамъ се, 'ставямъ' се. || Нвб. книж. *схождамъ се* рус., срѣщамъ се по мислене, по мнѣние, приличаме си; гов. *сходя се*, *схождамъ се* събирамъ се полово.

съхран-ѭ, -ити (сѧ) уварда (се), упазя (се); книж. 'съхраня'. Вж. хранѭ.

съчит-аѭ, -ати съставя въ 'четъ', събера двѣ въ едно; сечетая.

сытость; въ с. за насита. || Срв. досыти, досыта доста.

сь си се тоя, тая, това; гов. соя, сая, сова.

сьде на 'сова' мѣсто, тука; гов. овде.

сѣкыра сѣкира, брадва.

сѣк-ѫ, сѣшти [* сѣк-ти] сѣка (дърва, пари, месо и под.).

сѣнь сѣнка; шатъръ; свиния, грц. σκηνή.

сѣть мрѣжа.

сѧд-ѫ, сѣд-ѣти седя; имамъ си сѣдалище, станувамъ; живѣя.

сѫдъ сѫдъ (земни) зарадъ бѣда; сѫдъ (небесни) подиръ смърть.

сѫдьнъ що е на сѫдъ; сѫдни.

сѫмьнѣние съмнѣние; двоумение.

сѫпостатъ който 'застая', 'постава се' съ другиго, другиму насрѣща; противникъ въ борба; неприятель; книж. супостатъ.

сѫпрѫжьникъ (вж. сѫпрѫгъ) който е въ единъ 'спрѣгъ' съ другиго; 'съпружникъ', спомощникъ, другарь.

сѫщии *прил.*, прич. сег. дѣй. (и сѫи) отъ ѥсмь, който е, сѫществува; сѫществуващи. || Нвб. *сѫщи* съ друго значение.

сүрътъ грц. σύρτις пѣсъчни брѣгъ; подводна скала; пѣсъчна пустиня.

Т

таи *нар.*, тайно. || Нвб. *тая́* държа скрито. утаено; *потаямъ се.*

таинъ; таинаѩ слоужьба литургия.

тако така, тъй. — такожде така сѫщо, тъй сѫщо; книж. 'такожде'.

такъ такъвъ, нѣкакъвъ; пѣкой. — врѣмени такомоү нѣкакво врѣме, по едно врѣме.

тачє та па, та послѣ; таче, аче.

тварь произлѣзлото отъ 'творба', сътворено, създадено; създание, творение, тварь; сѫщество.

твор-ѭ, -ити чиня, правя, струвамъ, 'творя'; — т. сѧ правя се, струвамъ се, прѣструвамъ се. || Нвб. *струвамъ* отъ 'створувамъ'. вж. сътворѭ.

тє е, та; гов. те́, ете́.

течєниє щото 'тече', върви; течение (на вода, на врѣме, на животъ); вървежъ. Нвб. гов. *текомъ тича* съ 'тичане' върви, бърже отива.

ти и; та. || Нвб. въ ни*ти*, или*ти*, въ 'лиха́ ми *ти*', 'такъвъ ми *ти*'.

титла, титло грц. τίτλος, лат. titulus (звание); насловъ: надписъ: надписани букви.

тлък-ѫ, -ати бутамъ, съ бутане произвеждамъ; хлопамъ, чукамъ. || Нвб. гов. *тълча*, *тълцамъ*, отъ дѣто пъкъ кълцамъ, както кльсто отъ *тлъсто*.

то ср. р. къмъ тъ, тв. п. тѣмь така. вж. тѣмь жє.

то: 1. не се прѣвежда; 2. а той, а тя, а то; тогава; ето.

тоземьць човѣкъ отъ 'тая земя', отъ тукъ. нвб. книж. туземецъ, гов. туканецъ, туканъ.

толикъ 'толкъвъ' по значение, такъвъ. толико толко, толкова; толико оубо толкова и, сѫщо толкова, сѫщо така.

толь единколко; толко, толкова, толкозъ. отъ толи отъ единколко (за врѣме).

тольми толкова; — т. паче толкозъ повече.

толѣ *нар.* толкозъ, за врѣме. — отъ толѣ отъ тогава. || Срв. нвб. *от*-колѣ.

триупостасьнъ (вж. упостась) отъ три сѫщества, трисѫщественъ.

триѩзычьникъ който изповѣдва само на три езика (еврейски, гръцки и латински) правото, да се пишатъ по тѣхъ свещени книги; 'триезичникъ'.

троудъ грижа, мѫка, трудъ; работа, усилие.

троудьнъ отъ трудъ уморенъ, мо́рни. Нвб. книж. 'труденъ' рус.; мѫчни.

троужд-аѭ, -ати вж. **троуждѫ**; струвамъ нкму трудъ; утруждамъ, измѫчвамъ.

троужд-ѫ [* **троуд-ѭ**], **троудити сѧ** струвамъ си трудъ, трудя се, потрудя се; мѫча се съ опитъ за нщ.; залѣгамъ, книж. старая се, рус.

трьбезначѧльнъ въ троицата, троенъ безъ начало; 'трижбезначаленъ'.

трьгоубъ *прил.*, трижъ вземенъ, тройни; троякъ.

трьгоубь *нар.* тройно; трояко.

трьсвѧтъ въ 'трóица', тройно светъ; трисветъ.

трѣзвѥниѥ залѣгане за трѣзвеность; въздържане отъ обилность, отъ излишества.

трьп-лѭ [* **трьп-ѭ**], -ѣти търпя, понасямъ; трая.

трѣба обредно вършене; трѣба. Вж. **сътрѣбьнъ**.

трѣбоуѭ, **трѣбов-ати** имамъ потрѣба, потрѣбно ми е, трѣба ми. || Нвб. гов. безлич. *трьбѣ* и влашки „mi e treba" показватъ, че не е правилно да се пише трѣб*ва*(ми).

трѣсновѣнъ 'треснатъ' въ разума си; блъснатъ, гламавъ, хулавъ. || Нвб. гов. *трьснáтинъ*.

трѫба уредъ за свирене; трѫба, зурна; трѫба за разгласа; бойна трѫба.

трѫбьнъ, трѫбни, отъ **трѫба**.

тоу тука, тукъ.

тоуждь (първично **штоуждь**) въ зап. бълг. гов., найвече въ Македония, *тýѓи, тýѓинъ;* въ изт. говори *чужди, чузди.*

тъ той, оня; *ж.* **та**, *ср.* **то**. || Нвб. членъ за м. р. *(ъ)тъ*. — **тъжде** пакъ той, все той, сѫщиятъ.

тъкъмо тъкмо; книж. точно; **ничьтоже... тъкъмо** нищо... освѣнъ.

тъчиѭ [* **тък-**] *нар.* тъкмо, токо, само. || Срв. книж. *точ*-но. — **не възѧтъ ни злата... нѫ тъчиѭ** не взе ни злато... но само, но токо.

тьма тъмнина; тъма, що не може да се прозре; непрозирно, несмѣтно множество; десетица хиляди.

тьмьıанъ грц. θυμίαμα (нщ. за кадежъ), тимиянъ, тимянъ; гов. тъмянъ.

тьстьнь отъ тъсть (бабалъкъ), на тъсть, 'тъстевъ'.

тѣмь же и така.

тѣмѧ лобъ, рус. черепъ; чело, рус. лобъ. || Нвб. *тьме* върхъ на лоба, на главата.

тѫча дъждовенъ облакъ; пороенъ дъждъ.

тѧгота тежина, тегоба; — **т. дьне** дневна тегота, д. товаръ.

тѧж-ѫ, -ати [* **тѧг-**] съ 'теглене' изкарвамъ, тегля; работя, ора.

Оу

оу тъкмо, вече; — **не оу** още не; — **оуже** вече, вж. || Нвб. *ýврьме* тъкмо (на) врѣме, послѣ *бéрьме*.

оубо *съюзъ* за доводъ, срв. **бо**. Прѣвежда се, когато трѣба, со 'защото', 'че'.

оубогъ [**оу**, **бог-**] отъ '*бо*гатство' лишенъ, сиромахъ.

оубѣг-аѭ, -ати (свър. **оубѣжѫ** и **оубѣгнѫ**) съ 'бѣгане' отивамъ настрана отъ нщ.; 'убѣгвамъ', отбѣгвамъ, избѣгвамъ.

оубѣжд-ѫ [***оу**, **бѣд-ѭ**], -нти уговоря, придумамъ, убѣдя. Вж. **бѣждѫ**.

оубѫд-ѫ, **оубы-ти** [отриц. **оу** и **бѫдѫ**: 'от-бѫда'] накърня се, намаля се, липсамъ; противно: **прибѫдѫ**.

оувѧж-ѫ [* **оу**, **вѧз-ѭ**], **оувѧз-ати** вържа въ едно, увържа, свържа; гов. увежа, свежа. Вж. **съвѧжѫ**. || Срв. *вѫже*.

оугажд-аѭ, -ати (свърш. **оугождѫ** вж.) 'угаждамъ', правя по угода нкм. || Нвб. има и 2. значение: сѣтивно разбирамъ, осѣщамъ. Това значение го нѣма въ еднокр. видъ *угодя*.

оуглагол-ѭ, -ати уговоря, уталожа, склоня; придумамъ.

оугождѫ [**оу**, **год-**], **оугодити** угодя, направя по угода нкм. || Срв. на-годя, при-годя; прѝ-года, с-года; год-енъ; год-ина; год-ежъ.

оуготов-лѭ [* **оуготов-ѭ**], -нти **сѧ** наготвя се, приготвя се.

оудлъжениѥ правене 'дълго'; удължение; — **оу. пѫти** пѫтьтъ става пóдълъгъ.

оудобь *нар.* на врѣме; на сгода, улучено. || Нвб. *доба* сгодно врѣме, късно врѣме, периодъ; рус. *удобно* лесно, сгодно.

оудобьнъ сгоденъ, лесенъ; вж. **ѫзъкъ**.

оудрьж-ѫ, -ати съ 'отнимане' задържа; удържа.

оудъ членъ отъ една цѣлость: тѣлесенъ членъ. || Нвб. книж. *удове*.

оужас-ѫ, -нти сѧ силно се уплаша, хване ме 'ужасъ', 'ужася се'. || Нвб. гов. *джасна* нкг. вм. *жасна*, съ друго, по̀-първично значение: силно блъсна.

оужє [оу 'тъкмо' и жє] вече, рус. уже; прейотувано: южє.

оузьр-ѭ, оузрѣ-ти съзра, видя; — съмрьть оузьрѫ намѣря смърть.

оуи уекъ, уйчо.

оуклан-ѩѭ, -ѩти сѧ (свър. оуклон-ѭ сѧ) съ движение 'клоня' настрана отъ нщ.; отклонявамъ се; отбивамъ се, отстѫпямъ.

оукраш-ѫ [* оукрас-ѭ], оукрас-нти направя 'красно'; украся.

оукрашт-ѫ [* оукрат-ѭ], оукрат-нти направя 'кратко', кѫсо; скратя, скѫся.

оукроштѫ [* оукрот-ѭ], оукрот-ѣти *срд. зап.* стана кротъкъ, 'укротѣя'.

оулоуч-ѫ, -нти мѣря да 'улуча', да намѣря, да постигна; улуча, случа, сполуча.

оумрьтв-лѭ [* оумрьтв-ѭ], -нти направя да умре; умъртвя.

оумъ умъ, съзнание.

оумъноженнѥ правене 'много', умножение; — оу. странъ множество страни.

оумысл-ѭ, -нти поема въ мисъль; намисля.

оум-ѣѭ, -ѣти съ 'ума' си изкарвамъ; умѣя, зная; разбирамъ, отбирамъ.

оумѫч-ѫ, -нти поставя въ 'мѫка', положа на мѫка; замѫча, измѫча.

оуность, съ прейотуване юность вж.

оуньчь *прил.* [отъ оуньць] свойственъ на 'юнецъ', на младъ бикъ; юнчи, бичи.

оунѫжд-ѫ [* оунѫд-ѭ], оунѫд-нти съ 'нудене' карамъ, накарамъ; 'унудя', принудя. || Нвб. гов. *нудя* нкг.; книж. из*нудя*.

оупас-ѫ, -ти 'упаса' нщ., като го вардя, кога пасе; увардя, запазя. || Срв. за*пасъ*, *опасъ*, *спаса*.

оупошт-ѫ [* оу, пот-ѭ], -нти сѧ стана по̀тенъ, запотя се, изпотя се (вм. *с*-потя се).

оупъванние (отъ оуповати) възлагане надежда, книж. 'упование'. Вж. възапоу.

оупъва-ѭ, -ти облѣгамъ се съ надежда възъ нкг., книж. 'уповавамъ' се; осмѣлявамъ се, довѣрявамъ се.

оурѣж-ѫ [* оурѣз-ѭ], оурѣз-ати 'урѣжа', отрѣжа.

оусмъ щавена кожа.

оусп-ѣѭ, -ѣти [оу, спѣ-] добия успѣхъ, успѣя. Вж. спѣѭ.

оустро-ѭ, -нти натъкмя въ 'строй', въ редъ; устроя, уредя.

оустьна бърна, устна; уста.

оусъпенние минуване въ 'спане', во вѣченъ сънь; упокоение, книж. 'успение'.

оусынениѥ (отъ оусынити) правене нкг. 'синъ'; усиновение; — слово оусынениꙗ словото отъ усиновението.

оусѫжд-ѫ [* оу, сѫд-ѭ], оусѫд-нти въ 'съсѫдъ' намѣстя, 'усъсѫдя'; положа въ ковчегъ (за мъртвецъ), 'уковчежа'.

оута-ѭ, оута-нти направя да бѫде 'тайно', неизвѣстно; утая. Вж. таи.

оутвьржд-ѫ [*оутвьрд-ѭ], оутвьрд-ѣти сѧ стана твърдъ; застана твърдо; утвърдя се.

оутрап-лѭ [* оутрап-ѭ], -нти 'утрепя', уморя; направя да прѣсекне. || Нвб. 'трапенъ' упадналъ отъ страдание.

оутръг-нѫ, -нѫти сѧ 'у-тръгна' се отъ нщ.; оттъргна се, открена се.

оутрьнѥ 'отъ утро', отъ рано.

оутрьница църковна служба въ утрени часове; утреня.

оутрѣи утрѣшенъ; — на оу. на утрѣто.

оучениѥ 1. щото нк. учи самъ, за себе; 2. на щото нк. учи другиго, за него; учение.

оучительнъ отъ учитель, учителски; поучителенъ, поучни; — оучительнаꙗ словеса евангелска поука. || Производнитѣ приставки *-ен* и *-ски* даватъ често различни значения: *съсѣд-енъ* и *съсѣд-ски*. Наблюдава се въ нвб. книж. ез. щетливо занемаряне на *-ски* въ полза на *-енъ*: *банен*ъ вм. бан*ски*; географ*енъ* вм. географ*ски*.

оушт-ѫ [* оуст-ѭ], оуст-нти отъ 'уста' уча нкг. какъ да постѫпя; 'настямъ', подсторамъ; подучвамъ, упѫтвамъ.

Ф

фарисеи ученъ въ 'книгитѣ', ученъ въ закона; лъжеученъ, присторенъ почитатель на вѣрския законъ, фарисей.

Х

хвальнъ що заслужва хвала, достоенъ за похвала, за одобрение; похвални.

хвал-ѭ, -нти възнасямъ хвала, хваля, пѣя хвала.

хероувимъ, грц. χερουβίμ (евр. форма за мн. ч. отъ 'херуб') крилати носитель на божествената воля, на божествената сѫщина; херувимъ.

хлъмъ хълмъ, чука; ридъ, бърдо; ва́логъ.

ходатаи съ 'ходене' между двѣ страни услужникъ; посрѣдникъ, книж. ходатай.

хождениие (отъ ходити) 'ходене'; пѫтуване; скитане.

хожд-ѫ [* ход-], ход-нти ходя; — къ пѫть ходя по пѫтя; слѣдвамъ пѫть.

хошт-ѫ [* хот-ѭ], хът-ѣти ща, желая. Съ неопр. накл. образува бѫдно врѣме. || Нвб. гов. полож. *ща, кя, чемъ, кемъ*; отриц. *не(х)тѐх, нехтѐл*. Срв. о-*хот*-а.

храмина (отъ храмъ) просторъ за живѣне; кѫща, сграда.

храниение (отъ хранити) вардене, пазене. || Нвб. книж. 'хранение', рус.

хран-ѭ, -нти пазя, вардя; гледамъ. — **хранѭ сѧ** съ род. вардя се отъ. || Нвб. *храня* отговаря на стб. **питаѭ**; значението добито съ ограничение на 'пазенето' само за живота, и то прѣзъ срѣдствата за негова поддръжка. Книж. о-*храна* рус., гов. 'варда'; съ-*хран*ение рус., пазене.

хризма грц. χρῖσμα, мазь; миризливо мазило, миро, грц. μύρον. || Слов. krizma.

хоудъ малъкъ, низъкъ, простъ; противно на **добръ**.

хоула осѫда; обвинение; хула.

хоулоу-ѭ, хоулов-ати изричамъ хули; хуля.

хытро [*хыт-, хват-], *срав. степ.* **хытрѣе**: разумно, умѣло; майсторски; хитро.

хытрость [хыт-] способность за бързина, за 'схващане', за умѣние; изкуство, майстория. || Нвб. *хитрость*; гов. *хитамъ* бързамъ; *по̀хватъ*.

хѫдожьствие [хѫдогъ, нѣм. kundig] изкусно умѣние, изкуство.

Ц

цѣсарьство царуване. || Нвб. *царство* значи 1. вършене на царска власть; 2. область, мѣсто на това вършене, стб. **царьствие**; — **ц. небесьное** царство небесно (като просторъ).

цвьт-ѫ, цвис-ти [* цвит-ти] изкарвамъ 'цвѣтъ', цъвтя; раста, хубавѣя. || Нвб. съ прѣмѣтане отъ '*цвътя*'.

цвѣтъ цвѣтъ; цвѣте. -- **цвѣтьць** цвѣте, цвѣтецъ. || Нвб. *цвътъ* събир. нацъвтѣлото по стебла и клонове; единично *цвъте* отъ стб. събир. **цвѣтие**; книж. *цвътъ* рус., боя, шаръ, багра.

цркы, род. **цркъве** [готска д., отъ грц. κυριακόν] събрание на благочестиви люди; църква.

цѣлованиие цѣлуване; — **лобызаѭ цѣлованиемь**, допирамъ съ цѣлувка.

цѣл-ѭ, -нти развалено́то отъ болесть правя пакъ 'цѣло'; цѣря [съ *р* за *л*], лѣкувамъ.

Ч

часъ [* ча-] 1. нѣкой дѣлъ отъ врѣмето, уречено врѣме; часъ. — 2. часть отъ църковна служба, часове. || Срв. *ча*-камъ.

чаяниие (отъ чаяти вж.) очакване. || Нвб. книж. от-*чаяние*.

ча-ѭ, -яти [* ча-], очаквамъ, ожидамъ, надамъ се. || Нвб. противното от-*чаямъ* се, *ча*-камъ, *часъ*.

чеш-ѫ [* чес-ѫ], чес-ати рѣша, чеша; — **чешѫ слоухы** съ 'чесане' докарвамъ приятность, галя; дразня.

чинъ мѣсто споредъ заслуга и достоинство, споредъ онова, щото тамъ 'чини', сир. върши и заслужва; редъ, чинъ, положение.

число [* чьт-ло], нщ. 'четено', броево; число, брой, броежъ.

чрънорнзьць човѣкъ на вѣрската служба, облѣченъ въ черно рухо, въ ч. **риза**; черноризецъ, калугеръ.

чрѣво коремъ; утроба. || Нвб. *чърво* (както *дърво* отъ дрѣво) съ мн. ч. *чърва*, означава 'щото е въ корема'; книж. *чрѣво*, *чрѣвать*.

чрѣда редъ за замѣстяне. || Нвб. книж. *чрѣда* редовно замѣстяне на свещеници въ седмична служба, — чрѣдникъ; гов. *чърда* (както *чърво* отъ 'чрѣво') редъ за изкарване добитъкъ на паша, — и самиятъ добитъкъ, събранъ за изкарване.

чрѣжд-ѫ [* чрѣд-ѭ], чрѣд-ити по 'чрѣда', по редъ замѣстямъ; книж. 'чрѣдувамъ се'.

чрѣсла *мн. ч.* 'половина' отъ снагата, връсть, гов. *бокъ*, *пахове*.

чрѣсъ надъ прѣчката отвждъ; прѣзъ: книж. 'чрѣзъ' рус.

чрѣшни черѣша (вм. 'чрѣша').

чоувьствие [* чоу-] осѣщане, чувство. Вж. чоуѭ.

чоу-ѭ, -ти съ 'чувство' зная, разбирамъ, мисля; смѣтамъ. || Нвб. *чуя* разбирамъ со слухъ; гов. *чувамъ* залѣгамъ да 'чувствувамъ' присѫтствието на нщ., вардя, пазя; рус. *чую* досѣщамъ, дӯша.

чьстно, *ср. ст.* чьстнѣе: съ държане въ 'честь', въ почитъ, почтено; за духовни нѣща 'благочестиво'.

чьстивъ пъленъ съ 'почитъ', достопочетенъ; пъленъ съ 'честь', честитъ.

чьсть честь, почитъ, достоинство, щастие.

чьстьно съ почитъ, съ почесть, почѐстно.

чьстьнъ обиколенъ съ честь, съ почесть, честитъ; пòчетенъ. || Нвб. *'честното* ви име', за почитъ; *'честна* трапеза', за почесть нкм., книж. 'въ честь' рус.

чьто, род. чесо, чесого, чего, що; какво.

чьт-ѫ, чис-ти [* чит-ти] чета (числа), броя; чета (писмо); отдавамъ почитъ, почитамъ.

чѧдо чедо, рожба.

чѧдь, *събир.* въ значение на 'чеда човѣшки': хора, люди, дӯши; — чьстьна чѧдь люди почетни, благородници, боляри.

часть дѣлъ, пай. || Нвб. книж. *часть* споредъ рус. ез. Споредъ нашия ез. *честь;* срв. изразитѣ: таквазъ му била *честъта*, сир. дѣлътъ, паятъ; *честь* ми падна, сир. дѣлъ, пай (като даръ); за добра *честь*, сир. за добра сполука, случай. Отъ тукъ и *честито* (а не отъ чьсть). У власитѣ отъ стб. часть е останала дума *cinste*, со значение „честь", като нравственъ дѣлъ. Нвб. доброчестина, злочестина; рус. *счастiе* (нещастiе) отъ съчастиe. Както имаме *причестихъ се*, така трѣба и *причестие*, църковнослов. и рус. причастие.

Ш

шоуица (отъ шоуи лѣвъ) лѣвица.

штажд-ѫ [* штад-ѭ; вж. скѫдьнъ] штадѣти вардя нщ. да не се изхаби, да не се похарчи; 'щедя'; пестя; запазвамъ. Нвб. книж. 'по-щада' рус.

шьдъ *прич. мин. дѣй.* I. отъ ид-ѫ, вж. т

Ю

юже вж. оуже.

юность млада пòра, младость; юность.

юноша младъ човѣкъ, момъкъ, юноша. Вж. юнъ.

юнъ младъ. || Нвб. *юнецъ*, *юница*, *юнакъ*, *юнакиня*.

Ѩ

ѩвл-ѩѭ, -ѩти сѧ (*свър.* ѩвлѭ сѧ) виждамъ се нкм., показвамъ се отъ неговъ погледъ; явявамъ се; лича, изглеждамъ.

ѩвлѥние (отъ ѩвити) яваване, извѣстяване, обаждане; обяснение; поява, явление.

ѩв-лѭ [* ѩв-ѭ], -ити явя, обявя, изкарамъ, покажа.

ѩвѣ явно; извѣстно, знайно; — ѩвѣ ѥсть знайно е. || Нвб. *наявѣ*.

ѩдъ отрова, ядъ. || Нвб. *ядъ ме е*, *ядосвамъ (се)* съ друго значение, нравствено.

ѩко както, като, щомъ. Увежда думи отъ прѣка рѣчь, та може и да не се прѣвежда. — ѩкоже както; ѩкоже бы както да. — ѩко и както; — никтоже . . . ѩкоже никой . . . както, никой освѣнъ.

ѩмо кѫдѣ, накѫдѣ. — ѩмо же кѫдѣто в (да). || Срв. сѣмо, тамо.

ѩро люто, 'разярено', яростно. || Нвб. *яръ* конь, *ярча* конь; *ярка* млада кокошка, *яре* младо козле; *ярá* отразение во

воздуха отъ невидна свѣтлина: чеш., пол. *jaro* пролѣть.

ꙗрьмьничь *прилаг.* (отъ ꙗрьмьникъ) 'яремниковъ', сир. на човѣкъ, който се поминува съ носене 'ярми', товари, — на човѣкъ 'кираджия'; кираджийски.

Ѥ

ѥгда кога, като. ‖ Нвб. гов. *ега* кога, дано.

ѥда да́ ли, дали́; гов. ега́, да би; — ѥда како да не би, сѣкашъ.

ѥдва едва, гов. едвай, едвамъ.

ѥдиномысл-іѫ, -ити 'едно', еднакво мисля; съмъ въ 'едномислие'.

ѥдиноѭ единъ пѫть, еднъжъ.

ѥи *утвърд.* я, ами; е, еми (отъ е ами); книж. да.

ѥлико колкото (за количество), срѣщу колико колко. — вьса ѥлика всичко, щото. ‖ Срв. ѥльми.

ѥльми колкото (за начинъ). — ѥльми... тольми колкото... толкова ‖ Срв. ѥлико.

ѥпистолиꙗ гр. ἐπιστολή послание.

ѥресь гръц. αἵρεσις хващане, схващане; учение (особито вѣрско); отцѣпно учение.

ѥсмь, бъіти съмъ; — нѣсмь не съмъ (отъ нѣ-ѥсмь).

ѥтеръ нѣкакъвъ, нѣкой-си.

Ѫ

ѫзъкъ плитъкъ; кратъкъ; тѣсенъ.

ѫтроба вѫтрѣшностьта на човѣка; книж. 'утроба'; гов. 'сърце'. ‖ Нвб. *вѫтрѣ*, стб. ѫтрь; ѫ станало оу въ *у*троба. Луж. сръб. wutroba сърце.

Ѭ

ѭза болка; рана. ‖ Нвб. гов. *еза*, книж. *язва* рус., жива рана, живеница.

ѭзъікъ езикъ; човѣцитѣ, що говорятъ единъ езикъ, народъ.

ѭтръі род.п. ѭтръве етърва, на мѫжова братъ жена.

Ѵ

ѵпостась грц. ὑπόστασις сѫщество.

Показалецъ

(указатель, рус.) на *имена* лични, мѣстни и народни, покрай тѣхъ и на нѣкои новобългарски *думи*, на кои страници тукъ се споменуватъ.

Ж

З

И

Л

М

Р

Т

У

Ф

Х

Нѣкои грѣшки.

стр.	*редъ*	*стои*	*да се оправи*
1	5	намѣрена	намѣнена
7	3	словѣнска-българска	словѣнска българска
9	2	-венски	-вѣнски
11	5	Клепари	Клепарь
„	15	словенско	словѣнско
12	32	-словенската	-словѣнската
15	22	прѣдставяи	прѣдстави
16	5	Saint Siège	Saint-Siège
21	12	Кирилъ	Кирила
25	2	—	1.
„	13	притъкмятъ.	притъкмяватъ
29	2	Кирилово	Кирилово*
32	29	логофєть	логофєть,
88	36	Миклошича)	Миклошича bone domine).
93	36	откжснатъ.	откжснатъ единъ отъ другъ, разведенъ.
96	16	въ .ѕ҃. дьнь	въ .ѕ҃. дьнь
„	25	велици, и	велицин,
„	31	вин. п. ед. ‖	вин. п. ед. ‖ 17. 6393. лѣто = 885.
128	30	медоточьна; съти	медоточьна. Съти

1446—1920

UTL AT DOWNSVIEW
D RANGE BAY SHLF POS ITEM C
39 09 22 06 10 003 6